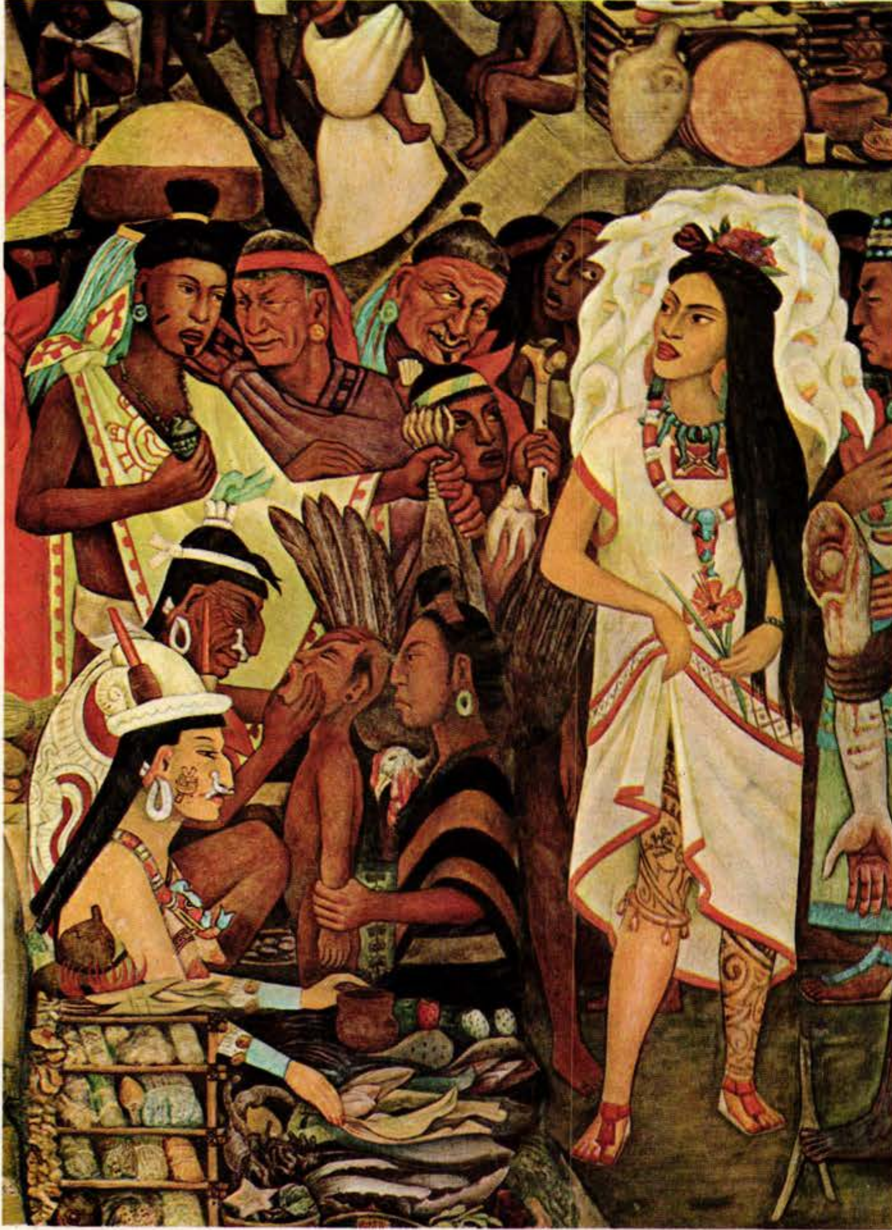
bizim belde

TOPLUM

DÜŞÜN

SANAT

LATİN AMERİKA

EYLÜL '85/300 LİRA (KDV DAHİL)

" OKULÖNCESİ EĞİTİMDE BİLİMSEL YAYINCILIK "

YA-PA YAYINLARI

Cağaloğlu, Çatalçeşme Sok. 46/6 Tel: 523 70 20 İSTANBUL

1985
YA-PA ÜRÜNLERİ

BAK-ÖĞREN DİZİSİ

Engin ÖZATALAY
1. ŞEKİLLER
2. 4 MEVSİM
3. SAAT KAÇ ?
4. 5 DUYU
5. SAYILAR
6. HAYVANLAR
7. HARFLER
8. EVİMİZ-AİLEMİZ
9. SAĞLIĞIMIZ
10. TRAFİK - TAŞITLAR 1
11. TRAFİK - TAŞITLAR 2
12. HABERLEŞME (Basılıyor)

RESİMLERLE OKUMAYA HAZIRLIK DİZİSİ (Bahaettin ÇOŞKUN)

RESİMLERLE OKUMAYA HAZIRLIK 1
RESİMLERLE OKUMAYA HAZIRLIK 2
RESİMLERLE OKUMAYA HAZIRLIK 3

KES-YAP 1
KES-YAP 2
Engin ÖZATALAY

OYNA-ÖĞREN Dizisi 3 Kitap
Doç. Ayla OKTAY - Doç. Meral ALPAY
Doç. Norma RAZON

MODERN MATEMATİĞE
İLK ADIM Engin ÖZATALAY (Hazırlanıyor)

RESİMLERLE OKUMA-YAZMA
Saim ALPKURT

OKULÖNCESİ ÇOCUKLARINA OYUNLAR
RONTLAR
Ruhi SEL

BEBEKLİK VE OKULÖNCESİ DÖNEMDE MÜZİ EĞİTİMİ
Ayşe ÜRFİOĞLU

1984 YA-PA OKULÖNCESİ EĞİTİMİ SEMİNER KİTABI 1
1985 YA-PA OKULÖNCESİ EĞİTİMİ SEMİNER KİTABI 2

OKUMA SEVİNCİ
Ali PÜSKÜLLÜOĞLU

SÜSLEME RESİM TEKNİĞİ
Hamdi DİCLE

ÇOCUK KALBİ
Edmondo de AMİCİS

ÇOCUK ADASI
William GOLDİNG

ANAOKULU ÖĞRETMENİNİN REHBER KİTABI
Fahri YAKAR - Lale GİNKÖK

ÇOCUK AİLE ve ANAOKULU
Yaz: Lesley WEBB
Çev: Dolly YAFET

TEKERLEME-BİLMECE ŞİİR
Engin ÖZATALAY - Hüsniye ÖZATALAY

YA-PA KATALOGLAR DİZİSİ

- TÜRKİYE YAYINCILAR ve DAĞITIMCILAR KATALOĞU
- TÜRKİYE İLKOKULLAR ADRES KATALOĞU 1-2
- TÜRKİYE ORTA DERECELİ OKULLAR ve MESLEK LİSELERİ ADRES KATALOĞU
- TÜRKİYE KİTAPÇILAR ve KIRTASİYECİLER ADRES KATALOĞU

EĞİTİCİ OYUNCAKLAR
- YA-PA AHŞAP OYUNCAKLARI
- YA-PA KARTON OYUNCAKLARI
- PLASTİK ŞİRİN OYUNCAKLARI
- EVRİM BİLİMSEL EĞİTİM ARAÇLARI

YA-PA KIRTASİYE ÜRÜNLERİ
- ANA SINIFI GÖZLEM DOSYASI
- ANA SINIFI KARNESİ
- 4 ÇEŞİT BOYAMA KİTABI
- PLASTİK FİŞ DOSYASI
- PLASTİK SEVİMLİ MAKAS
- PLASTİK FASULYE
- PLASTİK SAYI ÇUBUĞU
- PLASTİK TEBEŞİR KILIFI
- PLASTİK ATAŞ
- KOT DOSYA (Teksir Boyu)
- KOT DOSYA (30x42)
- TEKNİK RESİM DOSYASI (37x52)
- HASILAT DEFTERİ
- ALTIN TOZSUZ TEBEŞİRLERİ (Beyaz)
- ALTIN TOZSUZ TEBEŞİRLERİ (Renkli)
- PLASTRİN (3 Renk, 3 ayrı kutuda)

DÜŞÜN

Kapak Resmi:

DİEGO RİVERA
Büyük Tenochtitlan: Mexico Ulusal Saray'da bulunmaktadır.

Kapak Düzeni:
Ferit Erkman

Ofset Hazırlık:
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Montaj ve Baskı:
Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı-İstanbul

Dağıtım:
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi Eylül '85
300 Lira (KDV Dahil)

Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat / Sayı: 18
Sahibi ve Yazıişleri Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar Kepenekçi Sabunhane Sok. Yeni Çarşılı İş Hanı: 30-78 Eminönü-İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet Han No: 205 Kat: 2
Cağaloğlu-İstanbul

İÇİNDEKİLER

sunu

Bu sayımızda;

• Latin Amerika'daki politik, ekonomik ve sosyal gelişmeleri çarpıcı örneklerle sunuyoruz. Latin Amerika'daki güncel gelişmelerle ilgili yazılarımızı önümüzdeki sayılarda da sürdüreceğiz. Bu bölümde Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketlerini ve öncülerinden Simon Bolivar ve Jose Marti'yi anlatan kısa değerlendirmelerin yanı sıra, Ömer B. Canatan'ın *IMF Modelinin 'Arka Bahçe'deki Doğrulanışı* başlıklı yazısı ile, ABD'nin Latin Amerika'da yaptığı askeri operasyonları konu eden *Yollayın Deniz Piyadelerini* başlıklı çalışma da yer alıyor. Özel bölümde ayrıca, ABD'li öğretim üyeleri James Petras ve Morris Morley'in *Brezilya'dan Şili'ye* yazısı, Panco Villa üzerine Carlos Fuentes ile yapılmış bir söyleşi, para-militer örgütler olan Ölüm Taburları üzerine bir inceleme ve Nikaragua'nın yeniden inşasına katılan Amerikalı Doktor Karen'in tanıklığı da var.

Ülkü Tamer'in Latin Amerika Şiiri üzerine değerlendirmesi ile Jean Franco'nun *Latin Amerika Romanı ve Özgünlük Arayışı* ve *Devrim ve Resim* başlıklı çalışmaları özel bölümün edebiyat-sanat sayfalarını oluşturuyor.

Özel bölüm için seçtiğimiz şiirler; Jose Marti, Octavio Paz, César Vallejo, Roberto Fernandez Retamar, Rubén Dario, Otto D'Sola, Nicanor Parra, Jorge Luis Borges'den. Şiirleri; Ülkü Tamer, Cevat Çapan ve Nedim Gürsel türkçeleştirdi.

• Bu sayımızın diğer yazılarında; Sadun Aren *Kapitalizmin Bazı Temel Sorunları Üzerine* yaptığı bir çalışmayla yer alıyor. Gencay Gürsoy *Karşı-Evrimcilik ve Ötesi*'nde, kimi aydınların "evrim kuramı" na yaklaşımlarını eleştiriyor. 1 Eylül Dünya Barış Günü, barıştan yana olan güçlerin, çıkarları silahlanmadan ve savaştan yana olanlara karşı yürüttükleri mücadelenin özel anlamını vurguluyor. Afşar Timuçin de *Yetkin ve Sürekli Barışa Doğru*'da "... savaş istemeyenler, savaşı gerçekten istemeyenler, dünyayı en doğru biçimde, yetkiyle ve yüreklilikle yeniden düzenlemeyi göze almak zorundadırlar" diyor. Bâki Uğur, *2985* başlıklı yazısında insanlığın tarihsel birikimini binlerce yıl sonrasına taşıyabilme sorumluluk ve güzelliğinin altını çiziyor. Barıştan yana olan güçlerin sürekli gündeminde olan bu konuyu önümüzdeki sayılarda da işlemeyi sürdüreceğiz. Uğur Kökden'in *"Ressam"ını Yitirmiş Resimler* adlı denemesinin konusunu Orhan Taylan'ın *Hasret Resimleri* sergisi oluşturuyor. Hüseyin Nazım'ın yazısı ise *Boyalı Basın*'ı ele alıyor.

• Dergimizin sürekli yazılarından *Liberal Ekonomi, İnsan Hakları ve Bağımsızlık Üstüne*'de Arslan Başer Kafaoğlu, Alman Faşizminin ideolojik kökenlerini irdeliyor. Oğuz Özügül'ün bu sayıdaki yazısı, *Olguculukta Dil'in Mutlaklaştırılması*. 'Yedinci Sanat Sinema' da Refik Zerengil *Fransız Sinemasının Altın Çağı*'nı anlatıyor. Geçen sayıda başladığımız grev konusunun değerlendirmesi Ömer B. Canatan'ın *Pamuk Eğiricileri Derneğinden Günümüze* başlıklı yazısıyla Deniz Mazlum'un *Sekiz Saatlik İşgününe Doğru* yazılarında sürüyor. Salâh Birsel'in *Yaşlılık Günlüğü*, Teoman Aktürel'in *Şiir Dili yada 'Şiirce'* yazılarını bu sayımızda da bulacaksınız.

• Kemal Özer ile geçtiğimiz günlerde yayınlanan *Çağdaş ve Boyun Eğmeyen* adlı kitabı üzerine yapılan söyleşi bu ayın edebiyat ürünleri arasında yer alıyor. Ömer Can'ın *Kanadı Kırılmadı Umut Şiirleri'nin* yazısı, Arif Damar'ın Haziran '85 sayımızda yayınlanan eleştirisini cevaplandırıyor. Mehmed Kemal 27 Temmuz'da yitirdiğimiz Kırk Kuşağı şairlerinden Fuat Ofşin'i, *Bir Şair Öldü Diyeler* yazısında anıyor. Bu ayın edebiyat ürünleri arasında ayrıca, Tarık Dursun K.'nın *Aday* adlı öyküsü, Vedat Günyol'un *Yakın ve Uzak Anılar*'ı ve Muzaffer Uyguner'in *Sait Faik'in Öykülerinde Burgaz Adası'ndan Görüntüler* adlı incelemesi yer alıyor.

• Bu ayın şiirleri; Can Yücel, Sabahattin Kudret Aksal, Cemal Süreya, Özdemir İnce, Eray Canberk, Ali Yüce , Bedirhan Toprak ve Hasan Varol'dan.

• Ferruh Doğan ve Tan Oral karikatürleriyle, Necati Abacı desenleriyle ve Nur Nirven çevirileriyle bu sayımıza katkıda bulundular.

• Sanat Haberleri sayfasını Hakan Derman, Satranç-Briç sayfasını ise Serdar Çelik hazırladılar.

Kapitalizmin Bazı Temel Sorunları Üzerine

Sadun Aren

— I —

Toplumlar ve onların bir parçası olarak insanlar, ya da insanlar ve onların oluşturdukları toplumlar, başlangıçtan beri kesiksiz bir evrimleşme süreci içindedirler, yani sürekli olarak değişir ve gelişirler. Bu, tarihin ve insanların geçmişiyle uğraşan diğer bilimlerin ortaya koymuş oldukları temel bir gerçektir. İnsanları ve insan toplumlarını, hayvanlar ve hayvan topluluklarından ayıran en önemli fark da budur. Hayvanların tarihleri yoktur. Onların yaşamları nesiller boyunca hep aynen tekerrür ederek sürer gider(1).

Bilindiği gibi toplumsal evrimin kalkış noktası ya da onu olanaklı kılan öğe ekonomik gelişmedir. Ekonomik gelişmenin kalkış noktası da insan beyni ve onun yarattığı bilimsel ve teknolojik ilerlemelerdir. Bu ilerlemeler sayesinde sürekli olarak daha iyi üretim araçları (alet ve makineler) yapılmakta ve böylece insan emeğinin üretim olanakları da sürekli olarak artmaktadır. Ekonomik gelişme dediğimiz bu olay, o toplumda gittikçe artan oranda bir insan kitlesinin maddi üretim yapmak zorunluluğundan azat edilerek bilim, sanat, eğitim, sağlık, spor ve eğlence gibi alanlarda çalıştırılmalarına ve bu alanlarda uzmanlaşmalarına olanak sağlar. Böylece toplumsal yaşam yalnız maddi (ekonomik) değil, fakat diğer yönleriyle de bir bütün olarak değişir ve gelişir ve bu süreç böylece devam eder gider. Bu nedenle, bugün dünyamızın çok büyük bir bölümünde egemen durumunda olan kapitalist toplumsal yapı da bu evrim sürecinin sadece belli bir aşamasıdır.

— II —

Toplumsal evrimin kapitalizmden önceki aşamasında insan ve toplum yaşamının bazı temel sorunlarının nasıl çözülmüş olduklarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Üretimi herkes ya da her aile, gereksindiği maddi malları elde edebilmek için, gene bizzat kendisi yapardı. Yani aileler hem üretim birimi hem de kendi ürettikleri malların —bir kısmını yakın komşularıyla değişim yaparak da olsa— tüketicileri durumunda idiler. Bu koşullarda ailelerin gereksinimlerinden daha az ya da daha çok üretim yapmaları söz konusu bile olmazdı. Diğer bir deyişle, üreticilerle tüketiciler aynı kişiler olduklarından, üretilen mallarla gereksenen mallar (sunum ile istem) arasında doğal olarak daima bir uyum bulunurdu.

2. Üretim faaliyetleri (ekonomik yaşam), toplumsal yaşamın diğer yanlarından (aile, din, hukuk, sanat, eğitim, spor, eğlence gibi) ayrılmış değildi. Bunlar aynı bir yaşam sürecinin birbirini tamamlayan ve anlamlandıran parçalarıydı. Bu nedenle, toplumsal yaşamın çeşitli yanları arasında, insanların kendilerinin belirledikleri bir uyum vardı.

3. Kapitalizm öncesi dönemde üretim teknolojisi, bugünkü ile kıyaslanamayacak kadar basitti. Bu nedenle herkes aynı ya da birbirine çok yakın üretim teknolojileri kullanabiliyor ve böylece hem ülke içinde bireyler (ya da aileler) hem de dünyada ülkeler arasında büyük gelir farklılıkları oluşmuyordu.

4. Bu dönemde, herkesin emeğini değerlendirebileceği üretim araçları olduğundan, ne işçi denilen bir kimse, ne de işsizlik denilen bir olay vardı.(2).

— III —

Toplumsal evrimin kapitalizm aşamasında —ki ülkemiz dahil dünyanın çok önemli bir bölümü bu aşamayı yaşamaktadır— yukarda değindiğimiz sorunlarda ve çözümlerde köklü değişmeler olmuştur. Aynı sıra ile bunları da kısaca görelim:

1. Kapitalizmde üretim, kapitalist girişimci denilen kişilerin kurmuş oldukları büyük işyerlerinde, bunların denetimleri altında ve kâr etmek amacıyla yapılır. Böylece, üreticilerle (burada kapitalist girişimci anlaşılmalıdır) tüketiciler artık aynı kişiler olmaktan çıkmışlardır. Bunun sonucu olarak, toplumsal üretimle insanların gereksinimleri arasında daha önce var olan doğal ve doğrudan bağ kopmuş olmaktadır. Ancak bu olgu, kapitalizmde üretimin toplumun gereksinimleri dikkate alınmadan yapıldığı anlamına gelmez. Böyle bir şey zaten usa aykırı olurdu. Serbest piyasa mekanizması sunum ile istem arasındaki kopmuş olan bağı dolaylı biçimde tekrar kurarak üretimin gereksinimlerle uyum halinde yürütülmesini sağlar.(3).

Dipnotta anlatıldığı üzere, serbest rekabet koşullarında tüm mallar maliyetlerine —ki bu maliyete normal kâr da dahildir— eşit fiatlarla satılırlar. Bunun anlamı, üretimle gereksinimler arasında tam bir uyumun sağlanmış olmasıdır. Yani üretimi girişimciler kâr için değil de herkes bizzat kendi gereksinmelerini karşılamak için yapsaydı, gene bu aynı malları bu aynı miktarlarda üretirlerdi. Üstelik, kapitalist işletmelerde üretim maliyeti çok daha düşük olduğundan, gereksinimlerle üretim yapısı arasındaki uyum, eskisine göre, daha yüksek bir maddi zenginlik düzeyinde gerçekleşmiş olur.

Ancak ne var ki, piyasa mekanizmasının bu uyumu bu güzellikte sağlayabilmesi bazı koşulların varlığına bağlıdır. Bu koşullardan birisi istem, diğeri sunum ile ilgili olan sadece ikisine değinelim:

Birinci koşul toplumdaki gelir dağılımının adil olmasıdır. Eğer gelir dağılımı adil değilse, piyasa mekanizması gereksinimlerle üretim arasında uyum sağlayamaz. Daha doğrusu piyasanın sağladığı uyum, sağlanması gerekli olan uyum olmaz. Çünkü piyasa mekanizması sadece alım gücü ile desteklenen gereksinmelerin karşılanmasını, diğer bir deyişle fiilen satın alınacak malların üretimlerini sağlar. Sadece gereksinim (ihtiyaç), piyasalar için hiçbir anlam taşımaz. Bundan ötürüdür ki, etrafımızda kolayca gözlemleyebileceğimiz gibi, piyasa ekonomisi yüksek gelirli kimselerin en lüks isteklerini karşılarken, dar gelirli kimselerin en temel gereksinmelerini bile karşılamaz. Aşağıda göreceğimiz üzere kapitalizm bireyler arasında da ülkeler arasında da gelir dağılımını bozucu bir eğilim taşı-

dığından, piyasa ekonomisi (mekanizması) bu yönü ile daima kusurlu olarak işler.

İkinci koşul, piyasaların gerçekten serbest olmaları, yani girişimcilerin istedikleri malları üretmekte karşılarında hiçbir engel bulunmamasıdır. Oysa bilindiği gibi, tekelleşme kapitalizmin doğal bir eğilimidir. Başlangıçta bir piyasada serbest rekabet olsa bile, bir süre sonra işletmelerden biri ya da birkaçı diğerlerinden daha fazla büyüyerek tekel durumuna geçerler ve serbest rekabeti ortadan kaldırırlar. Serbest rekabet ortadan kalkınca piyasa mekanizmasının artık yukarda değindiğimiz biçimde işlemesi, yani toplumsal gereksinmelerle üretim yapısı arasında uyum sağlama işlevini yerine getirmesi de, elbette ki, söz konusu olmaz (4).

Piyasa mekanizmasının kusurlu bir biçimde işleyişinin daha başka nedenleri de vardır. Ancak bu yazının amacı bakımından bu iki temel nedene değinmeyi yeterli görüyoruz. Ayrıca şu noktayı da önemle vurgulamak isteriz ki, piyasa mekanizması, eğitim, sağlık, resim, müzik, tiyatro, edebiyat, spor, eğlence gibi kültürel hizmetlerin alınıp satıldığı piyasalarda kusurlu olmanın da ötesinde tamamıyle bozuk (adeta suçlu) bir biçimde işler.

2. Kapitalizmin toplumsal yaşama getirmiş olduğu temel bir yenilik, üretim faaliyetlerini, —kısa olsun diye— kültürel diyeceğimiz faaliyetlerden kesin olarak ayırmış olmasıdır. Gerçekten kapitalizmde insanların işyerlerinde geçen zamanları yaşamlarının —farklı kuralların ve farklı davranışların geçerli olduğu— ayrı ve bağımsız bir bölümünü oluşturur. Buna koşut olarak yaşamın kültürel dediğimiz eğitim, sağlık, sanat, spor ve eğlence gibi diğer yanları da ekonomik faaliyetler kapsamına girmiş ve ticarileşmişlerdir. Örneğin, güzel sanatlarla uğraşmak ya da bunlardan yararlanmak, hastalanınca bakılmak, eğlenmek ve hatta hak aramak gibi insan yaşamının çok geniş ve önemli bölümleri ancak para ile gerçekleştirilebilen işler haline dönüşmüşlerdir.

Demek oluyor ki, kapitalizm, bir bütün olarak insan (toplum) yaşamını ve onu yaratan ve sürekli olarak yeniden yaratan insan emeğini (toplumsal emeği) çeşitli somut biçimlerinden soyutlayıp para denilen nesnede somutlaştırmıştır. Böylece örneğin, roman yazarak ya da kumaş dokuyarak para kazanan bir kişi, bu paranın bir bölümüyle yiyecek maddeleri aldıktan sonra geri kalan bölümüyle de tatil yapabilir, tiyatroya gidebilir ya da bir avukat tutarak mahkemelerdeki davalarını izletebilir. İnsanlara bu olanağı sağlayan öğe, bilindiği gibi, kapitalizm değil fakat ondan çok önce icat edilmiş olan paradır. Ancak ne var ki, parayı asli görevi olan mübadeleleri kolaylaştırıcı teknik bir araç olmaktan çıkarıp, onu tüm insan çabalarının amacı haline getiren olgu kapitalizmdir. Gerçekten, kapitalizmin yaratmış olduğu koşullarda (ortamda) insanların maddi ve kültürel gereksinimlerini karşılayabilmeleri ve böylece bir bütün olarak varlık ve kişiliklerini koruyup geliştirebilmeleri için para kazanmaları, sürekli daha fazla para kazanmaları gerekmektedir.

Para kazanmak tek tek gereksinmeleri doğrudan karşılamanın yerini alınca insanlar ne kadar çalışınca (para kazanınca) doyum sınırlarına geleceklerini duyumsayamaz ve belirleyemez olmuşlardır. Gerçekten bir kimseye gereksinmelerini karşılaması için somut olarak çeşitli mal ve hizmetler verilecek olsa bir noktada doyuma vardığını duyumsar ve daha fazlasını istemez. Oysa aynı kimseye bunlar yerine para verilecek olsa, hiçbir zaman doyum hissi duymaz, ne kadar verilirse verilsin almaya devam eder. Diğer bir deyimle paraya karşı doyum yoktur. Bu nedenle kapitalizmde insanlar olabildiğince çalışmaya ya da çalıştırılmaya yatkın ve dirençsiz olurlar. İnsanlarda oluşmuş olan bu eğilim, girişimcilerin daha çok kâr etmek için sürekli yeni işyerleri açma çabalarıyla bir arada düşünülünce, kapitalizmin, insanları sürekli olarak daha çok (uzun ve yoğun) çalışmaya iten ve çalıştıran bir mekanizma içerdiği anlaşılır. Oysa kapitalizmin dayattığı bu çalışma temposu ve onun belirlediği yaşam biçimi, insanların kendi hallerine bırakıldıklarında (kendi kişilik bütünlükleri içinde) seçecekleri çalışma temposu ve yaşam biçimi olmayabilir ve büyük olasılıkla da değildir. Gerçekten çok olasıdır ki, insanlar daha çok çalışıp uzaktan kumandalı TV, buzunu kendi eriten buzdolabı almak, sesten hızlı giden uçaklarla yolculuk etmek yerine, daha az çalışıp aileleri ve arkadaşlarıyla daha çok beraber olmayı, daha çok kitap okumayı, daha uzun dinlenmeyi yeğlerler.

Kapitalizmin yaratmış olduğu ve geliştikçe daha derinleşen bu uyumsuzluk, insan mutluluğunu engelleyen temel bir öğedir. Bu öğeyi, yani kapitalizmin sunduğu (daha doğrusu dayattığı) yaşam biçimiyle insanların özledikleri yaşam biçimi arasındaki uyumsuzluğu net olarak duyumsamak hele bunu somut bir biçimde belirlemek çok güçtür. Güçlüğün temel nedeni kapitalist yaşam biçiminin özlemlerimizi de şartlandırması ve bulanıklaştırmasıdır. Bu nedenden olacak bu konu ile bilim adamlarından çok sanatçılar ilgilenmişlerdir. Nitekim özellikle roman, şiir, tiyatro ve sinema dallarında konu ile ilgili birçok yapıt vardır.

3. Kapitalizmle birlikte bilim ve teknolojide büyük ilerlemeler olmuş ve çağımızda üretim teknolojisi çok yüksek ve karmaşık bir düzeye ulaşmıştır. Bu ileri teknolojileri uygulayabilmek için alet ve makinelerin ve dolayısıyle işletme (üretim) birimlerinin ölçekleri de büyümüştür. Böyle olunca artık herkesin eskisi gibi aynı teknolojilerle üretim yapması olanağı ortadan kalkmış ve ileri teknolojilerle üretim yapma ayrıcalığı (imtiyazı) kapitalist girişimci dediğimiz az sayıda bazı kişi ve kuruluşların ellerinde toplanmıştır. Bu durum karşısında küçük üreticiler kendi işlerini bırakıp büyük kapitalist işletmelerde ücret karşılığı işçi olarak çalışmak zorunda kalmışlardır.

Kapitalizmin gelişmesi için işçi gelirlerinin (ücretlerin) olabildiğince düşük tutulması gereklidir. Gerçi işçiler sendikaları aracılığı ile buna sürekli karşı koyarlarsa da, kapitalistlerin işçiler karşısında —sistemin yöneticileri olmalarından kaynaklanan— temel bir üstünlükleri vardır. Bu nedenle gelir dağılımı kapitalist dönemde sürekli olarak işçiler aleyhine bozulmuştur (5).

Bu aynı durum bir bütün olarak, ülkeler için de geçerlidir. Bilim ve teknolojideki ilerlemeleri izleyemeyen bazı ülkeler, diğerlerine göre, azgelişmiş (fakir) ülke durumuna düşmüşlerdir. Bir kere bu duruma düşülünce, kapitalizmin işleyiş (rekabet) mekanizması aradaki farkı sürekli olarak artırmaktadır. Bu nedenle azgelişmişlik sorunu —ki çağımızın en önemli sorunlarından biridir— sadece bu ülkelerin kendi çabalarıyla çözülemez. Buna olanak yoktur. Bu konuda asıl görev, aynı zamanda sorunun nedeni de olan, kapitalist sisteme, yani onun gelişmiş ülkelerine düşer.

4. Bilindiği gibi emek ancak üretim araçları kullanılarak değerlendirilebilir. Oysa kapitalist bir toplumda nüfusun önemli bir bölümü üretim araçlarından yoksun ya da yoksunlaştırılmış kişilerden oluşur. Bunların kendi başlarına emeklerini değerlendirip yaşamlarını sürdüremeyecekleri açıktır. Bunların bir iş bulup çalışabilmeleri için üretim araçlarını ellerinde toplamış olan kapitalistlerin bunlara iş vermeleri gerekir. İşçiler ancak bu takdirde çalışma olanağı bulabilirler. Gene bilindiği gibi kapitalistler ancak bundan bir kâr elde edebileceklerse yeni iş sahaları açar ve işsizlere iş verirler. Demek oluyor ki, bir toplumda işsizlik olmaması için, o toplumdaki kârlı iş alanlarının çalışmak isteyen herkesin istihdamına yetecek bir genişlikte olması gereklidir. Oysa kapitalist toplumda bu gereğin gerçekleşme-

sini sağlayacak (yani iş arayan işsizlerin sayısını aranan işçi sayısına sürekli eşitleyecek) bir mekanizma yoktur.

Kaldı ki, kapitalist gelişmenin bizzat kendisi de işsizlik yaratır. Çünkü kapitalizmde üretim, görmüş olduğumuz üzere, sürekli olarak aynı üretimin daha az işçiyle elde edilmesini sağlayan ileri teknolojilerle yapılır. Böylece yeni açılan her kapitalist işletme, yarattığı istihdamdan fazla insanı işsiz bırakır. Bu tür işsizliğe teknolojik işsizlik diyoruz. Teknolojik işsizlik olmaması için kapitalizmin hem çok hızlı hem de yepyeni alanlarda gelişmesini sürdürmesi gerekir. Oysa bunun da bir garantisi yoktur. Tersine kapitalizm sürekli iniş çıkışlarla (konjonktür dalgalanmaları) ilerler.

Demek oluyor ki, işsizlik kapitalizmin doğal bir öğesi ve bir yan ürünüdür. Bunun ülkenin gelişmişlik düzeyiyle de bir ilgisi yoktur. Nitekim son birkaç yıldır, çok ya da az gelişmiş olsunlar, tüm kapitalist ülkeler ağır bir işsizlik bunalımı yaşamaktadırlar. İşsizlerin sayısı ABD'de 10 milyon, İngiltere'de 3 milyon, Batı Almanya'da, 2,5 milyon civarındadır. Ülkemizde de işsizlik çok yüksek bir düzeydedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın hesaplarına göre ülkemizde işgücü fazlası —ki kabaca işsizler demektir— 3 milyonun üstündedir.

— IV —

Yukarda kapitalizmin yarattığı bazı temel sorunlara değindik. Bunlar, ister gelişmiş ister azgelişmiş olsunlar, bütün kapitalist ülkeler için geçerlidirler. Hatta gelişmiş ülkelerde daha derinleşmiş ve daha büyük boyutlara ulaşmışlardır. Bu nedenle oralarda daha büyük bir önem taşırlar. Ne var ki, gelişmiş ülkeler bunları çözmek değil ama sonuçlarını yumuşatmak bakımından daha büyük olanaklara sahiptirler. Örneğin, bu ülkeler işsizliği ortadan kaldıramamışlardır ama, işsizlik sigortaları kurarak, işsizlerin açlık ve sefalete düşmelerini önlemişlerdir.

Gelir dağılımı konusunda da benzer bir durum vardır. Yukarda değinmiş olduğumuz gibi, gelişmiş ülkelerde gelir dağılımındaki adaletsizlik azgelişmiş ülkelerdekinden daha büyüktür. Fakat bu ülkelerde en düşük gelir (ücret) bile fıkaralık sınırının üstünde bir düzeyde tutulabildiğinden, söz konusu adaletsizlik batıcı olmaktan (kamusal vicdanı rencide etmekten) çıkarılabilmiştir. Ayrıca bu ülkelerde, kimsesiz çocuklara, sigortasız işçilere ve sakatlara bakmayı, üstlenmiş birçok yardım kurumu da vardır (6).

Tekelleşmeye karşı alınan önlemler de aynı niteliktedir. Tekelleşmeyi önlemek sistemin mantığına aykırı olduğundan, önlemler tüketicilerin korunmasına (kalite ve bazı hallerde de fiat denetimlerine) yöneltilmiştir.

— V —

Ülkemizde bir süredir kapitalizmi en saf biçimiyle uygulamayı amaçlayan bir ekonomi politikası uygulanmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak, yukarda değinmiş olduğumuz sorunlar da hızla büyümeye başlamışlardır. Nitekim işsizlikteki artış, gelir dağılımındaki bozulma ve piyasalardaki tekelleşme, ince hesaplar yapılarak değil, fakat basit gözlemlerle bile fark edilecek bir boyut ve hız kazanmışlardır. Bu durum karşısında, hiç değilse ileri batı ülkelerinde olduğu gibi, bunların sonuçlarını (topluma olan zararlarını) yumuşatıcı önlemlerin alınması ivedi bir görev halini almıştır. Bu önlemlerin başlıcaları, işsizlik sigortası kurulması, asgari ücretin fıkaralık sınırının üstüne yükseltilmesi, ailelere çocuk sayılarına göre yardım yapılması, okul ve hastane ücretlerinin kaldırılması ve tekellerin fiat ve kalite bakımlarından etkin bir biçimde denetlenmesidir.

Gerçi bu önlemler, yatırıma ayrılacak fonları azaltacakları için, ekonomik gelişmeyi bir ölçüde yavaşlatırlar ama, sağlayacakları toplumsal yarar bu bedelin ödenmesine fazlasıyla değer. Hiç kuşkusuz insanların mutluluğu ekonomik kalkınmadan önce gelir. Zaten ekonomik kalkınma da insanların mutluluğu içindir. Kaldı ki, Türkiye'nin ekonomik gücü, adil bir gelir dağılımı ile, hem ülkeden fıkaralığın kaldırılmasına hem de makul bir ekonomik kalkınma sağlamaya yetecek bir büyüklüktedir.

---

(1) Aslında hayvanlar da sürekli değişirler ama bu değişme insanlarınkiyle kıyaslanamayacak kadar yavaştır. Bu nedenle, insanlar bakımından anlamlı sayılacak süreler içinde, hayvanların değişmedeklerini varsaymak pratik olarak yanlış olmaz.

(2) Bilindiği gibi toplumsal evrimin kapitalizmden önceki aşaması feodalizmdir. Oysa feodalizm, burada varsaydığımız gibi, bağımsız ailelerden oluşan basit ve türdeş bir toplumsal yapıda değildir. Ancak bu yazının amacı kapitalizm öncesi toplumsal yaşamı anlatmak değil, fakat kapitalizmin bazı önemli özellik ve sorunlarını vurgulamak olduğundan, bunu yapmayı kolaylaştıracak bir karşılaştırma (mukayese etme) temeli oluşturmak için, böyle bir soyutlama yapmak gereğini duydum ve bunda bir sakınca görmedim.

(3) Piyasa (fiat) mekanizmasının nasıl işlediğini kısaca özetleyelim: İnsanların gereksinimleri piyasalara istem (talep) olarak yansır. Girişimciler bu istemlere göre üretim (sunum, arz) yaparlar. Girişimcilerin talep edilmeyen malları — bunları satamayacakları için— üretmeleri ve talep edilen malları da —bir kazanç olanağını kaybedecekleri için— üretmemeleri düşünülemez. Üretilen malların miktar olarak talebe uyumunu da girişimciler arası rekabet sağlar. Örneğin bir mal, talebinden az üretilmişse o malın fiatı ve dolayısıyle o malı üreten girişimcilerin kârları, göreli olarak, diğer malların fiatlarından ve bunları üreten girişimcilerin kârlarından yüksek olur. Kâr dürtüsü ile hareket eden girişimciler hemen bu malın üretimine yönelirler. Böylece malın arzı artmaya ve fiatı da düşmeye başlar. Bu süreç malın fiatının üretim maliyetine —ki bu maliyet normal kârı da içerir— eşit oluncaya kadar devam eder ve o noktada durur. Bu noktada o mal, talebi kadar üretilmiş olur. Böylece serbest piyasa mekanizması talep edilen tüm malların üretilmelerini ve maliyetlerine eşit fiatlarla satılmalarını sağlar.

(4) Tekel terimi aslında bir malın tek bir firma tarafından üretildiğini ifade eder. Ancak bu anlamda pek az tekel vardır. Gerçek yaşamda en çok rastlanan piyasa biçimi tekelci rekabettir. Bu piyasa biçiminde, küçüklerin yanı sıra, o piyasaya dışardan yeni firmaların girmelerini önleyecek büyüklükte, bir ya da birkaç büyük firma da bulunur. Terimin asıl anlamını biraz saptırarak buradaki büyük firmalara da tekel diyebiliriz. Bu tür tekeller arasında da rekabet olabilir. Fakat bu rekabet, serbest rekabetin işlevini göremediği gibi, zaten bir süre sonra rakiplerin ya birleşmeleri ya da anlaşmaları ile sona erer.

(5) Gelir dağılımının bozulması için mutlaka dar gelirlilerin geçim düzeylerinin düşmesi gerekmez. Bu düzey değişmediği hatta arttığı halde bile, eğer yüksek gelirler daha fazla artmışsa gelir dağılımı bozulmuş olur.

(6) Azgelişmişlik sorunu ile ilgili olarak da aynı yöntemin uygulandığını görüyoruz. Gerçekten azgelişmiş ülkelere yapılan yardımlar, bu ülkelerin gerçekten kalkındırılmalarından çok, açlık ve fıkaralıklarının hafifletilmesine yöneliktir. Örneğin 1950'lerde ülkemize hibe ve elverişli kredilerle onbinlerce traktör gönderilmiş, fakat bunların yerine ya da bunlarla birlikte bir traktör fabrikası kurmak hiç düşünülmemiş, tersine bu yöndeki girişimler önlenmiştir.

CAN YÜCEL

ELENİ KAPTANADİS'İN EVİ

Asırdîde bir kalyon sanki bu ev
Rüzgar vurdukça gacur gucur ediyor
Renzeleri, pencereleriyle
Ve dalgalar içinde nefes alıyor adetâ
Bi açılıp bi kapanıyor tahtaları, herzenleri
Güler'le biz durup durup seviştikçe...

Ve ağaçlar haykırıyor dört bir köşemizden
Bizi de alın diyorlar
Kalyon olup cümlemiz de
Sizlen açılalım denize...

UYUMUYAN UMUT

Uyumuyan bir yatak...
İçinde uyuyanlarından önce
Tut ki uyandı bulut...
Ve sonra koynunda uyuyanlar
Cifleşmeye başlayınca,
Havalarda oluşan bebek
Düşün artık ne kadar
Tayyareci olacak!...

Büyüyünce atmaz diğ'mi bu çocuk
Şiirlerin üstüne atom bombalarını...

BATAN SAL

Nuh'un sandalına serilmiş, güneşleniyorlar,
Tanrıya memiş olan bu yaratıklar
Kimi de atmış kendilerini tufana
Kıçkırık kahkahalarıyla debeleniyorlar suda

Bu salı ve bu denizi, tacınızı, tahtınızı
Altınızdan tanga bir mayo gibi sıyırıp
atacak kimse yokmuş gibi!

Yaşlılık Günlüğü

Salâh Birsel

12 Ocak 1980

Ey Şah Şah, şiirler şairlerin günlükleridir.
En hurda ayrıntıları içlerine boca ederler.
Eğer kış kıyamette Paris'e düşmeseydi Ferlinghetti
Ordan şiir damıtamazdı.
Ve de burun buruna gelemezdi
René Char'ın şiirleriyle.
Oysa aynı gün Provence güneşi pırıl mı pırıldır.
Vaucluse ise cırcırböcekli bir yaz içinde çırpınıyordur.
Pınarlar dudak dudağadır taçyapraklarıyla.
Sorgue Deresi ise
Nerde kireçli bir yer görse
O bademe kesmiş dünyada
Oraya dökülüyordur.
Kırlardan bahçelerden ise
Ellerini çırpsa da cırcırböcekleri
Hiçbir ses yükselmiyordur.
Günlük tutmamış olsaydı Lawrence Ferlinghetti
Şiirine "Paris'te Azgın Bir Kış" adını koyamazdı.
Düşlere gebe kafasının içinde de
Canavar düdüklerini barındıramazdı
Rhône nehrinin.
Üstelik tek bir meleğin bile
Marsilya'ya çıkmadığını sanırdı.
Ama yazdığı için Paris şiirini
Sevgililerin elele tutuşup
Üzünçlü sulara atladığını düşünecektir.
Ve onların sevdavi bir Elcebirin içinde
Yüzdüklerini görecektir
İlkyazın şehvet uyandıran derinliklerine doğru.
Sonra da oturup boyuna
Şifresini çözecektir o Elcebirin.

19 Nisan 1982

Sekiz saat uyku.
İki postada.
Bir haftadır uykum altı saatten aşağı düşmüyor.
Bugün kafam tam bir dinginlik içinde.

Geçenlerde başlamış olduğum "İngiliz Casusu Lawrence" denemesini, cıbban çalarak yani alkış tutarak bitirdim.

Sonra da üç dakilo sayfası tutan yazıyı bir de temize çekerek saat beşe ulaştım.

Geceleyin kendime artık bir uykusuzluk şöleni çekebileceğimi düşünerek — uykudan nefret ederim— üç bardak çayı arka arkaya diktim.

13 Kasım 1984

Salaş ve kelkenez sözcüklerinin tam anlamını öğrenmek için onları Türkçe Sözlük'te aradımsa da bulamadım. Meydan-Larousse'da salaşı ele geçirdim, kelkenez yine yok.

Derleme Sözlüğü'nde ise kelkenezin beyaz-siyah yırtıcı bir kuş olduğu yazılı. Buna kimi yerlerde kelkerkes de derlermiş. Kimileri de akbabaya verirmiş bu adı. Ne ki, Derleme'de kelkenezin "uyuntu, ıspanakzade, daltakke" anlamlarına raslayamadım. Buna karşılık ordan zartalak sözcüğünü —sözlüklere el atınca böyle olur— devşirdim. Gösteriş, çalım anlamına geliyormuş. Cakalı giyim kuşama da zartalak adı verilirmiş.

Öğleden sonra *Cumhuriyet*'in pazartesi ekinde karşılaştığım karizmacı, karizmatik sözcüklerinin anlamını çıkarmak için yeniden sözlüklere saldırdım. Karizm (charisme) Fransızca'da "Tanrı vergisi özel yetenek" anlamına geliyormuş. Anlaşılan yazar onu karizma diye çevirmiş. Bilmiyorum, belki de İngiliz kökenli bir sözcüktür bu.

Daha sonra, Amerika'daki Kara Panterlerin önderi Eldridge Cleaver'in *Gölgede Bir Zenci* kitabını— Fransızcasından— okumaya geçtım. Üç aydır boyuna Zenciler üzerine kitap okuyorum. Bunların arasında Beecher Stowe'un o ünlü *Tom Amcanın Kulübesi* adlı yapıtı bile var. Karalar üzerine bir deneme yazacağım. Bu karara bu yaz, Zenci yazar Chester Himes'ın iki romanını okuduktan sonra vardım. Onun bir başka romanını da (*Tabancalı Kör*) üç yıl önce harmanlamıştım. Kararımı verdikten sonra onu da yeniden okudum. Ne ki, şu şimdiki anda hâlâ denemeyi yazıp yazamıyacağımı kesin olarak bilmiyorum. Daha bir sü-

rü şey öğrenmeli, bir sürü not almalıyım. Aralıkta iki kitabın özetini de çıkardım. Yalnız istediğim gibi bir deneme döktürebilmek için hiç değilse daha 5-6 kitabın özetini çıkarmalıyım.

Özet çıkarmak!

Bu, yaşlılığın doğurduğu bir yöntem. Okuduklarımı çokluk unutuyor, ya da karıştırıyorum. Özet çıkardım mı okuduklarım bütün canlılığı ile kafamda yaşıyor. Çünkü derse çalışır gibi onları yeniden yeniden didikliyorum.

Yarın 65 yaşım doluyor. Kime haber versem maşallahı basıyor, sonra da bir vebalı görmüşçesine yanımdan sıvışıyor. Bense yaşlılığın ne olduğunu daha anlayamadım. Fransızca öğretmenliği, kitaplık müdürlüğü, iş müfettişliği, basımevi müdürlüğü yaptığım günlerden birinde sayıyorum kendimi.

Gelin görün ki, sağlığım da oltaya tutulmuş bir orkinoz gibi beni boyuna denizin dibine çekiyor. Bense sağlığımın neden bu oyunlara başvurduğunu çıkaramıyorum. Çünkü aklım, bedenimin karayel alıp sattığı dakikalarda bile lengerini bozmuyor.

Bir denizaltı gibi teleskopunu denizin üstüne çıkarıp olup bitenlere fingini soldurmadan bakıyor.

Şu var ki, Montaigne, kırk yaşına gelince, yaşlılığı düşünmeye başlamış.

9 Ocak 1985

Dünyamızı karartan yalnız kıyımlar, soykırımlar, cinayetler, üzünç zehirleri değil, törenler, şölenlerdir.

Görgüsüzler de öyle.

Onlar da kandillerde yağ bırakmaz.

27 Ocak 1985

Enis Batur'un *Siyaset 84*'te (Cumhuriyet) yayınlanan bir yazısında karizma sözcüğüne raslıyorum.

Alex Halley'in yazdığı *Malcolm X* adlı kitabın Türkçesinde de —Yaşar Kaplan çevirisi— var bu sözcük (36. sayfa):

—Malcolm X. bir karizma, bir kudret sahibiydi.

21 Nisan 1985

Hulki Aktunç *Ten ve Gölge*'nin, o punk saçlı öykülerin adını "Kısa başlıklar okurların yüzünü güldürür" ilkesine bağlı kalarak koymuş. Ama onda söz kesmeden önce birçok dağlar aşmış, birçok yollardan geçmiş. "Adını Yok Eden Hikaye"de bu yolculuklardan, bu cenklerden kimi sahneler sergileniyor.

Öyküde Hulki'nin şöyle bir sözü de var:

—Yazdıklarının adlarıyla deliler gibi uğraşanları çok severdim.

Doğrusu, her yazar bu konuda biraz delirek, biraz zingirdektir.

Benim kitap adlarıyla savaşım "Ham Gam Hem" adlı denememde saklıdır.

Bir türlü bitmek bilmeyen "Charlie ile Karalar" denememe ancak dokuz ayda içimi ısıtan bir ad bulabildim: *Zenci Yüzleri.*

Bu noktaya gelinceye değin hemen her gün, özellikle son aylarda, birkaç ad türetiyordum. Kimine buruk kesiyor, kimine ise dört elle sarılıp "İşte en sonunda istediğimi buldum" diyordum. Der demez de ondan da soğuyor başka ay harmanları aramaya koyuluyordum. Arada bir de, saptadıklarımı elden geçiriyor, en sallılarından bir ikisini alakoyup —bunu kafamın dinginliği için yapıyordum— gerisini dehliyordum.

Diyeceğim, kitap adları fırdır. Güvenmeye gelmez. Tam ele geçireceğinizi sandığınız anda atlayıp kaçarlar. Çokları da kitaplarla pek ilgili değildir. Stendhal'in *Parma Manastırı* bunun ilginç bir örneğidir. Manastırın adı romanın son satırlarında geçerse geçer. Hiçbir açıklama da verilmez. Sadece romanın başkişisi Fabrice'in Sacca'dan iki fersah ötede, Pô dolaylarındaki ormanda konak tutmuş Parma Manastırı'na çekildiği bildirilir.

Stendhal'in *Kızıl ile Kara*'sının da tam olarak neyi anlattığı kestirilememiştir. Bir Fransız yazarı, Jules Janin, şöyle der:

—Bence Restorasyon Çağı cezvitlerinin topluma verdikleri biçimi anlatmak niyetinde olan ve yapıtına örneğin "Cezvit ile Kentsoylu"ya da "Liberaller ile Rahipler" adını vermeyi göze alamayan Stendhal bu sınıfları renklerle simgelemeyi düşünmüştür.

James Joyce'un *Ulysses*'i de öyledir. Valéry Larbaud onun kişilerinden hiçbirinin Ulysse adını taşımadığını, Ulysse sözcüğünün de kitapta, yalnızca dört kez geçtiğini söyler.

Yazarların kitaplarına ad bulma işi kimi zaman da başkalarına düşer. Bu, daha çok, kitabının adını kesmeden ölen sanatçılarda olur. Marcel Proust'un *Chroniques*'inin adını kardeşi Robert'le yayıncı Mösyö Gallimard koymuştur.

Yahya Kemal'in şiirlerine ad bulma işi de başkalarına kalmıştır. Ve de hiç iyi olmamıştır.

Buna karşılık Orhan Ural, Ahmet Muhip'in şiirlerini yayınlarken hiçbir uyduruk sözcüğe başvurmamış, onları "Şiirler" adı altında toplamıştır.

Cumartesi 11 Mayıs 1985

Refik Durbaş.

Tam üç saat söyleştik. Hem benim iflahım kesildi, hem onun.

Durbaş'ın evinde ufarak bir oda varmış. Eskilerin, kirlilerin atıldığı bir yer. Onu boşaltıp kendine çalışma odası yapmış. Adına *hücre* demiş. Çalışırken kapıyı kilitliyormuş. Dışına da bir levha asmış:

—İşi olmayan giremez. Siz istisna değilsiniz. Müdürlük.

Arkadaşları geldiğinde içerden: "Hücremdeyim, çıkamam" diye bağırıyormuş.

Bir gün eşi mi, bir arkadaşı mı kapının camını bir yumrukta indirmiş.

Şangır şungur.

O gün, bugün camın yerinde bir şalvar eskisi sallanıyormuş.

Durbaş, eşinin katında 18 bin dünya yaratırmış. O da edebiyat oburuymuş. Kocasının boyuna çalışıp, şairlikte herkesi iki seksen yere uzatmasını istermiş.

Refik, bacanağı Ali Özgentürk'ün iki filminde de oynamış.

At'ta, meyhanenin birinde, bir rakı sarhoşunu canlandırıyormuş. Öteki filmdeki (Bekçi Murtaza) rolü ise daha uzunmuş. Onda da bahçıvan olmuş.

Durbaş, İstanbul'a ilk geldiğinde vartalı günler de geçirmiş. Sirkeci'de, Büyük Postanenin karşısında, Urfa'lı Salih'le işporta yapmış. Ayakkabı ve kol düğmesi satıyorlarmış. O sıralar Baron Bahar'ın (Halil İbrahim Bahar) *Soyut* dergisinde de şiirleri çıkıyormuş. Memet Fuat onları okuyunca Süreyya Berfe'ye demiş ki: "Şu oğlanı çağır da bir göreyim."

Ertesi gün Süreyya ile Refik, paldır küldür Memet Fuat'a gitmişler. Bir ay sonra Memet Fuat Türk-Alman Dostluk Derneği'nde yılın edebiyatını değerlendirirken sözü Refik Durbaş'ın üstünde tutmuş:

—Geçen yılın bir iyi şairi de Durbaş'tı. İlk gördüğümde kasap çırağı sandım. Bu yapıdan, o ince şiirler nasıl çıkıyor diye şapalaklaştım.

Durbaş'a dedim ki:

—Senin *Cumhuriyet*'te yazdığın şiir eleştirilerini büyük tadlar alarak okuyorum. Gerçekte, güzel bir şiir üzerine söylenecek söz pek sınırlıdır. Sen nişan tahtasını 12'den vurmayı biliyorsun. Üstelik, "Sevdim bu kitabı, siz de alıp okuyun" biçimindeki lobyacı eleştirmenlerin koskoslarına yüz vermiyorsun.

26 Mayıs 1985

Bugün aşırma teyelli bir iş oldu.

Hindistan'dan bir kadın telefon etti.

Bir İngiliz.

Posta görevlisi: "Hindistan'dan arıyorlar" dediğinde bir yanlışlık olacağını belirttimse de kulak tutmayıp savında direndi. Yanılgısını ancak, telefonu bağladıktan sonra anladı.

Aralıkta Hindistan'daki kadın bir sürü İngilizce tümce döktürdü.

Ne tuhaf şey!

Siz İstanbul'da, Bostancı'da bir sürü Türkçe sözcükler içindesiniz.

Ve birden Hindistan.

Ve de İngilizce söz dizini.

Liberal Ekonomi, İnsan Hakları, Demokrasi ve Bağımsızlık Üstüne—7

Arslan Başer Kafaoğlu

— I —

Ünlü Economist dergisinin baş yazılarının birinde Fransız İmparatoru Birinci Napoleon'un Petersburg'daki Fransız büyükelçisi Caulaincourt'a yazdığı mektuptan, —1909 yılında yazılmış— bir tümce alınmıştı. Bu tümce şöyle: "Şu Almanlara savaşmayı bir türlü öğretemedim"(1). Oysa bu Almanlar bundan 55-60 yıl sonra herkese "Askerlik Almanlar için yaratılmış bir kurum" dedirtecek kadar, askerliği öğrenmişlerdi. Aslında askerliği öğrenirlerken o zamana kadar Alman ulusundan çıkan Luther geleneğine dayalı bireysel özgürlüğe açık Alman felsefesi de yerini, adına "idealist" denilen ama insanın değerlerini, insanlığın kazanımlarını boş, tantanalı kavramlara feda eden bir düşünür zincirine bağlıyordu. Okuyucularımın hoşgörüsüne sığınarak, bu gidişi gayet iyi özetleyen kitaptan bazı alıntılarla konuyu daha da anlaşılır hâle getirmek istiyorum.

"Ünlü Alman siyaset bilimcisi Wilhelm Roepke (a), '1866'da Almanya ortadan kalktı' diye yazar. Prusya, Main'in kuzeyinde kendisine karşı çarpışmış olan bütün Alman devletlerini topraklarına kattı... Artık Ren'den Koenigsberg'e kadar uzayan (Almanya konfederasyonuna) Prusya... hakimdi. Beş yıl içinde, Fransa'da Üçüncü Napoleon ordularının yenilmesi sırasında, başta önemli Bavyera Krallığı olmak üzere Güney Almanya devletlerinin hepsi Prusya Almanyası'na alındılar." (2)

Buraya bir nokta koyalım. 1866'lara kadar Almanya'daki prenslikler, hür fikirlerin, sanat ve ekinin, halk hareketlerinin kaynağı idi.

Roepke işte bu Almanya'nın tarihe karıştığını yazıyor. Brunswick Prensliklerinin Bismarck tarafından Prusya'ya katılmasını halk hareketlerine karşı ilk bilinçlenen ve dünyada ağırlığı büyük olan İngiltere kolaylaştırmış (hiç ses çıkarmama yoluyla) olmasın diye düşünürüm. Bunu bazı tarihçiler, Avrupa kıtasında Fransa ve Prusya'ya karşı devletler dengesini düşünen İngiliz siyasetine bağlarlar ama gine de araştırmaya değer. Sürdürelim alıntıyı:

"Ama bu imparatorlukta kötü bir çatlak vardı . Treitscke'nin dediği gibi Alman İmparatorluğu aslında Prusya'nın genişlemiş şekliydi. ' Prusya 'der Treitscke, ' egemen öğeydi... İmparatorluğun yönetimi Prusya Devleti'nin yönetiminden başka bir şey değildir. ' Bu doğruydu. Ve Almanlar için korkunç sonuçlar doğuracaktı.(b)

*"Reischstag'*ın (c) kurulmasıyla demokratik bir maske takındığı ve Reischstag üyeleriyle genel oyla seçildiği halde, Alman İmparatorluğu gerçekte Prusya kralının egemen olduğu bir askeri otokrasiydi... (parlamento) bir fikir kulübü gibiydi. Milletvekilleri orada, ya içlerini dökerler, ya da temsil ettikleri sınıfların bayağı çıkarları (d) üzerinde pazarlığa girişirlerdi. 1910'da bile (imparator) İkinci Wilhelm, krallık tacının kendisine ' parlamentolarca, halk topluluklarınca ve halkın kararıyla değil, yalnız Tanrı tarafından verildiğini ' ilan etmiş, ' kendini Tanrının aleti sayarak, kendi seçtiğim yoldan gidiyorum ' demiştir."(3)

Burda duralım. Dip notla geçiştirilmeyecek kadar önemli iki noktada iki parantez açalım. Birincisi, şu ifadeler bizim doğru ve yanlış fikirlerin ~~batıdan~~ geldiği şeklindeki düşüncemizin ne kadar haklı olduğunu gösterir. Bu fikrimiz yukarıdaki satırlarda da doğrulanmaktadır. Devlete egemenliğin dinsel bağları Almanya ve Rusya gibi ülkelerde Türkler'den bile eskidir. İslamlıktan da eskidir. İkinci ve önemli bir parantez: bazı aydınlar bir ayrım yapmadan, batıda demokrasiye halkın inancının bizden çok olduğunu ve demokrasi geleneklerinin eskiye dayandığını, bu nedenle orada demokrasinin olabileceği, bizde olamayacağını anlatır. Oysa Wilhelm'in bu söylevi verdiği yıllarda bir

(a) Bu isim, Türkiye'de ders veren sonra liberal iktisat teorisinin önemli bir ismi olan Wilhelm Roepke ile karıştırılmamalı. İki Roepke (Wilhelm) bir yüz yıl arayla yaşamışlardır.

(b) Nitekim ilerde çok sözünü edeceğimiz kitabında, ünlü İngiliz Başvekili Çörçil, Prusya'dan soyutlanınca Almanya'nın militarizminin bir daha canlanamıyacağı tezini ileri sürmüş ve bu görüş hak kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonunda bu noktaya çok dikkat edilmiştir.

(c) Reischstag —Altını biz çizdik— Alman Parlamentosudur.

(d) Alıntı yapılan kitabın yazarı anti-faşist olduğu kadar olmasa da sola karşı bir yazardır. Bu nedenle ayrım yapılmadan her sınıf çıkarının üzerinde pazarlık yapılmasını, "bayağı" saymıştır. Ancak, gerçekten de Birinci Dünya Savaşı öncesinde Alman sol hareketindeki politika,parlamentoda işçi sınıfını koruyan yazarlar çıkarına ya da bu konuda nutuklar çekmeye ağırlık veriyordu. Rejimin demokratikleşmesi, gerçek parlamenter düzenin kurulması yolunda bir çabaları yoktu denebilir. Oysa bugün hele tarımın ağır bastığı ülkelerde, işçi ve küçük çiftçi haklarının elde edilmesi için, demokratik düzende çarpıklık olmaması gerektiği belli olmuştur.

Türk padişahının böyle bir demeç vermesi haddi değildi.

Bu kitabın en önemli pasajı bir dip notta yatıyor. Bu dip notu da buraya aynen alıyorum: "Bir anlamda Alman işçi sınıfı da buna benzer bir alış veriş yapmıştı. Bismarck, sosyalizm ile savaşmak için 1883 ile 1889 yılları arasında başka ülkelerde eşi görülmemiş bir sosyal güvenlik programı uyguladı. İşçileri ihtiyarlığa, hastalığa, kazaya, sakatlığa karşı sigortaladı. Bu teşkilât devlet tarafından kurulduğu halde parasını işçiler ve işverenler ödüyordu. Bunun Sosyal Demokratlar'ın yada sendikaların gelişmesini önlediği söylenemez ama işçi sınıfı üzerinde geniş etkisi oldu. İşçiler yavaş yavaş siyasi özgürlükten çok güvenliğe önem vermeye ve ne kadar tutucu olursa olsun devleti bir iyiliksever, bir koruyucu olarak görmeye başladılar.

İlerde göreceğimiz gibi Hitler, işçilerin bu durumundan çok yararlandı. Başka alanlarda olduğu gibi bu alanda da Bismarck'tan çok şeyler öğrendi. ' Bismarck'ın sosyalist kanunlarını inceledim ' diyor Kavgam'da (s. 155) ' Amacını savaşını ve başarısını anladım.' " (4)

Bu alıntı da emperyalizmle palazlanan bir endüstri ülkeleri grubunun, kendi işçi sınıflarının insanlık değerlerine ait istek ve eğilimlerini nasıl yumuşattıkları yolunda, bu yazıda buraya kadar anlattıklarımızı doğrulamaktadır. Ne var ki bir de buna Paris Komünü'ndeki işçi sınıfına verilen kanlı ders eklenmezse, anlatım büyük ölçüde eksik kalır. (a)

Ancak hiçbir siyaset felsefesi, bir yazıdan, bir fikirsel yapıdan (ideolojiden) esinlenmeden kurulmuş değildir. Almanya'da da yığınlar devletin üstünlüğü, kahramanlara tapınma şeklinde yoğunlaşan akımların etkisiyle, bir bakıma olan bitene içten inandırıldı denilebilir. Bunu da aynı kaynaktan okuyalım:

"Elbette ki Almanlar arasından Batı dünyasının büyük insanları ve kafaları yetişmiştir. Leibnitz, Kant, Herder, Humbaldt, Lessing, Goethe, Schiller, Bach ve Beethoven gibi insanlar Batı uygarlığına büyük yenilikler getirmişlerdir. (b) Ama ondokuzuncu yüzyılda Almanya'ya egemen olan Fichte ve Hegel (dir). Treitschke, Nietzsche, Richard Vagner; ve gariptir, aralarında bir kaç acayip Fransız'la, ekzantrik İngiliz'in bulunduğu birtakım ikinci derecede adamlar (bunları izler). Bu düşünürler Batı ile ruhsal bağlantıları çozmeyi başarmışlar ve açtıkları uçurum bugüne kadar kapatılamamıştır."

William Shirer, bir ulusun başına önce idealist felsefe ustalarının ve ondan sonra da manyak tipli filozofların bir "öğütçü" olarak gelmesine boşuna hayret ediyor. Bir ülkenin resmi politikası bir kısım bilim ve felsefeyi zoraki bulur, buna inanacakları, başka ülkeleri soyarak elde edilen serveti onlara dağıtarak (küçük bir kısmını bile olsa) avutursa, o ülkede bilim ve felsefe de soysuzlaşır.

— II —

Toplumsal yaşantıda insanları yönetenler doğruları yasaklayabilir. Yasaklamasa da yoğun bir propaganda ile onları toplumda tabu, dokunulunca patlayacak bir şey gibi gösterebilir. Sonuç sadece fikir ve yaratım kısırlığı olmaz. Asıl tehlikeli ve insanların iyilik yanlarını bir yana bırakan fikirler, felsefe akımları boşluğu doldurur. Hele o ülkede etkili bir filozof bu tehlikeli yaklaşımlara filiz verecek bir felsefenin temelini atmışsa... Almanya'da bu filozof kuşkusuz Hegel'di. Tam adıyla George Wilhelm Friedrick Hegel (Alman isimlerinin uzunluğu bazen İspanyollarınki ile yarışır). Berlin Üniversitesi Felsefe (ve Siyaset) Kürsüsü, 200 yıldır Almanya'nın düşünce ve felsefe yaşamına egemen, ya da en azından etkili olmuştur. 19. yüzyılın başında Alman halkı —hele aydınları— büyük bir yıkıntı ruhsallığı içinde, kötümser bir dalgaya çarpılmışlardı(c). Bu kötümserliği atmak için olacak Berlin Üniversitesi Felsefe Kürsüsü Başkanı Fichte, umutlu bir ırkçı felsefeyi halkına yaymaya başladı. Fichte, Almanların tarihte yeni bir çığır açacağını müjdelemiştir. Aslında Fichte idealist olan fakat bunu bir sisteme vardırma isteği içinde bulunan akımın ilk temsilcisidir. Materyalist felsefeye saldırıyı bir ikinci huy edinenlere, idealist felsefe hakkında bir fikir verme bu yazının konusu ve amacı değildir. Ama bir felsefe profesörümüzün Fichte'nin idalizmini belirleyen şu açıklamasını buraya aynen alacağız:

"Bir sisteme varmak isteği Alman idealizminin filozofları için karakteristik olan bir tutumdur. Kant'ın felsefesi bir kritisizm idi. Bu felsefe doğru ve yanlış olan bilgi yollarını eleştirmek isteyen bir öğreti idi. Alman idealistlerine göre, Kant'ın bu ayıklama işi, bir *hazırlıktan* başka bir şey değildir, onun için bu ilk adımda kalmamalı, *sisteme* doğru ilerlemelidir; *kritisizmin* yerine artık *sistematizm* geçmelidir... Bu bakımdan yapılması gereken ilk şey de, bütün sistemin üzerinde oturtulacağı sağlam çıkış noktasını bulmaktır."

"Felsefe'ye ancak iki yol ile girebiliriz: 1. Ya *obje*den, varlıktan kalkarız; bu yolda karşımıza kendiliğinden şu soru dikilir: nasıl oluyor da objenin yanında bir *süje*, varlığın içinde bilinç diye bir şey çıkabiliyor?.. Maddeden bilincin nasıl çıktığını hiçbir zaman kavrayamayız. 2. Ya da süjeden kalkarak felsefeye girerim; o zaman da süjenin objeler dünyasını nasıl tasarımladığını sorarım; bu sorunun yanıtı *vardır*. Objeyi çıkış noktası olarak alan bir felsefe ister istemez özgür kişiyi ortadan kaldırır. İnsanın *özgürlüğünü*, ancak ikinci yolda yürüyen, kendisine *bilinci* çıkış noktası olarak alan felsefe (yani idealist felsefe — A.B.K.) sağlayabilir. Bu felsefelerden hangisini seçeceğimiz de *ne çeşit bir insan olduğumuza bağlıdır."* (5)

Bu paragrafı burada alışımızın nedeni, bir bilgi teorisinin nasıl daha başlangıçta bir "özgürlük" ve "bağımsızlığa" dönüştüğünü göstermektir. Aslında geçen yazıda bunun üzerinde durduk: İdealizm ve Materyalizm birer sosyal teori değil, bilgiyi kavrayış kuramıdırlar. Ama gelin görün ki bir felsefe ustası bile konuyu bu saptırmaya sokabiliyor. Ama bu idealist, yani saptırmayla özgürlükçü olarak tanıtılan felsefenin kurucusu, diyalektik terimin ilk kullanıcısı "Alman Ulusuna Söylevler" *(Reden an die Deutsche Nation*-1806*)*- sonradan basıldı- adlı konuşmalarında, bir ırkçılık kavramının, insanları insana düşman eden bir kuramın babası olabiliyor.

(a) Bakınız; Düşün dergisi Nisan, Mayıs, Haziran sayılarında çıkan bu yazı dizisinin kısımları.

(b) Dikkat çekelim: Shirer bu ünlü düşünür ve san'atçılar arasına Marx, Engels ve Heine'yi koymamış. Tanığımız bir tarafsız değil, bir sağ dostu, kendine liberal ve özgür düşünceli dedirten bir sağcıdır. Belki de bu kitabın yayınlandığı soğuk savaş yıllarında bu isimleri kitabına koyamadı diye düşünülebilir.

(c) Bu yılgınlık daha sonra ülkemizde de egemen olmuştur. Örneğin bazılarımızca batılıların ortak iş görme gücüne hayranlık duyulur. Avrupa'da bizim için "bir Türk çok iyi ancak iki Türk felaket" denildiği söylenir. Aslında, geçen yüzyılın başında aynı şeyler Almanya'da söylenirdi. Goethe (ki çağının Alman düşüncesini temsil ettiğini kimse yadsıyamaz) şöyle diyor: "Arasıra Alman halkını düşündüğüm zaman acı bir keder duyuyorum. Alman halkı birey olarak çok saygıya değer, ama biraraya gelince çok kötü olur. Alman halkını başka halklarla karşılaştırdığım zaman bende acı bir duygu uyanır, ve bunu elimden geldiği kadar önlemeye çalıştım." (15 Aralık 1813'te H. Luden'le yaptığı konuşma,) Wilhelm Roepke, The Solution of the German Proplem, Londra, 1965, s. 165.

Ne var ki Fichte'de adını verdiğimiz "söylevler" dışında idealist bir felsefenin insan özgürlüğüne getirdiği sınırlamalar açık değildir. Onun diyalektiği Hegel tarafından geliştirildi. Hegel, kuşkusuz idealist felsefenin doruğudur. Hegel, Fichte 1814'te ölünce onun kurduğu felsefe kürsüsünde (Berlin Üniversitesi) onun yerine geçti. Hegel felsefesi ile nazizm arasındaki bağı anlatmayı gine Shirer'e bırakalım: (a)

"...Hegel'e göre devlet her şeydi, ya da hemen hemen her şey demekti. 'Devlet', der Hegel 'dünya ruhunun' en güzel görüntüsüdür; 'moral bir evren' dir; 'kendini bilen ve düşünen... etik kafanın etik fikir eylemi' dir; 'görevi devletin bir üyesi olmaktan ibaret olan birey karşısında devletin yüksek bir hakkı vardır. Çünkü dünya ruhunun hakkı bütün ayrıcalıkların üstündedir'.

Johann Gottlieb Fichte.

"Pekiy ya bireyin dünya yüzündeki mutluluğu ne olacak? Hegel buna şöyle yanıt veriyor: 'Dünya tarihi mutluluklar tarihi değildir. Mutluluk dönemleri tarihin boş sayfalarıdır. Çünkü bunlar çatışmasız geçen uzlaşma dönemleridir.' Savaş büyük bir temizleyicidir. Hegel'e göre 'uzun bir barış halkın ahlak sağlığını bozar. Rüzgarın çıkmasıyla durgunluğun sonucunda biriken pisliklerin atılması gibi...'

"Hiçbir geleneksel ahlakı ve etik kavramı, ne yüksek devleti ve ne de bu devlete önderlik eden 'kahramanları' rahatsız etmemelidir.(b) 'Dünya tarihi daha yüksek bir yer tutar. Duruma uymayan moral istekler dünya tarihinin pratiği ile çatıştırılmamalıdır. Boyuna tekrarlanan özel erdemler —alçak gönüllülük, usluluk, insan severlik, sabır— bu tarihsel gerçeklere karşı ileri sürülmemelidir... Bu güçlü şey (devlet) her masum çiçeği ayağının altında ezecek, yoluna çıkacak bir çok şeyleri parçalayacaktır.' "(6)

Hani, özgürlük isteyen idealist felsefeyi seçerdi? İşte idealist felsefenin vardığı bir düşünce ürünü! Her şey ortada. "Hegel bunları yazmadı denemez". Yazılanlar ortada: "Grundlinien der, Philosophie der Rechts" yani "Hukuk Felsefesinin Ana Çizgileri"—"Philosophie der Weltgeshicte— Dünya Tarihi Felsefesi". Buralarda yazılanları aldık yukarıya... İkinci olarak, Hegel idealist filozof değil denemez. Çünkü idealizmin babası değil ama doruğu, bu Hegel'dir. Ne dersiniz Herr Fichte'nin ruhu? Şu yargılar sizin romantik özgürlükçü anlayışınıza sığıyor mu?

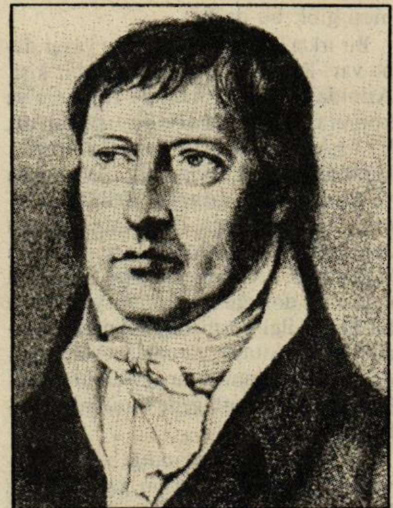
Hegel Devleti tanrılaştırır ve Ernst Cassirer şu alıntıyı yapar: "insanlar vicdan özgürlüğü ve siyasal özgürlük için duydukları kuşku yüzünden, güçte yatan doğruluğu unutacak kadar aptallaşırlar" ve şunları ekler: "150 yıl kadar önce 1801'de yazılmış olan bu sözcükler, şimdiye kadar siyasal ya da felsefi düşünürlerce ortaya atılmış olan en açık ve acımasız faşizm programını içermektedir" (7).

Ayrıca Hegel Almanya'nın saati gelince dünyaya önderlik edeceğini yazar. Shirer, Hegel'in "kahramanlar"ın "dünya ruhunun isteğini" yerine getirmek için gizemli tanrılar tarafından gönderilmiş büyük aracılar olduğu görüşüne Hitler'in sıkı sıkıya sarıldığını ve bunu kendisince yerine getirilecek bir "misyon" olarak görmesinin Almanya'yı mahvetmesine yol açtığını da yazar. (Aynı kitap, aynı sayfalarda).

Fichte ve Hegel'in izleyicileri onların çapında kişiler değildi. Berlin Üniversitesi Tarih Kürsüsü'nde ders veren Heinrick Von Treitschke Alman militarizminin ideologu sayılır. Ona göre savaş insan için yüce bir çıkardır. "Almanya'nın zafer hazinelerindeki Prusya üstünlüğü, bizim şair ve düşünürlerimizin şaheserleri kadar değerli bir hazinedir. Barış ile körü körüne oynamak... çağımız için bir düşünce ve ahlak utancı olmuştur" ve "Savaş yalnız pratik bir zorunluluk değil aynı zamanda kuramsal bir zorunluluk, bir mantık gereksinimidir. Devlet kavramı ister istemez savaş kavramını doğurur. Çünkü devletin özü kuvvettir... Dünya yüzünden savaşın kaldırılması fikri sadece saçma bir umut değil, aynı zamanda çok ahlak dışı bir düşüncedir. İnsan ruhundaki bir çok özlü ve yüksek güçlerin dumura uğramasıdır..."(8)

19. yüzyıl Alman felsefesinde devlet üstünlüğü, savaşın zorunluluğu gibi saçma konularda kamuoyu oluşturan filozoflar olsa bile, aslında gine dengeli kişilerdi. Almanya'da sapık fikirler bu yaratılan otoriter ortamda boy atmış. Nietzche'nin "efendi ulus" kavramı ile Adolf Hitler'in *Kavgam* kitabı arasındaki paralelliklere hep işaret edilir. Ama nedense biri Fransız (Gobineau), diğeri İngiliz (Houston Stewart Chamberlain) iki sapık ideoloğunun ırkçı kuramlarını, öz yurtlarını terkederek Almanya'da geliştirdikleri pek az bilinir. Fransız Gobineau olsun, İngiliz Chamberlain olsun, Almanya'da yaşadılar, özellikle ikincisi Almanya ve Avusturya dışında pek rağbet görmedi. Bu nedenle bu anormal (vücut ve kafa) adamı ayrı inceleyeceğiz. Gobineau için Ernest Cassirer şöyle yazıyor:

"Irkın, insanlık tarihinde önemli bir etken olduğu, değişik ırkların değişik kültür biçimleri kurmuş bulundukları; bu kültür biçimlerinin aynı düzeyde olmadıkları hem özyapı hem de değer bakımından farklı oldukları genellikle

Georg Wilhelm Friedrich Hegel.

kabul edilmiş olan bir olgudur. Montesquieu'nün *Yasaların Ruhu* (Esprit des lois) adlı yapıtından beri bu değişkenlerin fiziksel koşulları bile dikkatle incelenmiştir. Ama Gobineau... ırkın, tarihsel dünyanın biricik efendisi ve yöneticisi olduğunu, tüm öteki güçlerin onun uydusu ve onun altında kaldıklarını kanıtlamak zorundaydı. Bizim totaliter devlete ilişkin modern düşüncemiz Gobineau'ya tümüyle yabancıydı. O eğer bu görüşü bilseydi ona şiddetle karşı çıkacaktı... Gobineau, totaliter devlet ideolojisini hazırlamak için ona dolaylı biçimde en çok katkıda bulun-

---

(a) Shirer aslında Hegel'e hayrandır. Bunu saklamaz, Marx ve Hitler'in Hegel'den aynı ölçüde etkilendiğini yazar.

(b) Bu konuda Tom Carlyle'in "kahramanlar"ı için, Temmuz sayımızdaki yazıya bakınız.

"Yahudilerle ilişki kurduğum için ben domuzların en büyüğüyüm!"

muş düşünürler arasına girmektedir. Daha sonraki totaliter devlet görüşlerine giden yolu açan, bu ırk totaliterciliği olmuştur".(9)

Aslında Cassirer'e göre ne Gobineau, ne Tom Carlyle ve hatta ne de Hegel tam anlaşılmış değiller. Bunlardan Hegel bir usta, büyük bir usta sayılır. Eğer yanlış anlaşılmışsa, bu sadece şunu kanıtlar: idealist felsefenin dört başı mamur bir anlatımı olamaz, yoktur. Cassirer'in anlattığı gibi Gobineau ve Tom Carlyle yanlış anlaşılmışsa, bunu kabul edemeyiz. Gerek Tom Carlyle ve gerekse Gobineau, "kahraman" ya da "ırkçıydı". Batılılar, kendinden olmayan insanları, aynı ırktan olmayanları sömürürken, böyle yan gereksinmeler vardı. Gobineau olmasa bir başkası bu teoriyi bulurdu, bu bir. Ayrıca doğruyu, düşünceyi ve düşüncede derinleşmeyi yasaklarsan yanlış boy atar. Çapalanmayan toprakta ayrık otlarının bitmesi gibi, bu da iki.

Bir ırkçı ve yahudi düşmanı yazar daha var. Ruh hastası ve fanatik bir kişi. Aslında İngiliz ve hem de İngiltere'ye komutanlar, milletvekilleri, bakanlar, bir başbakan vermiş bir ailenin bireyi... kendini oradan saymamış, Avusturya ve Almanya'da yaşamış. Belli başlı kitabı, "Grundlagen des Naunzehnten Jahrhunderts- Ondokuzuncu Yüzyılın Kökenleri". Gobineau gibi ırkçılığın değişmez doruğu sayılan bir yazar bile bu kadar ilgi görmemiş Alman toplumunda. Bu kitap o zamanlar Almanya'da en çok satılan Stefan Zweig'ın kitaplarını, sürümde gölgede bırakmış; şöyle:

"... (kitap) yayınlandığı zaman büyük gürültü koptu ve bu garip İngiliz bütün Almanya'da ün kazandı... kolay okunacak cinsten değildi. Ama yüksek sınıflar kitabı hemen kapıştılar. *Sanki içinde tam inanmak istedikleri şeyi bulmuşlardı*(a)... 1914'te Dünya Savaşı çıktığında satışı 100.000'i bulmuşbulmuştu".(10)

Bu kadar satmış bir kitap, yığınları bu ölçüde etkilemiş bir yapıt, çok gariptir ki, o dönemin yapıtlarını izleyen yazı ve kitaplarda yeralmaz. Bu kitap Adolf Hitler'in ünlü "Kavgam" adlı kitabının en önemli kaynağıdır. Hitler, Kavgam adlı kitabında böyle bir insana gösterilen ilgisizlikten acı acı yakınır. Chamberlain —bu İngilizin tam adı Houston Steward Chamberlain'dir— 1924'te, yani ölümünden üç yıl önce, Hitler'i görmüş ve onu şu mektubuyla kutsamıştır: "yapılacak çok büyük işlerin var... Germanizme (Almancılığa —A.B.K.) olan inancım bir an bile azalmadı —itiraf edeyim ki— umudum çok az. Bir darbe ile ruhumu değiştirdin. *Almanya'nın en muhtaç olduğu zamanda,* bir *Hitler yaratması onun canlılığını* ispat eder... Tanrı seni korusun"(b)

— III —

İşte Almanya böylesine sol düşmanlığına ve bunun yanında yahudi düşmanlığına hazırdı. Türkiye'nin çok iyi tanıdığı Profesör Ernst Hirsch, kendi yaşamını anlatan değerli kitabında şöyle yazar: "Yahudi düşmanlığını Hitler ile yandaşları 'icat etmedi' — 'mevcut' buldular... Bu durum, Birinci Dünya Savaşı sırasında değişmiştir. Oysa tam o yıllarda Yahudi düşmanlığı yeniden alevlenmekteydi. Hem savaş yenilgisinin günahı, hem de 1918 Devrimi yahudilerin sırtına yüklenmek isteniyordu".(11) (c)

Pekiy ama şu "1918 Devrimi" denen şey neydi? 1918'de henüz Alman askerleri Fransa ve Belçika topraklarında çarpışıyordu. Doğu cephesinde Rusya silahı bırakmıştı. Gerçi Filistin, Selânik ve Avusturya cepheleri bozulmuştu. Batı cephesinde Alman ordusunun yenileceği belli olmuş ve Alman Donanması —ünlü denizaltı filosu da hesaba katılsa— etkinliğini yitirmişti. Ama Alman ulusu yenilgiyi bütünüyle kabul etmiş değildi. Hirsch bunu özyaşam kitabında şöyle anlatır: "Her şeye rağmen Hindenburg ordusunun başında (yenilmez olarak) duruyor. Şu farkla ki, *düşman silahlarına ve rakip komutanın üstün gücüne değil, yazgısının darbesine yıkıldı.*" (d) Nedir bu yazgının darbesi? "Her direniş, işçi ve asker şuralarının patırtısı yüzünden felce uğramış".(12)

Hirsch, o zaman 17 yaşında bir lise öğrencisidir. Yukarıdaki satırlar onun okul kompozisyonu ev ödevinde belirtilmiştir. Ve sadece Naziler değil, ortalama her Alman; (yahudi bile olsa) savaşın cephede kaybedilmediğine, işçi ve asker şuralarının —"şura" deyimi; "sovyet" deyiminin çevirisidir— ihaneti nedeniyle şerefsiz Versailles Barışı'na gidildiğine inanmıştır.

Gerçekte Almanya ana cephede —Batı cephesi— kesin yenilgiye uğramış değildi. Kiel'de deniz erleri ve bir çok tersanede işçiler ayaklanınca yenilmemiş, ama zamanla, yenilmesinin kesinleşeceği gerçek olan Almanya savaşı bırakmıştı. Bırakmak zorunda kalmıştı. Bir çok yerde işçiler ve askerler Sovyet Rusya Devrimi'ni taklit ederek "işçi ve asker sovyetleri (şuraları)" kurmuşlardı. İşte Hirsch bunu işaret ediyor. Geçen yazımızda Birinci Dünya Savaşı'nda "ulusçuluğun" sınıf bilincini gerilettiğini anlatmıştık (Düşün - Ağustos sayısı). Bu gerçek 1919'dan sonra da Almanya'da sürdü ve bu suçlama Sosyal Demokratlarla, Komünistleri her yerde karsıladı. Savaşın kaybedilmesi ve Almanya'nın şerefinin ayaklar altına alınmasının nedeni solculardı! Pekiy yahudiler? konuyu daha iyi anlamak için gine Hirsch'e dönelim. O Hirsch ki, o günlerdeki duygularını yukarıya ay-

---

(a) Altını biz çizdik.
(b) Altını biz çizdik.
(c) Bilindiği gibi Hirsch ondokuz yıl Türkiye'de kalmış ve İstanbul, Ankara Hukuk Fakülteleri'nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.(') İşaretleri metnin aslında vardır.
(d) Altını biz çizdik.

nen aldığımız kompozisyon ödevine geçirmiş, ama 1970'te kitabını yazarken konuyu bir başka biçimde ele alıyor:

"(Yukarıdaki kompozisyon) 'Hançer Darbesi' denilen efsanenin başlangıcı ve çekirdeğini gösteriyor. Bu efsaneye göre *politik bakımdan en solda bulunanlar* ve monarşinin yıkılmasına çalışan bozguncu guruplar yeraltı faaliyetleriyle *savaş meydanında yenilmeyen cephe ordusunu* arkadan vurmuşlar, böylece yıkılışa sebep olmuşlar. *Her efsane gibi bunun da geçerli bir nüvesi var.* Halkın büyük bölümü, savaş hakkında bilgi sahibi olmadığı ve (a) Batı cephesi Fransa ve Belçika'nın içlerinde bulunduğu için, silah bırakışmanın Kasım İhtilali'nden sonra açıklanan şartlarından çok kırılmışlardı... Deniz Kuvvetleri'ndeki ayaklanmaları, silah fabrikalarında ve cephe gerisinde beliren kıpırdanışları ihtilalin ilk belirtisi olarak kabul etmek ve Rus örneği ihtilali işçi ve asker şuralarının çabucak kurulmasını planlanmış bir hükümet darbesi olarak kabul etmek... Alman cephesini arkadan hançerleme fırsatını verdi. Bu hançer darbesi efsanesi... harp sırasında orduda 'yahudi sayımı' olarak ilk işaretleri görülen güçlü bir yahudi alehtarı dalga oluşturdu... *İhtilalci hareketlerde... (ön saflarda) normalden fazla yahudi bulunuyordu... yenilginin asıl günahı yahudilere yüklendi...* lise son sınıfların öğrencilerini (bile) sardı..." (Aynı kitap sahife 86). (b)

Ne var ki, Hitler Yahudiler konusunu sadece bu çerçevede almadı. Bir diktatöre aşırı baskıyı hoş göstermek için iç ve dış düşman gerekli. Hitler bunu en iyi kavrayan adam. Günah keçileri hazırdı: Orduyu arkadan hançerleyen solcular ve yahudiler. Ne var ki, kendisi ve ailesi Hitler'den büyük darbeler yemiş bir adam, Hirsch bile bu "hançer darbesine" inanmıştı. Bu da Hitler'in her şeyi hazır bulduğunu ne güzel gösteriyor.

Bundan bir önceki yazımızda Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının bir "yenme-yenilme" olayı dışında oluştuğunu belirlemiştik. Bunlardan birincisinin Sovyet Devrimi olduğunu anlatmıştık. İkinci önemli sonuç olarak İngiltere İmparatorluğu'nun yapı değişikliğini (dominyonların yönetimde söz hakkı sahibi olması) belirlemiştik. Üçüncü önemli sonuç da, yukarıda belirtilen Almanya gibi bir ülkenin "yenilmeden" "şerefsiz bir barışa" tutsak oluşu yargısının, Avrupa'nın orta ve orta-batı kısmında yarattığı dalgalanmadır. Fakat bunun bir siyasal şekillenmeye dönüşünü sağlayan 1929 ekonomik bunalımı oldu. 1929 ekonomik bunalımı ile bir kaç politik ve düşünsel sonuç ortaya çıktı:

1) Kapitalist —ya da liberal— ekonomi kuramlarının zavallılığı ortaya çıktı. Hatta bunu ortaya koyanlardan biri, ülkesinde Lord rütbesine yükseltilen bir ekonomist (Keynes) oldu. Ama Keynes kuramının doğruluğunu ortaya çıkaran da, Amerika ve Almanya'daki deneyimlerdir. Amerika'da Roosevelt bunalımdan çıkışı, düzeni daha demokratikleştirerek; (tarımsal fiat reformları, işçi ve sendikalara daha çok özgürlük, serbestlik vb.) ama devletin ekonomiyi düzenlemede başarısını göstererek yaptı. Hitler (yahut Hitler ve Schacht) ise demokrasiyi kısıp gine devlet harcamalarını artırarak aynı şeyi yaptı. Ama her iki uygulama da liberal ekonominin kendi kendine yürüyemeyeceğini kanıtladılar. (Bunu Hitler 1937'de bir nutkunda belirtti ve iki benzer deneyimden kendisininkinin daha başarılı olduğunu anlattı. Aslında ekonomi açısından pek haksız değildi).

2) Madem ki liberal ekonomi çökmüştü, o vakit bu çöküş bir bolşevik yayılmasına dönüşmemeliydi. Bunun için önlemler alınmalıydı. Gerçi iç savaş ve onun sonrasının getirdiği ekonomik ve sosyal problemler sonucu Sovyet Rejimi, sosyalizmin kaderinin dünyaya yayılmasına bağlı olduğu tezini, belki de olayların zorlamasıyla terketmişti. Stalin'in Troçkistler'i yenmesiyle "tek ülkede sosyalizm de olabilir" tezinin kazanması, ideolojinin eski yayılmacı biçimine sınır koyar gibi olmuştu. (Belki öyle değil de Sovyetler'de rejimi kökleştirme ilk plana alınmıştı). Ama gine de onun önünde, Almanya'da kararlı ve "komünizme, hatta sola düşman" bir faşist Almanya yeğlenmesi oldu.

Aslında batılı ülkeler yenginin sarhoşluğundayken, yenilen üçler (Türkiye, Almanya ve Rusya) yenilgi ile kaybedilenleri yeniden kazanmanın (hepsini olmasa da bir kısmı olabilir -Türkiye'deki gibi) ya yayılmacı (Almanya ve Sovyetler Birliği) ya da yapıcı ve barışçı yol (Türkiye) içindeydiler. Batılılar kendilerine zarar gelebilecek Almanya ve Sovyetler Birliği ile bir süre uğraşmadılar. Kafalarını bu konulara (1930'larda) pek takmadılar. Kapitalizmin 1929-1932 bunalımından kurtuluş, onlara yeni bir utku gibi geliyordu. Rahatlığa daldılar. İspanya, İtalya, Portekiz; bunların en beteri Almanya faşizmi ve Japonya militarizmi kendilerini pek rahatsız etmiyordu kafalarında. İnsan değerlerine dayalı felsefe ve siyaset yazarları da artık çıkmıyordu. Fizik ve kimyada büyük buluşlar ve sosyal siyaset alanında önemli bilim adamlarına rastlanmıyordu.

— IV —

Eğer "radyo" denilen araç olmasaydı, ne Adolph Hitler, ne de Roosevelt siyasette ulaştıkları başarı noktalarına gelemezlerdi (c) ve eğer radyo olmasaydı, devletin birey, merkezin taşra üzerindeki egemenliği 1930'lardaki kadar pekişemezdi. Radyo, bize göre "resmi ideoloji" karşısında bir ideoloji oluşturma olanağını ortadan kaldırmasa da epeyce azaltıyordu. Hitler, radyoda bu kanalla yaptığı propagandadan büyük yarar gördü, savaşların en kanlısı olan İkinci Dünya Savaşı'nı bile Alman halkına şirin bir yaşam kavgası gibi gösterebildi. Paul Sweezy İkinci Dünya Savaşı'nı şöyle niteler:

Birinci Dünya Savaşı sonrasında karışan Almanya'da işçi ve öğrencilerin gösterileri.

(a) O zamanlarda radyoyu sadece telsiz telefon olarak ve silahlı kuvvetlerde kullanıyorlardı. Bilgisizlik normal bir şeydi.

(b) Dikkatli olunması gereken yerlerin altını çizdim.

(c) 1960'ta biz ABD'deyken bazı Amerikan anketleri, radyo yerine TV olsaydı, Roosevelt'in başarılarını sağlayamayacağı yolunda sonuçlar yayınladılar.

"1. Almanya, Japonya ve İtalya ile B.Amerika, İngiltere ve Fransa arasında bir paylaşım —emperyalisler arası— savaşı.

2. Çin ile Japonya arasında bir kurtuluş savaşı,

3. Sovyetler Birliği ile Nazi Almanyası arasında ideoloji savaşı"(13).

Savaşın sonuçlarını gelecek yazıda inceleyeceğiz. Burada ekonomi ve ekonomi politikalarındaki değişmeyi anlatarak yürüyeceğiz. 1930'larda liberal ekonominin en fazla hırpalanan ve yıkılan kuralı J.Baptiste Say'in "la Loi des Débouchés - pazarlar yasası" oldu. Bu yasaya göre, "her mal, üretilirken kendi pazarını da üretir" deniyordu. Böyle olunca, liberal düzende her mal kendi pazarını yaratır ve bunalım olmaz deniliyordu. Oysa 1929 bunalımında bu yasa işlememiş, kapitalizm neredeyse yıkımın eşiğine gelmişti. Bu durumda yeni duruma uygun bir ekonomi kuramı geliştirilememişti. Ama pratik yaşam bir ekonomi kuramı bekleyemezdi. İki ülkede iki teknisyen, Almanya'da Dr. Schacht ve Birleşik Amerika'da Eccless adında bir bankacı; devletin işe el koyup, mal satımını durduran, iş hacmini daraltan istem yetersizliğini "para basarak" önlemesi yolunu ileri sürdüler. Bu iki öneri, Almanya'da Adolph Hitler ve Birleşik Amerika'da ise Franklin Delano Roosevelt adındaki, tarihte ün yapmış iki yetkili tarafından kabul edildi. *Böylece ilk kez pratik, teorinin önüne geçiyordu. Bu oluşum bizce ekonomi tarihinin en önemli gelişmesidir. Çünkü, bundan sonra uygulama hep teorinin önünde gitti.*

Yeniden istem (satın alma isteği) yaratmak için devletin para basması, ya da para gibi kullanılan ödeme araçları sürmesinin yolunu, Birleşik Amerika'da Roosevelt yeni bayındırlık hizmetlerine girişmek ya da tarım işletmelerine piyasa fiyatları üzerinde ödeme yapma yolunda yürüttü. Bunun sonucu olarak Amerikan endüstrisi satışlarını hızla artırdı ve bu artışla yeni yeni iş sahaları açıldı. İşsizlik denen karabasan, artık yığınları o kadar korkutmuyordu. Almanya'da Hitler aynı sonuca silah harcamalarıyla gitti. Ayrıca halk tipi otomobiller (Wolksvagen) bu dönemde piyasaya sürüldü. Düzen kurulmuş, işsizlik önlenmişti. İşte buradan, 1929-1930 deneylerinin işçi sınıflarını ilgilendiren ikinci sonucu doğdu.

Denebilir ki, 1929 bunalımı kapitalizmin yapı değiştirmesi yanında, onu zayıflatacağına güçlendirdi. Çarçabuk şu efsane kuruldu: Eğer özel girişim düzeni bir kez bozulursa, asıl felaket o zaman ortaya çıkacaktı. İşçiyi en çok korkutan artık ücret düşüklüğü değil *işsizlik* idi. İşsiz kalmama uğruna işçi düzene razı olmalıydı. Bazı sarsıntılar olabilirdi. Zararı yok... Devlet devreye girer o aksaklıkları düzeltirdi. Bu düzelme ile işsiz sayısı azaltılırdı. Sonradan işsizlik sigortası da yürürlüğe girince, işsizlik gibi bir sorun artık eskisi gibi korkutucu olmamaya başladı. 1929 bunalımı, tıpkı 1871 Paris Komünü gibi, işçiye "uslu durmama"nın fiyatını anımsatıyordu. Aslında Paris Komünü'ndeki gibi bir uslu durmayış sonucu meydana gelmiş değildi 1929 bunalımı. Ancak şu ölümlü dünyada(!) düzenle uyuşup dalgalanmasız bir yaşam sürme varken, düzeni zorlamanın, sokaklarda işsiz kalmanın, kargaşanın nedeni var mıydı? Avrupa işçisi böyle düşünmeye başladı.

Nasyonal Sosyalistlerin halk tabakalarını kendilerinden yana çekmek için kullandıkları yemlerden biri: Volkswagen. Doğum gününde Hitler'e bir Volkswagen hediye ediliyor.

"Düzen"... işte her şeyin üstünde gözetilecek şey buydu... Düzen, İngilizce deyimi ile "Law and order"... Düzen yürürken korku yoktu. Pekiy bozulursa? Onu da genel oyla seçmen düzeltirdi.

İşte bakın Amerika'da düzeltmişti de... "Devlet" bütün kurumlarıyla sadece işvereni değil işçiyi de koruyordu, çünkü düzeni koruyordu. Asıl olan düzeni korumaktı. Seçim, "düzeni korumada" başarılı olacağı seçme yolunda olabilir. Düzen sadece iyi değil, Voltaire'in bir öykü kahramanının dediği gibi, "olabilecek şeylerin en iyisi" idi!

Şimdi her şeyin hakkını vermek gerek. 1929 bunalımıyla bu genel kural yerleştikten sonra, bu genel kuralı kabul eden ülkelerde, genel oy ve sosyal önlemler güçlendirildi. Örneğin Birleşik Amerika'da grev o yıllara kadar yasaktı. Grev öngören bir yasayı Yüksek Mahkeme (a) Anayasaya aykırı ilan etmişti. Roosevelt bu mahkemenin yapısında yaptığı bir operasyonla grevi yasal hale getirdi. (b) İşsizlik sigortası, tarımda ürün sigortası yürürlüğe sokuldu. İngiltere'de, Fransa'da ve İsviçre'de oy hakkına konulan sınırlamalar tamamen kaldırıldı. Amerika'da da tamamen aynı değilse de benzeri genelleş-

---

(a) Amerikan Yüksek Mahkemesi (Supreme Court) aynı zamanda bir Anayasa Mahkemesi gibi çalışır. Anayasaya aykırı yasaları —o yasayla ilgili olay dava konusu olarak önüne geldiğinde— uygulamaz. "Uygulanmama" kararı verilen yasa, Amerikan Yasaları Kodu'ndan çıkartılır.

(b) Gine de grev Amerika'da Avrupa'daki kadar kolay değildir. Ayrıca Amerika'da işçilerin çok küçük bir oranı sendikalıdır. Bunda başka koşullar yanında, eski uygulamaların etkisi de rol oynamıştır. Bir de Amerika'nın "düzen"e çok bağlı oluşunun.

tirmeler yapıldı.(a) İskandinav ülkelerinde oldukça kapsamı geniş sosyal politikalar getirildi. Bu ülkelerde "düzene" karşı olan partiler kurulabilirdi, (sadece Amerika'da bazı kısıtlamalarla) ama onlar da yoğun bir propagandayla(radyonun kullanımı genişleyince) etkisiz hale getirilmişti.

Diğer tarafta ise Birinci Dünya Savaşı'nın barış anlaşmalarını haksız bulan İtalya, (b) Bolşevik ihtilali geliyor korkutmacasını kullanan Benito Mussolini ile, faşizme Almanya'dan da önce ulaşmıştı. Almanya'da Hitler, ülkesi için bir "yaşam alanı" istiyor, gerekirse bunu silahla alacağını belirtiyordu. Bunu almak için sarsak kapitalist yönetimi değil, Nasyonal Sosyalist yönetimi; üstün Alman ırkının yeteneklerini harekete geçiren bir rejim ileri sürüyordu. Biraz uzunca anlatımıyla, buna bu yetenekli ulusun, razı olup, Hitler'in arkasına yüksek moralle düşmesinin nedenlerini yukarda gördük. Japonya ise, zaten "sömürgesiz olmaz" deyip 1934'te Çin Savaşı'nı başlatmıştı.

İkinci Dünya Savaşı eski sömürgeciliği sürdürmek isteyenlerle, "düzen"i yeni yöntemlerle sürdürmek gibi bir görüşün sahiplerinin savaşıdır. Sweezy'nin yukarıdaki görüşünü böyle özetlemek gerek. Doğal ki, Sovyetler-Almanya boğazlaşması hakkındaki görüş doğrudur. Bu kanlı boğazlaşmanın sonuçlarını ve "liberalizm"in, insan haklarının ve demokrasinin bugünkü durumunu da gelecek sayıda görelim.

(a) Amerika'da her seçimde genel oy —herkese oy— ancak 1957'de sağlanabilmiştir.

(b) İtalya kendisine İzmir gibi parlak ödünler vaadedilerek, Almanya ittifakından çalınmış ve itilaf devletleri (İngiltere-Fransa-Rusya) safına çekilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İzmir'in kendilerine verilmeyip Yunanlılar'a verilmesini bir türlü içine sindiremeyen İtalyan devlet adamları, Türk-Yunan (Ulusal Kurtuluş Savaşı'mız) savaşında İngiltere ve hatta Fransa'dan daha çok bize yakın olmuştur. İtalya hakkı verilmeyen bir ortak olarak, yenen hakkını geri alma Akdeniz'i "Bizim Deniz-Mare Nostrum" haline getirme vaadleriyle işçi kargaşalıkları dediği sol hareketleri önleme mesajıyla ortaya çıkan Mussolini'nin yönetimine çok çabuk düştü.

DİPNOTLAR

1) Bu Economist dergisini yazıyı yazarken aradım, bulamadım. Ama tümce aklımda aynen kaldığı için, böyle olduğunda güvenliyim.

2) Nazi İmparatorluğu —doğuşu, yükselişi, çöküşü Wiliam L.Shirer, cilt 1, sahife 158. Çeviren: Rasih Güran— Ağaoğlu Yayınları.

3) A.g.e. sahife 159

4) A.g.e. sahife 160

5) Prof. Macit Gökberk —Felsefe Tarihi— Remzi Kitabevi, 1985 sahife 419

6) Alıntı, Shirer'in 2,3,4, no'da adı geçen yapıtının 164. sahifesinden alınmıştır.

7) Ernst Cassirer —Devlet Efsanesi— Remzi Kitabevi, 1985, İstanbul sahife 270.

8) Alıntı —gine Shirer'in ünlü yapıtından— sahife 165.

9) Cassirer, a.g.e. sahife 237.

10) Shirer, a.g.e. cilt 1, sahife 177-78

11) Prof. Dr. Ernst E.Hirsch — Hatıralarım— İstanbul, 1985, sahife 45.

12) A.g.e. 78

13) Bu kitap, tarafımdan "Kapitalizm Nereye Gidiyor?" başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. yazarın önsözü. Ağaoğlu Yayınları. 1970.

SABAHATTİN KUDRET AKSAL

SOKAKLA

Her sabah sağır aydınlığına düşüyorum
Çaprazında yürüyorum sokakların,
Damla bacayla bulutsu yüzüyorum
Rüzgârında yuvarlak taşların.

Salıncağını sallıyorum dalganın
Uçuyorum çatıya doğru,
Kuşla düşüyorum saçaktan aşağı,
Ağaçla bakıyorum göğe.

Evler yürüyor yanım sıra,
Esriyorum geometrisinde dikdörtgenin,
Açıyorum yavaşça
Musluğunu güneşin.

ÖZÜR

Temmuz sayısında yayınlanan yazımızda dizgi yanlışları olmuştur. Bunların anlamı bozan ya da anlatımı eksik kılanları burada belirtmek zorunda kaldık:

1- 13. sayfa birinci sütun son paragraftaki *ekonomik* dayanışma aslında *mekanik* dayanışma olacaktır.

2- Aynı paragrafta son tümcedeki *ekonomik*, *mekanik* olacaktır.

3- Yine 13. sahife 2. sütunda son cümle şöyle yazılmıştır:

"Bunlardan biri dışlık öteki *başlıkdır*." Oysa doğrusu:

"Bunlardan biri dışlık öteki *baskıdır*." Yani *baskı* deyimi yanlışlıkla *başlık* olmuştur.

Bu yanlışlardan hemen hepsi benim bozuk elyazımdan ileri gelmiştir. Okuyuculardan ve dergi yönetiminden özür dilerim.

ARSLAN BAŞER KAFAOĞLU

Karşı- Evrimcilik ve Ötesi

Gencay Gürsoy

Bazı arkadaşlar Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı Vehbi Dinçerler'in başlattığı Darwin yargılamasına, düşünce özgürlüğünden yana olmak adına, şöyle bir mantıkla yaklaşıyorlar: "Bu tartışmayı uzatmanın anlamı yok. Madem ki her ikisi de kanıtlanmamıştır, bırakalım okullarda 'evrim kuramı' da, 'yaratılış kuramı' da okutulsun. En nihayet bunlar 'insanın oluşumu' ile ilgili bazı 'açıklama çabaları' değil mi? Öğrencilerin bunları bilmeye ve aralarında 'tercih yapacak alternatifleri' tanımaya hakları vardır. Özgür seçişleriyle, hangi açıklamayı benimseyeceklerine kendileri karar verirler..." (v.b.).

Bence bu yaklaşımın (herşeye rağmen) tartışmayı uzatmaya değer iki ana ekseni var. Birincisi evrim kuramıyla, insanoğlunun kökeninin Adem-Havva'ya dayandığı yolundaki dinsel inancın, kıyaslanabilir, karşılaştırılabilir iki "açıklama çabası" olduğu görüşü. İkincisi ise meselenin özgürlük bağlamındaki boyutları...

Batıda, yukarıda sözünü ettiğim birinci görüşü savunan, başlıca kilise ve yandaş çevrelerdir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde belirli eyaletlerde zaman zaman sınırlı bir kitle temeli ve politik destek sağlayabilen bu çevreler hiçbir dönemde ülke çapında etkinlik kazanamadılar. Ciddi bilim adamları ve üniversiteler daima bu çıkışların karşısında tavır aldı, dini inançların bilimsel tartışmalara bulaştırılmasına izin vermediler.

Bizde ise, soyumuzun Adem-Havva'ya dayandığına içtenlikle inanan büyük yurttaş çoğunluğuna karşın, bugüne kadar yaratılış inancı dini çevrenin dışına pek taşırılmadı. Gönlünde şeriat düzeni yatan, ülke çapında azımsanamayacak bir politik güce ve kitle desteğine sahip siyasal partiler bile, Milli Eğitim programlarına, Adem-Havva'yı buyur etmeyi göze alamadı.

Sivil Toplumcular yeni ittifaklar araya dursunlar, bugünün Milli Eğitim Bakanı'nın bunu kolayca başarabilmesi, tepede çok daha güçlü, başka ittifakların kurulduğunun göstergesidir.

Çocuklarına evrim kuramını öğreten bir lise öğretmeninin, 1985 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin bir kaymakamı tarafından cezalandırılması ve bunun hiçbir ciddi tepkiyle karşılaşmaması, "laik" T.C.'nin bütün kurumlarında köklü değişikliklerin olduğunu kanıtlamaya yeter. Bunları biliyoruz ve anlıyoruz.

Anlamakta güçlük çektiğimiz, sol bir geçmişin mirasına sahip olan ve bunu açıkça reddetmeyen birçok bilgili, kültürlü ve aydın kişinin, yarım yüzyıllık laik eğitim geleneğinin ters yüz edilmesi karşısında gösterdikleri vurdumduymazlıktır.

Solun son yıllardaki sakarlıklarının etkisi altında, bilinçdışı bir arınma mekanizması mı yaşanıyor?

Toplumculuğun, safra atar gibi maddeciliği de kaldırıp atabileceğine mi inanılıyor?

Yoksa 27 Mayıs, CHP (v.b) gibi, laiklik de, solun kamburlarından biri olarak mı kabul ediliyor?

İlk okuldan, üniversiteye kadar, diliyle, edebiyatıyla, felsefesiyle düpedüz militan sağcı yetiştirmek üzere, köşesi bucağı durmaksızın elden geçirilen eğitim düzenimiz içinde iyi kötü kendi yolunda yürüyen doğa bilimlerinin, Adem-Havva ve yaratılış kapısının açılmasıyla ne hale geleceğini kestirmek o kadar güç mü, bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki, bazı sol çevrelerdeki bu rahatlığı, taktik ittifakların zorladığı esneklikle de açıklamak kolay değil. Zira tartışmalarda kullanılan dil, çoğu zaman böyle bir esnekliğin sınırlarını aşıyor. Sağa karşı eleştirel bir tavır alırken bile, artık biraz kabak tadı vermeye başlayan "mazoşist" bir uslupla önce sola "zılgıt çekmek", solun "yalınkatılığı", "tahammülsüzlüğü", kendi dışındaki görüşlere "hayat hakkı tanımaması" gibi ahlak zaaflarını sergilemek, adet haline geldi.

Darwin konusundaki bazı tartışmalarda da aynı "ağabey" tavrı ile, yine önce sol azarlanıyor, sonra da sağın bir kesimi "bilgilenmeyi yasakladığı için" eleştiriliyor. Adem-Havva inancının Milli Eğitim programlarına sokulması, tartışmaya bile gerek duyulmadan (zımnen) kabul ediliyor. Buna karşılık, Darwin'in Orta Öğretimden çıkarılmaması okullarımızda her iki açıklama tarzının da öğretilmesi gerektiği savunuluyor ve bugünki uygulamada "Darwin teorisi bilimdışı bir tavırla anlatılıyorsa, bu düzeltilir" deniyor.

Yani bulunan uzlaşma zemininde, "Adem-Havva" inancına Milli Eğitim programlarında yer verilmesi bir yana, emektar Darwin'in, bulunduğu yerde kalıp kalamayacağı bile şüpheli. Görünüşte olaya soğukkanlı ve epey yukarıdan bakan bu anlayış, gerçekte Türkiye'deki dinci ideolojinin bugün için talep edebileceği ödünlerin azamisini bir çırpıda veriyor.

Dinci ideolojinin şimdilik, evrim kuramının "özel yaratılış kuramı" gibi kanıtlanamadığını, Milli Eğitim programlarında her iki görüşe de eşit ağırlıkta yer verilmesi gerektiğini kabul ettirmekten daha ötede bir hedefi yok zaten. Çünkü dinci ideoloji, bu iki görüşün bir arada barınamayacağını, zaman içinde kaçınılmaz şekilde birinin ötekini etkisiz hale getireceğini, bütün sorunun eğitim düzeninin sistemli şekilde dönüştürülmesi olduğunu gayet iyi biliyor.

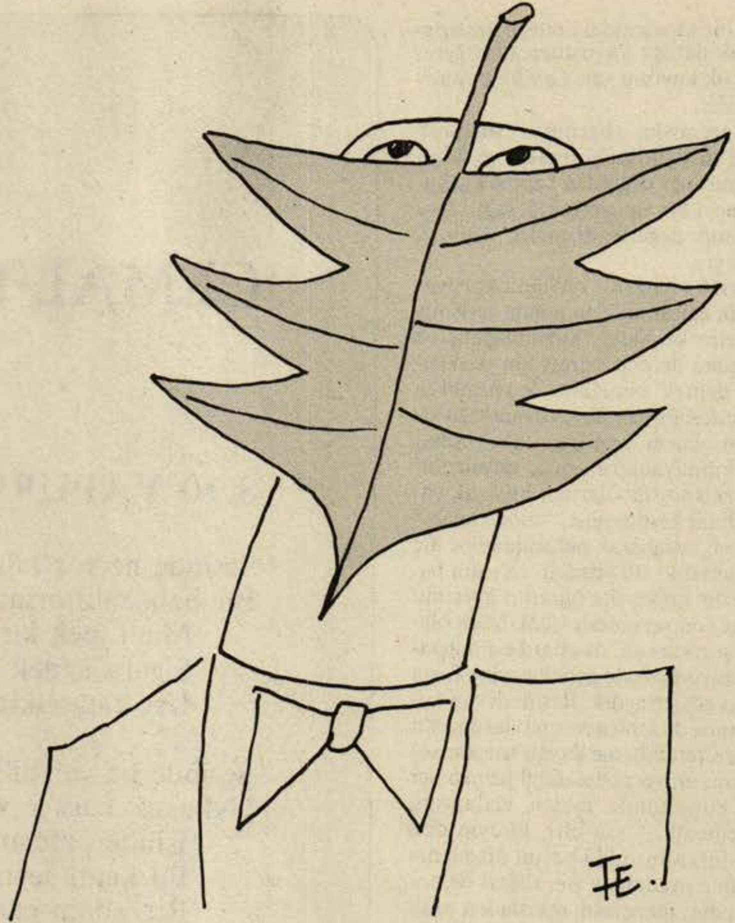
Nitekim bu tartışmalar üzerinden bir ay bile geçmeden Milli Eğitim Bakanlığı "Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü" tarafından yayınlanan ve üniversiteler dahil bütün eğitim kurumlarına dağıtılan "Yaratılış, Evrim ve Halk

Eğitimi" ve "Bilimle Darwin Karşı Karşıya" adlı broşürlerde bu hedefler, Batı kaynaklı iki çeviri yazı aracılığıyla, dolaylı olarak dile getiriliyor:

"Yaratılış kelimesi ile, kâinatın ve bütün hayat şekillerinin dışında ve ondan bağımsız bir yaratıcının direkt yaratıcı etkisi ile meydana geldiğini kastetmekteyiz...

"Kainat ve hayatın başlangıcı ile ilgili özel yaratılış kavramının yalnızca dînî doğmalar tarafından desteklenirken, evrim teorisinin ise, yalnızca ilmi geçerlilik taşımakla kalmayıp, aynı zamanda bu konuda tam yeterli izahat yapabildiği genelde kabul edilmektedir. Bu makale hem yaratılışın hem de evolusyonun, hiçbir zaman gözlenmediği, her ikisinin de deneysel metodlara dayanmadığı ve yine her ikisinin de irdelenmesinin mümkün olmadığı gerçeğine dair vesikalar takdim etmektedir. Yani her ikisinin de geçerli bir ilmi teori olmadığı ortaya çıkarılmaktadır...

"Evrim hiçbir zaman insanlar tarafından gözlenmemiştir. Deney metodlarıyla incelenemez. Genel evrim teorisi tarafından ileri sürülen evolusyoner değişme şekilleri hiç kimse tarafından gözlenmemiştir. Meselâ, hiç kimse kainatın veya hayatın başlangıcını görmemiş bir balığın bir kurbağaya dönüştüğüne veya bir maymunun insana değiştiğine şahit olmamıştır."

Ferruh Doğan

Böylesi bilimsel (!) verilerle, evrim kuramının bilimsel olmadığını kanıtlayan bu yazılardan biri, ABD'de son yıllarda pıtrak gibi çoğalan dinci araştırma enstitüleri arasında yer alan, Yaradılış Araştırma Enstitüsü'nün (Institude for Creation Research) yöneticilerinden Dr. Duane T. Gish tarafından yazılmış (nerede yayınlandığı belli değil). Diğeri ise, 8 Nisan 1985 tarihli haftalık Newsweek dergisinde çıkmış ve Sharon Begley imzasını taşıyor.

Gish'in yazısında, Huxley, Simpson ve Monod gibi ünlü bilim adamı ve düşünürlerin tanımladıkları insan kavramı, *"insan kontrol edilemeyen ve tesbit edilemiyen kuvvetlerin değil, kendisinin yarattığıdır. Dolayısıyla insan, kendi kaderine kendisi karar verebilmeli ve onu yönetebilmelidir"* biçiminde özetleniyor, ve bu üç düşünür için şunlar söyleniyor: *"Bu yazarlar, evrim teorisini daha sonra humanistik felsefeyle birleştirerek bütününe "ilim" elbisesini giydirmişlerdir. Hasıl olan bu dinsizlik dini, ilim kisvesi altında, A.B.D.'nin halk okullarında kolejlerinde ve üniversitelerinde okutuluyor. Bu devletin tasdik ettiği gayrı resmi bir inancımız olmuştur."*

Dikkat ederseniz Milli Eğitim Bakanı'nın, bilgi edinsinler ve öğrensinler diye, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'ne hazırlattırıp üniversite öğretim üyelerine kadar gönderdiği bu ithal malı broşürlerde, Huxley, Simpson ve Monod gibi, Marksizmle uzak yakın bir ilişkisi bulunmayan, hatta yer yer Marksizme karşı tavır almış olan düşünürlere bile tahammül edilemiyor, bilim bir "dinsizlik dini" olarak damgalanıyor.

Batılı ülkelerde, evrim kuramına karşı, bizim Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı Vehbi Dinçerler'in erişebildiği bu düzeyin çok üstünde bir ustalıkla kaleme alınmış bir çok yayın bulabilirsiniz. Bunlardan en rafine olanları bile sonuçta, burada örneğini gördüğümüz kabalıktan kurtulamazlar. Hepsinin altında, kendisinden hızla uzaklaşan çağdaş insanı yakalamak için her kalıba girmeye hazır olan "militan kilisenin" soluğu saklıdır.

Karşılarına, genetiğin canlılar dizisindeki ortak kod sistemlerinin evrim kuramını doğrulayan en inandırıcı kanıtlarını, genetik mühendisliğin yarattığı yepyeni canlı türlerini de çıkarsanız yine aynı nakaratı ileri sürecekler ve birilerinin "dinsizlik" yaptığını yazıp söyleyeceklerdir. Bu yüzden Batıdaki bilim cevreleri böyle çabaları artık gereksiz buluyor. A.B.D.'de 1925'lerdeki ünlü *Maymun Mahkemesi*'nden beri kimse kalkıp eğitimcilere, "biyoloji derslerinde evrim kuramının yanında Adem ile Havva'yı da öğreteceksiniz" demiyor.

Şimdi bu yazılardaki katılığın Türkiye'ye uyarlanarak "Millileştirildiğini", devlet desteği ve güvencesi altında kurumlaştırıldığını bir düsünün.

Darwin tartışmalarının fazla bir tepkiye yol açmadığı, üniversitelerdeki dizi dizi bilim adamının, ellerine verilen karşı-evrimci broşürleri akıllı uslu okumakla meşgul olduklarını gören Milli Eğitim Bakanı'nın, *"Kitap Yazma Seferberliği Yüksek İcra Kurulu (?)"* eliyle 1400 ders kitabını yeniden yazdırmaya başlamasının ne anlama geldiğini bir düşünün.

Türkiye'de uzunca bir süredir kendini ifade etme olanaklarına sahip bulunma-

yan sol birikim içindeki bütün unsurların, artık netliğe kavuşturmaları gereken birçok kavram var. *Laiklik* bunlardan biridir.
Yakın geçmişin abartılmış suçluluk duygusu ile kendimizi yemeyi ve sahip olduğumuz her değerden hemen kuşkuya düşmeyi bir yana bırakıp, sağlıklı ve soğukkanlı değerlendirmeler yapmak zorundayız.
Bunca yıldır iyi-kötü varlığını koruyabilen laik eğitim düzeni içinde yetişmiş olan bizim kuşaklar, kurumlaşmış ve devlet gücü ile donatılmış din baskısının ne demek olduğunu kavramakta güçlük çekebilirler. Bizler özgürlüğü yitirmenin acısını yeterince tattık ama, namaz kılmayanların, oruç tutmayanların cezalandırılmalarına, hırsızlık yapanın elinin kesilmesine, "zina yapan" kadınların taşlanarak öldürülmesine hiç tanık olmadık. Bu yüzden, örneğin başörtülü bir üniversite öğretim üyesinin görevine son verilmesine çok haklı olarak karşı çıkarken, okullarda din derslerinin zorunlu hale getirilmesine fazla bir tepki göstermedik. Resmi devlet kurumlarınca düzenlenen sınavlarda, din ve vicdan tercihlerine dayalı sorular sorulmasını, üniversiteler dahil hemen her devlet kurumunda mescit açılmasını önemsemedik. Oysa biri, bireyin dini inancı doğrultusunda başını örtme özgürlüğüne müdahale ise, diğeri de çocuğunu dini inançların etkisinden uzak yetiştirmek isteyen ana-babaların ya da din'i reddeden bireylerin vicdan özgürlüğüne müdahaledir.
Genel olarak dinsel inancın, felsefi temelde özgürlük kavramıyla bağdaşıp bağdaşamayacağı sorunu bir yana, islamlık gibi, vicdani bir inançtan çok, günlük yaşamın her alanına, uyulması zorunlu kurallar getiren ve belirli bir dönemde olumlu bir toplum düzeni kuran, müminlerine inanmayanları cezalandırma hakkını veren, müdahaleci bir dinde, özgürlük kavramının yeri olup olmadığı kuşkuludur.
Marks'tan başlayarak gelmiş geçmiş bütün Marksist öncülere sırasıyla inandıktan sonra, şimdilerde "sonsuzluk ve bilinmezlik ummanına girmeye" ve "metafiziğin zevkine varmaya" başlayan ve nihayet Allah'a inanmakta karar kılarak Türkiye'nin Garaudy'leri arasına katılmaya hak kazananlara(x) söylenecek birşey yok. Ama mirası büsbütün reddetmeyen solcuların, laiklik gibi çok önemli bazı kavramlar konusundaki tavırlarını bir kez daha gözden geçirmeleri ve tek yönlü ittifaklar uğruna, yarım yüzyıllık bir birikimi karşılarına almamaları yerinde olur sanırım.

(x) Günahkar Bir Müslüman - Nokta. 11 Ağustos 1985.

CEMAL SÜREYA

8.10 VAPURU

Sesinde ne var biliyor musun
Bir bahçenin ortası var
Mavi ipek kış çiçeği
Sigara içmek için
Üst kata çıkıyorsun

Sesinde ne var biliyor musun
Uykusuz Türkçe var
İşinden memnun değilsin
Bu kenti sevmiyorsun
Bir adam gazetesini katlar

Sesinde ne var biliyor musun
Eski öpüşler var
Banyonun buzlu camı
Birkaç gün görünmedin
Okul şarkıları var

Sesinde ne var biliyor musun
Ev dağınıklığı var
İkide bir elini alnına götürüp
Rüzgârda dağılan yalnızlığını
Düzeltiyorsun

Sesinde ne var biliyor musun
Söylemediğin sözcükler var
Küçücük şeyler belki
Ama günün bu saatinde
Anıt gibi dururlar

Sesinde asıl ne var biliyor musun
Söyleyemediğin sözcükler var.

Olguculuğun ya da Olgucu Düşünce Tarzının Eleştirisi-4

Olguculuk'ta Dil'in Mutlaklaştırılması

Hazırlayan:
Oğuz Özügül

Dilbilimle dilin felsefi temelleri alanında gerçekleştirilen araştırmalar, genelde bilimsel maddeci bilgi kuramının kuruluş ve gelişmesi için zorunlu olan önkoşullardan biridir. Ancak bu bağlamda, burjuva dil felsefesinin bugün ortaya çıkan değişik biçimleriyle de bir hesaplaşmaya girmek kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin *Wittgenstein*'la başlamış dilbilimsel yeni-olguculuk ve de dilbilimsel çözümleme tarafından çıkarsanan şu sonucun kesinlikle çürütülmesi gerekmektedir: Tüm felsefi genelleştirmeler dilin kötüye kullanılmasından doğan sonuçlardır. Ayrıca son günlerde doğabilimlerinde, özellikle fizikte dil konusunun ele alındığı, bunun büyük bir önem kazandığı da gözden kaçmamaktadır. Yeni-olguculuğu niteleyen çabaların başında, (doğal ve yapay biçimleri içinde) dili felsefi araştırmaların bellibaşlı ya da tek, biricik nesnesi olarak gösterme eğilimi gelmektedir.

Önde gelen yeni-olguculardan *Victor Kraft*, bilginin araştırılması dilde gerçekleştirilmelidir, diyordu; ve bunun da ancak bilgi kuramına ilişkin yöntem Viyana Okulu'nda dilin mantıksal çözümlenişi olarak kesin biçimini aldıktan sonra yapılması gerektiği görüşünü savunuyordu. Böylece *Kraft*, dille nesnel gerçeklik arasındaki ilişki göz önüne alınmadığı zaman dilin mantıksal olarak çözümlenişinin tarihsel açıdan hep engelleyici etkilerde bulunduğu gerçeğini göremiyordu. *Carnap* ve Viyana Okulu'nun öteki üyelerinde de görüldüğü gibi, eğer düşünce gerçeklikten ayrılırsa, o zaman dil içeriksiz sözcükler yığınına, sadece toplumdaki yapay im dizgeleriyle özdeşleştirilmeyen, üstelik imin tüm anlamsal içeriğini de yadsıyan bir im dizgesine dönüşmektedir. Dilsel im dizgesinin toplumdaki öteki im dizgeleriyle özdeşleştirilmesi, dilsel im dizgelerinin yapay, insanlar tarafından kurulmuş im dizgelerine indirgenmesi, bilinçle nesnel gerçekliği birbirinden ayırmaktadır. Bu olgucu tutum, dilsel imlerin salt ruhsal bir öğe olarak, yani maddi-olmayan bir nitelik olarak görülmesine de neden olmaktadır.

Ne var ki dilsel im, soyutlamaları gerçekleştirmek için yararlanılan maddi bir araçtır. Sesler ya da yazı imleri ve sözcük anlamları arasında belirli bir bağlam bulunmaktadır. Daha *Aristoteles*'ten bu yana dilin iki momente, yani sesbilimsel ve içeriksel momentlere ayrılması gerektiği biliniyordu. Toplumsal-tarihsel yönden aralarında bir ilişki bulunmasına karşın, ses ve sözcüğün anlamsal içeriği değişik görüngülerdir. Dil iletişime hizmet için toplum içinde meydana çıkmış ve gelişmiştir. Sesler olmadan düşünce alışverişi ve düşünce alışverişi olmadan da bilinç ve düşünme gelişemezlerdi. Ses, sözcüğün maddi dış kalıbıdır, dilin doğması ve gelişmesindeki önemi büyüktür. Ses dilin "doğal madde"sidir ve fiziksel-fizyolojik bir niteliğe sahiptir. Sesle bir anlam oluştururuz, ancak sözcüğün anlamsal içeriği sesle sınırlı kalmamaktadır.

Sesle her zaman bir anlam oluşturduğumuzu söylerken, sözcüğün dilsel anlamını da katmaktayız buna. Bu dilsel anlam, doğallıkla kavramsal anlamdan, yani sözcüğün özgün anlamsal içeriğinden farklıdır.

Dilsel imdeki bilgi-kuramsal anlamın, yine dilsel imin yansıtma işlevinden ileri geldiğini yeni-olgucular kavrayamamışlardır. Yansı (imge) kavramını da ele alan yeni-olguculuk, önermenin gerçekliğin bir yansıması olduğunu öne sürmüştür. Ancak olguculuk gerçeklik kavramından ne anlamaktadır?

Kuşkusuz nesnel maddi gerçekliği değil, tersine duyumlar karmaşasının toplamını, duyusal verileri anlamaktadır; yani deneyimin nesnesini yalnızca duyumlar oluşturmaktadır. Buna göre duyumlarımız nesnel gerçekliğin yansıları (imgeleri) olmayıp, gerçeklikle ilişkisi bulunmayan birer simge, yalnızca birer imdirler. Bu idealist anlayış ayrıntılı bir biçimde "Maddecilik ve Görgül-Eleştiricilik" yapıtında çözümlenmiştir; burada *Helmholtz*'un imi idealist açıdan yorumlayışı eleştirilmiştir. "Eğer duyumlar şeylerin yansıları (imgeleri) değil de, yalnızca bu şeylerle 'hiçbir benzerliği' bulunmayan birer im ya da simge iseler, o zaman *Helmholtz*'un maddeci çıkış noktası inandırıcılığını yitirmekte ve dış nesnelerin varlığı konusunda belirli kuşkuların doğmasına neden olmaktadır; çünkü imler ya da simgeler büyük bir olasılıkla kurgusal nesneleri de tanımlamaktadırlar, ve *bu tür* im ya da simge örnekleri kimseye yabancı değildir." Bu yapıtta bir yandan, imi içeriğinden, yani anlamından ayıran saymacalıkçı im kuramına ilişkin görüş açısı çürütülürken, öte yandan imin maddeci yorumu için bir temel de oluşturulmuştur. "Kuşkusuz bir yansı (imge) hiçbir zaman modele özdeş olamaz; ancak yansı (imge) bir simgeden, saymaca imden bir parça farklıdır. Yansı (imge) 'yansıtılan' şeyin nesnel gerçekliğini zorunlu ve kaçınılmaz olarak öngörmektedir. 'Saymaca im', simge, hiyeroglif kesinlikle gereksiz bir bi-

linemezcilik öğesinin meydana çıkmasına yol açan kavramlardır."

Simgeler ya da hiyeroglifler kuramı, bilgi kuramı açısından bilinemezcilik'ten başka bir şey değildir. Bu kuram dışımızdaki nesnelerin varlığından kuşku duyulmasına yol açmaktadır, çünkü simgeler, imler ya da hiyeroglifler gerçeklikte bulunmayan şeyleri de tanımlayabilirler. Simgeler kuramı duyumları, maddi nesnelerin yansımaları, imgeleri, kopyaları olarak değil, tersine bir çeşit hiyeroglifleri olarak ele almaktadır. Bu simgeler arasına, yanılgılı yansımalar da, yani örneğin tanrılar gibi usdışı görüngüler de girmektedir.

Dilbilimsel-dilbilgisel görünüşün mutlaklaştırılmasında da yeni-olguculların, gerçeğin şeylerde değil, sadece sözcüklerde ve sözcüklerin kullanımında bulunduğu görüşünü savundukları kanıtlanabilmektedir. Böylece anlamlı ve anlamsız önermeler birbirlerinden ayrılmaktadır. Yeni-olgucu bilgi eleştirisinin dar tutulan tabanı, önermelerin sözdizimsel-anlamsız ve görgül-anlamsız diye ikiye ayrılmasında da açık seçik ortaya çıkmaktadır. Sözdizimin biçimlendirme kuralına göre imsel bir yapı tam ya da hiçbir anlatım oluşturmuyorsa, bu tür önermeler sözdizimsel-anlamsız önermelerdir. Eğer bir önerme her çeşit denetlenebilirliği dışlıyorsa, o zaman da görgül-anlamsız önermeler söz konusu olmaktadır; örneğin "atomun içinde, algılanabilir hiçbir etkisi olmayan bir çekirdek bulunmaktadır" gibi.

Yalnızca mantıksal dilbilgisinin kurallarıyla yetinen önermeler anlamlıdırlar. Anlamsız önermeler günlük yaşamda özellikle eğretilemeli bir anlatım tarzı söz konusu olduğu zaman ortaya çıkmaktadırlar ve doğallıkla belirli duygusal etkiler yaratabilmektedirler, ancak imbilimsel kurallarla çelişkiye düşmektedirler. Bu durumda şunları saptayabiliriz:

1. Doğru olması için gereken koşullar sağlanamayan bir önerme anlamsızdır, çünkü içindeki sözcüklerden biri anlamsızdır. Anlamsız bir sözcük önem taşımamaktadır (görünüşte kavram). Bir sözcüğün anlamı, dolaylı ya da doğrudan gözlemlenebilir-olanla bir imin bağlılaşımından (Korrelation) ileri gelmektedir.

2. Anlamsızlığın meydana çıkış nedeni, sözcüklerin dilbilgisel kurallara göre bağlanmasından bu tür bir ilişki doğmadığı içindir. Benzeşik bir anlamsal bağlam, sözdizimsel ve anlam-bilimsel kurallarla belirlenmemektedir. Sözdizimsel ve anlambilimsel kurallarla bir önermenin anlamı belirlenmektedir. Doğal bir dildeki önerme, ancak biçimselleştirilmiş bir dile çevrilebildiği zaman anlam taşımaktadır.

Doğal dildeki bir önermenin, ancak biçimselleştirilmiş bir dile çevrilebilirse bir anlam taşıyacağı görüşü, tüm gerçeklikleri mantıksal dil yapılarına indirgemeye ilişkin yeni-olgucu konumları belirgin bir biçimde gözler önüne sermektedir. Doğal dille, yapay yani biçimselleştirilmiş dil arasındaki ilişkide, belirtik (explizit) sözdizimsel ve anlambilimsel kuralların saptanmasıyla ulaşılan yetkinlik derecesi ve doğal dilden uzaklaştırılmış belirsizlik ve de tutarsızlığa kadar uzanan etki alanı söz konusu olmaktadır.

Ancak yeni-olguculuk için, bilim dili tarafından kullanılan imler nesnel bir anlam taşımadıklarından, doğruluk ya da yanlışlık sorunu düşüncelerimizin nesnel gerçeklikle uygunluk içinde bulunmasından değil, sözcüklerin kullanımından ya da kötüye kullanımından, yani imlerin birbirlerine bağlanış tarzından ileri gelmektedir. Mantıksal olguculuk için bilimsel mantığın uzmanlık alanını dilin mantıksal çözümlenişi oluşturmaktadır, yoksa dille nesnel gerçeklik arasındaki uygunluğun araştırılması değil. Ne var ki, dil nesnel gerçeklikten ayrılırsa, o zaman sözcükler nesnel anlamsal içeriğe sahip olmayan birer ime dönüşmektedirler, ve doğruluk sorunu da sözdizimin kategorilerine indirgenmektedir. Buna göre, doğruluk, önerme ile varlığın (Sein) uygunluğu olmaktadır; ama *Carnap* varlık kavramından nesneyi anlamaktadır, ancak reel nesneleri ve görüngüleri değil. Yeni-olguculuğa göre, görüngülerin ve gerçekliğin özgülükleriyle bilgi sorununun bir ilişkisi yoktur, tersine dil sorunlarıyla ve dilsel dışavurumların çözümlenişiyledir ilişkisi; ayrıca bir im dizgesi olarak dil ile rastgele kurulmuş im dizgeleri arasında ilkesel bir ayrım bulunmamaktadır.

Carnap, Tarski, Ayer ve *Kraft*'ın çizgisini izleyen yeni-olgucu *Stegmüller* doğruluk sorununu dil dizgesine bağımlı bir nicelik olarak nitelemiştir. *Stegmüller* gerçi *Brentano*'nun savunduğu doğruluk sorunsalına ilişkin ruhbilimsel görüşe ve dolaysız bir yaşantı temelinin dışavurumu olarak apaçıklık (Evidenz) kavramına karşı çıkmıştır, ama diyalektik maddeciliğe taban tabana karşıt bir konumdan. İlkesel olarak *Brentano* ile *Stegmüller* arasında hiçbir ayrım yoktur; her ikisi de felsefedeki öznel-idealist çizgiyi savunmaktadırlar. *Stegmüller* şöyle demektedir: "Anlambilimde 'doğru' yüklemi (Praedikat), *Brentano*'da olduğu gibi, ruhbilimsel yönden nitelenebilecek yargı edimlerine değil, yüklemlere dayandırılmaktadır; böylece önermelerin ait olduğu dil dizgesine oranla kavramın göreliliği meydana çıkmaktadır. Bu görelilik, 'doğru' yüklemi yerine 'önerme içindeki doğru' tanımlandığı zaman da ortaya çıkmaktadır; bunun yanında önermenin anlambilimsel kurallarının eksiksiz olarak açıklanması gerekmektedir. Bu nedenle tek bir 'doğru' kavramı yoktur; bu türden kavramlar, birbirlerinden farklı anlambilimsel dizgeler kurulabilecek kadar çoktur."

Görüldüğü gibi doğruluk kavramı burada dilsel aşamalara bağımlı bir duruma getirilmektedir.

Stegmüller bununla, doğruluk kavramını insansal bilginin bir biçimi olarak ele alan *Bogdanov*'un görüşünden hiç de ayrılmamaktadır. Aralarındaki tek ayrılık, *Stegmüller*'in klasik doğruluk anlayışına, yani *Aristoteles* tarafından temellendirilmiş upuygun bir doğruluk düşüncesine açıkça karşı çıkmasıdır. *Stegmüller*'e göre bu düşünce, kesin olmayan "yargılar (önermeler) ve gerçeklik arasındaki uygunluk" formülüne bağlı kalmıştır, ve ancak geleneksel felsefe içinde karşımıza çıkmaktadır. Bu polemiğin, imge kuramının bilimselliğinde, nesnelliğinde ve yan tutarlığında en yüksek aşamasına ulaşmış olan yansıtma kuramının tüm biçimlerine karşı yönelik olduğu şu satırlardan anlaşılmaktadır: "Upuygun bir doğruluk kuramı çoğu zaman 'imge kuramı' diye, bu kuram içinde meydana çıkan bir görüş açısı olarak 'imge gerçekçiliği' diye adlandırılmıştır. Doğru yargıların ('düşüncelerin') ya da önermelerin 'gerçekliği olduğu gibi yansıttığı'nı savunan anlayışa karşı savaşan tüm bilgi-kuramsal görüşler, upuygunluk tasarımının ve böylece ona dayanan doğruluk kavramının zorunlu olarak yadsınmasına yol açarmış gibi görünmektedirler. Böyle bir sava, ancak 'gerçekliğin bilinçteki yansısı (imgesi)', 'gerçekliğin tindeki yansısı' gibi deyimlerin anlambilimde herhangi bir biçim altında bile görülmediği söylenerek karşı çıkılabilir."

"Kar" diye tanımlanan nesne "beyaz" yüklemiyle tanımlanan özelliğe " bilinci aşkın bir dünya"da mı, yoksa yalnızca ardında başka özelliklerle donatılmış reel bir dünya bulunan "görüngüsel dünya"da mı sahiptir; beyaz kar nesnesinin ait olduğu bu dünya "bilinçten bağımsız bir gerçeklik" oluşturmayıp, "aşkın bir özne" tarafından kavramsal olarak mı "yaratılmıştır"; ya da tüm bu sorunlar "gerçeklik" ya da "gerçeklik-değil", "önceden verilmişlik" ya da "yaratılmışlık", dünyanın "içkinliği" ya da "aşkınlığı" gibi kavramlar açısından sadece anlamsız görünüşte-sorunlar mı oluşturmakta-

dırlar-işte bütün bunlar *Stegmüller'e* göre, önermelerin anlambilimde biçimleriyle önceden belirlenemezler. "Anlambilim bu tür görüş açılarına karşılık bilgi kuramı yönünden değişmemektedir; bu görüş açılarını benimsemekle belirli bilgi kuramsal bir konum yaratılamaz."

Felsefede yan tutmazlık idealizme ve inancılığa (Fideizm) uşaklık etmekten başka bir şey değildir. Çünkü "yeni felsefe de tıpkı ikibin yıl önceki felsefe gibi yan tutmaktadır. Şarlatanca yaftalar altında ya da ruhsuz bir yan tutmazlık ardında gizlenmiş de olsa, sorunun özü gereği savaşan taraflar yine maddecilikle idealizmdir."

Anlambilimin bilgi-kuramsal konumu, *Stegmüller'in* anladığı ve geliştirdiği biçimiyle idealisttir, yani hiç de değişmez değildir. Çünkü "bir önermenin doğruluğu gerçekliğe uygun oluşundan ileri gelmektedir" ya da "doğru bir önerme gerçek bir durumu nitelemektedir" gibi deyimlerin kesin olmadığının öne sürülmesi, nesnel gerçeklikle olan ilişkiyi terk etmeye ve doğruluk sorununu dilsel bir sorun düzeyine indirgemeye neden olmaktadır. "Ancak dilin yapısıyla ilgili kuralların tümü üzerine, özellikle de 'değil', 've' 'ya da' gibi mantıksal denen imlerin uygulanış kuralları üzerine edinilecek kesin bir bilgi, bu dillere ait bir önermenin doğruluğu ya da yanlışlığı sorununun anlamlı bir sorun olarak görülmesine izin verecektir."

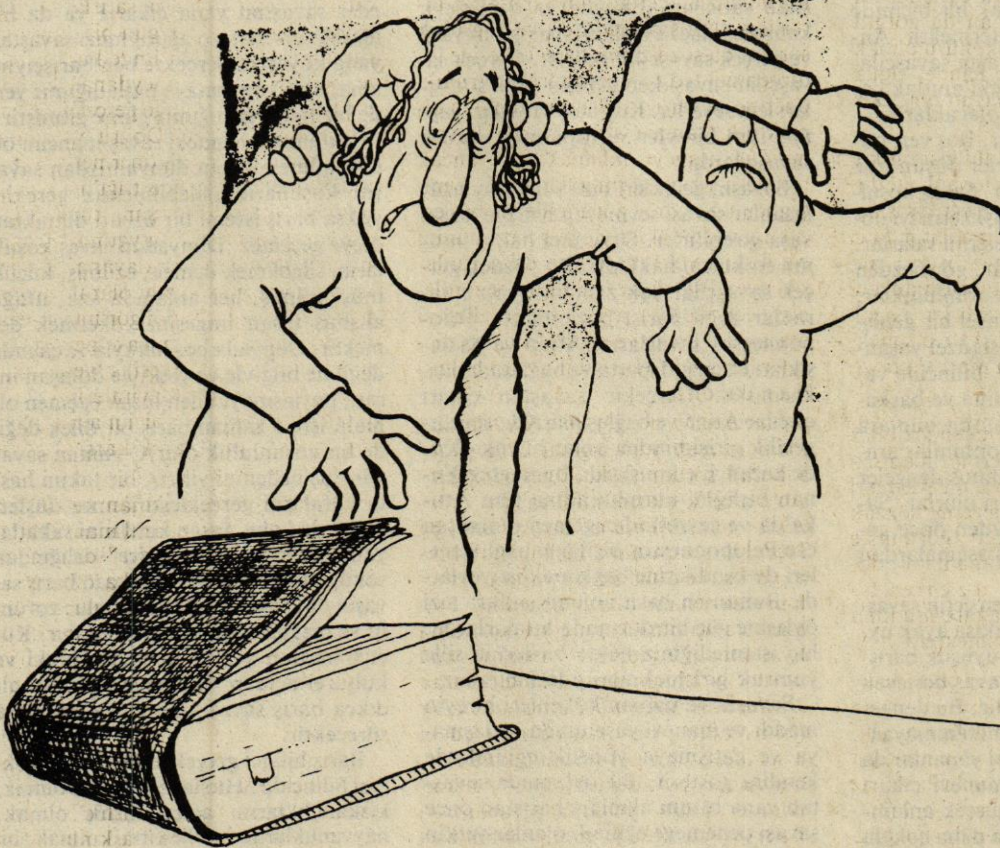
Dilin kullanımına ilişkin ölçütler *Stegmüller'de*, tüm yeni-olgucular için tipik olan sözdizimsel alanla ve de dilsel imlerin saymacalıkçı niteliğiyle sınırlı kalmaktadır.

Dille gerçekliği ve de dille toplumu birbirinden ayırma çabalarının ardında neyin gizlendiği kolayca anlaşılmamaktadır. Toplum dışında yalıtlanmış bireysel bir üretim çok ender görülen bir olaydır; böyle bir durum ancak, *Robenson* gibi ıssız bir adaya düşmüş, ama toplumsal güçleri devingen bir biçimde içinde taşıyan uygar bir kişinin başına gelebilir. Aynı şekilde, *bir arada* yaşayan ve birbirleriyle konuşan bireyler olmadan dilin gelişeceğini düşünmek de anlamsızdır. Dilin bu toplumsal özyapısı yadsınırsa, dille gerçekliğin bilgi-kuramsal işlevi kavranılamaz.

"Düşünürlerin karşısına çıkan en karmaşık sorunlardan biri de, düşünce dünyasından gerçek dünyaya inme sorunudur. Düşüncenin dolaysız gerçekliği *dil'dir*. Düşünürler düşünceyi bağımsızlaştırdıkları gibi, dili de kendi dünyası içinde bağımsızlaştırmak zorundaydılar. İşte bu felsefi dilin gizidir; ve burada düşünceler birer sözcük olarak kendilerine özgü bir içerik kazanmaktadırlar. Düşünce dünyasından gerçek dünyaya inme sorunu, dilden yaşama inme sorununa dönüşmektedir... Düşünürler kendi dillerini, soyutladıkları olağan dil içinde ayrıştırsaydılar, o zaman bu dilin, gerçek dünyanın tersine çevrilmiş dilinden başka bir şey olmadığını kavrayacak ve ne düşüncelerin ne de dilin kendi başlarına bir dünya kuramadıklarını, gerçek yaşamın yalnızca *dışavurumları* olduklarını göreceklerdi."

Düşüncelerin ve dilin bağımsızlaşması, bireyler arasındaki kişisel ilişkilerin bağımsızlaşmasının bir sonucudur. Bu durum, iş bölümüyle ve bu yüzden tarihsel olarak meydana çıkan toplumun uzlaşmaz sınıflara ayrılmasıyla koşullanmaktadır.

(Sürecek)

Ragıp Bayraktar

Yetkin ve Sürekli Barışa Doğru

Afşar Timuçin

Savaş herhangi bir toplumsal çelişkinin somutlaşması ve dışlaşmasıdır. Barış böylesi bir çelişkinin olmaması ya da ortadan kalkması ya da ortadan kalkmış görünmesidir. Çelişkili ögeler birbirlerini yok etmek üzere çatışmaya girdiklerinde, dengeli düzene dönüş yolunda savaş bir zorunluluk olur. Savaş bir zorunluluktur. Savaşın her türlü kötülüğe kaynaklık ettiği bir başka sorun olduğu gibi, savaşı sevip sevmemek de bir başka sorundur. Önemli olan, savaşın kötülüklerini göstermek, savaşın sakıncalarını sayıp dökmek, savaşın karşısında olduğunu bildirmek değil, savaş koşullarının mutlak bir biçimde giderilmesi için çaba göstermektir. Ancak gerçek anlamda savaşın savaşçıları olan insanlar gelecekteki mutlak barışın gerçek kurucuları olacaklardır.

Savaş boşluklarda ürer. Boş ver, bugün kalsın, yarın bir şeyler düşünürüz dediğimiz yerlerde çoğalır. Savaş koşulları kişisel ve toplumsal ilişkilerin iyi dokunmamış yerlerine sirkelerini salarlar. Yarına ertelenmiş çabalar, görmezden gelinmiş doğal ve insani zorunluluklar, kolayına yaşanmış, evrensel bir genişlikte kavranılmadan gelişigüzel yaşanmış olaylar ve durumlar, bilincine varılmamış aşamalar, kendine ve başkalarına boş güvenler ve bütün bunlara bağlı olarak bireyler ve toplumlar arasında göz göre göre bozulmuş dengeler savaşın başlıca kaynakları olurlar. Savaştan korkanlar her şeyden önce gecikmiş ya da geciktirilmiş aşamalardan korkmalıdırlar.

Bu yüzden çok zaman en çetin savaşların temelinde evrensel akışa ayak uyduramamışlığın getirdiği uyuşuk barışlar yer alır. Bu barışlar savaş besleyen sinsi ve yalancı dengelerdir. Bu dengelere en çok inananlar insanı tanımayanlardır, en çok inanmış gibi yapanlar da savaştan maddi ya da manevi çıkarı olanlardır. Barış bazen gerçek anlamda barıştır, bazen de ya da daha çok da barışa benzer bir şeydir, bir savaş öncesi durgunluğudur. Yakında bir ucube doğuracak çok güzel bir kadın gibi, anlayana ya da sezene, buruk bir sevinçle birlikte yaman bir korku esinler her zaman. Gerçekte savaşın bütün suçu savaşın kendisinden çok o savaş öncesi durgunluğunun omuzlarındadır.

Savaşın getirdiği yıkım bütünsel bir yıkımdır. Onda biyolojik yıkım iktisadi yıkımla, ruhsal yıkım ahlaki yıkımla bütünleşmiştir. Savaşın getirdiği kötülük gerçekte bir cins kötülükler demetidir. Bu yüzden savaşı yalnızca savaştan maddi ve manevi çıkarı olanlar severler. Bunların başında da elbette silah yapımcıları (bireyler ve devletler), silah satıcıları (bireyler ve devletler), kahramanlık heveslileri (hasta bireyler) ve gerçek savaşçılar gelirler. Gerçek savaşçılar savaşı kendisi için değil sonuçları için severler. Kurtuluş savaşları yapmış tüm bireyler ve toplumlar gerçek savaşçılardır.

Savaşın gerekleri bize şunu duyurur: insanlar savaşı sevmeye sevmeye de savaşa girebilirler. Savunma hakkı insanın en kutsal hakkıdır. Bu yüzden gerçek savaşçılar çok zaman savaşı çıkaranlar değil barışı bozanlardır. Peloponnessos savaşlarını Atina ve bağlaşıkları istemiş, Isparta ve bağlaşıkları çıkarmıştır. Gerçekte savaştan çıkarı olanlar Atina ve bağlaşıklarıydı: sömürgecilik girişiminden onlar büyük ölçüde kazançlı çıkmışlardı, buna göre Yunan birliğini kurmak adına tüm Attika'da ve çevresinde egemen olmaktan öte Peloponnessos birliğine bağlı kentleri de kendilerine bağlamak istiyorlardı. Bunun en basit anlamı şudur: sizi öylesine güç bir durumda bırakırlar ki, hiç istemediğiniz halde birilerine sille yumruk girişmek zorunda kalırsınız.

Savaşın ve barışın kökenleri bireyin maddi ve manevi yaşamında, uzlaşmaya ve çatışmaya yönelik eğilimlerde kendini gösterir. Bir oylamada savaştan yana tutum alanlar, barıştan önce savaşı denemeye eğilimli olanlar yetkin bir kişiliğe sahip olmayan kimselerdir. Her sorunu savaşla, baskıyla, kanla, yasaklamayla çözebileceğine inananlar bu inançlarını elbette bilinçsizlik ya da kişileşmemişlik kaynağından derlemişlerdir. Pekçok kimse bilek gücüyle adalet dağıtmakta isteklidir, pekçok kimse bu yolda kendisini hak sahibi sayar. Böyle bir hak sahibinin doğru adına iş görmeyeceği kesindir: çıkış noktası yanlış olan birinin gidiş yolu doğru olabilir mi? Çok zaman güçlüler de zayıflar da, bileğine güvenenler de güvenmeyenler de özel adalet dağıtımlarından yanadırlar. Bileğine güvenmeyenler bu dağıtımı kendi dışlarındaki herhangi bir yetkeden beklerler.

Gündelik yaşamımızda barışı istemek ve barışı gerçekleştirmek bir bilinç ve bir katlanma sorunudur. Başkasına da doğrular ya da yanlışlar ortaya koyma hakkı tanıdığınız zaman barışçısınızdır. Bu her şeyden önce bir olgunluk sorunudur. Onun da söylemek istediği, yapmak istediği bir şeyler var, ben onun bunları söylemesine, yapmasına engel olursam kendi düşüncemi ve eylemimi tartışılmaz diye belirlemiş olurum, benim tartışma götürür düşüncem ve eylemim tartışılamadığı zaman ilkin beni yok etmeye başlar. Bu bilinç demokrat ve dolayısıyla barışçı insanın bilincidir. Gündelik yaşamımızda barışa inanmadığımız zaman toplumsal düzeyde barışı ister görünsek de öyle yapar böyle eder savaştan yana çıkarız ya da bir ağırlığımız varsa o ağırlığımızı savaştan yana koyarız. Gerçekte ben barışçıyım ama, diye konuşmaya başladığımız yerde bizim barışçılığımız güme gitmiştir.

Kafamızın içindeki savaş inancını öldürebilmemiz için dünyamızdan savaşın koşullarını silebilmemiz gerekir, yoksa barış istemi bir özenti olmaktan öteye geçemez. Dünyadan savaş koşullarını silebilmek demek, ezilmiş, küçülmüş, itilmiş, her anlamda aza, ufağa alışmış insan imgesini yoketmek demektir. Dünyada boş kafayla ve çalımla değil de bilgiyle ve yetkiyle dolaşan insan, paylaşmayı bilen insan egemen olmalı, işte o zaman barış bir dilek değil de bir zorunluluk olur. O zaman savaş varoluş nedenini yitirir, bir takım hasta kafaların gerçekleştirilemez düşleri arasında kalır. İnsan kendisini sakatlayan, yıkan, yokeden şeyleri varlığından söküp atabilmeli, işte o zaman barış savaşın öbür yüzü olmaktan çıkar, zorunlu ve olağan birleşme düzeni olur. Küçük insanın yerini iktisadi, ahlaki ve kültürel açıdan yetkinleşmiş insan aldıkça barış savaşı dönülmez uzaklara sürecektir.

Barış bilinci gerçek anlamda demokrasi bilincidir. Hırslarını yenmiş olmak, kıskançlıklarını adam etmiş olmak, hayvanlıklarını evcilleştirmiş olmak, bireyci olmayı düşünmeyecek ölçüde birey olabilmiş olmak, insanın bilinci üze-

rine, insanın geçmişi üzerine belli bir bilgi birikimine sahip olmak... Gerçek barışçı bu tür özellikleri olan insandır. Savaşın kötülüklerini görüp takım tutar gibi barıştan yana çıkmak, boş bir peygamberlik görevine ücretsiz talip olmaktan başka bir şey değildir. Gerçek barışçılar artık savaşmasına gerek kalmamış bir insanlığın yaratılması yolunda karınca kaderince değil kesin etkili bir biçimde savaşıma girmiş kişilerdir.

Gerçekte kendini bilen her kişi biraz barışçıdır ve az çok savaşa karşıdır. Çünkü savaş barışın öz kardeşi ve can düşmanıdır. Kötülüğün simgesi değilse bile bileşenidir savaş. Ayrıca her kötülüğü kocaman rahminde geliştirebilecek verimli bir dev anasıdır. Kötülüğü iyilik kadar kalıcı ya da tanrısal sayan eski inançlarda açık ya da örtülü bir savaş savunusu vardır. Kötülük zorunlu olduğu zaman ikili etki kaçınılmaz olacaktır. Ahuramazda'nın yanında her zaman bir Angramanyu bulanacaktır. Böylesine yazgıcı ve başeğici bir bakış elbette bizim çağdaş dünyamıza ters düşecektir. Ölümler, kışlar, geceler kadar olağan mı sayacağız savaşı? Kıtlıkları gideren, acıları dindiren, ölümlere güçlük çıkaran, geceleri aydınlatan, kışları yumuşatan insanoğlu savaşı durduramayacak mı?

Belki Angramanyu bir gün ölecek ve geriye kocaman bir kara anılar yumağı bırakacak. Bu da insanoğlunun dünya üzerinde ve kendisi üzerinde kesin başarısı olacak. Barış koşullarını yaratmak, insanları barışı ister duruma getirmek, işte savaşla savaşımın başarısı buna bağlı. Bu yüzden barış sorunu bireysel, toplumsal ve evrensel düzeyde bir insani yetkinlik sorunudur. Bu sorunu duygusal çözümlere bağlamak olası değil. "İnsan insanın Tanrı'sıdır" diyordu Spinoza. İşte bize düşen o tanrılaşmış insanı önce kendi içimizde sonra kendi dışımızda yaratmaya çalışmak. Bunun dışında barış sorununu duygusal çözümlere bağlamak olası değil. Çünkü savaşlar duygusallıklardan çok somut gereksinimlerin ürünleridirler. Savaş istemini savaş gereksinimiyle birlikte ortadan kaldırdığımız zaman, biz insanlar, barışı elimizle koymuş gibi bulmuş olacağız.

Öyleyse savaş istemeyenler, savaşı gerçekten istemeyenler, dünyayı en doğru biçimde, yetkiyle ve yüreklilikle yeniden düzenlemeyi göze almak zorundadırlar. Barış bilinci ileri düzeyde toplumsallaşma bilincidir. İnsanların ortak bilinçlerle, kalıp bilinçlerle düşünme kolaylığını yeğledikleri bir dünyada, şimdi bilebilir miyiz barışa kaç zaman var? Bildiğimiz tek şey şu: yetkin ve bozulmaz barış, güçlü bir bireyleşmişlik temeline oturan güçlü bir toplumsallaşmayla sağlanacak.

ÖZDEMİR İNCE

BARIŞ

Sigara içiyordu uzatmış ayağını denizin karşısında,
parmaklarını oynatıyordu kovmak için inatçı sinekleri,
iki pervaneli bir uçak geçti, kaçtı tavuklar,
radyoda karşı kıyının müziği ve fırtınaya dönüşen
açık elli rüzgâr.

Birden yuvarlanmaya başladı boş kitap kutusu
ve kumsala düştü kayaların arasından,
yürüdü çıplak ayakla dikenlere basa basa
ve gördü kendi gözleriyle imkânsız olanı:
sevişiyordu bir sandalın gölgesinde
bir denizkızıyla bir balıkçı Osman.

Olur böyle şeyler, görürsün gönül gözüyle bakınca,
bir beyaz tüy düşer güvercin kanadından dama
çatlar duvarlar, kırılır camlar,
kurşun işlemez bir karanlıktır sanırsın
ama bakarsın
bir fotoğraf kağıdı gibi belirmektedir dünya.

Mersindere, 10.8.1983

BİR AĞAÇ ÖLÜSÜ

Kaç akılsız taşkının, kaç bulanık selin dölüyüm,
bir boşluk gibi kaldım işte bir yol kıyısında,
yanımda birkaç kedi ölüsü, gözleri açılmamış yavrular.
Bir yaşlı kadın bulsa beni, güneşte kurutsa
ve ocağa atsa en sağır soğuğunda önümüzdeki kışın,
konuşsa benimle, ellerini görsem, kemiğe yapışmış derisini.

Mutluyum bu yazgımdan, ne mutlu, ne mutlu bana,
bir darağacı olmadım gözyaşı ve kan kokan siyaset meydanında,
karyolasına çakılmak isterdim misk kokulu gelinin,
tâbut da olabilirdim genç bir ölüye, olmadım ama.

Böyle düşünüyor dünkü sellerin sürüklediği yaşlı ağaç
ve dilini şaklatıyor, turunç reçeli yemiş gibi.

Kokari, 18.8.1983

2985

Bâki Uğur

1985 yılındayız. Barış ve insanlık düşmanı bir barbar sürüsünün dünyaya reva görüp de inşaasına giriştiği cehennemin iptali üzerinden kırk yıl geçti. Yine bu yıl, 1985, o savaşta akan onca kan daha kurumamışken bu defa topyekûn nükleer cehennem tehdidinin insanlığın tepesinde patlatılışının kırkıncı yılı.

Nazi cehenneminin işbitirici sergerde zebanileri çoktan cehennemin dibini boyladılar; berikinin tetiğini tutan hastalıklı eller duruyor ve işliyor hâlâ. Sömürünün dört iklimde birden sürmesi ve güvenliği adına ayaklarının vardığı her kaşık suda fırtına koparmaktan çekinmeyen o ellerden, çok darda kaldıklarında, bir büyük "kaza" her an çıkabilir. Yıllardır hep o görünür kazanın gölgesinde yaşıyoruz. Yaşaya yaşaya alıştık denebilir gerçi ama, bir uğursuz hegemonya uğruna kırk yıl önce yüz binlerce insana hayatı bir anda cehennem edenlerin -sonra da marifetlerine kadeh kaldıranların- bugün tüm insanlığın ve dünyanın kaderiyle oynamaları hiç de öyle "alışkanlık"la hafife alınacak bir şey olmasa gerek. Ateşle oynayan, parmaklarını yakar. Lâkin nükleer ateşle oynayanların, milyonlarca yıllık evrimin insanda kemale eren birikimine biçtikleri değer ve ona bugünden ettikleri kötülük yanında, kendilerine edecekleri hiçtir.

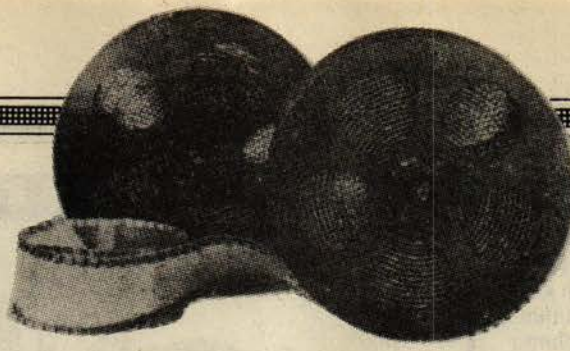
İnsanlığın ve dünyanın kaderiyle hiç fütursuz cehennem oyunu oynayanlara karşı barışı savunmanın anlamı onların diledikleri kadar basite —salt kendini savunma içgüdüsüne— indirgenmemişse şimdiye kadar, ve bundan sonra da indirgenmeyecekse, bunda, barışa sahip çıkanların dünyanın ve insanların geleceğine sahip çıkma sorumluluğunu akıl almaz fedakârlıklar bahasına üstlenmiş olmalarının büyük payı var.

İnsanoğlunun dünyayı tarih öncesinden bu yana bunca değiştiren emeğine ve bilincine yüreğini de katarak bundan sonra gerçekleştirceklerini bir düşünün. Bundan bin yıl sonrasını düşünün! Nedir ki bin yıl? Daha sonrası var! Bin yıl öncesinde olanları kitaplarda daha dün çocukluğumuzda geçmiş olaylar gibi okuyoruz. Eski Yunanlı oyun yazarı ya da heykelci, Romalı şair ya da tarihçi iki bin yılın ötesinden bize basbayağı bizim dilimizde, hiç de yadırgamadığımız şeyler söylüyorlar. Mısır papirüsünde mektubunu okuduğumuz öğrencinin, duvar resminde meyva kâsesine uzanan genç kızın yaşları bugün dört binin üzerinde. Çok mu uzaklar bize..? Gelecek de, evet, geçmiş kadar yakınımızdadır. Değil mi ki zamanın ışık hızından da çabuk geçeceği vakit hepimiz için yakındır.

Onun için diyorum ki, bize kalan dünyanın bizden sonrakilere de mutlaka kalması için, dara düşen çılgın ellerin tutuşturacağı bir nükleer yangının bu dünyayı da, bu dünyanın insanını ve onun şimdiye kadar yarattıklarını ve şimdiden sonra yaratacaklarını da tekbenci bir "düş"e dönüştürmemesi için —ve bizler bunu önlemenin her gayrete ve emeğe değeceğini pekâlâ bildiğimiz için— bin yıl sonrasını da bugünden düşünmenin zamanıdır.

Bin yıl sonrasının dünyasına, Amerikan uzay filmlerindeki harika teknik becerili Ortaçağ barbarlığından çok değişik bir dünyaya bizden kalacak, o dünyanın insanlarına bizi en iyi anlatacak şu yakınca zamandan neler var diye düşünüyorum da, rasgele aklıma düşenlerden —zırhlı arabalar içinde tepeden tırnağa müsellâh ırkçılara taşla, sopayla, yüreğinin ak kiniyle karşı duran Güney Afrikalı yerlinin yüzü... Avrupa'nın göbeğinde, bir sabah alacasında, davullu, flütlü, karnaval maskli, elbirlikli coşkunun orta yerinde burnunun ucuna tek bir kırmızı nokta kondurmuş, elinde kâğıttan güvercin taşıyan küçük kız çocuğu... Picasso, Gabriel Péri... Nazi cehenneminin iptalinde baş rolü oynayan yirmi milyon ölü... silâhını evinde bırakıp tarlasını sürmeye çıkan Vietnamlı köylü... Einstein, Daumier... İsa'ya verdikleri andı halklarına adayıp Papa hazretlerine meydan okuyan, en ön safta devrim sözcülüğü yapan Nikaragualı papazlar... en netameli menzillerde babalarının evindeymişçesine serazat, dik durmasını bilenler... Mozart... Gagarin (insanoğlunun uzayda ilk elçisi),Goya, Pierre Curie, Lumumba... Israil'de ilericiler... sözlerinden, işlerinden her hale rağmen dönmeyen bilumum barışçılar... Tolstoy ve Chaplin, Nelson Mandela... ve dünyadan ve memleketimden daha nice insan manzarası...— çoğunlukta olduğumuzu bir kere daha anlıyorum ve bin yıl sonrasının dünyasında insanların bizi minnetle anacaklarını bugünden biliyorum.

Dünya bizden yana dönüyor.
Geleceğe giden en kısa yol Barıştır.

Yedinci Sanat Sinema-5

Fransız Sinemasının Altın Çağı

Teknolojik bir buluş olarak ilk kez Fransa'da doğan sinemanın bir sanat dalı olarak da gelişip yetkinleşmesinde Fransız sinemasının özel bir yeri olmuştur. Bu bölümde iki dünya savaşı arasındaki Fransız sinemasını ve özellikle onun Altın Çağı diyebileceğimiz yıllarındaki önemli yapıtları özetleyeceğim.

Refik Zerengil

Fransız sineması 1910'ların başında ciddi bir bunalıma girmişti, bunun başlıca nedeni Amerikan sinemasının tam bir ticari anlayışla Avrupa piyasasında öne çıkmasıydı. Başarılı bir seyir gösteren Amerikan kapitalizmi, sinemanın ticari yanında da aynı başarıyı göstermekteydi. ABD'deki film şirketleri 200 milyona yakın nüfusa sahip bu ülkede salt iç pazardan bile olağanüstü kârlar elde ediyorlar ve bu birikim onları uluslararası piyasada da güçlü kılıyordu. Amerikan film şirketleri parasal güç sayesinde Avrupa'daki sinema sanatçılarını kendisine çekebiliyor, bu ise Avrupa sinemasını daha da zayıflatıyordu. (Charlie Chaplin gibi istidatlı fakat adı sanı duyulmadık bir vodvil oyuncusuna, üstelik de hiçbir sinema deneyimi bulunmadığı halde 1913'de 250 dolar, ertesi yıl ise 1250 dolar haftalık verebilen —ki Chaplin haftada 75 dolarla bolluk için yaşadığını ifade ediyordu— Amerikan sinemasının Avrupa'daki ünlü yönetmenlere ve oyunculara nasıl astronomik ücretler verebileceğini kestirmek hiç de zor değil.)

Amerikan sinemasının bu ticari üstünlüğü artarken bir de Dünya Savaşı'nın çıkması Avrupa sinemasında tam bir çöküşe yol açtı. Fransız sineması da bu çöküşten kurtulamayacak ve yeniden kendisini toparlaması 1920'lere kalacaktı. Savaş sırasında Fransız sinemasında kayda değer filmler savaş öncesi başlayan —ve yazımızın ilk bölümünde sözünü ettiğimiz— kübik ve sürrealist filmlerin devamıydılar. Feuillade'ın yaptığı *"Fantoma"* filmlerine Amerikan sineması el atınca, yönetmen bu kez 1915-16 yıllarında on filmden oluşan *"Les Vampires"* (Vampirler) dizisini vaptı. Vampirler'de akıl ve mantığın aşırı derecede dışarlanması, ölüm, dehşet ve korku sahneleri eskimiş Avrupa toplumuna ve onun statükosuna anarşist bir karşı çıkış, köhnemiş değer yargılarına karşı nihilist bir tepkiydi ve bu nedenle felsefi öz açısından olumsuzdu. Simgesel açıdansa, André Breton ve Louis Aragon, daha sonra bu Vampir filmlerinin yeni girilen yüzyılın *"incelikten ve zevkten uzak"* diye nitelendirdikleri *"gerçekliğini"* yansıttığını söyleyeceklerdi. Bununla birlikte *Fantoma* ve *Vampir* filmleri seyircide reel dünyadan kaçışa yol açtığından dolayı da ayrıca olumsuzdur. Çünkü reddettikleri şeyin yerine doğruyu koymuyorlar ve nihilizmin girdabında hiçliği, anlamsızlığı ve kaçışı savunuyorlardı.

Feuillade *Vampir* filmlerinden sonra, yukarıda özetlediğimiz tür kapsamında yapıtlara devam etti. Bunlardan

Fransız sinemasının *altın çağına* adını veren Luis Bunuel'in "L'age d'or"undan bir sahne

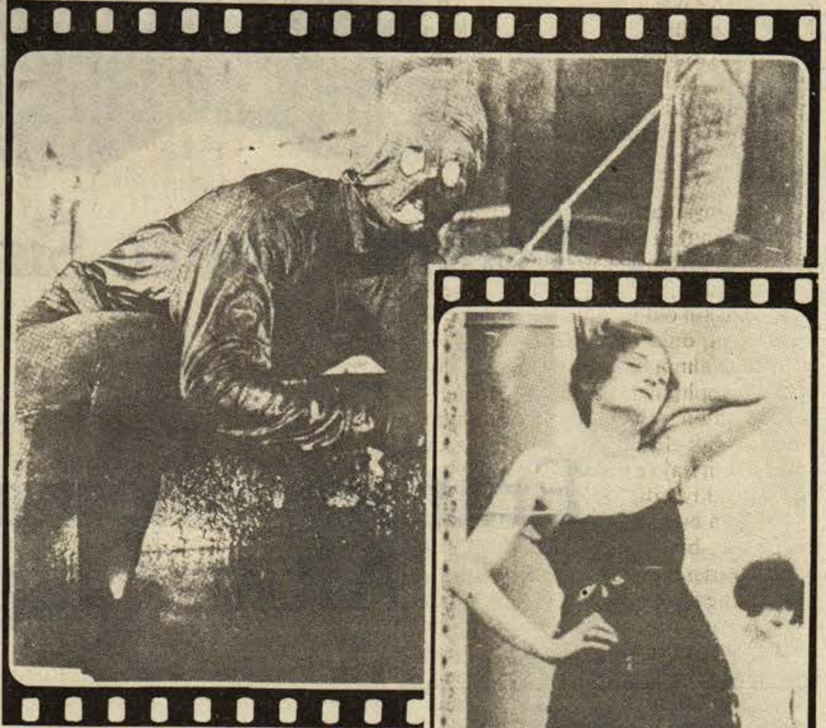
"Les Mystères de New York" (New York'un Esrarı), *"Judex"* (1917), *"La Nouvelle Mission de Judex"* (Judex'in Yeni Görevi, 1918), *"Tih Minh"*(1919), ve *"Barrabas"* (1920) yönetmenin kayda değer yapıtları arasındadır. Bu filmlerde kötü ruhlu bankerler, toplumu avucunun içine alabilmek için şeytani kötülükler peşinde koşan zenginler, hipnotizma, çılgınlık, uyuşturucu madde, ölüm ve öldürme, gizemli güçler, büyücüler, ya da mucizeler bol bol kullanılmıştır.

Savaş sonrasının sinemacıları arasında, Amerikan sinemasıyla rekabet edebilmek için sinemaya çekilen, o sıralardaki Fransız tiyatrosunun bir numaralı yönetmeni Andre Antoine'ı da saymak gerekir. Antoine yaptığı *"Quatre-vingt-treize"* (Doksan Üç), Dumas'ın romanından filmleştirdiği *"Les Frères Corse"* (Korsikalı Kardeşler) ve Daudet'nin yapıtından sinemaya aktardığı *"L'Arlesienne"* (Arles'li Kadın) filmleriyle ve kullandığı kamera teknikleriyle Fransız sinemasının canlanmasında rol oynayan yönetmenlerden birisi oldu.

Savaş sonrası Fransız sinemasının ünlü isimlerinden birisi de Louis Delluc'dür. Griffith'in tekniklerinden yararlanan, Amerikan sinemasının hareketli kamerasını kullanan Delluc, o sinemadan farklı olarak filmlerindeki karekterlerin iç dünyalarına eğilmeye çalışmıştır. Kamera hareketini, oyuncuların hareketinden çok, onların iç dünyalarını, psikolojilerini yansıtmak için değerlendirmiştir. Şiirsel ve lirik görüntülerle filmlerine bu özellikleri kazandıran Delluc aynı zamanda sinema estetiği üzerinde ya da genel olarak sinema hakkında çok sayıda yazı yazmış *"Cinéa"* adlı bir dergi de yayınlamıştır.

34 yaşında ölmesine rağmen katalogunda dokuz film bulunan sinemacının önemli yapıtları: *"La Fete Espagnol"* (İspanyol Bayramı — 1919) (senaryo), *"Fumée noire"* (Kara Duman — 1920), *"Le Silence"* (Sessizlik — 1920), *"Fièvre"* (Humma — 1921), *"Le Chemin d'Ernoa"* (Ernoa Yolu — 1921), Mark Twain'den uyarladığı *"Le Tonnerre"* (Gökgörültüsü — 1921) (sanatçının tek komedisi); ve en başarılı filmi olan *"La Femme de nulle part"* (Hiçbiryerin Kadını — 1922).

Stilistik bulgularıyla sinema dilinin zenginleşmesine yardımcı olan Delluc, Griffith'in yanısıra İnce ve Chaplin'den de etkilenmekle birlikte sinemada kendi özgüllükleriyle bir *"Fransız ekolü"*-nün yaratılması için hayli çaba göstermiş ve bunun sonucu olarak Germaine Dulac, Abel Gance, Marcel L'Herbier ve Jean Epstein gibi zamanın

"Fantoma" - Louis Feuillade

önemli Fransız sinemacılarını toplamıştı. Bu ekip sinemada empresyonizm'i savunuyordu.

Sinema tarihinin ilk kadın yönetmenlerinden birisi olan sosyalist, feminist ve barışsever görüşlere sahip bulunan Germaine Dulac Fransız sinemasının rönesansında ve avangard sinemasında önemli bir rol oynadı. Dulac savaş sırasında yönettiği *"Les Soeurs ennemies"* (Düşman Kızkardeşler — 1915) filmiyle dikkatleri çekmişti. Savaş bitiminde Delluc'ün senaryosunu yazdığı *"İspanyol Bayramı"*'nı yönetti. İki aşığını düelloya kışkırtıp, her ikisi ölünce, bir üçüncüsüyle giden bir kadının (Soledad) baş kahraman olduğu film feminist yönetmenin erkek tahakkümüne tepkisini empresyonist tarzda dile getirmesiydi. Ama Dulac'ın asıl başarılı filmi *"La Souriante Madame Beudet"* (Gülümseyen Madam Beudet — 1923) oldu. Bu filmde, taşranın vurdumduymaz küçük burjuva çevresinde yaşayan orta yaşlı zarif bir kadının duygulu iç dünyası ve romantik düşleri ile hoyrat evliliğinin ve hiçtenlikten ibaret çevresinin gerçek dünyası arasındaki kontrast gösteriliyordu. Madam Beudet'nin yaşadığı nevrasteni (magazin dergilerinin sayfaları arasından çıkıp gelen yakışıklı tenisçiyle romantik aşk fantazilerinden kocasını öldürme tasavvurlarına kadar) Dulac'ın empresyonist kamerasıyla başarılı bir şekilde anlatılmaktaydı.

"İspanyol Bayramı" Germaine Dulac.

Film, bütünüyle geleneksel burjuva toplumun ve dolayısıyla bu toplumun belirlediği türden insan ilişkilerinin bir eleştirisi niteliğindeydi.

Dulac, *"La Mort du soleil"* (Güneşin Ölümü — 1921) adlı filminde ise bir yandan tüberküloz üzerine yarı-belgesel denilebilecek bir denemeye girişirken, öte yandan dünya çapında ünlü bir bilimci olmak için kocasını terkeden bir kadın laborantı öykülüyordu.

Görüldüğü gibi Dulac'ın feminist karakteri filmlerine de damgasını vurmuştu. Yönetmenin en çok eleştirilere konu olan yanı da buydu.

Delluc'ün ekolünden olan Abel Gance'a gelince, bu yönetmen psikolojisindeki kargaşa ve kafasındaki çelişkiler yüzünden, sinema dili bakımından güçlü, içerik bakımdan ise birbirini tutmayan filmler yapmıştı. Örneğin *"J'accuse"* (Suçluyorum-1918) adlı yapıtı bir savaş filmiydi ve savaş döneminin ya da

sonrasının savaş filmlerinden farklıydı. Yönetmen düşmanı suçlayan filmlerin tersine savaş sırasında Fransızların insanlık dışı özelliklerini sergiliyor, bunların nedenini ise savaşa bağlıyordu. Ne var ki, daha da temele indiğinde idealizme saplanıyor, savaş olgusunu ve savaşın nedenlerini sınıfsallıktan çıkarıp, savaşan insanların doğasını ve doğal olarak insanları suçluyordu. Hęr insanın içinde şeytan'la melek çatışmasının bulunduğunu, savaşan insanda ise şeytan'ın baskın olduğunu ileri sürüyordu. İnsanların, onları belirleyen objektivite dikkate alınmaksızın irdelenmesi, dolayısıyla toplumların, sınıfların ve sınıfsallıkların bir yana bırakılarak insanın soyut olarak ele alınması, kuşkusuz ki, sanatçıyı mesaj ve muhteva olarak yanlışa sürüklüyordu.

Nitekim bu vahim yanılgısı nedeniyle, Gance, bir yandan *"J'accuse"* filminde barışsever bir kişilikle karşımıza çıkarken, birkaç yıl sonra yaptığı *"Napoleon"* filminde tarihin en militarist şahsiyetlerinden birisini göklere çıkarmaktaydı. Gene aynı Gance, *"J'accuse"* filminde düşmanı (Almanları) suçlamayı bir yana bırakıp, savaştıkları için aynı zamanda Almanlar kadar suçlu gördüğü Fransız askerlerini yerden yere çalarak, onların savaştaki insansızlıklarını sergilemekte anti-şovenist bir tutum takınmıştı, fakat Fransa'nın Napolyon'unu görülmedik derecede yücelterek Fransız şovenizmi yapan da kendisi oldu. (İlginç bir rastlantı olarak, şovenizm sözcüğü bile Napolyon döneminde doğmuştu. Napolyon'un askerlerinden olan, kumandanına delicesine tutkun Nicolas Chauvin adlı bir askerin Napolyon hayranlığıyla özdeşleşmiş taşkın ve aşırı milli yetçiliği şovenizm (Chauvin'cilik) sözcüğü şeklinde terimleşip giderek yaygınlaşmış ve zamanla dünya politik literatürüne malolmuştu.) Napolyon'dan bir asır sonra bir sinemacı Napolyon'un şahsına aynı hayranlığı besleyince, yaptığı film Nicolas Chauvin'in beyaz perdede hortlatılmasından başka bir anlama gelmemekteydi. Öte yandan, Napolyon seferlerinin doğudaki feodalitenin yıkılmasını çabuklaştırmak gibi bir sonuç vermesi de Gance'ı ilgilendirmeyince, geriye Fransız milliyetçiliğinden başka birşey kalmıyordu.

Savaş aleyhtarlığıyla ve Fransız şovenizmi karşıtlığıyla sinema kariyerine başlayan Gance'ı bu yanılgıya sürükleyen ise yukarıda değindiğimiz gibi insan'a olan idealist bakışıydı. İnsanları savaşmakla suçlayan Gance *"kahraman"* aramaya ve yaratmaya çıkıyor bula bula tarihin savaş şampiyonlarından birisini karşımıza kahraman olarak çıkartıyordu. Gance'daki bu muğlaklık ve çelişkinin ürettiği *"kahraman tutkusu"* 1920'lerde Avrupa'yı hızla saran faşizmin Şef'lik ve üstün insan tutkusuna uygun düşmekteydi ve yönetmen daha sonraları bu özelliklerinden dolayı istemeyerek de olsa Fransız faşistlerine güç katmış olmakla suçlanacaktı.

Marcel L'Herbier'nin filmlerinden: "Don Juan ve Faust".

Gance'ın diğer önemli bir yapıtı da *"La Rove"* (Çark-1923) filmidir. Oedipus, Sisiphus ve Kral Lear gibi mitoloji ve trajedi kahramanlarından özellikler taşıyan yaşlı Sisif'in lokomotif sürücüsü olarak bitmez tükenmez çilesi ve yoksulluğu bir yandan sergilenirken, öte yandan oğluyla olan çelişkisi işlenir. Baba ne denli kaba ve hoyratsa, keman yapan oğlu da o denli ince ruhludur. Film bazı kontrastları bir arada gösteren güçlü motiflerle ya da görüntülerle son derece çarpıcı bir dile sahiptir. Örneğin lokomotifteki makinalara karşı güller, ölümün dehşetine karşı neşeli bir dans, felâkete karşı umut ve beklenti, yoksul şimendifer işçisinin yavan yaşantısına, kahredici monotonluktaki işine karşı yüksek sosyete yaşantısı, kemanlar, kartpostal resimlerindeki gibi dağlar vb... vb... Sonuçta Sisif'in gözleri yavaş yavaş sönecek ve tümüyle kör olacaktır; yaşlı makinist pencerenin önünde eski Roma büstlerinde rastlanan gözlerle ölümünü bekleyecektir. Ellerinin arasında ise minyatür bir lokomotif bulunmaktadır.

d'Abel Gance'ın "Napoléon" filminden bir kesit.

Delluc'ün grubunda yeralanlardan Marcell L'Herbier'in yaptığı filmler, empresyonistler tarafından *"saf"* olmamakla nitelendi. Gerçekten de L'Herbier, *"El Dorado"* (1921) ile isim yaptıktan sonra, savaş ertesi dönemde çıkış yapan Alman sinemasından ve dolayısıyla ekspresyonizminden yararlanmak istedi. L'Herbier'ye asıl ününü kazandıran *"L'Inhumaine"* (İnsansız — 1924) filmi oldu. Film güçlü kübik esinlenmelerin görüntüleriyle doluydu. Yazının Alman sineması bölümünde değindiğimiz kübik anlayışla düzenlenmiş setler, fotoğraflar, daha sonra en başarılı örneğini Lang'ın *"Metropolis"*'inde göreceğimiz modernist görüntüler filmin asıl özelliğini belirlemekteydi.

L'Herbier'in diğer tanınmış filmleri: *"Le Marchand de plaisir"* (Zevk Taciri — 1922), *"La Galerie des montres"* (Canavarlar Dehlizi — 1923), Pirandello'dan bir uyarlama *"Feu Mathias Pascal"* (1925), tiyatrodan başka bir adaptasyon *"Le Diable au coeur"* (Kalpteki Şeytan — 1927), Emile Zola'dan bir modernizasyon *"L'Argent"* (Para — 1929).

Delluc'ün grubunun diğer bir ismi Jean Epstein, başlangıçta öteki arkadaşları gibi *"sanat sanat içindir"* görüşünü benimsemiş ve Fransızların *"sophistiqué"* dedikleri türden *"aşırı entellektüel"* yapıtlarla sinema kariyerine başlamıştı. *"La Belle Nivernaise"* (Nevers'li Güzel — 1923), *"L'Auberge ro-*

uge" (Kırmızı Han — 1923), Balzac ve Daudet'nin edebi yapıtlarından iki sinema uyarlamasıydı. Bunların yanısıra, iki belgesel, *"Pasteur"* (1922) ve *"La Montagne infidele"* (Sadakatsiz Dağ- Etna yanardağının püskürmesini belgeleyen bir dökümanter — 1923) de Epstein'ı birkaç yıl içinde Fransız avangard'ının önde gelen isimlerinden birisi yapmaya yetmişti. *"Coeur fidele"* (Sadık Kalp — 1923), gerilim, ritm ve teknik bakımdan olağanüstü güçlü bir filmdi.

Epstein, Edgar Allen Poe'nun (Sembolistler tarafından başeser sayılan) *"The Fall of the House of Usher"* (Usher Evinin-Ailesinin-Düşüşü) öyküsünü sinemaya aktararak büyük başarı kazandı (La Chute de la maison Usher, 1928).

Epstein daha sonra Sovyet sinemasından büyük ölçüde etkilenerek sinema anlayışını ve dilini değiştirecekti. Bu dönemde yaptığı filmlerde açık hava sahnelerine, fotoğraflara ve Eisenstein ya da Pudovkin'vari çekimlere yönelecek, açıkhava sahnelerinde Brötanya sahillerinden bol bol yararlanacaktı. Espstein'ın bu dönem filmleri arasında *"Finis terrae"* (Karanın Bittiği Yer — 1929), *"Mor Vran"* (1931) ve *"L'Or des mers"* (Denizlerin Altını — 1933) doğayı işleyen güzel sinema yapıtları arasında sayılır. Bu filmlerde yönetmen ayrıca balıkçıların, yoksul emekçilerin, deniz insanlarının yaşamlarından kesitler sunar.

DADAİST AKIM: CLAIR VE FEYDER

Fransız sinema okulunda empresyonistlerden önce kübik —ve zamanla sürrealist— sanatçıların varolduğunu söylemiştik. Empresyonist Delluc ekolü ancak 1920 sonlarına kadar varlığını sürdürürken, kübikler, sürrealistler ve aynı kategoride anabileceğimiz dadaistler Fransız sinemasına daha büyük boyutlar kattılar. Sonuçta hem birinci hem de ikinci grubun bir sentezi Fransız sinemasının Altın Çağını başlattı ve dünya sinema tarihine büyük yönetmenler, güçlü ürünler armağan etti.

1920'ler Fransa'sının iki ünlü dadaist sinemacısı Rene Clair ve Feyder'dir.

Sanata edebiyatçı olarak başlayan ve Robert Desnos'un başını çektiği sürrealist akımın içinden yetişen Rene Clair, birlikte götürdüğü gazetecilikten sinema oyunculuğuna, sonra da yönetmenliğe geçti ve son derece başarılı komedilerle sinema tarihine adını yazdırdı.

Clair, 1923'de yaptığı *"Paris qui dort"* (Uyuyan Paris) filmiyle bir anda zirveye çıktı. Bu filmde, insanları ansızın hareketsiz bırakan bir ışını bulan bir bilim adamı, buluşunu Paris halkı üzerinde uygulayınca Paris'deki her şey bir anda hareketsiz kalıyordu. Hareket halindeki insanların ansızın taşlaşmış gibi, oldukları halde kalmaları, birbiri ardısıra olağanüstü komik görüntüleri sergilemekteydi!

Jean Epstein'in "Kırmızı Han" filminden bir sahne çekimi.

Melies'nin stilini andıran kamera dili ni Fransız avangard motifleriyle birleştirince ortaya çıkan nefis dadaist komedi, aynı zamanda toplumun bir taşlamasıydı kuşkusuz.

Clair daha sonra, bir İsveç balesi için yaptığı 22 dakikalık *"Entr'act"* filmiyle komedideki ustalığını bir kez daha kanıtladı.

Bu filmde bir bale grubunun baş dansörü, lunaparkta atış yapan biri tarafından kazaen öldürülür. Cenaze töreninde cenaze arabasını bir deve çekmekte ve kortej ağır ağır ilerlemektedir. Fakat tabutu taşıyan araba her nasılsa hızlanınca kortej onun gerisinde kalmaya başlar. Yaz sıcağında Paris sokaklarında süren bu kovalamaca, araba kent dışına çıkıp bir yokuş ağzında durunca sona erer.

Daha sonra Eugene Labiche'den uyarladığı *"Un Chapeau de paille d'Italie"* (İtalyan Hasır Şapkası — 1927) ise sadece sessiz sinemanın başeserleri arasına girmekle kalmayacak, sinema klasikleri listesinde de yer edinecekti. Film burjuva özentciliğine ve yaşantısına yönelmiş eşine az rastlanır bir hicivdi. Labiche'in öyküsünde kendi düğününe yetişmek için acele acele kiliseye giden genç bir adamın atı Boulogne ormanında saygıdeğer bir hanımefendinin ithal malı İtalyan hasır şapkasını yiyordu. Hanımefendi evliydi, hasır şapkasını ata yedirdiği sırada bir süvari subayıyla sarmaş dolaş bulunmaktaydı. Kadın —kocasının kuşkulanacağından korksa gerek— hasır şapkasız eve gidemeyeceğini söylüyor, süvari zabiti ise genç adamı tehdit ediyordu. Ve adamcağız, düğün gününde Paris'de o hasır şapkanın tıpkısını aramak zorunda kalıyordu.

Clair bu öyküyü sinemaya uyarlarken mim sanatından, gag'lardan bol bol yararlanmıştı. Genç adamın düğünündeki tiplerin her biri başlı başına birer taşlamaydı. Burjuva şekilciliğini başarılı bir şekilde hicveden bu tiplemelerin arasında, bir an önce düğün dansını bitirip satın alması gereken şapkayı aramak üzere oradan sıvışmak isteyen damadın telaşı, süvari zabitinin tehditlerini aklına getirerek kâbuslar görerekten herkese gülümsemesi filmin unutulmaz sahnelerindendi.

Clair aynı başarısını ertesi yıl yaptığı *"Le Deux timides"* (İki Sıkılgan) filminde de tekrarladı. Clair'in sinema kariyeri kuşkusuz ki bu filmlerle sınırlı kalmadı. Daha sonra yaptığı *"Sous leb Toits de Paris"* (Paris Çatıları Altında — 1930) ve *"Le Million"* (1931) adlı ye-

ni komedilerinde, sıradan Parislilerin hayallerinde ne olmak istediklerini betimlemeyi deniyordu.

1934'de çektiği *"A Nous la Liberte"* (Bize Özgürlük) filminde ise hapishaneden kaçan bir aylak (Jules) iş hayatına atılarak gramofon ve plak imparatoru olur. Günün birinde cezaevi arkadaşı Emile çıkagelir ve kendisinden bir yardım ister. Emile'in istediği yardım Jules'ün fabrikasında çalışan işçi kızlardan birisiyle tanışmasına aracı olmasıdır. Jules birdenbire koskoca bir mali imparatorluğun başında, servet içinde yüzerken yapayalnız, kimsesiz ve mutsuz olduğunu hisseder. Fabrikasını işçilere devrederek, Emile'le birlikte yeniden sokaklara döner. Sinema tarihçileri bu filmdeki fabrika sahneleriyle Chaplin'in *"Asri Zamanlar"*ındaki fabrika sahneleri arasında tema bakımından benzerlikler bulurlar. Gerçi *"A Nous la Liberte"*nin ana konusu yabancılaşma ve otomatlaşma değildir, ama işçilerin bu boyutunu da Clair, filminde işlemiştir. Gene filmin ilginç sahnelerinden birisi şudur: Emile, sevdiği işçi kızın penceresi altında dolaşmakta, kız ise pencerenin önünde şarkı söylemektedir. Emile, kızın şarkıda gramofon plaklarından birisini taklit etmeğe çabaladığını farkeder. Kız fabrikada robot gibi çalışırken imal ettiği plak ya da tencere veya bir motor parçası olabilirdi. Bu işçi için hiçbir şey değiştirmezdi. Plak, fabrikada onu üreten kız için anlamsız bir şeydi, ama aynı kız bizzat kendi imal ettiği nesnedeki sesi taklit için aşırı derecede özen göstermekteydi.

Clair *"Le Dernier Millardaire"* (Son Milyarder) filminde bir diktatör tipi çizip, onu alaya alır (1934). Bu filmi daha sonra Chaplin'in yaptığı *"Büyük Diktatör"*'le kıyaslayan eleştirmenler *"Son Milyarder"*'in hayli sönük kaldığını yazmışlardır.

Clair daha sonra İngiltere'ye, savaş yıllarında da ABD'ye gitmiş, savaş sonrasında Fransa'ya dönerek *"Yeni Dalga"*'nın etki kazanmasına kadar film yapmaya devam etmiştir. Bunlar arasında: *"The Ghost Goes West"* (Hayalet Batıya Gidiyor — 1935, İngiltere), *"I Married a Witch"* (Bir Cadıyla Evlendim — 1942, ABD), *"Le Silence est d'or"* (Sükut Altındır — 1947, Fransa), *"La Beaute du Diable"* (Şeytanın Güzelliği — 1949, Fransız-İtalyan), *"Les Belles de Nuit"* (Gece Güzelleri — 1952, Fransa), *"Les Grandes Manoeuvres"* (Büyük Manevralar — 1955), *"Tout l'or du mond"* (Dünyanın Bütün Altını — 1941, Fransız-İtalyan).

Fransız sinemasının işlediğimiz döneminin diğer dadaist yönetmeni Belçika asıllı Jacques Feyder, uzun metraj filmlerine bir kadın kahramanla başladı; *"L'Atlantide"* (1921). Sinemada birçok kez yapılan Carmen filmlerinin ilk başarılı denemesini yaptıktan sonra (1926) özellikle *"Thérèse Raquin"* ile (1928) sinemasını olgunlaştırdı. Filmde Zola'nın natüralizmine sadık kalan Feyder, katil olduğu için yargılanan ve toplumun değer yargıları tarafından horlanan kadının içinde bulunduğu koşulları ve onu cinayete iten nedenleri araştırıyordu. Yönetmen, cinayetinden dolayı kadını aklamıyor, ama toplumun onu anlamasını, onun koşullarını tanımasını istiyordu; ayrıca Fransız adliyesini de ağır bir şekilde eleştiriyordu. (Feyder ilk dönem filmleri arasında Anatole France'dan uyarladığı *"Crainque-bille"*'de de adliyeyi yermekteydi.)

Yönetmen *"Les Nouveaux Messieurs"* (Yeni Baylar — 1928) adlı yapıtında da burjuva politikacılarını hicvetti. Filmde, Fransız parlamentosu politikacıların metresleri olan çok sayıda güzel balerin tarafından işgal ediliyordu. Fransız sansürü filmi yasakladı. Sansür daha sonra bir hayli makas darbesiyle yasağı kaldırdı, ama Feyder çoktan Fransa'dan ayrılıp Hollywood'a gitmişti.

FRANSIZ SİNEMASININ DEVLERİ VE BÜYÜK KLASİKLERİ

1920'lerin sonlarına doğru Fransız sinemasının birikimi meyvasını büyük yönetmenlerde ve onların güçlü ürünlerinde somutlayacaktı.

Fransız patentli ilk büyük sinema klasiği Dreyer'in yönettiği *"La passion de Jean d'Arc"* (Jan Dark'ın Tutkusu — 1923) dur.

Film Jan Dark'ın yargılanmasının son gününü ve infazı canlandırmaktadır. Carl Dreyer'in konu üzerinde topladığı bütün bilgilerin ve beş haftalık duruşma dökümantasyonunun filmde bir tek güne yoğunlaştırılmasının getirdiği güçlüklere rağmen, tarihteki bir olayın beyaz perdeye —üstelik de sessiz sinema zamanında— bu denli başarıyla aktarılması ortaya güçlü bir sinema yapıtı çıkarmıştır.

Dreyer yapıtında Fransız milliyetçiliğine düşmemiş ama Jan Dark'ı yargılayanların savaştaki yenilgilerinin intikamını zavallı bir köylü kızından aldıklarını yargıçların kişiliğinde somutlamıştır.

Yönetmen ayrıca gerçek hayatta adeta efsaneleşmiş bir kahramanı beyaz perdede kahramanlaştırmadan sunmuştur. Oysa sinemanın çok rastlanan bir zaafı birtakım fiktif tipler yaratıp, güçlü oyuncuların da yardımıyla bu tipleri seyircilerin gözünde kahramanlaştırmak iken, Dreyer hem yaşadığı dönemde, hem de sonraki dönemde kahramanlaştırılmış bir gerçek kişiyi insan boyutlarıyla vermiştir.

Filmde Jan Dark basit bir köylü kızıdır ve mistik yanlarıyla birdenbire kahramanlaşmıştır. Jan Dark'ın kahramanlaşması Fransa-İngiltere savaşında Fransızlarda ve özellikle savaşan Fransız askerlerinde ortaya çıkmış bir psikolojinin ürünüdür. Kuşkusuz ki Fransa'yı yenilmekten kurtaran Jan Dark değildir. Çünkü savaşta kazanmak ya da kaybetmek ne tanrının işidir, ne de şu ya da bu kahramanın. Bu tümüyle maddi bir konudur ve savaşan güçlerle, tarafların asker sayısıyla, teknolojik ve lojistik donanımıyla ilgilidir. Psikolojik faktörler, moral unsurlar ya da komutanların, kahramanların rolü ancak eşit güçler dengesinde önem kazanır ve dengenin lehte ya da aleyhte bozulmasında rol oynar.

Özellikle savaşta kahramanlar ve efsaneler yaratma psikolojisi Jan Dark'ı yaratmıştır ve çoğu tarih kitabı da halk gibi onu efsaneleştirmiştir.

Dreyer ise, düşmanın eline düşmüş cadı diye yargılanmakta olan bir taşra kızını —o kız savaş sırasında askerler arasında efsaneleşmiş de olsa, büyük bir yiğitlik sembolü haline gelecek cesaret örneği de teşkil etmiş olsa— insani özellikleriyle çizmiştir. Duruşma sırasında Jan Dark'ın korkusunu, aczini, bocalamalarını yansıtmıştır. Buna karşılık, yargıçlar ve onların intikam tutkusu da aynı başarıyla yansıtılmıştır. Ellerine geçirdikleri naiv ve cahil bir kızcağıza karşı kin kusan piskopos Couchon, sanığı karşısında görmekten sadist bir zevk alan savcı Courcelles, diğer yargıcılar başarıyla verilebilmiştir. Kurulan ruhban mahkemesinde yer alanların yüzlerinin gösterilmesiyle başlayan filmde yakın çekim yönetmen tarafından başarıyla kullanılmış ve psikolojik yansıtmaları etkili bir şekilde verebildiği gibi, Jan Dark'ın ya da onu yargılayanların ellerini, gözlerini, ağızlarını veya kitapları, silahları, işkence aletlerini görüntüleyerek, filme büyük bir anlatım gücü kazandırmıştır.

Dreyer, sessiz sinemanın mümkün tüm tekniklerini son sınırına dek zorlayarak o konu çerçevesinde yapabileceğinin azamisini ortaya koymuştur. O kadar ki, teknolojinin bu denli ilerlediği, sinema tekniklerinin de buna paralel olarak geliştiği günümüzde bile *"Jan Dark'ın Tutkusu"* değerinden hiçbir şey yitirmeksizin izlenebilmektedir. Bu açıdan, adı geçen film, birçok sinema adamı tarafından bütün zamanların en iyi filmi olarak nitelenen, di-

ğerleri tarafından ise *"En İyi On"* arasında gösterilen *"Potemkin Zırhlısı"* istisna tutulursa, sessiz sinema tekniğinin en başarılı kullanılışına seçkin bir örnek olarak gösterilebilir.

Sinemada 1930'lara gelindiğinde, Fransız sinemasının Altın Çağı'nın doğduğunu söylemiştik. Bu deyimi Bunuel'in 1930 yılında yaptığı *"L'Age d'or"* filminin adından aldığımızı ve sözkonusu yapıtın Batı sinemasında taşıdığı önem ve kopardığı fırtına nedeniyle kullandığımızı eklemek gerekiyor.

İspanyol asıllı Bunuel, *"Un Chien Andalou"* (Endülüslü Bir Köpek - 1928) ile parlak bir çıkış yapmıştı. Bunuel *"L'Age d'or"*la sinema tarihine yerleşecek ve bu iki filmle sinemada sürrealizmi başlatan yönetmen olarak anılacaktı.

Sürrealist sinema dil bakımından kübik ve dadaist sinemanın bir devamı sayılsa bile, içerik yönünden onlarla önemli bir farklılık taşımaktaydı. Onların anarşist ve nihilist bakış açısı kaçınılmaz olarak burjuva toplumunun tutucu değer yargılarına karşı salt bir başkaldırış sınırlarını aşamıyordu. Sürrealistler ise sadece başkaldırı mesajını iletmekle yetinmiyorlar, o değerlerin yerini hangilerinin alması gerektiğine inanıyorlarsa onları da dile getirmeye çalışıyorlardı. Bu açıdan felsefi bakımdan nihilizme düşmemekle, seyirciyi boşlukta bırakmamayı amaçlıyorlardı. Sürrealistlerin bu savı belki hemen başlangıçta değilse bile sinemaları olgunlaştıktan sonra daha geçerli olacaktı.

Sürrealist sinemanın saldırdığı burjuva kurumları ve geleneksel toplumun köhnemiş özellikleri arasında kuşkusuz ki kapitalizmin feodaliteden devraldığı ve kendi amaçları doğrultusunda kullandığı kilise de gelmekteydi. Burjuva toplumuyla bütünleşmiş kiliseyi de gözönüne aldığımızda sürrealistlerin asıl özelliğini ve önemini. onların her türlü tutuculuğa karşı son derece cesur başkaldırılarında aramak gerekir kanısındayız. Yoksa, sürrealist sinemacıların ödünsüzce saldırdığı şeylerin yerine neyi geçirmek istediklerinden pek emin olmadıkları kanısındayız; oldukları kadarıyla da bunlar bilimsel öğretinin öngörüleri değildi.

Bu nedenle, sürrealist sinemanın asıl değerini onun yeni'yi getirme çabasında değil, eski'yi yıkma çabasında aramak gerektiği, oynadığı ilerici rolle de somutlanmıştır.

Bunuel'in *"L'Age d'or"*u İsa dahil olmak üzere hristiyanlığa, Katolik Kilisesi'ne ve genel olarak dine, ama sadece dine değil, aynı zamanda burjuva toplumuna sinemadaki en sert başkaldırıştı. Bu nedenle, Fransız gericilerinin, faşistlerinin sokak hareketlerine yol açtı, yönetim tarafından yasaklandı, başlıbaşına bir politik olay haline geldi.

1932 yılında kendi ülkesinde yaptığı bir belgeselden sonra 1950'ye gelinceye kadar film yönetmeyecek olan Bunuel, Meksika'da çevirdiği *"Los Olvidaos"* filmini takiben 1970'lerin sonlarına değin ilk yola çıktığı çizgisine sadık kalarak yeni yapıtlar ortaya koyacaktı: *"Robinson Crusoe"* (1954), *"Nazarin"* (1958), *"Viridiana"* (1961), *"Le Journal d'une femme de chambre"* (Bir Hizmetçinin Hatıra Defteri — 1964), *"La Bell de jour"* (Gündüz Güzeli — 1967), *"Tristana"* (1970), *"Le Charme discret de la Bourgeoisie"* (Burjuvazinin Gizli Büyüsü — 1974), vb.

1930'ların diğer bir sürrealist filmi Jean Cocteau'nun *"Le Sang d'un poet"* (Bir Şairin Kanı) filmiydi. Bunuel'in seyircide şok etkisi yaratan dehşetengiz sahneleri, Cocteau'da soğuk, şık, rafine ama aynı derecede tüyler ürpertici bir vahşetle sakin sakin dile getiriliyordu.

JEAN RENOIR

Fransız sinemasının dünya sinemasına yetiştirdiği diğer büyük yönetmenler arasında Jean Renoir, Jean Vigo ve Rene Clement ön sırada yer alırlar.

Ünlü empresyonist ressam Auguste Renoir Birinci Dünya Savaşı'na süvari subayı olarak katıldıktan sonra, savaşı izleyen yıllarda sinemaya geçti. İlk yönettiği film *"La Fille de l'eau"* (Su Kızı) adını taşıyordu (1924). Renoir, pek çok çağdaşından farklı olarak tiplerini doğal ve yalın bir dille çiziyordu.

"Bir Şairin Kanı" - Jean Cocteau.

1926'da yaptığı *"Nana"* filmini sinema tarihçisi Sadoul *"en iyi Zola uyarlaması"* ve *"1920'lerin ikinci yarısındaki en iyi Fransız filmlerinden birisi"* olarak niteliyor. Zola'nın natüralizmi Renoir'ın sinema dilinde ifadesini etkili bir şekilde bulmuştu. Romanın da ünlü olması nedeniyle *"Nana"* filmi büyük gişe rekorları kırınca, Renoir sinema dünyasında şöhrete kavuştu. Yönetmen bu filmde "doğayı kopya etmemek", fakat "yeniden inşa etmek" gerektiğini anladığını söylüyordu.

Renoir'ın diğer ilginç bir filmi *"Boudu savé des eaux"* (Sudan Kurtarılan Boudu-1930)dur. Komedi üslubu içinde burjuva toplumunun değer yargılarıyla ve kurumlarıyla alay edildiği filmde, kırları, doğayı seven orta yaşlı bir aylak nehirde boğulmaktan kurtarılır ve bir kitapçının evine yerleşir. Evin efendisi gibi davranarak beyler gibi yaşayan Boudu, kasabada ilgi ve ihtimam görür. O güne dek hiç kimsenin ilgisini çekmemiş olan, aşağılanmaktan ve horlanmaktan başka bir şey tanımayan Boudu bir süre taşra burjuva yaşantısının tadını çıkarır. Boudu'nun kasabadaki popülaritesi kitabevi sahibinin hem karısını hem de metresini etkiler. Her iki kadının da Boudu'nun yatağına girdiği ortaya çıkınca, bu kez kitapçının *"aile saadeti"* tehlikeye girer. Sonuçta evlilik kurtarılır ve metres Boudu ile evlendirilir. Daha da önemlisi, Boudu'ya piyangodan büyük bir servet çıkmıştır. Yakın zamanlara kadar hırpani giyinen, sonra da misafir kaldığı evin sahibinin elbiseleriyle idare eden Boudu, düğünde burjuva giysileri içindedir. Düğünden sonra, iki aile kayıkla nehirde gezmeye çıkarlar, fakat Boudu sandalı devirerek sulara gömülür. Onu ararlar ve bu kez gerçekten boğulduğuna inanırlar, oysa Boudu o yaşantıyı reddederek ve herkesi öldüğüne inandırarak özgürlüğünü seçmiş, yeniden eski yaşantısına dönmüştür. Karısı ise düğün günü ölen kocasının ardından görünürde gözyaşları dökerken, aslında kendisine miras kalan servetten başka düşündüğü yoktur. Kitapçı da hem evliliğini kurtarmış hem de Boudu'dan kurtulmuştur. Yani herkes gerçekte Boudu'nun ölmesinden memnundur. Fakat asıl memnun olan Boudu'nun kendisidir. Böylece Renoir, filmini bir *"happy end"* ile bağlamış olmaktadır.

Yönetmen ertesi yıl çektiği trajikomik *"La Chienne"* (Dişi Köpek) filminde bir fahişeyi öldüren sıradan bir ressamı öyküledi.

Başlangıçta sanat anlayışı bakımın-

dan Zola, Flaubert ve Auguste Renoir'ı izleyen Jean Renoir, özellikle Prévert kardeşlerle tanıştıktan sonra yavaş yavaş onlardan etkilenmeye başladı. Jacques Prévert, Renoir'ın natüralizmden realizme geçmesinde başlıca rolü oynayan kişiydi.

Renoir, 1934'de yaptığı *"Toni"* filmiyle işçi sınıfına yönelir. Filmin öyküsü on yıl önce işlenen bir cinayetten yola çıkarak belirlenmişti, ama filmde İspanya'dan Fransa'nın province bölgesine çalışmaya gelmiş göçmen işçilerin yaşantısı işlenmekteydi.

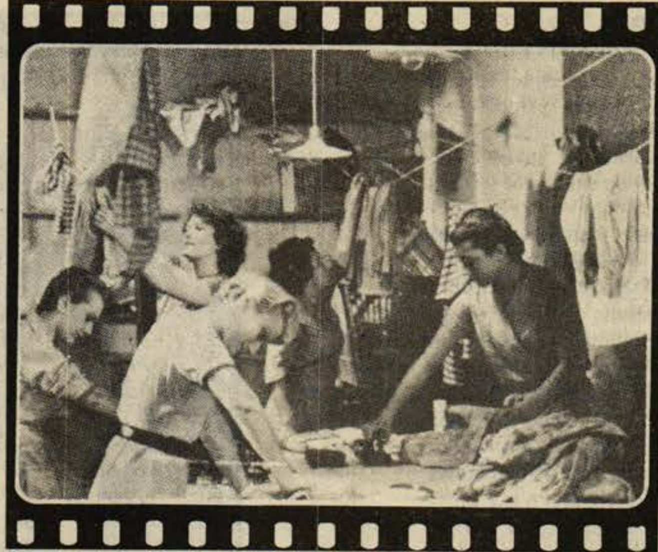
Renoir yeni sinema anlayışıyla, *"şiirsel realizm"*'in yönetmeni diye anılmaya başlanacaktır.

1936'da senaryosunu Jacques Prévert'in yazdığı *"Le Crime de M. Lange"*(Mösyö Lange'ın Cinayeti)o sıralarda sinemada pek moda olan ölüm ve cinayet konusunu işlemekle birlikte, Renoir'ın karamsarlığının sonu olarak nitelendirilen bir yapıttı.

Renoir aynı yıl Fransız Komünist Partisi tarafından finanse edilen *"La Vie est a nous"* adlı bir saatlik bir belgesel yaptı ve Halk Cephesi hükümetini savundu. 1936'da Sovyetlerin yardımıyla Gorki'den uyarladığı *"Le Bas-fonds"* (Aşağı Derinlikler) filmi, Renoir'ın iyimserliğini yansıtan bir yapıttı. Yönetmen, ertesi yıl yaptığı *"La Grande Illusion"*'la sinema klasikleri arasına bir filmini daha kattı.

Film, Birinci Dünya Savaşı'nda Alman-Fransız cephesinde geçer. Esir düşmüş üç Fransız askeri kaçmaya çalışmaktadırlar. Her defasında yakalanmakta, başka bir kampa sevkedılmekte, fakat gene kaçmaya teşebbüs etmektedirler. Yani film en kötü koşullarda bile direniş azmi ve mücadele gücü gibi değerlerden ödün vermemektedir. Esirler sonuçta kaçamayacakları bir esir kampına gönderilirler. Bu eski bir şatodur ve komutanı aristokrat gelenekli bir Almandır (Rauffenstein).

Üç esire gelince, bunlar asılzade bir Fransız subayı Boeldieu, zengin burjuva aileden Yahudi Rosenthal ve köylü kökenli istihkâm teknisyeni er Maréchal. Soylu sınıftan gelen Fransız subayı Alman kamp komutanıyla yakın ilişkidedir, sınıfsal ve kültürel bakımdan onunla daha fazla ortak yanları vardır. Ne var ki, Rauffenstein'ın esiridir. Bu bakımdan barakasını birlikte paylaştığı sözkonusu diğer iki Fransızla arkadaşlık bağları ve kader ortaklığı içindedir. Olağan koşullarda belki onlarla, özellikle emekçi sınıflardan gelmiş Maréchal'la hiçbir arkadaşlığı olmayacaktır, ama bu olağandışı koşullarda pek çok şeyi onunla paylaşmak zorundadır. Aynı şey, zengin burjuva Rosenthal'in Maréchal ile olan ilişkisinde de sözkonusudur.

"Mösyö Lange'ın Cinayeti" - Jean Renoir.

Filmde diğer iki esir arkadaşının kamptan kaçabilmesi için aristokrat Boeldieu kendisini feda eder. Yönetmenin *"büyük illüzyon"* olarak nitelediği budur.

Maréchal ile bir Alman köylü kadını arasında doğan romantik aşk nedeniyle kadının *"düşman esirlerine"* yardım etmesi ve onların İsviçre'ye kaçmalarını sağlaması ise filmdeki diğer bir motifdir.

Savaşan iki ülkenin insanları arasında doğabilecek bir yakınlık Boeldieu ile Rauffenstein arasında bir olumsuzlama ile verilirken, bu olumsuzlama Boeldieu'nün üstelik de kendi hayatı pahasına esir arkadaşlarını tercih etmesi gibi bir illüzyonla giderilir. Savaşan tarafların insanları arasındaki yakınlık, emekçi katmanlardan iki kişi arasında doğacak bir aşkla olumlamaya ulaşmıştır. Savaş halindeki iki ülkenin halklarının birbirlerine düşman edilmesini tanımadığı ve uluslar arasında savaşı ve düşmanlığı reddettiği için belki bu aşk da bir illüzyondur.

Ne var ki, bu motif ister illüzyon olsun, ister gerçek, son derece önemlidir; özellikle savaşlarda alabildiğine körüklenen şovenist düşmanlıkların reddedilmesi, insan'ın ve insani bağların herşeyin üstüne çıkarılması açısından önemlidir, savaşa karşı barışı, milli düşmanlıklara karşı barışseverliği ve dostluğu simgelediği için önemlidir.

Filmde üzerinde durulması gereken diğer bir nokta da Rosenthal ile Maréchal'in kendilerini saklayan dul çiftçi kadının evinde baharı bekledikleri dönemdir. Maréchal kadınla olan özel ilişkisinden dolayı evin sahibi gibi keyif çatarken, burjuva Rosenthal küçük çiftlikte işçi gibi çalışmaktadır. Çünkü o üç kişinin birbirleriyle olan ilişkileri çerçevesinde, Rosenthal herhangi bir üretim aracı sahibi olmadığından, artık burjuva değildir. Şayet çiftliği bir üretim aracı olarak ele alırsak ,onun efendisi fiilen kadının kocası durumundaki Maréchal'dir.

Rosenthal'in çiftlikte işçi olarak çalıştırılmasının nedeni onun Yahudi olması da değildir. Tersine film dinsel ve etnik ayrılıklara karşı çıkmaktadır. Örneğin Hristiyan kadın Yahudi Rosenthal'in ayaklarını yıkamaktadır (ki filmin daha önceki bir bölümünde bir başka katoliğin ayaklarını yıkamak bir katolik adeti olarak gösterilmektedir). Ya da, Yahudi Rosenthal patates üzerine İsa'nın portresini kazımaktadır. Renoir'ın burada başvurduğu sembolizm, onun bu filmde gözlenen natüralizme dönüş eğilimiyle bağdaşmamaktaydı. Ama yönetmen, ırk ve din farkı olmayan bir toplum özlemiyle ve insanlar arasındaki bu ayrılıkların kalkması dileğiyle adı geçen sembollere başvurmuştu, tıpkı filmin genelinde ulusal ayrılıkların aşılmasını öne çıkardığı gibi...

Filmdeki diğer ilginç bir sahne de, kaçakları kovalayan Alman askerlerinin Alman-İsviçre sınırına geldiklerinde sınır hattı —karlarla kaplı olduğundan— belirsiz kaldığı halde durmaları ve ateşi kesmeleridir. Belki bu da bir illüzyon sayılabilir, ya da sanatçının gizli bir istihzası diye alınabilir; Birinci Dünya Savaşı'nda aralarındaki sınırları her biri kendi lehine değiştirmek için —ve buradan hareketle dünya pazarlarını ve sömürgelerini yeniden paylaşmak için— savaşan Fransa ve Almanya'nın filmdeki askerlerinin arasına bir başka sınır girmektedir ve tarafsız bir ülkenin sınırı —karla kaplı olsa da, belirsiz kalsa da— kaçak askerleri ölümden kurtarmaktadır. Böylece her iki durumda da sınır kav-

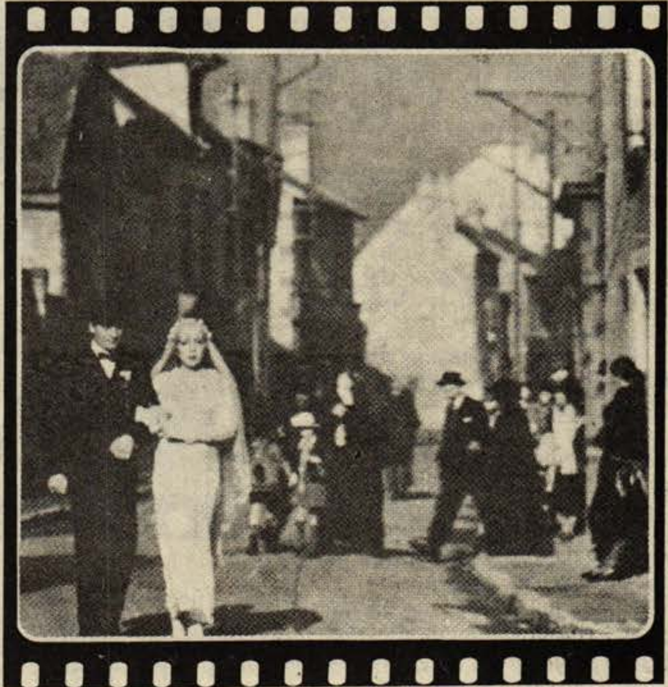
ramı bir fetiş gibidir.

Filmdeki barışsever motiflere ve insani ilişkilerin yüceltilmesine verilen önemin yanısıra, asıl mesaj finalde gelir. Almanya'dan kaçıp kurtularak özgürlüklerine kavuşan iki savaş esiri, burjuva Rosenthal ile emekçi Maréchal birbirlerinden ayrılırlar ve özgürlüklerini kutlamak, esir kampındaki eski günlerini anarak dostluklarını sürdürmek amacıyla yılbaşı gecesi Paris'deki ünlü Maksim's Restoran'da tekrar bir araya gelmek üzere randevulaşırlar. Filmin son sekansında Maxim's'deki iki kişilik masanın her iki iskemlesi de boştur. Olağandışı koşullarda (savaşta ve esir kampında) dost olmüş, kamplardan kaçmak için çıkarları özdeşleşmiş bu iki kişinin yolları artık ebediyen ayrılmıştır. Çünkü onları birleştiren çelişki (kamp yöneticileriyle ve kovalayanlarla olan çelişki) sona ermiş, aralarındaki sınıfsal ayrım yeniden belirleyici olmuştur. Normal koşullarda dost olamayacak olanların dost kalmaları anormaldir.

Renoir, bu finalle asıl realitenin sınıfsallık olduğunu vurgulamak, belirleyici olanı öne çıkarmak istemiştir.

Olağandışı koşullarda (esir kamplarında) başlayan dostluk, o koşulların ortadan kalkmasıyla sona ermiştir. Zira Rosenthal ile Maréchal'iyanyana getiren faktör onların esir olmalarıydı, her ikisinin de o andaki en önemli çelişkilerinin kamp yöneticileriyle ve muhafızlarıyla olan çelişkilerinde somutlanmasıydı. Eylemde ise her ikisinin çıkarları kamplardan kaçmak noktasında tam anlamıyla özdeşleşmişti.

Ama ancak o koşullarda dost olabilmiş bir burjuvayla bir işçinin (ya da yarı-işçinin) dostlukları, onların normal mevcut koşullara dönmeleriyle sona ermiştir. Geçici koşullarda, geçici ortak noktalar nedeniyle iki kişinin birleşen yolları, sadece kamptan kaçıp özgürlüklerine kavuştukları zaman ayrılmamıştır. Onların asıl ayrılan yolları kendi yaşam koşullarıdır ve yaşam kavgalarıdır. O iki yol esasında birbirlerinin zıddıdır ve bağdaşmalarına olanak yoktur. Mevcut üretim ilişkilerinin normal koşullarında dost olmayanların, dost olmalarına olanak bulunmayanların, dost olmaları ancak yukarıda andığımız geçici ve çok özgül koşullarda mümkündü. Ve dost olamayacakları toplumsal olarak belirlenmiş olanların dost kalmaları anormaldi. Sınıfsallık son çözümlemede ağır basacaktı ve sosyal gruplar üretim araçları karşısındaki konumlarına göre saf tutacaklardı. Bu nedenle anormal olan, Maxim's'deki iki iskemlenin dolu olmasıydı, normal olan ise onların boş kalmalarıydı. Normal koşullara dönünce, her şey normale av-

Jean Vigo'nun "L' Atalante"sinde Jean Dantè ve Dita Parlo.

det etmiş oluyordu.

Böylece büyük illüzyon sona ermiş, realitenin kendisi ortada tüm çıplaklığıyla ve doğruluğuyla kalmıştır.

Renoir 1938'de yaptığı *"La Marseillaise"* filminde 1789 Devrimi'ni işledi. Filmin hazırlıkları başladığında Halk Cephesi hükümeti işbaşındaydı ve finansman halktan toplanan paralarla sağlanacaktı. Filmin yapılmasını isteyenler, film gösterime konulduktan sonra bilet fiyatlarından düşmek kaydıyla fiş karşılığında kişi başına iki frank ödeyeceklerdi. Kapitalist ülkelerde film şirketlerinin ticari amaçlar güttüğü düşünülürse *"La Marseillaise"*'in parasal kaynağı için başvurulan yol ilginç ve değişikti. Böylece filmi geniş kitleler finanse etmiş olacaktı. Fransız devrimi kitlelerin eseriydi, onun beyaz perdedeki en başarılı temsili de gene kitlelerin eseri olmalıydı. Ama bu tasarı tam gerçekleşemedi, çünkü Leon Blum hükümeti düşünce, bu finansman uygulamasından vazgeçildi.

Fransa'da Halk Cephesi hükümetinin düşmesi, Avrupa'da ise yaklaşan bir savaşın ayak seslerinin iyice duyulur olması Renoir'ı yeniden karamsarlığa itmişti. Sanatçının bu duyguları aynı yıl yaptığı *"La Bête humaine"* (İnsancıl Canavar) filminde yansıdı.

Renoir'ın ertesi yıl çevirdiği *"La Règle du jeu"* (Oyunun Kuralı — 1939) birçok eleştirmen tarafından onun en iyi filmi diye nitelendirilir.

Film, bir hafta sonu Paris dışına avlanmaya ve eğlenmeye giden sekiz kişi etrafında dönüyordu. Bir marki, güzel karısı Christine, markinin evinde asalak yaşayan ve kardeşçe görünüm altında Christine'e aşık Octave, Christine'in ilişki içinde bulunduğu genç, yakışıklı ve atılgan bir pilot Andre Jurieux, markinin metresi, markinin personelinden Marceau ve ayrı yaşadığı karısı —aynı zamanda Christine'in oda hizmetçisi— Lisette oyunun başlıca kişileriydiler.

Film, kurallara ve biçimlere bağlı bir topluluğun —o topluluk içinde yeralmış insanların kendilerine biçilen rolleri oynamayı reddetmelerinden ve oyunun kurallarını çiğnemelerinden dolayı— düzensizliğe düşmesini tanımlamaktadır.

Örneğin genç pilot Jerieux, Atlantik'i aştıktan ve kahraman gibi karşılandıktan sonra radyoya verdiği mülakatta bu başarısından dolayı mutlu olmadığını, çünkü kendisi yere indiğinde karşılayanlar arasında sevdiği kadının bulunmadığını söyler ve kadının adını verir. Aynı pilot, Octave'a ısrar ederek av partisine gelecek ve markiyi büsbütün güç duruma sokacaktır.

Markinin maiyetinden Marceau, karısı Lisette'i baştan çıkaranın Octave olduğunu sanmaktadır ve intikam almak için kaza görünümü altında Octave'ı öldürmek isteyecektir. Üstelik de öldürdüğü kişi, Octave'ın paltosunu giymiş olan Jurieux'dür.

Filmin kahramanları sosyal bakımdan iki ana grupta toplanmışlardır; yüksek katmandan olanlar ve onlara hizmet edenler. Renoir'ın bizzat oynadığı Octave tipi her iki katmana da ait olabilen bir kişidir. Bir zenginin evin-

de asalak yaşadığı için onlarla düşüp kalkmaktadır, ama malsız-mülksüz ve beş parasız olduğu için uşaklarla, hizmetkârlarla da aynı katmanda sayılabilir. Bu nedenle Octave her iki katman arasında bir arabulucu tiptir.

Renoir son sözünü ettiğimiz filmlerle sinemada *"şiirsel realizm"*'in doruğuna çıkmıştır.

Oyunun Kuralı, sansür tarafından bir hayli makaslanarak gösterime konulduğunda Renoir Fransa'dan ayrılıp ABD'ye yerleşmişti. Bu sansürlü halinde bile fazla oynatılmadı ve yasaklandı. Zaten İkinci Dünya Savaşı da başlamıştı. Filmin makas yememiş orjinalinin Fransa'da vizyona girmesi için 1958'i beklemek gerekecekti. (Tıpkı Bunuel'in Altın Çağı'nın tam kopyasının Fransa'da 51 yıl sonra, ancak 1981'de vizyona girmesi gibi.)

Renoir'ın daha sonra yaptığı filmler şunlardır: *"Swamp Water"* (Bataklık Suyu — 1941, ABD), *"The Southerner"* (Güneyli — 1945, ABD), *"Diary of a Chambermaid"* (Bir Hizmetçinin Hatıra Defteri — 1946, ABD), *"The Woman on the Beach"* (Kumsaldaki Kadın — 1946, ABD), *"The River"* (Nehir — 1951, Hindistan), *"Le Carosse d'or"* (Altın Araba — 1952, İt-Fr.), *"French Cancan"* (Fransız Kankan'ı — 1955), *"Le Déjeuner sur l'Herbe"* (Çimenler Üstünde Yemek — 1959) ve *"Le Petit Théatre de Jean Renoir"* (Jean Renoir'ın Küçük Tiyatrosu — 1969).

HAL VE GİDİŞ SIFIR

Fransız sinemasının Altın Çağı'na ismini yazan yönetmenlerden, burada sözünü edeceğimiz sonuncusu Jean Vigo'dur.

29 yaşında ölen bu yönetmen kısa yaşamında büyük başarılar kazanmış, özellikle *"Zéro de Conduite"* (Hal ve Gidiş Sıfır) gibi büyük bir klasikle sinema tarihine adını altın harflerle yazdırmıştır.

Babası bir anarşist olan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'da tutuklu bulunduğu hapishanede şüpheli bir şekilde ölen —muhtemelen öldürülen— Vigo'nun çocukluk yılları katı disiplinli bir yatılı okulda geçmiştir. Ayrıca babasının anarşist olması nedeniyle okulda ve çevresinde sürekli olarak suçlanmış ve horlanmıştı.

Vigo'nun hüzünlü, belki de melankolik okul yılları daha sonra sinema tarihinin en büyük klasiklerinden birisinin doğmasına yardımcı olacaktı.

"Hal ve Gidiş Sıfır" erkek çocukların okuduğu yatılı bir okulu konu alıyordu. Burada geleneksel ve ataerkil eğitme yöntemlerine ve okullardaki otoritarizme karşı Vigo'nun yönelttiği ağır eleştiri usta bir sinema diliyle verilmekteydi. Körpecik çocuklar üzerinde tahakküm kurarak kendi aşağılık komplekslerini ve toplumdaki önemsizliklerini gidermek ve tatmin etmek isteyen okul yöneticilerinin davranışları, aynı zamanda onları alaya alan, küçük gösteren görüntülerle sergilenmekteydi. *"Zéro de Conduite"* bu açıdan hem okulun hüzünlü ve duygusal atmosferini yansıtıyor, hem yönetici personelin ruhsuzluğunu ve katılığını veriyor, hem de çocukların sempatik dünyalarını lirik bir dille —çocukların çoğunun hareketlerini Şarlo filmlerindeki bir üslupla yansıtarak— görüntülüyordu.

Vigo, okul müdürünün darkafalılığını ve aşağılık kompleksini, bu role bir cüceyi seçerek güçlendirmişti. Bu müdürün yanısıra, çocukların öteberisini çalan, onların peşinde gizli gizli casusluk yapan bir başka görevli, gene kompleksli, cahil bir fen öğretmeni de çocukları eğitmekle görevli kişilerdi. Okul görevlileri arasında tek olumlu tip, çocukları seven, onlara hep Şarlo taklitleri yapan müstahdem Huguet'ydi.

Filmin sonunda çocuklar okul yöneticilerinin baskısına karşı ayaklanıyorlardı. Ama kullandıkları *"silahlar"* sık sık yaptıkları ve bu nedenle cezalandırıldıkları yastık kavgalarındaki yastıklar, pamuk ve yünlerdi.

Film 1933'de vizyona çıkar çıkmaz yasaklandı ve 1945'e kadar bu yasak devam etti. Vigo ertesi yıl *"L'Atalante"* filmini yaptıktan sonra, dokuz yıldır çektiği tüberküloz hastalığından öldü.

* * *

Fransız sinemasındaki rönesans *"L'age d'or"*'la Altın Çağı'na girmiş ve 1939'daki *"Le Régle de jeu"* filmiyle bu çağ sona ermişti. Zaten aradan bir yıl geçmeden Fransa Nazi orduları tarafından işgal edilecek ve gerek işgalciler, gerekse onların Vichy'de Mareşal Petain'e kurdurdukları işbirlikçi faşist kukla hükümet sinema üzerinde de terör estireceklerdi.

Ama Fransa sinemasının yukarıda bir hayli kısa bir şekilde özetlediğimiz güçlü birikimi hem Fransa dışında hem de Fransa içinde yönetmenler ve oyuncular olarak büyük sinema sanatçılarının varolmasına, yeni ustaların yetişmesine geçit verecekti.

"Fransız sinemasındaki rönesans *"L'age d'or"*'la altın çağına girmiş ve 1939'daki *Le Règle de Jeu* filmiyle bu çağ sona ermişti."

LATİN AMERİKA

1492'de Kristof Kolomb'un keşfettiği "Yeni Dünya" kısa süre içinde altın diyari El Dorado'nun hayaliyle yaşayanların istilasına uğrayacaktı. Kristof Kolomb'un ardından 1500'lerin başında Amerigo Vespucci, Amazon ve Rio de la Plata'nın denize ulaştıkları yerleri bulacak, Portekizli Cabral, Brezilya'ya ulaşacak, İngiltere adına Dean ve Sebastian Cabot, Labrador kıyılarını gezerken, İspanyol Escalante, Hojeda ve Batidus Venezuela, Meksika ve Darien körfezlerine varacaklardı.

İspanyollar kısa sürede Orta ve Güney Amerika'nın en zengin bölgelerini zaptettiler. Ferdinand Cortes Meksika'yı, Francisco Pizarro ise Peru'yu ele geçirmişti. Güney Amerika'nın zengin kültürünü, Aztek ve İnka uygarlıklarını yok ederek, altın ve gümüş başta olmak üzere Yeni Dünya'nın zenginliklerini kendi ülkelerine yollayan sömürgeciler, yerli halka karşı korkunç bir kırım yürüttüler. Örneğin Santo Domingo adasında 1494 yılında üçyüz bin kişilik yerli halktan 1548'de geriye sade-

"Amerika cumhuriyetleri ailesinin hayatta bir görevi varsa, o da gelecekteki cumhuriyetlerin hakkını yedirmemektir"
Jose Marti

ce beşyüz kişi kalmıştı. Yerliler öyle vahşice katlediliyordu ki sömürgeciler çalıştırmak üzere Afrika'dan siyahları getirdiler. Böylece 1501'de "zenci ticareti" başladı.

İspanya'nın büyük sömürge imparatorluğunda zaman zaman başkaldırılar olduysa da, bunlar sonuca 19. yüzyılda ulaşacaktı. İspanyol Amerikasında doğan İspanyollar, bunlarla yerli halkın karışımını yansıtan melezler ve yerliler, kıtanın zenginliklerini sürekli talan edip Avrupa'ya taşıyan sömürgecilerle karşı karşıyaydılar.

Napolyon'un 1808-1810'da İspanya'ya saldırarak ülkeyi ele geçirmesi sömürgelerin İmparatorluk ile bağlarını zayıflatmıştı. Fransız istilasına karşı İspanya'da olduğu gibi, sömürgelerde de yerel yönetimi ele alan hareketler görüldü. Caracas, Buenos Aires, Bogota, Cartagena, Santiago'da Güney Amerika'da doğmuş İspanyolların oluşturduğu bu yönetimler kısa süre sonra yalnız Fransa'ya karşı direnmekle kalmayıp, İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşını da başlatacaklardı. Gerçi İspanya, Napolyon'a karşı savaş bittikten sonra, 1818 sonrası Güney Amerika'daki ayaklanmaları bastırmaya yönelecekti ama bu uzun sürmeyecekti.

Caracas "cuntası"nın kurucularından Simon Bolivar Latin Amerika'nın yetiştirdiği en büyük devrimcilerden biri olarak sesini duyurdu. Bolivar'ın önderliğindeki hareket 1811'de Venezuela'nın bağımsızlığını ilan edecek, ama ertesi yıl (1812) sömürgeciler ülkede tekrar denetimi sağlayacaklardı. Kolombiya'ya (o zamanki adıyla Yeni Granada) sığınan Bolivar 1813'te yeniden Caracas'a girip güçlü bir hükümet kuracak ama sömürgeciler bir kere daha galip geleceklerdi. 1816'da Bolivar bir kere daha Güney Amerika'ya yöneldiğinde, bu zorlu seferin sonunda Venezuela, Kolombiya, Peru, Bolivya (Peru'nun kuzey bölgeleriydi) ve Ekvador İspanyol egemenliğinden kurtulacaktı. Aynı sırada, "Arjantin'in kurtarıcısı" diye anılan Jose de San Martin, And dağlarını aşarak Şili'ye varacak, orada sömürgecilere karşı zafer kazandıktan sonra Peru'ya yönelecekti. İspanya'nın Güney Amerika'daki en büyük merkezi Lima, böylece kuzeyden gelen Bolivar'la güneyden gelen San Martin güçlerinin kıskacında kalarak düştü ve Aralık 1824'te İspanyolların kesin yenilgisiyle sonuçlanan savaş bittiğinde İspanya'nın sömürge imparatorluğundan geriye yalnızca Küba ve Porto Riko kalmıştı. (Onlar da bağımsızlıklarına 1898'de ulaşacaklardı.)

Simon Bolivar 1830'da öldüğünde Latin Amerika bugünkü ülkeler şekillenmesine az çok ulaşmıştı. Bolivar'ın 1819'da kurduğu Büyük Kolombiya Cumhuriyeti Venezuela, Ekvador ve Kolombiya olarak üç ülkeye ayrılmıştı. Kosta Rika, Guatemala, Nikaragua, Honduras ve El Salvador'un oluşturduğu Orta Amerika Konfederasyonu ise 1838'de dağıldı. Bu ülkelerin arasına Panama da katıldı.

Meksika'ya gelince, 1810'daki ilk ayaklanmadan sonra 1876-1911 yılları arasında Porfirio Diaz'ın diktası Mayıs 1911'de Diaz'ın devrilmesi ve Francisco Madero'nun kitlelerin desteğiyle işbaşına gelmesiyle son buldu. Ne var ki kısa süre sonra Madero, köylü önderi Emiliano Zapata'yla karşı karşıya gelecekti. Bu sırada Porfirio Diaz'ın ordusundan arta kalan komutanlar Madero'ya karşı ayaklandılar. Ayaklanmayı bastırmak üzere görevlendirilen Madero'nun başkomutanı Huerta, Madero'nun hasımları ve ABD'nin Meksika büyükelçisiyle anlaşarak başkan Madero ve yardımcısını tutukladı. Bu on günlük gelişmelere (10 Şubat 1913'te başladı) Meksika tarihinde *trajik on gün* adı verildi. Madero'nun 22 Şubat'ta kurşuna dizilmesinden sonra başkanlık koltuğuna oturan Huerta da bir darbe ile devrildi, yerine Carranza geçti. Ama ABD yönetimi Carranza'yla da istediğini bulamadı. Carranza 1919 Nisan'ında Zapata'yı öldürttü ama ülkenin kuzeyinde harekete geçmiş olan Pancho Villa'yı etkisizleştiremedi. Meksika'ya doğrudan müdahale için bahane arayan ABD'li yöneticilere ve tekelcilere göre artık zaman gelmişti. 1898'de Küba ve Filipinler'de maharetini göstermiş olan John F. Pershing komutasındaki Amerikan birlikleri Mart 1916'da Meksika'ya girdi. Ancak ABD yoğun tepkiler karşısında birliklerini Şubat 1917'de geri çekti. Carranza 1920'de, Pancho Villa, daha sonra Temmuz 1923'te pusuya düşürülüp öldürülecekti. 1920'ye gelindiğinde feodal ilişkilerin yıkılmasında kısmen hedefine ulaşmış devrim, daha ileri götürülemeden bastırılmıştı.

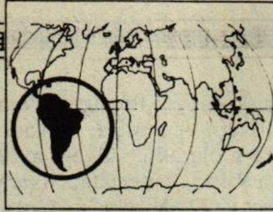
Ülke(*)	Nüfusu (1980-82)
Arjantin	28.400.000
Belize	170.000
Bolivya	5.920.000
Brezilya	124.500.000
Dominik Cum	5.575.000
Ekvador	8.640.000
El Salvador	5.150.000
Guatemala	7.700.000
Guyana	900.000
Haiti	5.200.000
Honduras	3.960.000
Kolombiya	27.729.897
Kosta Rika	2.320.000
Küba	9.706.365
Meksika	72.900.000
Nikaragua	2.900.000
Panama	2.040.000
Paraguay	3.375.000
Peru	18.790.000
Surinam	410.000
Şili	11.300.000
Trinidad ve Tobago	1.190.000
Uruguay	2.950.000
Venezuela	14.710.000

(*) Yalnızca bağımsız ülkeler...

Bağımsızlık mücadelelerinde diğer Orta ve Güney Amerika ülkelerine göre farklı gelişmeler gösteren iki ülke oldu: Brezilya ve Küba.

Kıtadaki diğer bölgelerin İspanyol sömürgesi olmalarına karşılık, Brezilya Portekiz sömürgesiydi. Napolyon'un İspanya ve Portekiz'i istilasının Brezilya'ya etkisi farklı oldu. Portekiz kralı Rio de Janeiro'ya geldi. 1821'de geri dönene kadar Brezilya ve Portekiz'i eşit haklara sahip iki imparatorluk olarak tanıdığını belirtti. Dönerken yerine bıraktığı oğlu, Brezilya'ya tekrar sömürge muamelesi yapılacağını anlayınca Eylül 1822'de Brezilya İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ilan etti, ancak ülkenin gerçek anlamda kuruluşu 1908'de olacaktı.

Küba'da ise 1836 İspanya Anayasası köleliği kaldırdığı halde, 1843-45 yılları kanla bastırılan köle ayaklanmaları ile geçti. 1868'den başlayarak sürdürülen sömürgecilere karşı savaşta sonuca 1898'de ulaşılacaktı. Jose Marti'nin önderliğinde başlatılan savaş sırasında ABD, 1896 sonrası bu savaşa cephe aldı, 1898'de İspanyolların yenilgisinden sonra da adayı işgal etti. Kendi yandaşlarını işbaşına getirip işgale bir ara son verdiyse de bu kez de ABD'ye karşı başlatılan savaşla birlikte yeniden işgal etti. Bunu Machado ve Batista'nın uzun yıllar süren kanlı diktaları izledi. Kübalıların uzun yıllar süren mücadelesi 26 Temmuz 1956'da Moncada kışlası baskınından 1 Ocak 1959'daki zafere kadar çetin bir yol izledi. ABD'nin zaferden sonra Nisan 1961'de düzenlediği Domuzlar Körfezi (playa Giron) saldırısı ve yıllardır sürdürdüğü politik-ekonomik saldırı ve ablukası Küba Devrimini ve kazanımlarını yıkamadı. Özellikle Küba Devrimi'nden sonra Latin Amerika halkları 19. yüzyıl sonundan itibaren sürekli karşı karşıya bulundukları ABD müdahalesine karşı kararlılıklarını gösterdiler. ABD'nin 1954'te Guatemala'da, 1964'te Brezilya'da, 1965'te Dominik Cumhuriyeti'nde 1973'te Şili'de olduğu gibi sayısız doğrudan ve dolaylı müdahalesine rağmen özgürlük mücadelesiyle dolu tarihlerine yeni sayfalar ekliyorlar.

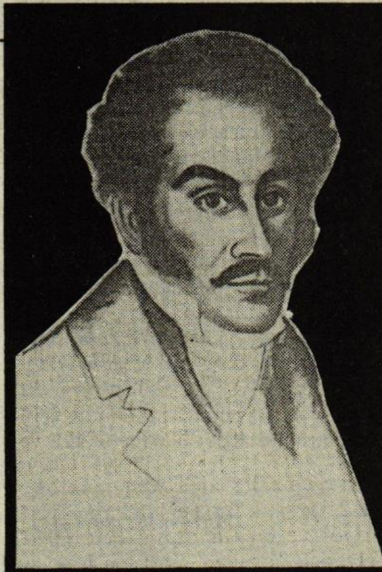
Simon Bolivar

Simon Bolivar İspanya'nın Latin Amerika'daki sömürgelerinin yürüttüğü bağımsızlık savaşının politik ve askeri önderidir. 1810 yılından 1826 yılına kadar süren bağımsızlık savaşı, Latin Amerika halklarının sömürgeciliği, köleliği, toplumsal ve ulusal baskıyı ortadan kaldırmak mücadelelerinde önemli bir dönemdir. Bu hedefe 19. yüzyılda ancak kısmen varılabilmiştir. Yeni sömürgeci bağımlılığı ve bunun Latin Amerika halklarını geri kalmışlığın karanlığına iten sonuçlarını ortadan kaldırma görevi ise, hâlâ gündemde durmaktadır. Bu nedenle Simon Bolivar'ın hayatı ve mücadelesi sadece bir tarih değil, Latin Amerika halklarının yeni görevlerini başarmalarında önemli bir gelenektir.

★ ★ ★

SİMON BOLİVAR DÖNEMİ

Güney Amerika'nın İspanyol sömürgesi batı ve güneydoğusu ile, Portekiz sömürgesi doğusunda sömürge egemenliğinin kurulmasından sonra gelişen ekonomik ve sosyal yapı, ''aristokrasi''nin küçük bir katmanını oluşturan büyük toprak sahiplerinin işine yarıyordu; bunlar her iki krallıktan da kullanımları kendilerine ait büyük miktarlarda toprak *(encomiendas)* alıyorlardı. Kızılderili yerli halk gerçi köle değildi, ama kendilerine bırakılan topraklar için, toprak beylerine aynî ödeme yapmak zorundaydılar. Gerek Amerikalı kızılderililer arasında, gerekse diğer Avrupa ülkelerindeki köylüler arasında Fransız devriminin hemen öncesinde aynı sosyal şartlar oluşmuştu. Güney Amerika'da yer yer cumhuriyet ilânına kadar varan köle ayaklanmaları olmakla birlikte, devrimin önderliğini Avrupa'da olduğu gibi ekonomik du-

rumları iyi, fakat politik olarak gadre uğramış burjuva katmanları yaptı. Bu kesim genellikle genç Kreollerden oluşuyordu. Kreoller, sömürgelerde kalan latin kökenli göçmenlerin soyundan geliyorlardı (metropollerden gönderilen memurlar ise, aksine bir servet edinince Avrupa'ya geri dönüyorlardı). Sömürge ülkelerdeki politik ilişkiler, metropollerdekinin aynıydı. Buralarda da metropollerdeki gibi otokratik rejim hüküm sürüyordu. Sömürgelerde iktidar memurların, askerlerin ve misyonerlerin elindeydi. Yönetim ve din, özellikle üst kesimlerin ayrıcalıklı konumlarını korumaya hizmet ediyordu. 18. yüzyılın *Aydınlanma* düşünceleri önceleri İspanya ve Portekiz'de hiçbir yankı bulmadı. Gerçi İspanya 1797'de Fransa'nın müttefiki olmuştu, ama İspanyol bakan ve Alcudia dükü *Manuel de Godoy y Alverez de Faria* (1792-1798 yıllarında hükümetin tepesinde ve dış politikanın yönlendiricisi) gene de ülkeyi Pirenelerin öte yanından gelen etkilere karşı kapamış, hatta engizisyon mahkemelerini bile örgütlemişti. Fakat Fransız Devrimi'nin etkileri buna rağmen İspanya'ya, Güney Amerika'ya ve Avrupa'daki gelişmelere bizzat şahıt olmuş *Simon Bolivar*'a kadar yayılmıştı.

Öte yandan Latin Amerika bağımsızlık hareketi 1776'dan beri Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'ni kendisine örnek olarak alıyordu. *Napolyon Bonapart* İspanya'ya girip Bourbon'ları 1808 yılında kardeşi *Joséph Bonapart* lehine krallıktan indirdiğinde, sadece kanlı bir başkaldırıyı alevlendirmekle kalmamış, ayrıca Güney Amerika'daki sömürgelerin metropollerden ayrılmaları için nihai sinyali de vermişti. Latin Amerika'daki ayaklanmalar başından beri, Napolyon Bonapart'ın İspanya sömürgelerindeki yardım kaynaklarını kesmek için İngiltere hükümeti tarafından desteklendi. İngilizlerin ikinci amacı, Güney Amerika ile bir ticaret tekeli kurmaktı.

1810 YILINDA METROPOLLERDEKİ DURUM

İspanya'da *VII. Ferdinand*'ın Napolyon Bonapart tarafından tahttan indirilip, tutuklanmasından sonra Joséph Bonapart'ın uyguladığı çeşitli reformlar, İspanyol din adamlarının da desteklediği direniş hareketini kıramadı. İktidarın kurşuna dizme ve sürgüne gönderme gibi uygulamaları da bir yarar sağlamadı. Joséph'in yaptığı reformlar, arasında, kısa bir süre önce yeniden kurulan engizisyon mahkemelerinin kaldırılması, özgürlükçü bir anayasanın uygulamaya sokulması ve asiller ile din adamlarının eski feodal haklarının ortadan kaldırılması da vardı. İspanyol burjuvazisinin büyük bir kesimi arasın-

da *Jan Jak Russo*'nun (1712-1778) *Toplumsal Anlaşma*'da dile getirdiği kilisenin mallarına el konulması, tüm ayrıcalıkların kaldırılıp halk egemenliğinin kurulması gibi düşünceler yaygınlaşmaya başlamıştı. Fakat 1814 yılında Napolyon Bonopart'ın iktidardan kesin olarak gönderilmesinden sonra yeniden kral olan VII. Ferdinand, mutlakiyetçi rejimi yeniden kurmuştu.

İspanya'nın komşusu *Portekiz*'e ise İngiliz Hükümeti, Napolyon Bonapart'ın İberik yarımadasını işgalinden sonra, Napolyon'a karşı yürütülecek genel bir savaşta Portekiz ve İspanya'nın önemini bilerek, general *Sir Arthur Wellesley*'in (daha sonra *Wellington* dükü oldu) komutası altında birlikler gönderdi. Daha sonraki yıllarda İngiliz birlikleri Fransızları İberik yarımadasından, sonunda onları *Vittoria*'da ezici bir yenilgiye uğratana dek adım adım uzaklaştırdılar.

Daha Napolyon'un İspanya'ya girişinden önce 1807 yılında Brezilya'ya kaçan *VI. Johann* tarafından temsil edilen Portekiz hanedanı Braganza, Portekiz'in 1811 yılında özgürlüğüne kavuşmasından sonra bile, kendisi hâlâ Brezilya'da ikâmet ederken, hükümet işlerini İngiliz lordu *Beresford*'a bırakmıştı.

Latin Amerika'nın yetiştirdiği büyük devrimcilerden biri olan Bolivar, "El Libertador— Kurtarıcı" adıyla anılır.

ÖZGÜRLÜĞÜNE KAVUŞMADAN ÖNCE LATİN AMERİKA

İspanya'nın Amerika kıtasındaki sömürgeleri yönetim tekniği bakımından bazı yardımcı krallıklara bölünmüştü: *La Plata* (Arjantin /Paraguay) yardımcı krallığı, *Peru*, (Başşehri Lima) yardımcı krallığı, *Yeni Granada* (Kolombia, Ekvador Venezuela) yardımcı krallığı ve Orta Amerika'daki *Yeni İspanya* (Meksika) yardımcı krallığı gibi. Yine Portekiz sömürgesi *Brezilya* da yardımcı krallık olarak ilân edilmişti.İspanya sömürgeleri, İspanya Bourbonlarının 1808 yılında esir alınmalarından sonra doğrudan monarşist yönetimler değillerken, Napolyon'dan kaçan Portekiz sarayı 1808-1821 arasında Brezilya'da ikâmet ediyordu.

Napolyon Bonopart, bir yandan ülke içinde her türlü burjuva demokrasisini yok ederek otoriter bir yönetim kurarken, öte yandan Fransa'yı fetihler yoluyla güçlendirmek politikası izliyordu. Fransa'nın çıkarları için güdülen bu politika henüz burjuva devrimini gerçekleştirmemiş bir kısım ülkede fedoal devletlere karşı ağır darbelerin indirilmesi gibi objektif bir sonuç da verdi. Gene aynı politikanın bir parçası olarak, Napolyon, İspanya'yı kontrolü altına aldığında, İspanya'nın sömürgesi durumundaki Orta ve Güney Amerika'daki bağımsızlıkçı hareketleri teşvik etmekteydi. Böylece Napolyon'un İspanya'ya karşı girişimlerinin yarattığı ortam, o sıralarda İspanyol Amerikası diye anılan sözkonusu ülkelerde İspanya egemenliğinden ayrılma ve bağımsız devletler kurma eğilimlerini güçlendiriyor ve bu tür ulusal devrimler için elverişli koşullar yaratıyordu.

Bu arada Fransız devriminin etkisi sadece sömürge toplumunun üst katmanlarını değil, halk kitlelerini de güçlü şekilde sarmıştı. Hatta zenci köleler bile Fransız devriminden haberdardılar. 1790 yılında köleler arasında İspanya kralının köleliği kaldırdığı, fakat köle sahipleriyle sömürgelerdeki memurların bir komplo düzenleyerek bunu halktan gizledikleri söylentisi yayılmıştı. Köleler gerçeği öğrenmek umuduyla hizmet ettikleri sahiplerinin konuşmalarını gizlice dinliyorlar, mektupları, gazeteleri ve yazı parçalarını çalıyorlardı. Hatta toprak sahiplerinin çocukları bile kölelere, sahiplerinin onlardan kıskançlıkla sakladıkları yeni haberleri iletiyorlardı. Bir toprak sahibinin oğlunun zenci dadısına söylediği şu sözler ağızdan ağıza yayılıyordu: "Herkesin eşit olduğunu ilân etmenin zamanı geldi, çünkü deri rengi tamamen anlamsızdır."

Öte yandan köleler, kardeşlerinin Haiti adasında ayaklanıp, toprak sahiplerini öldürdüklerini ve Cumhuriyet ilân ettiklerini öğrenmişlerdi. Yine Venezuela'nın Caracas ve diğer şehirlerinde, halkı silâhlanıp, "Fransız kanununu" ilân etmeye, yani köleliği kaldırmaya çağıran gizli mektuplar dolaşıyordu. Aynı şekilde 1795 yılında Coro şehrinin yakınındaki kırsal bölgede köleler ayaklanmıştı. Kölelerin ayaklanmasına hür zenciler, mestizler (beyazlarla kızılderililerden doğan melezler), mulatlar (beyazlarla zencilerden doğan melezler) ile bazı beyaz köylüler de katılmışlardı. İsyancılar topraklara el koydular, köle sahiplerini öldürdüler, köleliği ortadan kaldırdılar ve vergileri düşürdüler. Fakat toprak sahiplerinin de desteğiyle, sömürge memurları bu hareketi bastırdılar ve hareketin lideri *Zambo José Leonardo Chirinos*'u esir alıp, onu korkunç işkencelerden geçirdikten sonra astılar. Aynı akıbete isyana katılan yüzlerce köle de uğradı.

Aynı dönemde İspanya da için için kaynamaktaydı. Hükümete karşı gizli cumhuriyetçi örgütler oluşuyordu. Bu örgütler halkı Fransız devrimini kendine örnek almaya, İspanyol Bourbonlarını devirip, cumhuriyet ilân etmeye çağırıyordu. İspanya'daki hapishanelerde hükümet aleyhtarı faaliyette bulundukları için tutuklananlara yer bulunamıyordu. Krallık makamları çareyi politik tutukluları Amerika kıtasındaki sömürgelerde depolamakta bulmuştu. 1797 yılı başlarında kullanılan bu tür

hapishanelerden biri de, *La Guaira*'daki bir kaleydi.

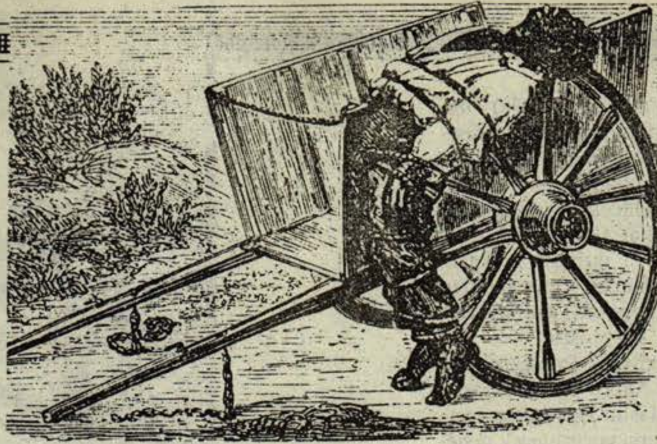
İşte Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketlerinin önde gelen liderlerinden *Simon Bolivar* (1783-1830) ve *Francisco de Miranda* bu şartlar altında, bir yandan Avrupa'daki öğrenimleri sırasında yaşadıkları olayların bir sonucu olarak, öte yandan Avrupa-Kuzey Amerika arasındaki sömürge ilişkilerinden etkilenerek devrimci görüşlere gelmişlerdi.

Simon Bolivar, Caracas'ta (Venezuela) varlıklı bir Kreol aileden geliyordu. Küçük yaşta yetim kalmış, amcası tarafından büyütülmüştü. İki kez uzun Avrupa seyahati (1799 ve 1806 yılları arasında) sırasında karşılaştığı politik-kültürel olaylar (Fransız devrimi ve Berlin'de *Humboldt* kardeşlerle tanışması gibi) hayatını ve planlarını büyük ölçüde etkiledi. Hukuk öğrenimi yaptığı *Madrit*'te önceleri kralcılarla (VII. Ferdinand) birlikte oldu. Napolyon Bonapart'ın debdebeli taç giyişini yaşadığı *Paris*'ten gerçi etkilenmişti, fakat politik düşünceleri *Roma* seyahati sırasında olgunlaştı. Güney Amerika'nın özgürlüğü için mücadele etme bilincinin verdiği sorumlulukla, yeniden Venezuela'ya döndü. Muhtemelen birlikte farmason locası üyesi olduğu *Miranda*, Bolivar'ın felsefi temele dayalı planlarının oluşmasında etkili oldu. 1809 yılında Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı seyahat, düşüncelerini daha da güçlendirdi. *George Washington*' u kendine örnek olarak almıştı.

VENEZUELA'DA BAĞIMSIZLIK SAVAŞI

Bolivar 1810 yılında kral Joséph Bonapart'ın Venezuela'ya gönderdiği hükümet memurlarının zorla yönetimden uzaklaştırılması eylemine katılmıştı. Bu hareket tamamen Bourbon yanlısı bir karakter taşıyordu. Fakat Bolivar için bu eylem, sonunda 19 Nisan 1810 tarihinde VII. Ferdinand'ın haklarını resmi olarak korumak isteyen bir *Venezuela Cuntası*'nın kurulmasını getirmiş olmasına rağmen, bağımsızlık savaşının bir başlangıcıydı.

Cadiz'e sığınan İspanya parlamentosu'nun (Cortes) Cunta'nın Caracas ve diğer şehirlerdeki tutumunu onaylamamasından, hatta Venezuela sahillerini abluka altına almasından sonra, Venezuela'da toplanan bir kongre (bu kongrede Bolivar ve "Güney Amerika'nın bağımsızlığının düşünsel babası" olarak anılan Miranda (1750-1816) tarafından kurulan "Yurtsever Topluluk"un büyük etkisi vardı) 5 Temmuz 1811'de bağımsız Venezuela Cumhuriyeti'ni ilan etti. Miranda silahlı kuvvetler komutanı oldu ve diktatörlük yetkileriyle donandı.

Latin Amerika'da köleler böyle cezalandırılıyordu.

Politik mücadele içine atılmış tüm Güney Amerikalılar için en önemli ortak hedef, metropol ülkelerin vesayetinden tamamen kurtulmaktı. Fakat değişik sınıflara dayalı partilerin politik, askeri ve ekonomik-sosyal hedefleri farklılıklar gösteriyordu. Ülkede eskiden beri yerleşmiş aristokratlara dayanan "Bağımsızlık Partisi"ne karşı "Kralcılar" örgütleniyordu. Kralcılar, krala sadık kitlelerden ve özellikle yakın zamanda göç etmiş İspanyollardan destek görüyorlardı. 1812, devrimci "Yurtseverler" için zorlu bir yıl oldu. Puerto Rico'dan gönderilen İspanya birlikleri Kralcılar'a destek oldular. Ağır bir zelzele Venezuela'daki direnişin merkezi Caracas'ı yerle bir etti. Miranda'nın birlikleri *San Mateo*'da teslim oldular. Bolivar bir liman noktası olan *Puerto Cabello* kalesini kaybetti. Ve Bolivar ile Miranda savaşın kaybedilmesinde sorumluluğun kime ait olduğu üzerinde anlaşmazlığa düştüler. Miranda kendi adamları tarafından İspanya'ya gönderildi ve 1816 yılında Cadiz'deki bir hapishanede öldü.

Bolivar Hollanda sömürgesi Curaçao'ya kaçmayı başardı. Böylece İspanyollar Venezuela üzerindeki egemenliklerini yeniden kurdular.

BOLİVAR'IN CARACAS SEFERİ

Bolivar Curaçao'dan sonra Yeni-Granada'nın (Kolombia) başşehri *Bogota*'ya geçti. Buradaki politik durum 1810'dan beri Venezuela'dan daha karışıktı. Kolombia'da sadece cumhuriyetçiler ve kralcılar arasında çatışma yoktu, ayrıca tek bir devletten yana olan "Merkeziyetçi"lerle, tek tek şehirlerin merkezi devlete gevşek bağlarla bağlanmasını savunan"Federasyoncu" lar arasında, zaman zaman bir iç savaşa kadar varan çatışmalar da vardı.

Bolivar Yeni-Granada'da bir ordu topladı, And dağlarını Venezuela yönünde aşarak *Edikt von Trujillo* (Ocak 1813) ile birlikte ülkede kalan Venezuelalı aristokratlara gaddarca misilleme uygulayan İspanyollara topyekûn savaş ilan etti. Başarılı savaşlardan sonra 4 Ağustos 1813 tarihinde kurtarıcı olarak Caracas'a döndü. Ocak 1814 tarihinde toplanan meclis tarafından tüm sivil ve askeri yetkileri elinde toplayan Cumhurbaşkanı olarak ilân edildi. Fakat bu ikinci zafer de uzun ömürlü olmadı. İspanyolar tüm bağımsızlık hareketlerinin merkezi konumundaki Venezuela'ya karşı bütün askeri güçlerini harekete geçirdiler. İspanyol birliklerinin başında, eski bir kaçakçı ve zalim bir türedi olan *Boves* bulunuyordu. Ocak 1814 tarihinde Boves komutasındaki İspanyol birlikleri Bolivar'ı ağır bir yenilgiye uğrattılar. Bu savaşta Bolivar'ın birlikleri hemen tümden telef oldu ve kendisi birkaç subayıyla birlikte Cartagena'ya (Yeni-Granada) kaçmayı başarabildi. Boves ve güruhu Caracas'tan kaçan cumhuriyetçi halka karşı kanlı bir kıyıma girişti. Nihayet İspanyollar general *Morillo* komutası altında, Napolyon Bonapart'a karşı savaşmış eski muhariplerden oluşan 10 bin kişilik bir orduyla Venezuela'ya girip Cartagena'yı (Mayıs 1816'da Bogota ismini aldı) ellerine geçirdiklerinde, Güney Amerika'nın bağımsızlığı artık bir hayal gibi görünmeye başlamıştı.

Fakat İspanyollar ayaklanan eski sömürgelerinin sadece küçük bir bölümünü kontrolleri altına alabilmişlerdi: Venezuela ve Kolombia, yani kıtanın kuzey bölümünü. Öte yandan İspanyolların bağımsızlık hareketini tamamen ortadan kaldırmak için sürekli kan dökmeleri, halk arasında nefret ve direniş hareketinin daha da yükselmesinden başka bir sonuç getirmedi. Bolivar 1815 yılında Cartagena'dan Jamaika üzeri Haiti'ye geçti. Bolivar Haiti adasında 2 Haziran 1816'da köleliğin kaldırıldığını ilân edecektir: "Venezuela'da artık köle kalmak isteyenlerin dışında köle yoktur." Bolivar'ın bu çağrısına önceleri sadece üçyüze yakın köle uyacaktır.

Bu arada Bolivar, İspanya'nın halka ve tutuklulara işkence edip, onları öldürmekten vazgeçmesi halinde, yurtse-

verlerin "ölüm-kalım savaşını" durduracaklarını açıkladı. Bu insanca teklif de İspanyollardan hiçbir yankı bulmadı ve eskiden olduğu gibi yaşlı, kadın ve çocuk ayırımı yapmaksızın katliamlarına devam ettiler.

BOLİVAR'IN ZAFERLE SONUÇLANAN SEFERİ

İki defa ağır yenilgiye uğrayan, fakat Güney Amerika'nın bağımsızlığına kavuşması için yürüttüğü mücadeleden ve inancından zerre kadar sapmayan "Libertador" (Kurtarıcı) Bolivar, Aralık 1816'da yeniden mücadele alanında, bu kez Venezuela'nın yakınındaki küçük bir adada (*Maragarita* adası) ortaya çıkar. Bolivar ana karargahını *Orinaco* vadisinde kurar. 1817 ve 1819 yılları arasında askeri durumunu güçlendirir: Boves-Morillo komutasındaki birliklerin bir kısmı Bolivar'ın saflarına katılırlar, zira İspanyolların uyguladıkları terör, halk arasında Bolivar'a duyulan sempatinin daha da yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Nihayet 1819 Şubat'ının ortalarında toplanan bir kongre, Bolivar'ı *Büyük Kolombia* (Venezuela, Yeni-Granada, Ekvador) cumhuriyetinin cumhurbaşkanı olarak ilan eder. Bolivar, ordularını Kolombialı general *Santander*'in birlikleri ile birleştirerek, "Boyaca Köprüsü Zaferi"nden sonra And dağlarını aşarak 10 Ağustos 1819 tarihinde Bogota'ya ve 30 Temmuz 1821 tarihinde de doğduğu şehir Caracas'a girer. 1821 yılının sonbaharında Kralcıların kuzey sahillerindeki son üsleri Cartagena da (Kolombia) düşer. Bolivar böylece arkasını sağlama aldıktan sonra güneye doğru ilerler, aşağı ve yukarı Peru'yu da 1823/1824 yıllarında İspanyol sömürgecilerinden kurtarır. Bu arada yeni kurulan "Bolivya" devletinin 1825 yılında tüm yetkilerini kendinde toplar.

Ağustos ve Aralık 1824 tarihlerinde *Junin* (Peru) ve Ayacucho (Peru) zaferlerinden sonra Bolivar ve yardımcısı *José Surce y de Al cala*(1795-1830) İspanyolların Amerika kıtasındaki sömürge egemenliğine nihai darbeyi indirirler. Sadece Küba adası ve Puerto Rico hâlâ İspanya sömürgesi olarak kalmıştır. Fakat Güney Amerika'nın bağımsızlığı kazanılmış, İspanya'nın sömürge imparatorluğu yıkılmıştır.

Simon Bolivar, Latin Amerika ve Caraib halklarının sömürgeci boyunduruktan kurtuluş mücadelelerinin büyük bir sembolü olarak tarihe geçmiştir. Aynı kıta halkları, daha sonraları, José Marti'leri, Zapata'ları, Villa'ları, Sandino'ları, Castro'ları, Guevara'ları, Allende'leri; Bolivar'ların, Miranda'ların yanısıra sembolleştirecekti.

Pablo Neruda'nın kaleminden SİMON BOLİVAR

...Bolivar ismi bizim için büyük bir öneme sahiptir. Onun komutası altındaki özgürlük ordusu, İspanya birliklerini yenilgiye uğrattı ve Güney Amerika'yı İspanyol boyunduruğundan kurtardı.

1810 yılında Amerika kıtasındaki İspanya sömürgelerinde anti-sömürgeci devrimin tohumları atılmıştı. İspanyollar özgürlük düşüncesinin yaktığı ateşi boğmaya çalıştılar ve yurtsever harekete zalimce baskı yaptılar. Ama nafile! Fransız Ansiklopedistlerinin okunmasını yasakladılar. Ama Kreoller bu eserleri gizli yollardan, dini yazılar görünümü altında ülkeye soktular.

Bolivar Fransız Aydınlıkçılarından Rousseau ve Voltaire'in hayranıydı. Paris'te politik felsefe öğrenimi yaptığı sıralarda, bu yeni burjuva düzenin ideolog ve yaratıcılarıyla kişisel olarak tanıştı ve çağının demokratik düşüncesini benimsedi. Bu yeni akımın, Avrupa'da esen bu yenilik rüzgârının tipik bir temsilcisi olan Bolivar, Güney Amerika'nın sıkı sıkıya örülmüş sömürge binalarında bir pencere açmak istiyordu. Fakat bunu topların yardımıyla başarabildi.

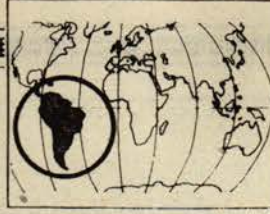
Latin Amerika'nın bağımsızlık savaşına katılan başka hiçbir kimse üzerine Bolivar'ınki kadar şiddetle ve hararetle tartışma yapılmamıştır. Fakat hiç kimse de onun kadar kabiliyetli ve sebatkâr olamamış, hiç kimse onun kadar zafer kazanmamıştır. Simon Bolivar, kıtamızın büyük kurtarıcısıdır ve öyle de kalacaktır. Onun hayatı dahiyane olaylarla olduğu kadar, büyük yanlışlarla da doludur. Şöhreti tanıdığı gibi, mağlubiyetin acısına da tahammül etmek zorunda kalmıştır.

Bolivar "Jamaika'dan Mektup"unda politik düşünür olduğunu kanıtlamıştır. Bolivar bu mektupta, cumhuriyetlerimizin geleceği üzerine düşüncelerini sergiler. Düşüncelerinin çoğu tarihsel olayların akışı içerisinde doğruluğunu kanıtlamış ve güncelliğinden bugüne değin hiçbir şey yitirmemiştir.

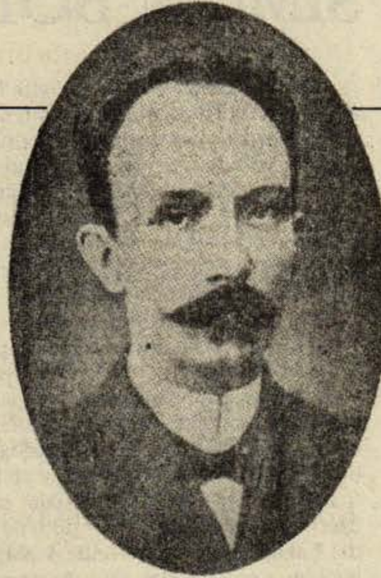
Bolivar feodal Kaudillizmi[1] mahkum etmiş ve bizi Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'nin büyüyen gücüne karşı uyarmıştı. Bu parlak asker Amerika'nın özgürlüğü için sadece kılıçla değil, aynı zamanda kalemiyle de mücadele etti. Bolivar'ın, uğruna hayatını adadığı gelenekleri bugün de Latin Amerika'nın özgürlüğü için mücadele edenler tarafndan yaşatılıyor, çünkü ülkelerimiz geçmişin Konkuistadorları[2] kadar zalim yeni feodal senyorların, yeni yabancı köle sahiplerinin ve sömürücülerin yeniden kurbanı olduktan sonra bağımsızlıklarına asla sahip olmadılar.

Bolivar'ın kişiliğini büyük bir dikkatle incelemeliyiz. Onun eksiklikleri, hodbinliği ve dindarlığı, onu bir cesaret destanı ve Amerika kıtasında politik ilerleme ve yapısal değişiklikler yaratmaktan alıkoyamamıştır...

(1) Kaudillo: İspanya'da eskiden askeri ve politik iktidar sahiplerine 1975 yılına kadar da general Franco'ya verilen rütbe; Latin Amerika'da genellikle askeri diktatörlere verilen ad.
(2) Konkuistador: 16. yüzyılda Orta ve Güney Amerika ile, Kuzey Amerika'nın güney yörelerindeki İspanyol fetihçilerine verilen ad.

Jose Marti ve Nuestra America

"Her gün hayatımı ülkem ve görevim için tehlikeye atıyorum, çünkü o görevi biliyorum ve yerine getirecek cesarete sahibim. Bu görev, Küba'nın bağımsızlığını kazanarak Birleşik Devletler'in Antiller'de yayılmasını ve Amerika topraklarımızda daha da güçlenmesini önlemektir. Şimdiye kadar yaptığım ve bundan sonra yapacağım herşey, bunun içindir."

*JOSE MARTİ**

Kübalı yurtsever Jose Marti'nin şair, edebiyatçı, tiyatro yazarı ve eleştirmeni olarak güçlü bir sesle ortaya koyduğu bir gerçeklik vardır: *Nuestra America* (Bizim Amerikamız). "Bizim Amerikamız"der Jose Marti, "doldurulması gereken bir kuyu değildir, bir gerçekliktir, uzun bir geçmişi ve kültürü vardır." Ama Jose Marti adının herşeyden önce çağrıştırdığı tanımlama, onun Amerika kıtasının ilk anti emperyalist sesi olmasıdır.

Jose Marti 1853'te Havana'da doğdu. Onyedi yaşında sömürgeciliğe karşı eylemlerinden tutuklanıp önce kürek cezasına çarptırıldı, sonra İspanya'ya sürgüne gönderildi. 1874 yılında yeniden kıtasına dönene dek hukuk, felsefe ve dil öğrenimini sürdürdü. Bir süre kıta ülkelerini dolaştıktan sonra ülkesine döndüyse de yeniden tutuklanarak İspanya'ya sürüldü. 1888'de Kuzey Amerika'ya gitti. Politik yazıları ve şiir ve edebiyat çalışmalarıyla uğraşını kararlılıkla sürdüren Marti, bağımsızlık savaşını başlatmak üzere Nisan 1895'te Küba'ya döndü. Bir ay sonra aldığı bir yarayla öldü. Adı, Latin Amerika halklarının bağımsızlık ve özgürlük mücadelelerinde bayrak oldu.

Aşağıda, Jose Marti'nin 1891 yılında ABD Dışişleri Bakanı James Blaine'in çağrısıyla toplanan Uluslararası Para Komisyonu toplantısı üzerine kaleme aldığı yazıdan bir özet sunuyoruz. Dünyanın en büyük gümüş üreticisi olan ABD, Latin Amerika ülkelerini çifte madenciliği benimsemeye ve altınla gümüşü eşit hale getirmeye ikna olmaya çağırıyordu. Toplantıya Uruguay delegesi olarak katılan Jose Marti'nin de belirttiği gibi, böyle bir eşitliğin benimsenmesi, çoğunluğu gümüşten yoksun Latin Amerika ülkelerinin doğrudan doğruya ABD siyasetinin peşine takılmaları anlamına geliyordu. Toplantıda Marti'nin raporu oy çokluğuyla kabul edildi. Böylece ABD'nin sömürü çabaları semeresiz kaldı.

(*) Mayıs 1895'te ölümünden az önce Dos Rios kampından Manuel Mercado'ya yazdığı mektuptan.

WASHINGTON PARA KONSEYİ'NDE JOSE MARTİ'NİN ZAFERİ

"...İki akbabanın ya da iki kuzunun bir araya gelmesi, bir akbabayla bir kuzunun bir araya gelmesi kadar tehlikeli değildir. Tüyleri yeni bitmiş yavru kuşların heyecanlı oyunları ve kavgalarına dalan bu genç akbabalar da kendilerini savunamaz, savunmak için biraraya gelecek zamanı bulamazlar. Erişkin bir kuş avı onların elinden kapar. Ulusları oluşturmanın ve yönetmenin önemli bir özelliği ileriyi görmektir. Hükümet etme, ileriyi görmekten başka bir şey değildir. Başka bir ulusla bağlantıdan önce, bu ulusu oluşturan öğelerden, doğal olarak, hangi zararın geleceğini ya da hangi yararın sağlanacağını görmek gerekir... Hayat paylaşıldığında fikirler ve âdetler de paylaşılmalıdır. Birlikte yaşamak zorunda olanlar için amaçların aynı olması yetmez; yaşama biçimleri de aynı olmalıdır. Ortak yöntemleri bulunmayan ülkeler, amaçları aynı bile olsa, ortak amaçlarını aynı araçlarla elde etmek için birleşemezler.

"Bilen ve gören biri, aralarında soyluların ya da Püriten burjuvazinin çocuklarının da olduğu devrimci kolonicilerin en insancıl ve mert (gerçi her zaman bencilce ve yenen tarafa ait) öğesinin günümüz ABD'sinde de hüküm sürebileceğini söylerse, dürüst davranmıyor demektir. Bunu ancak, bilmeyen, görmeyen ya da kendi çıkarlarından ötürü bilmek ve görmek istemeyen biri söyleyebilir. (Sözkonusu) bu öğe, —yerli ırkı yiyip bitiren, başka bir ırkın köleliğini kışkırtan ve köleliği yaşatan, komşu ülkeleri zayıf düşüren ve soyan bu öğe— tek ortak nitelikleri kendilerine uygulanan otoriteden arta kalanını uygulayarak körükledikleri iştah olan siyasal ve dinsel despotluğun zorba beslemesi Avrupalı güruhun sürekli yolsuzluğu ile yumuşamak bir yana, iyiden iyiye sertleşmiştir. İhtiyaç'a ve barbarca elde etmenin tek hak olduğuna inanıyorlar: 'Bu bizim olacak, çünkü ona ihtiyacımız var.' Bunlar Anglosakson ırkının Latin ırkından yenilmezcesine üstün olduğuna inanmaktadırlar. Dün köleleştirdikleri ve bugün eleştirdikleri Karaderililerle, kökünü

kazımaya uğraştıkları Kızılderililerin kendilerinden aşağı olduklarına inanmaktadırlar. Latin Amerika ulusları da onlara göre, Kızılderili ve Karaderililerden oluşmaktadır. ABD, halkımızın sürekli, zorunlu ve akıllıca açıklamalarına ve olanaklarımıza saygı gösterebilirdi. Latin Amerika hakkında fazla bilgisi olmadığı ve ona saygı göstermediği sürece, bu ülke, nasıl olur da uluslarımız için dürüst ve yararlı olacak bir bağlaşmaya girmemiz için Latin Amerika ülkelerine çağrı yapar?

★

"Ekonomik birlikten söz eden kimse, siyasal birlikten söz ediyor demektir. Satın alan ulus emreder. Satan ulus hizmet eder. Özgürlüğü güvence altına almak için ticaret dengelenmelidir. Ölmek için can atan ulus, tek bir ulusa satış yapar; kendini korumak için can atan ulussa birden fazla ulusa satış yapar. Bir ülkenin başka bir ülke üzerinde giderek artan ticari nüfuzu siyasal nüfuza dönüşür. Güçlü bir ulus savaşa girdiğinde kendisine bağımlı olan uluslardan bağlılık ve hizmet ister. Bir ulusun başka bir ulusu dominyon haline getirmek için yapacağı tekşey onu öteki uluslardan ayırmaktır. Özgürlük isteyen ülke iş ilişkilerinde özgür olmalıdır. Ticaretini kendisi kadar güçlü ülkeler arasında dağıtmalıdır. Ne Avrupa'ya karşı ittifaklar olmalıdır, ne de bir Amerikan ulusuna karşı Avrupa'yla birleşilmelidir. Dünyayla birleşin; dünyanın bir bölümüyle değil. Bir bölümüne karşı olmak için diğer bir bölümüyle birleşmeyin. Amerika cumhuriyetleri ailesinin hayatta bir görevi varsa, o da gelecekteki cumhuriyetlerin hakkını yedirmemektir.

★

"...Para sistemi farklılıkları gibi, bütün ilkellikler, ilkel uluslar kalmadığında ortadan kalkacaktır. Yeryüzünü gelişkin ve adil bir barış doldurmalıdır ki, ticarette de, siyasette de etkisini göstersin. Tek bir para sistemi denenmelidir. Bunun yapılması için herşey hazırlanmalıdır. İnsanları birbirine yakınlaştıracak, hayatı daha ahlaklı ve hoşgörülü kılacak her şey istenmeli ve gerçekleştirilmesine yardımcı olunmalıdır. Ulusları bir araya getirecek bütün bu şeyler gerçekleştirilmelidir. Ancak ulusları bir araya getirmenin yolu bazılarının diğerlerine karşı zenginleşmesini sağlamak değildir. Dünya barışının temeli de ülkelerimizin pekçoğuna hayat vermiş uluslara karşı, bir kıtayı silahlandırarak atılamaz..."

La Revista Illustrada (New York)
Mayıs 1891

Çev: Nur Nirven

JOSE MARTI

VERSOS SENCİLLOS
XXV

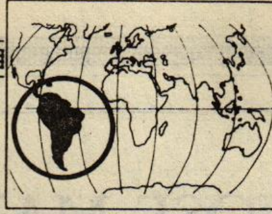
Okula giden saf bir çocuk gibi
yüreğim neşeyle dolunca benim.
Gözü bunca siyah olan
sarı kanaryayı düşünürüm

Ölünce ben
yurdumdan uzak, ama efendisiz.
Mezarıma bir demet çiçek
ve bir bayrak konulsun isterim.

AKADEMİK

Gel şöyle atım, dizgin vurayım sana: çünkü istemezler
İçgüdüsüne uyup hayatın
Bütün doğallığınla savaş alanına doğru
dörtnala kalkmanı.
Koşu pistinin ağır aksak adımıyla yürüyüp,
Boyun eğerek o kibirli sırtını eyere sunman
Ve kırbacın dilinden anlaman gerekiyor.
Gel şöyle atım: yüreğin gerçek dediğine
yalan der onlar.
İstemezler toprağın yumuşak örtüsünü yırtıp
Damlalarında gökkuşağının renkleriyle dökülen
Duru bir kaynağın coşkun akışı gibi.
Türküler çığıralım içimizden kopan o yakıcı dizelerle.
Üniformalı bilgiçlerin aldatıcı, küçük kalıplarla
Çizdikleri modelleri isterler bizden.
Gel şöyle atım, kopar dizginlerini.
Kırların, çiçeklerin kokusunu taşıyan kıvılcımlı
nallarınla
Kuru ve iyiliksever bir kütüğün üstüne fırlat
Bilgiçlerin süslü gömleğini.
— Işıltısı kararmış yunan mücevherleriyle
Çürümüş yapraklardan, roma güllerinden
işlenmiştir o—
Bakarsın canlanır güneşi görünce yeniden.
Ve yeryüzüne gün ışığıyla açılan şafakta
Yeni dünyaya doğru yiğitçe kalk dörtnala.

Türkçesi: Nedim Gürsel

IMF Modeli'nin "Arka Bahçe"deki Doğrulanışı

Ömer B.Canatan

31 Temmuz'da Küba'nın başkenti Havana'da, Latin Amerika ülkelerini(*) bir araya getiren "ekonomik" konulu bir toplantı, kıtanın zaten bilinen gerçekliğini bir kere daha ve capcanlı bir biçimde açığa vurdu. Kıta ülkelerinin hemen tamamı ABD'ye olan borçlarını, bu borçların en kolay ödeme koşullarına bağlanmış taksit ve faizlerini dahi ödeyemeyecek kadar takattan düştüklerini, diplomatik ifade biçimlerine gerek duymaksızın açıkça dile getirdiler: "Borçlarımızı ödemeyeceğiz"!

Bugüne kadar kapitalist ülkeler içinde, borçlarını ödeyemeyecek kertede iflas eden ekonomilere rastlanmıştır. Tek tük bu örnekler çeşitli "kurtarma operasyonları" çerçevesinde, mevcut borçların tahsilinden vazgeçilmesi ve yeni krediler açılması suretiyle giderilmiş ve bu iflaslardan sistemin tamamının zarar görmesinin önüne geçilebilmiştir. Esasen kapitalist sistem içinde *genelin* çıkarları bu tür "arızaların" onarılmasını gerekli kılmaktadır.

Ne ki, bu kez söz konusu olan şu veya bu ülkenin kısmi bir ödeme güçlüğü içine girmesi, çaresi bulunabilir bir mali kriz geçirmesi değil, bütün Latin Amerika ülkelerinin ekonomik bakımdan iflasa sürüklenmesi ve bunun mali kriz boyutlarını aşarak bütün ulusal ekonomileri genel bir çöküntünün eşiğine getirmiş olmasıdır.

Bu noktaya birdenbire gelinmediğini bilmeyen yoktur. ABD'ye bağımlı ekonomik büyüme stratejisinin biricik itici faktörünün sürekli ve giderek ağırlaşan borçlanmadan geçtiğini, sürekli borçlanma stratejilerinin de belli bir süreçten sonra tıkandığını ve bunun bin bir çeşit politik sonucundan başka, yaşanan tek bir ekonomik sonucunun olacağını kapitalist sistemin II. Savaş sonrasıdaki serüveninden biliyoruz.

Ancak Latin Amerika ülkelerinin altına girdikleri ağır dış borçları ödemekte güçlüklerin başgöstermesi yeni bir olay sayılmamalıdır. Yaklaşık 20 yıldan bu yana şu veya bu Latin Amerika ülkesi ödeme güçlüğü içinde, borç ertelemesi, faizlerin düşürülmesi, yeni ve uzun vadeli krediler sağlanması vb. gibi taleplerle ABD mali çevrelerinin kapısından düşmemiştir. Bu çerçevede kalan taleplerin tamamen veya kısmen karşılanması her zaman mümkün olmuş, ABD'nin "arka bahçesinden" bugün olduğu gibi genel bir alarm sesi gelmemiştir.

Bugünkü topyekûn iflasın, kuşku yok ki, kaskatı bağımlılık temeli üzerinde şekillenmiş yapısal nedenleri mevcuttur. Fakat bu nedenler bir buçuk asırdan bu yana, İspanyol sömürge sisteminin Ayacucho savaşında yenilip yerini ABD'nin yeni sömürgeciliğine bırakarak çekilmesinden beri şu veya bu biçimde mevcutturlar. Kıta ülkelerini bugünkü iflas noktasına sürükleyen sebeplerden başta geleni son on yılda bu ülkelerin uyguladıkları, uygulamaya zorlandıkları, bundan kaçındıkları sürece de CIA güdümlü askeri darbelere sahne oldukları IMF politikalarıdır. Tekil insan bilincinde ve yaşamında bu üç harfin (I-M-F) pek önemi olmayabilir; lakin, halklar için böyle olmadığı, tarifsiz ve katlanılmaz ekonomik sıkıntıların ve tükenmez acıların buradan kaynaklandığı, şimdi halkların bu yaşamını "ödeyemeyeceğiz" diyerek özetleyen politikacıların sözlerinden anlaşılabilir.

NASIL BİR "BAHÇE"?

ABD gibi, kapitalist sistemin en zengin ülkesinin "arka bahçesi" her halde oldukça "bakımlıdır" diye düşünülemez. Tersine bu bahçe ABD'nin bakımlı olduğu oranda bakımsızdır. Yerkürenin en hızlı gelişmesi mümkün olabilecek bir doğal zenginlik birikimine sahip bu bölgesinde ABD'nin ekonomik ve siyasal hegomonyası 150 yıldan bu yana kaba bir yağma biçiminde gerçekleşmektedir; dolayısıyla bugün gelinen noktada bütün kıta bir yoksulluk ve açlık kuşağı oluşturmaktadır. 360 milyon insandan 120 milyonu açlık, 40 milyonu tehlikeli açlık durumundadır. Yaşamak için gerekli *minimum* kalori miktarı bu nüfusun yarısına nasip olmaktadır. Batı'da ortalama binde 20 olan bebek ölümleri oranı, Latin Amerika'da binde 230'a ulaşmaktadır.

Böyle bir sosyal tablo, buna denk bir ekonomik sömürü ilişkisi ile var olabilir ve ancak Latin Amerika-ABD ilişkilerini karakterize eden özgün politik oluşumlarla korunabilir. Rastgele bazı rakamlara başvursak bile ABD tipi sömürgeciliğin kaba hatlarını görmemiz mümkün olur.

ABD'nin "gelişmekte olan ülkeler" kategorisine doğrudan yaptığı yatırımlar tutarı 1965'te 15.2 milyar dolarken, 1980'de bu 52.7 milyar dolara yükselir. Bu yatırımlarda Latin Amerika'nın payı 1965'te 10.8 milyar dolardır ve bu rakam 1980 yılında 38.3 milyar dolara (toplam içinde %75 oranına) ulaşır.

Bu yatırımlar endüstriyel gelişim sağlamaz. Son 20 yılda kıta ülkelerinde GSMH içindeki endüstri üretimi payı %18.7'den %25.2'ye ancak ulaşabilmiştir. Bu yatırımlar dolaysız özel sektör yatırımlarıdır ve ekonomik ihtiyaçlara göre değil, kilit sektörlerin zaptedilmesine göre programlanmaktadır. Elektrik şebekeleri, telefon sistemleri, demiryolları, su şebekeleri, stratejik madenler ve tarım ürünleri, başka hiçbir yerde rastlanmayacak oranda, gerek mülkiyet ve gerekse mali organizasyonları bakımından ABD tekellerinin elinde ve kontrolünde bulunurken, bu objektif durum, ABD tekellerine kıta ülkelerinde politik iktidarların oluşumunu etkileme gücü kazandırmakta, bundan ötürü Latin Amerika ülkelerinde politik iktidarlar, doğrudan ABD mali gücünün müdahale tehdidi altında varolmaktadırlar.

Tarımda ve endüstride ve altyapı organizasyonlarındaki bu yapılanma,

içerden olabildiğince az sayıda tekeli (bazan bir veya birkaç aileyi) ilgili ABD tekelini ve üst rütbeli generalleri içine alan bir dar zümre (oligarşi) egemenliğine varır ki, bu egemenlik biçimi, mülkiyet kayıtlarından başka hiçbir ulusal temele gereksinim duymaz; yahut da bütün ulusal güçleri ve çıkarları, dışında ve karşısında tutarak varolabilir.

İşte böyle bir zümresel ve işbirlikçi egemenlik biçimidir ki, Latin Amerika'nın politik süreçlerine damgasını vurmakta, uygulanan ekonomik-politikaları belirlemekte ve çoğu durumda bu çıkarların korunabilmesi, ulusal bütün varlıkların tahribine kadar genişleyen yıkımları yaratabilmektedir.

IMF'NİN DOĞRULANIŞI

Belli bir büyüme sürecine giren ve aynı zamanda bu süreç içinde yapılanan ekonomilerin Latin Amerika'daki tipik ve orada genel modeli mutlaka (Türkiye'de 1950-1970 döneminde bazı çizgileriyle yansıyan) bir ödeme kriziyle noktalanmaktadır. Bu krizin zamanlamasını ve şiddetini ABD'nin mali yapısındaki gelişme ve bunalımlar, ilgili ülkenin ekonomik konjüktürü ile ortaklaşa belirlemektedir. 1970'li yılların başlangıcı, Latin Amerika ülkelerinde ödeme tıkanıklığını aşmaya matuf, köklü parasal politikaların uygulanmasının da başlangıcı olur.

Burada birdenbire IMF gündeme gelmektedir. IMF bu bağımlı ekonomiler için "teşhis ve tedavi" merkezi konumundadır. Tavsiye edebileceği tedbirler "üç aşağı-beş yukarı" aynıdır ve tümü birden bir tek amaç gözetir: "Kemerleri sık, kendi yağınla kavrul, borcunu ödeyebilecek duruma gel..."

Bu, zaten herkesçe bilinen IMF'ye ilişkin gerçeği hatırlatmamız, sözü politikaya bağlamak içindir. IMF'nin "borcunu öde" önerisi hiçbir zaman böyle bir sonuca ulaşma umudundan yola çıkmamıştır. Tedbiri önerenler, bu tedbirleri uygulayan ülkenin borçlarını ödeyecek duruma gelişeceğini hem ummamış, hem istememişlerdir. Dolayısıyla, IMF önerilerinden yola çıkarak ekonomik politikasını çizen ülkeler, asla borç ödeyecek duruma gelemezlerken, istisnasız olarak özgün bir politik yönetim biçimine ulaşmakta, yine istisnasız kesin bir ekonomik iflasla yüz yüze gelmekte ve yine istisnasız topyekûn bir ulusal çöküntüye uzanan umutsuz bir sürece girmektedirler.

IMF'nin dilediği, alacakları "sağlama" değil, "niyet"e bağlamaktır. Her defasında pazarlık "niyet mektubu" ile bağlanır ve bunun bir politik "diyeti", daha sonra, başka yollardan ve başka biçimlerde ödenmek üzere hazırlanmış bulunur.

Ödenmeyeceği peşinen bilinen bir borç-alacak için bunca merasim, hiç de gereksiz değildir. Asıl tehlike, alacakların tahsil edilebileceği noktaya gelinmesi olurdu ki, ABD açısından bundan daha dehşet verici bir sonuç düşünülemez.

Borcunu ödeyemeyecek durumda fakat ödemek niyetinde bulunmak IMF politikaları yönünden başlıca amaçtır. Böylece, borçlu ülkelerin ulusal ekonomik-toplumsal dinamiklerinin gelişme yolu kapatılmış, "alternatifsiz" bir politikaya maddi temel sağlanmış olur. Bu ekonomik ilişkiler temeli, istisnasız politik bağımlılığı davet etmekte; böylece Latin Amerika ülkelerinde, hem ekonomik statüko, ağır borç yüküne ve ödeme güçlüklerine ve mali krizlere rağmen, sömürü —ticari sirkülasyonu, tarım ürünleri, hammadde akışını— güvenceye alınarak korunmakta, hem de ABD militarizminin dünya çapındaki genel faaliyetinin politik rezervi kıta genelinde muhafaza edilebilmektedir.

Almanya'nın en büyük ticari bankalarından "Deutsche Bank" tarafından hazırlanan raporda, tehlike sinyalleri veren dünyanın en borçlu 12 ülkesi açıklandı

Borcu yüksel ülkeler

(Milyar dolar)

1. Brezilya	100
2. Meksika	96
3. Arjantin	48.4
4. Venezüella	35
5. Filipinler	26
6. **TÜRKİYE**	20
7. Şili	20
8. Peru	13.5
9. Kolombiya	10.5
10. Nijerya	10.3
11. Ekvator	7.1
12. Uruguay	4.7

Latin Amerika Ülkeleri ağır dış borç yükü altında. Milliyet, 10.6.1985

IMF politikalarının bütün Latin Amerika ülkelerinde aynı yalın ilişkilerle sürmekte olduğu söylenemez. Ekonomik oligarşinin karşısında, hemen her ülkede ulusal genişlikte bir birikim bulunmaktadır. Dolayısıyla kıtanın her noktasında oligarşik egemen yapı ile ulusal ekonomik güçler arasında amansız bir çatışma sürmektedir. Bu nedenle IMF stratejisi, ulusal taleplerin yönünü saptırmaya, dikkatleri gerçek kurtuluş alternatiflerinden uzaklaştırmaya dönük öğeleri de içermektedir. Örneğin Batı Avrupa ve ABD sermayesinin su gibi akıtıldığı Brezilya ve Meksika, Latin Amerika ülkelerine uzun yıllar örnek modeller olarak gösterilmiş, kendilerine bu yolda "sabırla" yürümeleri dayatılmıştır. Fakat bugün bu iki örnek de iflas ederek "çekici" olmaktan çıkmış ve IMF'nin Latin Amerika uluslarına söyleyecek herhangi bir sözü kalmamıştır.

Böylece bir kere daha doğrulanmış olmaktadır ki, IMF modeli ekonomik politikalarla ekonomik güçlüklerin üstesinden gelmek ve "ulusça katlandığımız sıkıntıların" sonunu getirmek mümkün değildir ve zaten IMF politikalarının amacı da bu değildir.

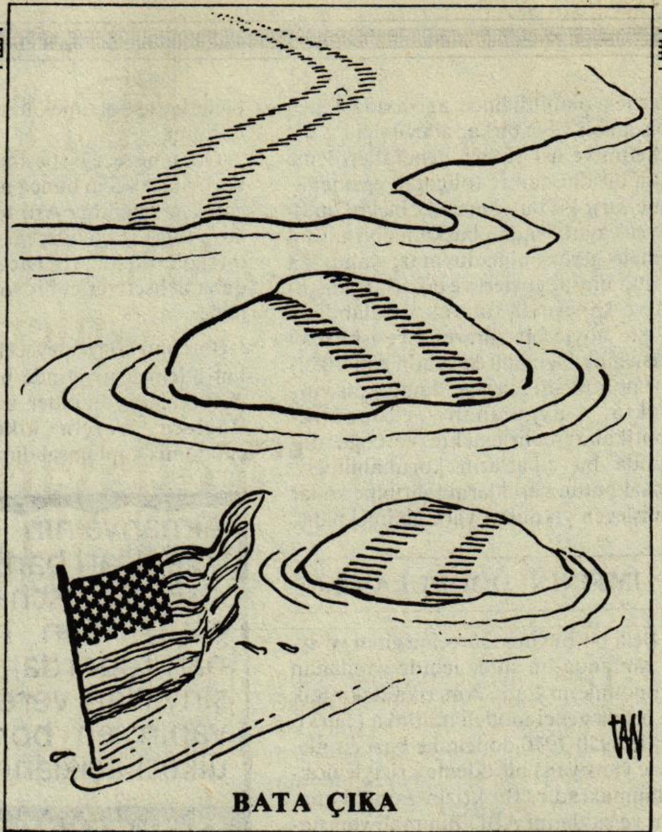
"ARTIK ÖDEMEYECEĞİZ" NE DEMEKTİR?

Brezilya ve Meksika'daki örneklerin uzun süre sabırla izlenmesi, sunulan tek alternatifin içyüzünün bütün *ulusal güçler* tarafından çok yoğun bir süreç içinde kavranması ve IMF'ci politikaların kesin iflası ile kıta ülkelerinde çöküntünün ulusal yıkım boyutlarına ulaşması, son birkaç yılda Latin Amerika'da politik gelişmelerin yönünü tayin etti. IMF "ekonomik paketlerinin" alameti farikası haline gelen askeri cunta yönetimleri, ulusal çapta siyasi gelişmelere boyun eğip çekilmek zorunda kaldılar veya düşürüldüler. Cuntaların yerini alan sivil —ve bazıları demokratik— yönetimlerin ilk eylemleri IMF politikalarına karşı çıkmak, ulusal ekonomik çıkarları gözeten programlara yönelmek oldu. Havana toplantısında "ihracat gelirimin yüzde onundan fazla ödemem", "param olursa öderim", "borçlarımı ödemeyeceğim" vb. gibi ifade edilen tutumlar, söz konusu politik gelişmelerin ürünleri olarak ortaya çıktı. Bu demektir ki, ABD'nin "arka bahçesinde" IMF'nin işleri bundan böyle iyi gitmeyecek, çatışma başka bir boyut daha kazanarak sürecektir.

Söz konusu borç tutarı 500 milyar dolara yaklaşmaktadır. Bu borçları ödeme "niyeti", bugünkü bağımlılık ilişkisinin ebedileşmesini imzalamaktan

başka anlama gelmez. Bu ise sonuçta ve somutta kendi ekonomilerinin ulusal çapta harabiyetini onaylamak anlamına gelir ki, buna askeri cunta yönetimlerinden başkası "evet" diyecek durumda değildir. Bu nedenle ABD'nin Latin Amerika'da birbiri ardına yıkılan cuntalara alternatif olarak sunacağı başka politik kartı bulunmamaktadır. Mevcut askeri cuntaları veya cuntaların sivil görünümlü partilerinin iktidarlarını korumak ve yeni cuntalar oluşturabilmek ABD'nin bundan sonra da bu bölgede politikası olacaktır. Yani IMF'nin politikaları sürecek, sürdürülecektir!

Bundan sonrasını tahmin edebilmek için, IMF politikalarının siyasal cephesinin Latin Amerika ve Karaib ülkelerinde nasıl cereyan ettiğine kısaca bakmak gerekir.

BATA ÇIKA

Tan Oral

TERÖRİZM Mİ SİYASET Mİ?

Şuna buna terörizm suçlamasını, lafını tartmaksızın yönelten; kendisini terörizme karşıymış gibi sunan; terörizme karşı uluslararası işbirliği vb. gibi safsataların bayraktarlığını kimseye bırakmayan; insan haklarını savunma palavrası altında bu hakları düpedüz ayak altına alan politikalarıyla ABD yöneticileri bütün inandırıcılıklarını yitirmiş bulunmaktadırlar. Terörizm hakemliğinde hâlâ ısrarlı olmaları, bu ülkenin Batı Avrupalı müttefiklerini bile kuşkulandırmaktadır. Çünkü ABD'nin bu konuda hayli kabarık bir sicili bulunmaktadır ve işlediği terör suçlarının büyük bir bölümü Latin Amerika ve Karaib bölgesindeki eylemleriyle ilgilidir. IMF politikalarının burada nasıl uygulandığına şu birkaç örnekle ışık tutmak mümkündür:

• Ülkesinin ulusal güçlerini de arkasına alarak millileştirme hareketlerini başlatan Guatemala Devlet Başkanı Arbenz, CIA'nın tertiplediği bir siyasi komplo sonucu 1954 yılında iktidardan düşürülmüş ve bir süre sonra CIA ajanları tarafından katledilerek ortadan kaldırılmıştır.

• 1960 ve 1961 yıllarında Küba'ya karşı bir dizi saldırı ve işgal eylemi düzenleyerek bu ülkenin "arka bahçenin" sakinleri arasından ayrılış hareketi önlenmek istenmiştir. "La Coubra" deniz sabotajı ve Domuzlar Körfezi çıkartması, bu saldırılardan sadece ikisidir ve bu saldırılar askeri eylem niteliğinde olmayıp CIA'ya bağlı özel ajanların ve komando birliklerinin komplosudur.

• Dominik Cumhuriyeti'nde gelişen halk hareketi 1965 yılında ABD deniz piyadelerinin işgal harekâtıyla bastırılarak 1000 yurtsever katledildi ve ABD yanlısı kukla bir yönetim kuruldu.

• 1973 yılı Eylül'ünde Şili'de Allende hükümetini devirip ülkede kanlı bir askeri diktatörlüğün kuruluşunu sağlayan darbenin bizzat CIA ve Şili'nin haberleşme şebekesini kontrol eden ABD tekeli ITT'nin işbirliği ile gerçekleştirildiği bugün belgeleriyle bilinmektedir.

• Nikaragua'nın ABD'den bağımsızlaşması ABD yönetimini harekete geçirmiş, Beyaz Saray bu ülkedeki teröristleri bizzat örgütleyip, para ve silahla donatarak meşru Nikaragua yönetiminin üzerine sürmüştür. Bu ülke bugün ABD'nin işgal tehdidi altındadır.

• Panamalı general Omar Torrijos'a, "uçak kazası" kisvesi altında düzenlenen suikast, Şili'de Rene Schneider ve Carlos Prats adlı generallerin öldürülmeleri, Bolivya eski cumhurbaşkanı Juan Jose Torres, Brezilya eski cumhurbaşkanı Joao Goulart, Şili eski cumhurbaşkan yardımcısı Orlando Latelier vb. sayısız siyasi cinayetin arkasında ABD yönetiminin ve CIA'nın bulunduğu, bizzat CIA başkanları tarafından sonraki yıllarda açıklanmış ve ABD'nin askeri darbe eylemlerinden başka Latin Amerika ve Karaib ülkelerinde uyguladığı politikaların çoğu zaman bir devlet terörü biçimine büründüğü, siyasi komplo ve sabotajları içerdiği dünya kamuoyuna mal olmuş gerçekler arasındadır.

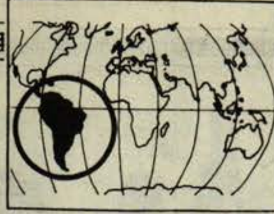
ABD'nin bu bölgede ekonomik politikalarını uygulayabilmek bakımından bu derece "şanslı" olmasını sağlayan faktörlerden biri de, şüphe yok ki bu ülkelerdeki orduların yapısal niteliğidir. Subay kadroları bizzat ABD tarafından yetiştirilen Latin Amerika ordularında bu ABD denetimi, bir "sürekli eğitim" haline gelmiştir ve en üst rütbelere tırmandığında, bu subay ve generaller, bir yandan ülkesinin oligarşik ekonomik gücünün bir parçası, öbür yandan da ABD'nin askeri darbe planlarının güvenilir piyonu durumuna yükselmiş bulunurlar. Bütün ulusal sivilleşme ve demokratikleşme hareketleri ordunun darbe tehdidi altında bulunurlar ve bunun için Pentagon'dan düğmeye basılması çoğu zaman kâfi gelir.

İşte bugün "borçlarımı ödemeyeceğim" deme noktasına gelen Latin Amerika ülkelerinin önündeki engeller, IMF'nin bürokratik varlığı değil, kendi ordularından gelecek darbe tehlikesi, kışkırtılmış gerici güçlerin tahrip ve sabotajları, ABD'nin ekonomik saldırıları ve daha işin başında bulunmanın getirdiği diğer handikaplardır.

Havana toplantısında ağırlık kazanan eğilim ilk meyvesini Peru'da verdi, tabii karşı meyvesini de ABD'de! Yardımların kesilmesi ve askeri darbe söylentilerinin yayılması.

IMF'yi doğrulayan, halkların çektiği tarifsiz sıkıntılar ve akıtılan kanları olmaktadır.

(*) Latin Amerika adlandırmasını Karaib ülkelerini de kapsayacak anlamda kullandık.

ABD ve Latin Amerika

"Yollayın Deniz Piyadelerini"

"Bu ülkenin en başarılı kuvvetinde, *deniz piyade* sınıfında asker olarak otuz üç yıl, dört ay geçirdim. Asteğmenlikten tümgeneralliğe, hiyerarşinin bütün basamaklarında bulundum. Bütünü bu süre boyunca, çoğu zaman, büyük işadamları, Wall Street ve bankerler hesabına, kısacası kapitalizmin hizmetinde, kiralık katillik yaptım... Örneğin 1914'te Meksika'nın Amerikan petrolcülerinin çıkarlarına kurban edilmesine yardım ettim. Haiti ve Küba'nın National City Bank'ın faizini kolayca toplayabileceği yerler olmasına yardım ettim. 1909'la 1912 arasında Nikaragua'nın tasfiyesinde uluslararası Brown Brothers Bankası'na yardım etti. 1903'te ABD'li meyva üreticileri yararına Honduras'ın sindirilmesine yardım ettim." (ABD ordusundan emekli Smedley D. Butler, 1935)

Işığı görene dek,
Korunmaları gerek.
Haklarına saygı gösterilmeli
İstediğimiz kişi
Seçilene dek...
Bırakın saldırganlık demeyi.
Sevmeyiz o ifadeyi.
Dünya bilsin istiyoruz
Statükoyu destekliyoruz.
Gittiğimiz her yerde seviliyoruz.
Öyleyse kuşku duyduğumuz anda:
Yollayın deniz piyadelerini.

Tom Lehrer

1898- ABD kuvvetleri Küba ve Porto Riko'yu işgal etti: "Bu iller bize savaş tarafından verilmiş oldu. Tanrı'nın da yardımıyla, insanlığın ve uygarlığın ilerlemesi adına, bu büyük güvene cevap vermek bizim için bir görevdir." *(ABD Başkanı McKinley)*

1903- ABD'nin kanal isteklerine Kolombiya olumlu yanıt vermeyince, *deniz piyadeleri* kıstağa indi. ABD'ye ait toprak parçası ile ikiye bölünmüş Panama'nın bağımsızlığı ilan edildi. "Kanalı ben aldım" diyen *ABD Başkanı Theodore Roosevelt* Kolombiya'yı kesip biçmedeki başarısını (!) tarihe geçiriyordu.

1912- Deniz piyadeleri Nikaragua'ya çıkartma yaptı, otuz yıllık işgal başladı. "Irkımızın üstünlüğü gereği manevi olarak zaten bizim olan bütün yarımküre gerçekten bizim olacaktır." *(ABD Başkanı William H.Taft)*

1914- Meksika. Amerikan deniz piyadeleri petrol tekellerinin çıkarla-

Meksika-1914: ABD Deniz Piyadeleri Vera Cruz'da

rını "güvenceye almak" üzere Vera Cruz'da.

1915- Deniz piyadeleri Haiti ve Dominik Cumhuriyeti'ni işgal etti. Siyahların ayaklanmasını bastırırken, Ulusal Banka'yı National City Bank şubesi haline getirmeyi reddeden Haiti hükümetine de ders verildi.

1916- J. Joseph Pershing komutasındaki Amerikan ordusu "haddini bildirmek" üzere Meksika'ya girdi.

1932- Nikaragua'da yurtsever Augusto Cesar Sandino öldürüldü. Katil daha sonra yıllarca ülkenin başına musallat olacak Anastasio Somoza idi. Somoza öldürme emrini ABD Elçisi Arthur Bliss Lane'den aldığını açıkladı.

1954- Guatemala'da, ABD'de eğitim görmüş, albay Castillo Armas ABD uçaklarının desteğiyle "Guatemala'nın üzerine inmekte olan demirperdeyi" kaldırıyordu. "İktidarı ele geçirmiş olan komünist hükümetten kurtulmak zorundaydık". *(ABD Başkanı Dwight Eisenhower)*

1961- Küba Devrimi'ne saldırı. Domuzlar Körfezi çıkartmasını Kübalılar püskürttü. "O sırada Küba'da olmasaydık, Laos'a müdahale edecektik." *(ABD Başkanı John Kennedy)*

1963- İngiliz Guyana'sında seçimleri kazanan Cheddi Jagan'a karşı provokasyon ve tertiplerin kotarılmasında önemli rol oynayan sendikacı Arnold Zander CIA tarafından finanse edildiğini açıkladı.

Domuzlar Körfezi-1961: Kübalılar saldırıyı püskürttükten sonra

1964- Brezilya'da Joao Goulart hükümeti ABD'nin doğrudan müdahalesiyle devrildi. "Brezilya halkının güçlükleri iç çekişmeye gitmeden anayasal demokrasi çerçevesinde çözümleme konusundaki sarsılmaz kararlılığını takdir ediyoruz." *(ABD Başkanı Lyndon Johnson)*

1965- Brezilya'da eğitim görmüş olan Paraguay diktatörü Stroessner'in askerleri Brezilyalı general Panasco Alvim komutasında, deniz piyadelerinin desteğinde, ABD Başkanı Johnson'un emriyle bir kere daha Dominik Cumhuriyeti'ne çıkartma yaptı. ABD'nin şeker tekellerinin bu küçük ülkedeki çıkarları güvenceye alındı!

1965- Deniz Piyadeleri Dominik Cumhuriyeti'nde

1973- Şili'de ABD destekli Pinochet darbesi. Daha 1970 seçimlerinden iki ay önce ABD Dışişleri Bakanı *Henry Kissinger* şöyle diyordu: "Bir ülke kendi halkının sorumsuzluğu yüzünden komünist oluyorsa, biz neden kenarda durup seyredelim?"

1983- Deniz piyadeleri Grenada'yı işgal etti. ABD Başkanı Ronald Reagan Batı yarıkürenin bu en küçük ülkesinin "ABD'nin güvenliğini tehdit ettiği" için işgal edildiğini açıkladı.

1985- ABD deniz piyadeleri Nikaragua önlerinde. Halkın desteğiyle işbaşında bulunan Sandinist hükümeti "terörist" ilan eden Reagan, deniz piyadelerinin "ders vermeye" hazır olduğunu açıklıyor.

ABD deniz piyadelerinin "ABD vatandaşlarının hayatını ve çıkarlarını korumak" üzere ülkelerin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğü haklarını hiçe saydığı örnekler kuşkusuz bu kadar değil. Latin Amerika'yı "arka bahçesi" gören ABD, bu ülkelerin halkları ve kaynakları üzerine bir karabasan gibi çökmüştür. Yukarıdaki örnekler "hür dünyanın önderliği"ni yapan, "insan hakları ve özgürlük" şampiyonluğunu kimselere bırakmayan ABD'nin gerek gördüğünde, hiçbir gizleme çabasına dahi girmeden sergilediği özgürlük düşmanlığını bir kez daha anımsatıyor.

Brezilya'dan Şili'ye

*1973 Eylül'ünde, ABD'nin Şili'de gizli-açık istihbarat örgütlerinden çokuluslu tekellerine varan her türlü müdahale yöntemini kullanarak kotardığı Pinochet darbesinin içyüzünü, dünya kamuoyu belgeleriyle öğrenmiş bulunuyor. New York State University öğretim üyelerinden toplum bilim profesörü **James Petras** ve **Morris Morley**'in, bir bölümüne aşağıda yer verdiğimiz çalışmada ise 1964'te Brezilya'da sergilenen ABD destekli darbeden, 1973 Şili'sine uzanan gelişmeler anlatılıyor. (Petras-Morley, **The United States and Chilie**, New York 1975)*

* * *

Brezilya 1960'lı yılların başında halkçı bir hükümet deneyimi yaşadı. Joao Goulart yönetiminin (1962-64) Brezilya toplumunu köklü bir sosyo-ekonomik dönüşüme uğratma çabasında olmadığı söylenebilir. Yine de Goulart hükümeti ülke kaynakları üzerindeki denetimi yaygınlaştırmak, gelir dağılımını alt sınıf ve tabakalar lehine değiştirmek, ekonomiyi ücretlerin artırılması yoluyla canlandırmak, yabancı sermaye yatırımlarına kısıtlamalar getirmek üzere harekete geçti. Bu gelişmelerin hemen ardından ülkeye yabancı sermaye girişi azaldı. Öyle ki 1961'de 277 milyon dolar olan özel yabancı sermaye tutarı, 1963'te 70 milyon dolara düştü. Ülke içi yatırım kaynaklarının olmayışı ve yatırımların durmasıyla ekonomide durgunluk başgösterdi. Ağır enflasyon baskısına rağmen Goulart hükümeti, ABD'nin yardım için önşart olarak ileri sürdüğü ve esas olarak ücretlilere yüklenen "istikrar" programını uygulamayı reddetti.

Politik ve ekonomik gelişmeler toplumsal kutuplaşmayı belirginleştiriyordu. Burjuvazi ve küçük burjuvazi politik ve ekonomik bir meydan okumayla karşı karşıya olduğunu düşünürken, özellikle ekonomik alanda ücret ve maaş farklarının işçiler lehine kapanması küçük burjuvaziyi rahatsız ediyor ve onu burjuvazi ve ABD emperyalizminin önderliğinde askeri bir çözümü tek alternatif olarak desteklemeye yöneltiyordu.

DARBE ÖNCESİ GİRİŞİMLERİ

Brezilya ekonomisinin yabancı ve özellikle ABD yatırımlarına kapanmasının toplumsal ve politik sonuçları üzerine neler olabileceği daha 1962 genel seçimleriyle görülmeye başlanmıştı. ABD, hükümet, kongre, eyalet ve belediye düzeyinde Goulart'a karşı yüzlerce adayı desteklemek üzere yaklaşık 20 milyon dolar kampanya masrafı yaptı. 1963'ten başlamak üzere ABD hükümeti iyi düşünülmüş bir stratejiyi uygulamaya koydu; bir yandan Goulart karşıtı güçlere cesaret verecek her türlü yardım ve destek sağlanırken, diğer yandan merkezi hükümetin ekonomik sorunlarını iyice ağırlaştıracak her adım atılıyordu. Bu adımlar şöyle sıralanabilir:

• ABD hükümeti, Brezilya'nın merkezi hükümetine yapılan her türlü yabancı yardımı durdururken, uluslararası mali kuruluşları da aynı yönde hareket ettirmeyi başardı. Goulart hükümeti ve ondan önceki yine halkçı eğilimli Janio Quadros (1960-62) yönetimi sırasında ABD Uluslararası Gelişme Örgütü tarafından Brezilya'ya 600 milyon dolarlık yardım öngörülmüşse de bunun dörtte üçü 1964'teki askeri darbeye kadar verilmemiştir. Dünya Bankası ise 1962, 1963 ve 1964 yıllarında Brezilya'ya hiçbir kredi ya da borç vermemiştir. Dışarıdan bu mali baskıları artıran ABD, darbeye kadar Brezilya'nın dış borçları konusunu müzakereye yanaşmamış, bu görüşmeler darbeden sonra, daha sonra göreceğimiz gibi el çabukluğuyla halledilmiştir.

• Goulart hükümetine karşı olan eyalet hükümetleri, özerk kamu kuruluşları ve de özel sektör muhalefeti ABD hükümetinin "makul bölgeler" (islands of sanity) stratejisiyle güçlendirilmiştir. Buna göre, seçilmiş anti-Goulart güçlere her türlü ekonomik yardım yapılarak merkezi hükümet üzerindeki baskılar artırılmıştır.

• CIA ve desteklediği kuruluşlar aracılığıyla Brezilya toplumu içerisinde kışkırtıcılık körüklenmiştir. Örneğin CIA'nın finanse ettiği Amerikan Hür İşgücü Gelişimi Enstitüsü (AIFLD), 1961'den başlayarak Latin Amerika'daki işçi ve sendika hareketlerine sızmaya ve ABD politikalarını etkili kılmaya çalışmıştır. (Seçimle işbaşına gelmiş bir hükümetin bu tür kışkırtmalarla devrilmesinin bir örneği Brezilya'dan hemen önce 1963'de İngiliz Guyana'sında yaşanmıştır.) Brezilya'da ise hükümete karşı bir grup sendikacı Ocak 1963'te AIFLD aracılığıyla Washington'a getirilerek "eğitilmişler" ve dönüşte darbeye destek sağlamak üzere aktif faaliyete geçmişlerdir. AIFLD "uzmanları" darbe öncesi kuzeydoğu Brezilya'da kırsal bölgelerde de *golpista* (darbeci) eğilimleri oluşturmak ve güçlendirmek için harekete geçmişlerdir.

• ABD yalnızca ekonomik baskılar ve dolaylı müdahalelerle yetinmeyip darbeyi doğrudan doğruya kotarmaya girişmiştir. Örneğin Rio de Janeiro'daki ABD Büyükelçisi Lincoln Gordon yalnızca Goulart hükümetini açıktan açığa eleştirmekle kalmamış, darbe öncesi toplantılar düzenleyerek darbecilere teminat vermiştir. Bu toplantılardan birisinde Sao Paulo eyaletinden gelen yöneticiler ve işadamlarına yaptığı konuşmada ABD Büyükelçisi Gordon, darbecilere "eğer kırksekiz saat tutunabilirlerse ABD'nin onları tanıyacağı ve yardım edeceği" vaadinde bulunuyordu. Müdahalenin daha da somut bir örneği, darbeden iki hafta önce, Mart 1964'te ABD Başkanı Johnson'un Latin Amerika'daki tüm ABD büyükelçileri, ateşeleri ve AID görevlilerini çağırdığı özel toplantıydı. Toplantıda şu açıklanıyordu: ABD tutucu ve/veya as-

keri yönetimlere karşı olan tutumunda değişiklik yapıyordu, Latin Amerika'da iktidarın yasadışı yollardan ele geçirilmesine karşı çıkmıyordu. Bu açıklama, Brezilya'da meşru hükümete karşı güçlere açık destekti. Askeri darbenin yeraldığı 31 Mart 1964 gününden bir hafta önce ABD'nin Rio de Janeiro'daki askeri ateşesi Vernon A. Walters tüm ayrıntıları Washington'a bildiriyordu. Walters'in Brezilya ordusu ile ilişkileri II. Dünya Savaşı'na dayanıyordu. İtalya'daki Brezilya keşif kuvvetleriyle irtibat subayı olarak görev yapan Walters, bu güçlü ilişkilerini korumuştu.

Katledilişinin 11. yıldönümünde Şilililer Allende'nin mezarı başında...

JOHNSON'UN İYİ DİLEKLERİ

ABD hükümeti darbeyi aşırı bir sevinç ve rahatlama ile karşıladı. Brezilya'nın geçici başkanlığına getirilen Ranieri Mazzili, daha oniki saat geçmeden ABD Başkanı Johnson'dan kutlama mesajı alıyordu. Mesajda Johnson şunları diyordu: "Amerikan halkı büyük ulusunuzun geçirmekte olduğu büyük politik ve ekonomik güçlükleri kaygıyla izliyordu ve Brezilya toplumunun bu güçlükleri iç çekişme olmadan ve anayasal demokrasi çerçevesinde çözmede gösterdiği kararlı iradeye hayranlık duymuştur."

ABD Senatosu Latin Amerika altkomitesi başkanı Wayne Morse Johnson'un mesajını"fevkalade güzel bir ifade" olarak niteliyor ve Brezilya'da iktidarın "anayasal"! el değiştirmesini tüm gücüyle desteklediğini açıklıyordu.

Hiçbir şey ABD liberalizminin iflasını Morse'un bu davranışından daha iyi açıklayamaz.Kongre üyeleri tutuklanmış, sendikalar yasadışı ilan edilmiş, grevciler hapsedilmiş, binlerce politik muhalif yakalanmış, işkence görmüş, öldürülmüştü ve darbenin "anayasal sistemi" korumak için yapıldığı söyleniyordu. Brezilya'daki National War College'da bir konuşma yapan ABD Büyükelçisi Gordon Brezilya'da yaşanan bu darbeyi "Marshall Planı'nın uygulamaya konulması, Berlin ablukasının kaldırılması, Kore Savaşı... gibi yirminci yüzyılın ortalarındaki dünya tarihinin kritik dönemeçlerinden biri" olarak niteliyordu. Büyükelçi Gordon daha sonra Kongre komitesine hükümet değişikliğinin "Brezilya'da demokrasiyi korumanın tek yolu olduğunu" söyleyecekti. "Demokrasiyi korumak" üzerine bu laflar dünya kamuoyu rejimin baskıcı niteliğini öğrendikçe terkedildi, ABD bu kez diktayı haklı göstermek üzere ekonomik meselelere sığınıp mazeret arıyordu. ABD'li politikacılara göre Goulart hükümeti "kendi beceriksizliğinden düşmüştü".

On yıl sonra 1973'te Şili'de aynı yöntemler, aynı iddialar ve aynı ABD çabaları tekrarlanacaktı.

AÇILAN PARA MUSLUKLARI

Darbenin ardından işbaşına gelen Castelo Branco hükümeti Brezilya'da yabancı sermayenin güvenini sağlamak üzere harekete geçti. Yeni yasalarla yabancı sermaye ve kâr oranları üzerindeki her türlü kısıtlama kaldırıldı. Goulart hükümeti zamanında millileştirilen ABD şirketleri için tazminatlar ödendi ve ülkenin demir madenleri özel sermayeye açıldı. Sanayi sektöründe devletin müdahalesini büyük ölçüde azaltan iki karar alındı. İlki, Goulart yönetiminin Mart 1964'te aldığı ama uygulamaya koyamadığı altı özel rafinerinin kamulaştırılması ile ilgili kararın kaldırılmasıydı. İkincisi ise devletin ortak olduğu sanayi yatırımlarında, devlet payının kısmen ya da tümüyle özel sektöre satılması kararı oldu. Yeni Brezilya yönetimi bir yandan "verimli çalışmayan" kamu işletmelerinin yabancı sermaye tarafından satın alınmasını kolaylaştırırken, diğer yandan yabancı sermayeyle devlet sermayesinin bütünleşmesi için cazip öneriler getiriyordu. Buna göre altyapı tesisleri, yabancı sermayeye teminat ve ucuz işgücü sağlamak Brezilya hükümetince devlet kasasından sağlanacaktı. Bunun için gelir dağılımı politikasının uygun hale getirilmesi gerekti; ücretler düşük ve sıkı denetim altında tutulacaktı.

ABD hükümeti ve uluslararası finans kuruluşları artık muslukları açabilirlerdi. Darbeden hemen birkaç gün sonra, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası Brezilya'ya bir dizi borç verdi, bunlar "ABD'li direktörün daha önce veto ettiği ya da geciktirdiği yardımlardı". Haziran 1964'te ABD hükümeti askeri yönetime 50 milyon dolarlık acil bir yardımı "olağandışı düşük" denilen %2'lik bir faizle verecekti. Temmuz başında ise ABD, Japonya ve Brezilya'nın Batı Avrupalı alacaklıları 1964 ve 1965'te vadesi gelen ve orta vadeli borçların %70'ini oluşturan alacaklarının ödenmesini ertelemek üzere bir araya geldiler. Bu karar Brezilya'nın o andaki 3 milyar dolarlık borcunun (bunun 1,3 milyar doları ABD'ye olan borçtu) yarısından fazlasını içeriyor ve böylece askeri yönetime nefes alma fırsatı veriyordu. Aralık 1964'te ABD hükümeti ülkenin ekonomik faaliyetlerinde kullanılmak üzere Brezilya'ya IMF, Dünya Bankası ABD Export-Import Bank vb, aracılığıyla verilecek 1 milyar dolarlık yardımın bir parçası olarak 375 milyon dolarlık bir anlaşma imzalıyordu.

Castelo Branco (1964-67) ve Costa e Silva (1967-69) yönetimleri sırasında Brezilya Latin Amerika ülkeleri arasında en fazla dış yardım alan ülkeydi. IMF'nin iki kez 125 milyon dolarlık stand-by kredileri gibi büyük çaplı yardımlar, ulaşım, enerji, sanayi, madencilik ve eğitim alanlarında kullanılıyor ve Brezilya ekonomisini kendine uygun şekillendiriyordu. Bu arada darbenin ilk yılında bekle-gör politikası izleyen yabancı özel sermaye de artık Brezilya'ya akıyordu. 1965-68 yılları arasında ABD'li özel yatırımcılar Brezilya'ya 635 milyon doları doğrudan, 78 milyon doları da Panama, Hollanda, Antiller ve Bahamalar'daki şirketler aracılığıyla olmak üzere sermaye akıttılar. Karşılığını da fazlasıyla aldılar. *Business Latin America*'da en fazla kâr eden kırkaltı şirketle ilgili verilere göre, bu şirketlerin 1969 kârı 1968'e kıyasla %74 artmıştı. 1970'te ise 1969'a göre %67'lik bir kâr artışı gözleniyordu. Sözkonusu şirketler arasında ABD bağlantılı General Electric,Standard Oil, Ford, Texaco, Bethlehem, Chrysler, Union Carbide, Firestone, Goodyear, North American Rockwell bulunuyordu. 1970'te Latin Amerika ülkelerindeki ABD yatırımlarının kâr oranlarında düşme gözlenirken tek istisna Brezilya'da yaşanıyor-

du. Yatırım ortamı "yabancı yatırımcıların en çılgın hayallerinin bile ötesinde" idi. (1968 yılında Brezilya'da yabancı sermaye, ülkenin dış ticaretinin %62'sini, motorlu araçlar ve lastik üretiminin %100'ünü, ilaç endüstrisinin %80'ini, makine üretiminin %60'ını, çimento üretiminin %90'ını, denizyolları taşımacılığının %80'den fazlasını ve sermaye piyasasının %40'ını elinde tutuyordu.)

1970-72 yıllarında ABD'nin doğrudan ve dolaylı dış yardımı daha da çarpıcıdır. Bu süre içerisinde çeşitli kaynaklardan gelen yardım 2 milyar doları aşmıştır.Bu kaynaklar arasında Dünya Bankası (877 milyon dolar), Inter-Amerikan Kalkınma Bankası (592 milyon dolar), Export-Import Bank (459 milyon dolar), Uluslararası Finans Birliği (56 milyon dolar) ve çeşitli Birleşmiş Milletler kuruluşları (20 milyon dolar) bulunuyordu. ABD destekli bu çok taraflı yardım aynı yıllarda Şili ve Peru'ya yönelik yardım politikası ile taban tabana zıtlık sergilemektedir. Dünya Bankası'nın bir yetkilisine göre, Brezilya "Bankanın bir tür *sevgili çocuğu*'dur."

YALNIZCA EKONOMİK YARDIM DEĞİL

Brezilya yalnızca ABD'ye değil başka kapitalist ülkelere de bağımlı, daha geniş bir bağımlılığı kapsayan bir ekonomik gelişme göstermekle birlikte, Brezilya'da ABD'nin politik ve askeri olarak nüfuzunu koruduğu görülmektedir.

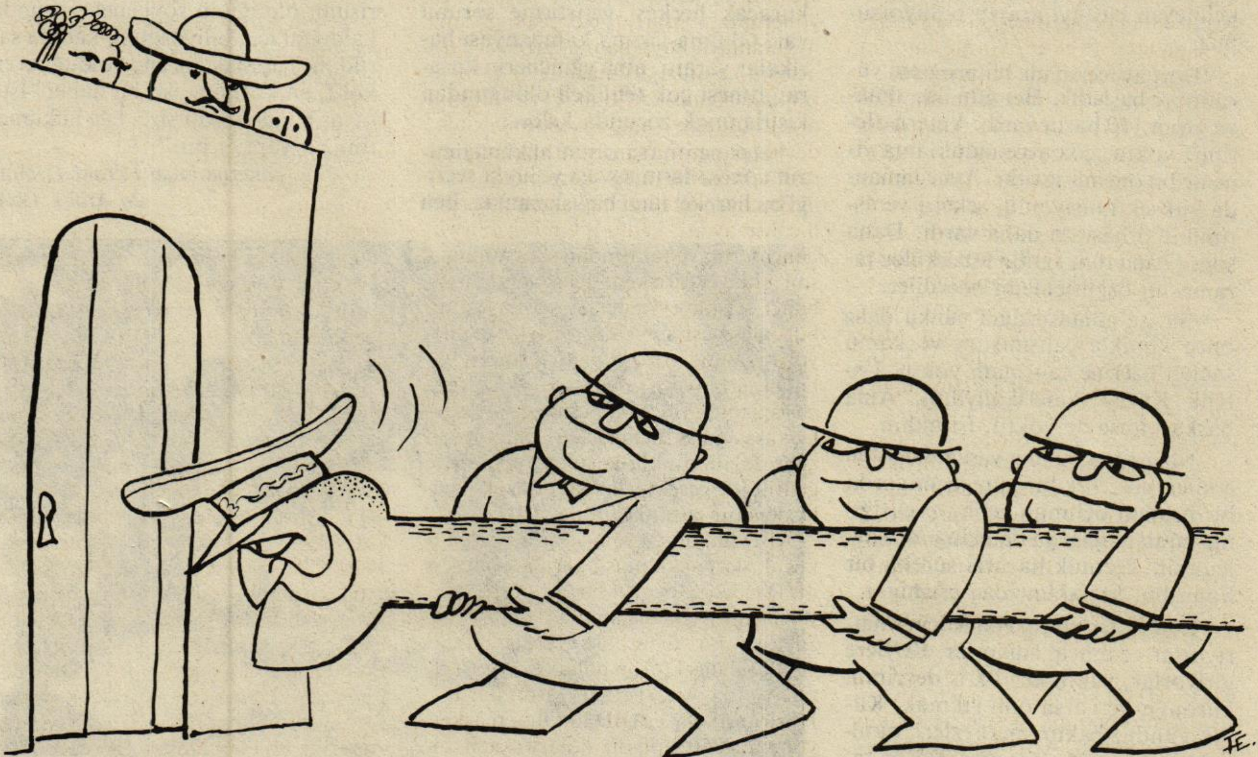
ABD hükümeti yalnızca askeri yönetimin içerideki durumunu güçlendirmeye yardım etmekle kalmamış, onun Latin Amerika'ya yönelik hegemonyacı eğilimlerini de iyice kışkırtmıştır. Bunun en açık bir örneği Başkan Nixon'un, General Medici'ye 1971'de, Brezilya'nın gelecekte izleyeceği yolun yarıkürenin diğer bölümleri üzerinde belirleyici rol oynayacağını söylemesidir.

Ülke içi ve dışına yönelik güçlendirme hareketinde ABD hükümeti doğrudan eğitim programlarıyla Brezilya ordusu ve güvenlik kuvvetlerini yönlendirmiştir. 1959-1972 yıllarında, özellikle de 1964 sonrasında, uygulanan ABD patentli bir kamu güvenliği programı gereğince 267.000 subay ve polis görevlisi "iç güvenliğe" yönelik tehditler karşısında eğitilmişlerdir.

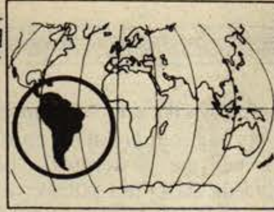
Böylelikle Brezilya yalnızca ekonomik olarak değil ABD paralelinde bir militarizasyonla artık bölgedeki diğer ülkelere sızma yapılabilecek bir politik, ekonomik ve askeri üs haline gelmiştir, getirilmiştir.

1973 Eylül'ünde "Brezilya Modeli" 20 binden fazla işçinin cesedi üzerinde Şili'de uygulamaya konulmuştur: Ücret ve maaşlar düşürülmüş, fiyatlar artırılmış, devalüasyona gidilmiş, işletmeler özel sermayeye geri verilmiş, çokuluslu tekeller ve uluslararası bankalar ekonomiyi yeniden organize etmeye çağrılmıştır. Bu gelişmelerde kuşkusuz Brezilya'daki ABD yanlısı askeri yönetim üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirmiştir. Örneğin 1973 Şili Kongre seçimlerinde CIA'nın Allende'nin rakiplerini desteklemek üzere 6.5 milyon dolardan fazla bir harcama yaptığı ve bunların gazetelere, gerici partilere ve diğer kuruluşlara, başta Brezilya olmak üzere Şili dışından sağlandığı bilinmektedir. Darbe hazırlığına katılan Brezilyalıların ifadesine göre Şili'deki işveren boykotları,kadınların gösterisi ve sağcıların eğitiminde bunlar bizzat yer almışlardır. Ve Şili'deki Pinochet darbesinden bir ay önce Ağustos 1973'te CIA'nın Şili'ye yönelik "istikrarsızlık yaratma fonu"na 1 milyon dolar daha eklenmiş ve kamyoncuların boykotu Brezilya aracılığıyla CIA eliyle kotarılmıştır.

Şili'de Allende iktidarının devrilmesi ve Pinochet cuntasının desteklenmesi ve Brezilya'daki diktatörlük ABD'nin ekonomik politikasının ürünleridir. ABD toplumu değişmedikçe, emperyalist bir dış politika kaçınılmazdır.

Ferruh Doğan

"Bu Bir Savaştır"

Dr. Karen Brudney Columbia Üniversitesi'ni bitirdikten sonra üç yıl New York'taki Harlem Hastanesi'nde çalıştı. Daha sonra tüberküloz üzerine çalışmak için Nikaragua'ya gitti. Sandinist hükümet sağlığa öncelik veriyordu ve verem yaygındı. "Managua'nın en kötü kenar mahallelerinde bir klinikte çalışmaya başladım" diyor Dr.Brudney, "tüberküloz bulaşıcı bir hastalıktır ve antibiyotiklerle tamamen geçer. Ama ilaçları bir yıl süreyle kullanmak gerek. Birkaç ay sonra hastalar kendilerini iyi hissettiklerinden ilacı keserler, muayeneye gelmezler. Her yerde böyle olur. Nikaragua'da tavır, hastayı suçlamak ya da 'bizim işimiz değil' demek değil. Gidiyorsunuz ve gelmeyen hastayı arayıp buluyorsunuz.

"Dört ay içerisinde bir proğram yürütmeye başladık. Her gün ilaç almaya gelen 120 hasta vardı. Yeterli aletimiz yoktu, çok yoksulduk ama yine de bu önemli sayıdır. Aynı zamanda yüksek tansiyonlu, şekerli ve astımlı 200 hastam daha vardı. Daha sonra bana tüm kentin tüberküloz taramasını örgütlememi önerdiler.

"Bu işe gönülsüzdüm çünkü daha önce klinikte çalışmıştım ve kamu sağlığı üzerine çalışmam yoktu. Üstelik Kuzey Amerikalıydım. Ama başka kimse de yoktu, işi aldım.

"Nikaragua'da tüm yaşam savaştan etkileniyor. Tek bir gün geçmiyor ki bir hastam oğlunun cepheye gittiğini, yaralandığını ya da öldüğünü söylemesin. Günlük hayatta sürekli bir konu bu, hiç aklınızdan çıkmıyor.

"*Contra*'lar tahrip etmek için saldırıyorlar ve tahrip ediyorlar. Köylere giriyorlar, yaptıkları ilk iş devrimin kurduğu ne varsa onu yıkmak. Klinik,gündüz bakım merkezleri, okullar, tahıl depoları ne varsa. Resmi rakamları bilmiyorum ama her hafta asker olsun, sivil olsun 80-90 kişi ölüyor. Üç milyonluk bir ülkede bu kayıplar yılda 4-5 bin kişi eder, nüfusa oranlarsanız ABD'de 200-300 bin kişilik bir kayıp demektir-düşünülmesi bile güç.

"Bu bir savaştır. Ve Amerikalıların bundan haberi olduğunu sanmıyorum. Anlamadığım nedenlerden dolayı basınımız Nikaragua'daki savaşı gerçekten anlatmıyor.

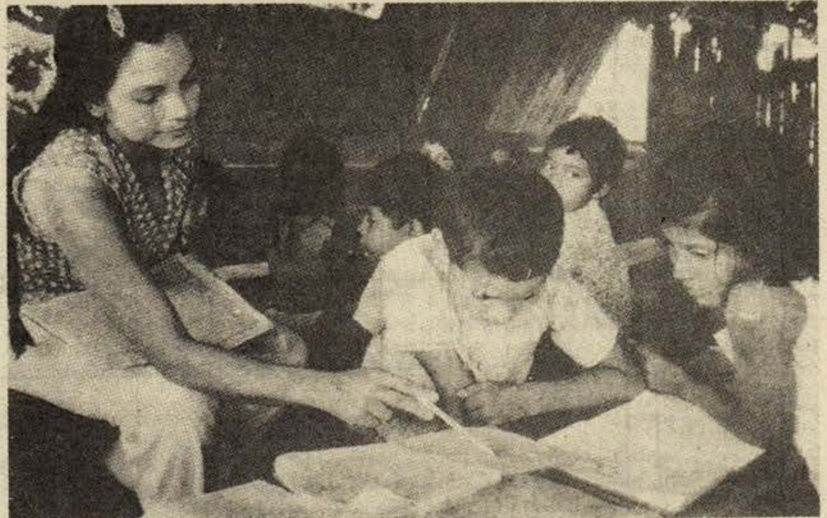
"Bilmediğimiz bir başka şey, Nikaragua'nın ne kadar yoksul olduğu. Harlem'i gördükten sonra açlığın ne demek olduğunu öğrendiğimi sanıyordum, ama burada 50 yıllık Somoza mirasından kalan yaşama düzeyi dehşet verici. Ve yine, insanları, tarım uzmanlarını, doktorları, ülkeyi kuracak herkesi yetiştirme sorunu var. Okuma-yazma kampanyası harikalar yarattı, ama eğiticilerin kırlara gitmesi çok tehlikeli olduğundan kısıtlanmak zorunda kaldı.

"Her ne olursa olsun hükümetimizin *contra*'ların savaşı yoluyla seçtiği bu hareket tarzı bağışlanamaz. Ben doktorum. Politik çözümlere girmek işim değil. Ama bu savaşın bitmesi gerektiğini biliyorum.

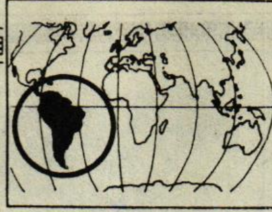
"Bir gün klinikte çalışıyordum. Saat geçti, yalnızdım. Hükümetin adamlarından birisi gelip mahalleden bir çocuğun öldüğünü ve haberi annesine verirken yanlarında olup olamayacağımı sordu.

"Dört kişiydiler ve eminim en büyükleri bendim. Çocuğun oturduğu eve gittik. Ev, sözün gelişi, mukavvadan bir kulübe. İçerde 10 kadar çocuk beslenmemiş, üstü dökük koşup duruyorlardı. Tabii, anne sinir krizleri geçirdi. Bir kadın için bundan daha kötü bir haber olamaz. Yanımdakiler ne yapacaklarını bilemiyorlardı. İnsanlara pekçok kere aileden birisinin öldüğünü söylemek zorunda kaldığım için biliyordum, kadına sarıldım. Yapmak zorunda olduğum en kötü, en korkunç işti bu haber. İşte savaş bunu veriyor size. İşte hükümetimizin yaptığı bu."

(International Herald Tribune 26 Aralık 1984)

Küba'lı öğretmenler Nikaragua'nın yeniden inşasında görev alıyorlar.

Orta Amerika'nın Ölüm Taburları

El Salvador'da ABD'nin doğrudan katıldığı iç savaşta, paramiliter örgütler olan Ölüm Taburları üzerine, 1983 Aralık ve 1984 Ocak aylarında ABD basınında yer alan makale ve röportajlar, ABD'nin El Salvador eski büyükelçisi Robert White'ın açıklamaları ve Latin Amerika İçin Washington Bürosu'nun elindeki belgelerden yararlanan yazının özet çevirisidir.

1979 yılı Mayıs ayında o zamanki El Salvador Cumhurbaşkanı Romero, egemen sınıfın ileri gelen temsilcilerini Başkanlık sarayında bir toplantıya çağırır. Başkanın orda hazır bulunanlara tavsiyesi şudur: "Kendi korunmanızı sağlamanız kendi çıkarınıza; çünkü bu işin üstesinden gelmeniz için gerekli araçlara biz sahip değiliz."

O toplantıya çağırılanlardan biri olan El Salvador Ticaret Odası başkan yardımcısı Orlando de Sola, bu sözlerin orda bulunan herkesi ne kadar kızdırdığını sonradan bir mülâkatta anlatmıştır: "Yönetimin su koyvermesinden başka bir şey değildi bu. Orda ilk defa farkına vardım ki son derece ciddi bir sorunla karşı karşıyayız. Bizden silâhlanmamız isteniyordu."

Bir süre sonra de Sola aşırı sağın çekirdeğini oluşturan on iki parababasından biri olur. Bunların çoğu kahve, şeker kamışı ve pamuk plantasyonlarının sahipleridir.

Ölüm Taburları işte böyle doğdu. Amerikan Ku-Klux-Klan tarzında bir gönüllüler örgütüydü. Üyeleri arasında işadamları, lokanta sahipleri, seyahat şirketi ve otel işletmecileri vb., hattâ bir de cenaze levazımatçısı vardı. Her bir üye kendi etrafında ayrı bir grup örgütlemeye koyuldu ve çok geçmeden bu grupların başına resmi ordunun subayları getirildi. Bu gruplarda faaliyet gösterenler kendilerini birer katil gibi değil, "bozguncular" hakkında tahkikat yürütüp ilişkide oldukları subaylara bildiren "vatanseverler" gibi görüyorlardı. Ama bu arada sık sık kendi başlarına davranıp adam öldürmekten, orda burda bomba patlatmaktan da geri durmuyorlardı.

Bir süre sonra El Salvador ve ABD'nin en pahalı okullarında okumuş bazı şirket yöneticileri ve orta sınıfın üst tabakalarından kişiler, kendilerine tutarlı bir ideoloji ile ona eşlik edecek mistik bir anlayış oluşturmayı üstlendiler.

Gündüzleri saygıdeğer şirket yöneticisi olup, geceleri bomba patlatan bu adamların hedefi sol fikirleri ezip kendi fikirlerini hâkim kılmak, sol kitapları yakıp kendi kitaplarını yaymak, solcu yöneticileri ortadan kaldırıp onların yerine kendi mutemet adamlarını geçirmekti. İlk bombalar Cezvitlerin merkezi UCA'da, sözde "bozguncu"ların evlerinde, *El Independiente* ve *La Cronica* gazetelerinin binalarında patladı. Daha sonra da tam teşkilatlı katil çeteleri oluşturuldu. İlerde göreceğimiz gibi bunlar giderek ARENA Partisinin tabanını oluşturacaktı.

Ortaya çıkan sistemde her işyeri yöneticisinin ve ona bağlı grubun kendi siyasi etkinlik alanı ve üzerinde söz sahibi olduğu bir bölge vardı. Bu yöntemle çeşitli alanlarda mesela sendika yöneticileri ya da militanlarının öldürülmesinde uzmanlaşma sağlanıyordu.

Oligarşinin ileri gelenleri bu yapıyı gerektiği gibi yönetecek adamın D'Aubuisson(*) olduğunu görmekte gecikmediler. Bu karanlık kişi ABD'de özel "isyan-bastırma" kursu görmüş ve bir ara Tayvan'da sürdürdüğü çalışmalardan çok etkilenmişti. 1978 yılında Millî Muhafız Örgütü için hazırladığı bir raporda gerillalarla reformist unsurlar arasında var olduğunu iddia ettiği ilişkileri kişilerin isim ve fotoğraflarıyla birlikte teşhir etmişti. Bu metin daha sonra bütün resmi güvenlik kuruluşlarının faaliyetlerinde ana kaynak olacaktı.

D'Aubuisson çok geçmeden El Salvador Millî Güvenlik Teşkilâtının (ANSESAL) başına getirildi. ANSESAL güvenlik kuvvetleri ve ordu kurmay heyetlerinin direktifinde faaliyet gösteren doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı, özerk çalışan bir örgüttü. Millî Muhafız Örgütü (ORDEN) aracılığıyla istihbarat ağını dört bir yana yaydı. O dönemde her beş Salvadorludan birinin ANSESAL adına çalışan bir muhbir olduğu bugün biliniyor. ANSESAL aynı zamanda Ölüm Taburlarını da yönetmekteydi.

15 Ekim 1979 hükümet darbesinden sonra ANSESAL dağıtıldı, ORDEN de kararname ile yasaklandı. İki hafta sonra D'Aubuisson, hükümete komünistlerin sızdığını iddia ederek görevinden istifa etti.

İstifasından sonra el attığı ilk işlerden biri, ANSESAL ve ORDEN'i el altından tekrar örgütlemeye koyulmak oldu. O sırada ordunun ikinci en güçlü subayı olan albay Nicolas Carranza'nın yardımıyla ANSESAL arşivlerinin bir kopyasını ele geçirdikten sonra ORDEN'in 14 daire başkanından 8'ini maaşa bağlayarak örgütü yerel birimlerine kadar ayakta tutmakla görevlendirdi. Milliyetçi Demokratik Cephe adını verdiği kendi siyasi örgütünü de bu "illegal" tabana oturttu. Bu arada güvenlik kuvvetlerinde çalışan ve sayıları yüzü bulan alt ve orta rütbeli subaylarla da sıkı ilişki içine girdi. Bunlar arasından seçtiği yirmi kişiyi örgütün en üst sorumlu mevkilerine getirdi.

SAĞCI TERÖRİSTLER POLİTİK-ASKERİ TEORİLERİNİ GELİŞTİRİYORLAR

El Salvador'da aşırı sağın cinayet ve adam kaçırma eylemlerini 1979'da başlattığını sanmak hata olur. Salvador'da kapitalist devletle birlikte terörizm de hep var olagelmiştir. 1932 köylü ayaklanmasını izleyen katliamlarda başı çeken "Sivil Muhafızlar" o zaman da tıpkı bugünün Ölüm Taburları gibi iş görmekteydi. 1960'ların ortalarında Millî Muhafız Örgütünün başı general Jose Alberto Medrano, ORDEN'in muazzam imkânlarından (70'lerde 100 bini aşkın üyesi vardı örgütün) yararlanan "Beyaz El" adlı gizli grubu oluşturmuştu.

Ne ki 1980'den sonra durum değişti. Sınıflar mücadelesi tam bir sınıflar savaşına dönüştü. Oligarşi ve emperya-

lizm, egemenliklerini sürdürebilmek için daha ince yöntemlere ihtiyaç duyar oldular.

Oligarşinin başları kendilerine danışman ve destek aramaya çıktılar. Onlara yardım edebilecek her türlü insanla sıkı ilişkiler kurdular. Bunlardan Guatemala Millî Kurtuluş Hareketi (MLN) başkanı Mario Sandoval Alarcon, zamanla bütün bu işlerde kilit adam oldu. Sandoval, Guatemala'da "Beyaz El" örgütünün kurucusu ve on binlerce insanı öldürten kişiydi. Halen Çan Kay Şek'in ölümünden sonra dünyanın en önde gelen anti-komünist lideri sayılmaktadır. Merkezi Tayvan'da olan Dünya Anti-komünist Ligası'nın Latin Amerika seksiyonunu yöneten de odur.

Sandoval Alarcon Guatemala'da oluşturduğu terörist ağını tüm Orta Amerika'ya yaymayı öteden beri aklına koymuştu. Bu bakımdan, 1980 yılında D'Aubuisson ile birlikte Orta Amerika Anti-komünist Kurtuluş Cephesi'ni kurması hiç de şaşırtıcı değil. Bu cephe, El Salvador'da işlenen birçok cinayetin sorumluluğunu üstlenmiştir.

Sandoval'ın El Salvador Ölüm Taburlarının politik-askeri bir teori ile teçhiz ettiği, onlara Guatemala MLN'sine benzer bir legal siyasi parti kurmayı öğütlediği anlaşılıyor. ARENA böyle ortaya çıkmıştır. Bayrağında Sandoval'ın MLN'nin renkleri var: Mavi, Tanrıyı; beyaz, vatanı; kırmızı da, "özgürlüğü kazanmak için dökülmesi gereken kan"ı temsil ediyor. Ana sloganı, diktatör Rafael Trujillo'dan alınma: TANRI, VATAN VE ÖZGÜRLÜK. Amblemi önceleri (MLN'de olduğu gibi) kılıçtı, sonradan haçla değiştirildi.

Amerikan *Rand Corporation*'un (en gerici ve azılı emperyalist lobi kuruluşlarından biri) isyan-bastırma uzmanı Jenkins, Tayvan kökenli politik-askerî teoriyi şöyle tanımlıyor: "Askeri gruplara destek sağlayacak bir siyasi yapının kurulması. Bu yapı aynı zamanda güçlü bir istihbarat ağına dönüşür. Söz konusu olan, gerçekte, bileşenlerinden birini subayların, (yani sizin anlayacağınız, Ölüm Taburlarının) oluşturduğu bir siyasi partinin kurulmasıdır."

El Salvadorlu milyonerlerin temas kurdukları bir diğer önemli grup Cezayir savaşının kılıç artıkları, Cezayir bağımsızlık savaşı sırasında binlerce insanın kanına giren katiller örgütü OAS militanlarıydı. D'Aubuisson'un söylediğine göre bu eski OAS'çılar bütün Latin Amerika'da çeşitli anti-komünist çevrelere danışmanlık yapagelmişler ve Şili'de Allende hükümetinin devrilmesinde çok önemli rol oynamışlardır.

1980 Mayısında D'Aubuisson, OAS'çı Fransızlar ve Guatemala MLN

Sağdan gelen terör: dokuz kurban daha

ajanlarının da yardımıyla, doğrudan iktidarı ele geçirmeyi öngören gizli bir plan hazırlar. Bu belge 7 Mayıs 1980'de albay Majano'ya sadık güçlerin eline geçer. D'Aubuisson ile bir grup subay tutuklanır ve darbe hazırlamakla suçlanırlar. Belgenin bir sureti "Latin Amerika İçin Washington Bürosu"nda çalışan gazetecilerce elde edilmiştir.

Planda, siyasi suikastlerin düzenleneceği, belli hedeflere saldırı ve adam kaçırma eylemleri için askeri birlikler kurulacağı, bu birliklerin bir siyasi örgütle sıkı ilişkileri olacağı, o siyasi örgütün uluslararası diplomatik ilişkiler ve siyasi faaliyetten sorumlu olacağı, bu arada iktidarı ele geçirme yolunda seçimlere katılma işini yürüteceği belirtilmekteydi. Yine plana göre, Ölüm Taburlarının faaliyeti, siyasi partiyle koordinasyon halinde, silahlı kuvvetler içinde etkinlikleri artıp hangi yöntemle olursa olsun iktidar ele geçirilinceye

kadar sürdürülecekti.

Ölüm Taburlarına üçüncü önemli destek, 1980 yılı sonunda El Salvador güvenlik kuvvetleri üyelerini iki ayı aşan bir süre boyunca eğiten Arjantinli subaylardan gelmiştir. Bunlar Montoneros gerillalarına karşı savaş teorilerinin en gelişkin biçimine, karşıdevrimin ilk aşamasında "Temizleme Harekâtı" diyorlardı. "Temizleme Harekâtı", şüpheli kişilerin kaçırılması, sorgulanması ve öldürülmesi demekti. OAS'çı Fransızların strateji ve taktiklerinden esinlenen, piramit tarzı aşağıdan yukarı yükselen bir yöntem izliyorlardı: şüpheli bir kişi kaçırılıyor, işkence altında sorgusu yapılarak onun hemen üstündeki örgüt biriminin sorumluları belirleniyor, sonra o sorumlular kaçırılarak işkenceden geçiriliyordu. Sorgulananlar konuşsalar da konuşmasalar da öldürülüyordu. Böylece en üst noktasına kadar erişmek mümkün oluyordu.

ÖLÜM TABURLARININ İÇ DÜZENİ

ABD istihbarat servislerinin bir sorumlusu iki tür Ölüm Taburu olduğunu bildiriyor: "Açık" Taburlar ve "Gizli" Taburlar.

"Gizli" Taburlar, işadamları ve subaylar tarafından yönetilir. Cinayetler daha alttaki kişilere işlettirilir. Her cinayet için doğrudan nakit para ödenir. Birçok sendika ve siyasi parti yöneticisi ile din adamı böyle ortadan kaldırılmıştır.

"Açık" taburlar; şüpheli kişilerin öldürülmesini rutin iş haline getirmiş polisler, muhafızlar ve askerlerden kurulu birliklerdir. Kurbanları hiçbir politik bağımlılığı olmayan sıradan köylü ya da şehirli yurttaşlardır. Bu Taburlar, bir üstün emriyle ya da kendi inisyatifleriyle iş görürler."

ABD'li istihbaratçının dediğine göre cinayetlerin büyük çoğunluğu gizli askeri operasyonlar sırasında işlenmekte ve çok azı parayla mükâfatlandırılmaktadır.

Ölüm Taburlarının başında aynı zamanda ordu ve güvenlik kuvvetleri istihbarat servislerinde stratejik mevkiler işgal eden yüksek rütbeli subaylar ve oligarşinin ya da daha alt burjuva kesimlerinin temsilcileri yer almaktadır. Ölüm Taburları, ARENA ve sözünü etiğimiz yüksek rütbeli subaylar hep birlikte tek bir birleşik kumanda heyeti oluşturmuşlardır.

Şimdi biraz da Ölüm Taburlarının iç düzenini gözden geçirelim:

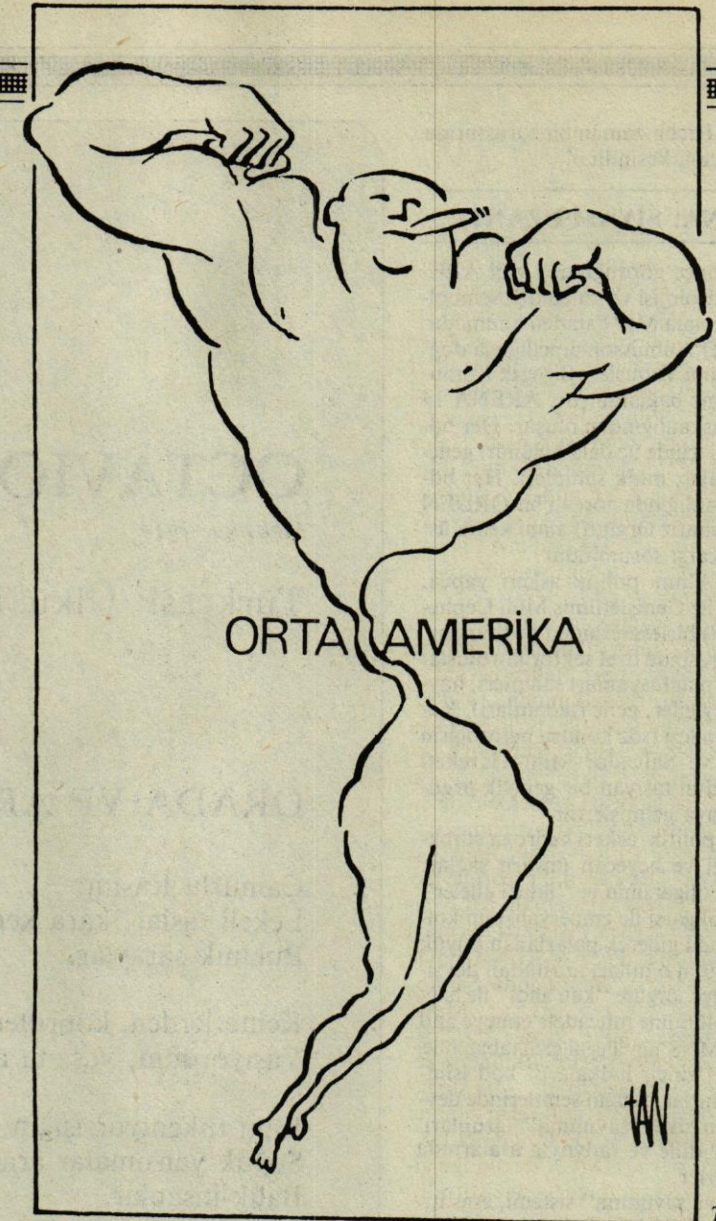
En tepede bir siyasi komite ile bir kurmay heyeti vardır. Her ikisi de yüksek askeri şefler ve aşırı sağcı sivillerden oluşur. Kurmay heyeti şu bölümlere ayrılmıştır:

—Mali Bölüm ve Saymanlık: Fonları toparlar ve hesaplara bakar.

—Psikolojik Eylem Bölümü: İki işlevi vardır: a) propoganda malzemesi hazırlama ve dağıtma. Başlıca hedefi yabancı gazetecileri davaya kazanmak. b) Avrupa, Latin Amerika ve ABD'de uluslararası destek sağlayan gruplarla ilişkileri sürdürmek.

—Kitle Örgütleri Bölümü: Kadrolara yiyecek-içecek, gizli mesken, sahte kimlik vb. sağlayan, ayrıca propaganda dağıtımı ile de uğraşan sivillerden oluşur. Muazzam bir istihbarat ağını örgütler, bütün bilgileri örgütün beyni olan Araştırma ve Enformasyon Bölümüne (DBI) ulaştırır.

DBI'nin kendi şehir savaş birlikleri vardır. Cinayetler, pusular, askeri saldırılar, adam kaçırma ve sabotaj eylemleri, soygunlar düzenlerler. Bu bölümün esas görevi istihbarat ağının sağladığı tüm bilgileri toparlayıp analiz etmek ve sonuçlara göre savaş birliklerini yönlendirmektir. Bölümlerin en gizlisi olan DBI yüksek rütbeli subaylardan oluşur, alt organlar onun bileşimi hakkında hiçbir şey bilmezler.

Tan Oral

Bu bölümlerden ayrı bir de Savaş Harekâtı Heyeti vardır. Bu bölüm DBI'ye danışmadan da kendi başına hareket edebilir. Piramidin tabanında her biri üç kişiden oluşan savaş hücreleri, tepede kararlaştırılan cinayetleri ve sair suçları işlemeyi yüklenmişlerdir.

Kendisiyle bir mülâkatta görüşülen bir polis, bu örgütün işleyişini şöyle açıklıyor: "Yeni üyeler ya da alt düzey ajanlar gün boyunca bağlı oldukları Ölüm Taburu hesabına çalışırlar. Bütün emirleri yerine getirirler. Bu emirler kişisel hizmetten cinayet işlemeye kadar uzanır. Buna karşılık kendi hesaplarına her türlü suçu işlemekte serbesttirler: soygun, ırza geçme, hırsızlık, adam öldürme, vb. Öyle ki sonunda örgütün tüm üyeleri her suça iştirak et-

miş olur. Hiçbir zaman bir soruşturma açılmayacağı kesindir."

ARENA: SİYASİ UZANTI

Daha önce gördüğümüz gibi ARENA'nın ideolojisi ve kullandığı semboller Guatemala MLN'sinden alınmadır. ve örgüt D'Aubuisson aracılığıyla doğrudan Ölüm Taburları Birleşik Komuta Heyetine bağlanmıştır. ARENA 14 bölüm başkanlığından oluşur. Her bölüm kendi içinde üç dala bölünür: gençler, köylüler, mülk sahipleri. Her bölüm başkanlığında görevli bir ORDEN (Millî Muhafız Örgütü) ajanı kendi üst amirine karşı sorumludur.

ARENA'nın politik-askeri yapısı, ORDEN ile Genişletilmiş Millî Cephenin (FAN) birleşmesinden doğmuştur. FAN çevresinde özel sektör kuruluşları (kahve plantasyonları sahipleri, hayvan besleyiciler, genç işadamları), Kadınlar Cephesi (söz konusu patronların karıları) ve Salvador Millî Hareketi (MNS) adını taşıyan bir gençlik örgütü bir araya gelmişlerdir.

MNS, politik-askeri kadroya sürekli ideoloji ve heyecan unsuru sağlar. Üyelerini oligarşinin ve "ikinci aileler" denilen, oligarşi ile emperyalizmin koltuğu altında giderek palazlanan büyük burjuvazinin oğulları arasından devşirir. Her üye, örgüte "kan ahdi" ile bağlanmış, ölümüne mücadele etmeye and içmiştir. MNS'nin illegal gizli taban hücreleri ve "zincir halkaları" kod isimleri kullanırlar, zengin semtlerinde devriye gezen sivil "savunma" grupları şifreli bir dille ve radyoyla aralarında haberleşirler.

Bu "sivil savunma" sistemi, esas itibariyle albay Nicolas Carranza'nın eseridir. Carranza, aralarında doktorlar, avukatlar ve patronların bulunduğu bu tür ilk komiteleri kurmuş olmakla basın önünde açık açık övünmüştür. Bu adamlar CB vericileri gibi en son gelişmiş cihazlarla teçhizatlıdırlar.

Emperyalizmin hemen bütün Orta Amerika'da sürdürdüğü savaşı yürütmek için El Salvador aşırı sağının kurup geliştirdiği caniler örgütünün yapısı işte bu. Görüldüğü gibi örgütün ideolojisi de, örgütlenmesi ve işleyişi de devlet yapısını baştan aşağı sarmıştır. *(Granma).*

(*) Emekli subay. El Salvador faşistlerinin azılı lideri. Partisi ARENA ile iki yıl önce katıldığı Kurucu Meclis seçiminde büyük oy toplayarak Meclis Başkanı oldu. Çeşitli çevrelerde çok aşırı görüldüğü için ABD yönetimince açıktan açığa pek tutulmuyor. Bu yıl yapılan Cumhurbaşkanı seçiminde de adaydı. Bugünkü başkan Napoleon Duarte karşısında seçimi kaybetti.

OCTAVIO PAZ

Meksika, 1914

Türkçesi: Ülkü Tamer

ORADA VE ARKADA

Çamurlu Kasım:
Lekeli taşlar, kara kemikler,
Bulanık saraylar.

Kemerlerden, köprülerden geçtim,
Yaşıyordum, yaşamı arıyordum.

Kanı tükeniyor ışığın odada.
Soğuk yansımalar arasında şimdi
Balık-insanlar.

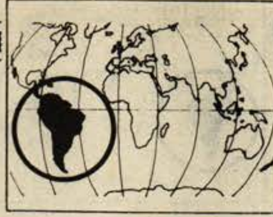
Yaşıyordum, hayaletler gördüm
Diriydi hepsi, istekliydi.

Kandan ve topazdan kule,
Kara perçemler, amber göğüsler,
Yeraltı kadını.

Kaplan, buzağı, ahtapot, yanan sarmaşık:
Yaktı kemiklerimi, kanımı emdi.

Yatak, sönmüş gezegen,
Geceyle gövdenin bir aldatmaca olduğu yer,
Tuz yığını, kadın.

Tüket kalıntılarını yayla güneşi:
Yaşıyordum, ölümü aramaya koyuldum.

Cesar Vallejo Öldü

Avrupa'da bahar, ölümün kollarına bıraktığımız bir başka unutulmaz dostun üzerine tomurcuklanıp filiz veriyor: büyük hayranlık duyulan, çok aziz Cesar Vallejomuz'un. Şimdilerde, Paris'te penceresini açmış olacaktı, Peru taşından yontulmuş dalgın yüzü seslerini emecekti Fransa'nın, dünyanın, İspanya'nın... Umudun yıllanmış savaşçısı, eski dost. Bu olası mı? Ve biz, bu dünyada ne yapabiliriz senin sessiz, sabırlı çalışmana, senin özgün, özlü gelişimine lâyık olmak için? Yakın yıllarda, kardeş senin gövden, senin ruhun Amerikan topraklarının özlemini çekti, ama İspanya'nın alevleri seni Fransa'ya mahkum etti ki, hiç kimse orada senden daha fazla yabancılık çekemezdi. Çünkü sen bir Amerikalı —Yerli Amerikalı denmesini yeğlerdin—, hayalettin, şehit edilmiş Amerikamızın hayaletiydin; onun özgürlüğü ve tutkusunda olgunlaşmış bir hayalet. Sende maden ocağı gibi bir şey vardı, gümüşlü bir çukurdan, dünyaya özgü çok derin bir şey.

"Uzun süren açlığına, sadık kaldı" diye yazdı Juan Larrea bana. Uzun süren açlık demek doğru görünmüyor. İnsanoğlunun sorusunu, bu yeryüzünü kaplayan haksızlığı, insanoğlunun yarısının korkaklığını düşünüp taşındığın yolculuğunun uzun açlığı, uzun yalnızlığı, uzun birleşmeleri. İspanya'nın trajedisi senin ruhunu eziyordu. O ruh ki, zaten senin kendi canınla aşınmıştı, senin kendi çileciliğinle öylesine yaralı, öylesine soyulmuş. İspanya'nın trajedisi, senin sınırsız erdeminde oyuklar açtı. Sen büyük bir adamdın Vallejo. Özeldin, büyüktün; büyük, mineral sessizliği ve zaman ve maddenin bereketli varlığıyla dolu yeraltı taşından ışıltılı bir saray gibi. Ve derinliklerinde, senin ruhunun amansız ateşi, kömür ve küller...

Bir selam, büyük şair; bir selam, kardeşim.

Pablo Neruda

CESAR VALLEJO

Türkçesi: Cevat Çapan

SAATLERİN ZORBALIĞI

Köyde ucuz ekmek pişiren boğuk sesli Dona Antonia,

Delikanlılarla köy kızlarının selamlarından hoşlanan ve kimseyi ayırmadan, "Günaydın, José! Günaydın, Maria!" diye herkesi selamlayan Rahip Santiago,

Geride üç aylık bir bebek bırakıp, bebeği de kendinden sekiz gün sonra ölen o sarışın Carlota,

Gündelikçi Isidora'ya, o saygıdeğer kadına, sofada bir yandan dikiş dikip bir yandan çiftlikteki günlerin türkülerini söyleyen Albina teyzem,

Tenekecinin kapısı önünde, sabah güneşinde uyuklayan adını hatırlamadığım o tek gözlü ihtiyar,

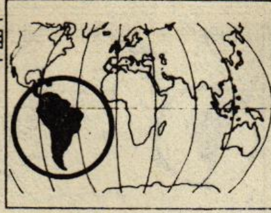
Boyu boyuma varan ve kim bilir kimin kurşunuyla vurulan köpek Rayo,

Yağmur yağarken ve belleğimde kimseler yokken aklıma gelen, belini hiç kırmadan yürüyen Lucas eniştem,

Tabancamda anam, yumruğumda bacım ve kanlı bağrımda kardeşim, üçü de acının acıklı bir türüne bağlanıp birbirini izleyen yılların Ağustos aylarında öldü.

Çaldığı acıklı havalarla bizim mahallenin tavuklarını gün batmadan çok önce uyutan o uzun boylu ayyaş klarnetçi Mendez öldü.

Ölümsüzlüğüm öldü ve ben başında sabahlıyorum.

Latin Amerika Şiiri Üzerine

Ülkü Tamer

Ondokuzuncu yüzyılda Latin Amerikalı şairlerin en büyük sorunu, kendilerinin olmayan yabancı bir dili kullanmak zorunda kalmalarıydı. Brezilyalılar Portekizce, öteki Latin Amerikalı şairler ise İspanyolca yazıyorlardı. Edebiyat geleneklerini uzak ülkelerde, Avrupa'da aramak durumundaydılar. Latin Amerika'yla İspanya arasındaki ilişkiler son derece gergindi. Kıtada, üç yüzyıllık boyunduruktan sonra, bağımsızlık savaşları veriliyordu. Yazarlar, İspanyol olan hiçbir şeyle yakınlık kurmak istemiyorlar, bu yüzden, kullandıkları dilin zenginliğinden, tarihinden, kültürel çağrışımlarından yararlanamıyorlardı. Edebiyatları cılızdı.

1898'de İspanya, Latin Amerika'daki son sömürgesinden de çekilmek zorunda kaldı. Bu, İspanya ile Latin Amerika arasında yeni koşullarla bir "diyalog"un kurulmasına yol açtı. Yazarlar, İspanyol edebiyatıyla yakından ilgilendiler; dillerini bir temele oturttular. Denizaşırı bir "şiir dolaşımı" başladı. Ama eşit bir dolaşımdı bu. Latin Amerika, yalnız siyasal değil, kültürel bağımsızlığını da kazanmıştı.

Ondokuzuncu yüzyılda Latin Amerika şiirinin belli başlı özelliği, bir "savaş şiiri" olmasıydı. Andres Bello, José Joaquin de Olmedo, José Maria Heredia gibi şairler, on sekizinci yüzyılda Avrupa'yı saran devrimci düşüncenin etkisindeydiler. Kendi ülkelerini bağımsız kılmak, özgürlüğe kavuşturmak istiyorlardı. "Büyük Latin Amerika düşü"nü dile getirecek yeni bir şiirin peşindeydiler. Bu şiiri, eski-yeni Avrupalı ustaların yapıtlarından değil, kendi topraklarından yaratma çabasındaydılar. Latin Amerika şiirinin 'konu'sunu genişletmek bakımından büyük yararları oldu.

1830'larda Avrupa romantizminin etkileri görülmeye başlandı. Dört yıl Fransa'da kalan Arjantinli Esteban Echeverria, ülkesine döndükten sonra yeni bir akımın, romantizmin öncüsü oldu. İnsanla doğa arasındaki ilişkiyi arayan, esine dayanan bir akımdı bu; ama gerçekleri anlatılıyordu. Kolombiyalı Gregorio Gutiérrez Gonzáles ile Brezilyalı Antonio Gonçalves Dias, bu akımın başarılı örneklerini verdiler.

Bu arada, aynı akıma bağlı olarak bir *gauchesco* şiiri doğdu. Pampalarda yaşayan *gaucholarıı* konu edinen şiirler yazıldı. Bu şiirin yaratıcılarının hiçbiri *gaucho* değildi; hepsi kentlerde yaşıyordu. Ama şiirlerinde *gaucho*ların dillerini kullandılar. Uruguaylı Bartolomé Hidalgo'nun öncülüğünü ettiği bu türün en büyük yapıtı, Arjantinli José Fernández'in *Martin Fierro*'su oldu.

Kübalı ulusal kahraman José Marti, 1882'de *Ismaelillo* adlı ilk şiir kitabını yayımladı. Latin Amerika şiirinde yeni bir gelişmenin başlangıcıydı bu — *modernismo* akımı başlıyordu.

Modernismo'nun ilk dönemi 1896 yılına kadar sürdü. Yine Kübalı bir başka şair, Julian Del Casal, Meksikalı Manuel Gutiérrez Nájera, Kolombiyalı José Asunción Silva, Nikaraguali Rubén Dario, bu akımın öncülüğünü ettiler. Dario'nun dışında öteki şairler, 1896'dan önce öldüler. Rubén Dario, *modernismo*'nun birinci ve ikinci dönemleri arasında bir bağ oldu. İkinci dönemin belli başlı şairleri, Arjantinli Leopoldo Lugones, Perulu José Santos Chocano, Kolombiyalı Guillermo Valencia, Meksikalı Enrique Gonzáles Martinez ile Amado Nervo, romantizmin klişelerini bir yana bıraktılar; daha disiplinli, ama sadece şiir okurunu değil, herkesi ilgilendiren, bütün Latin Amerikalılara seslenmeyi amaçlayan, bu arada şiire biçimde yeni olanaklar kazandıran sanatçılar olarak ortaya çıktılar.

Modernismo'nun en büyük yararı, Latin Amerika insanına, kendi yaratıcılığı konusunda büyük güven sağlaması oldu. Bu akım, etkisini Latin Amerika ülkelerinin hepsinde gösterdi; giderek İspanyol şiirini bile etkiledi.

Modernismo'nun ilk dönemi, İspanya'ya tepkiden doğmuştu; ikinci döneminde, yeni değerler yaratılması olanağı araştırıldı. 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı, İspanya'nın yenilgisiyle sonuçlanınca, şairler kendi dillerinin kökenlerine eğildiler, İspanyol edebiyatıyla ilişkiler kurdular. Düşman olarak İspanyol emperyalizmini değil, Kuzey Amerika'daki Anglo-Sakson emperyalizmi-

ni görüyorlardı artık. İki dönem arasındaki bağı kuran Rubén Dario, *"hâlâ İsa'ya yakaran, İspanyolca konuşan, yerli kanından yaratılmış temiz Amerika'nın gelecekteki işgalcisi Amerika Birleşik Devletleri"*'nden söz ediyordu.

Modernismo'nun ikinci dönemi sırasında bir başka akım ortaya çıktı: *Mundonovismo (mundo nuevo:* yeni dünya). Bu, Latin Amerikan konularına yeniden dönüştü. *Modernismo*'nun kozmopolitliği, yerini ulusçuluğa bırakıyordu. Bu akımın öncülüğünü, Pancho Villa'yla Estrada Cabrera'yı destekleyen, uzun yıllarını sürgünde, cezaevlerinde geçiren, Perulu bir eleştirmeni öldüren, sonunda kendisi de öldürülen Perulu José Santos Chocano yaptı.

1915 yıllarında, *modernismo*'ya bir tepki daha belirdi, yeni bir akım doğdu: *Sencillismo (sencillo:* yalın, dolaysız). José Marti'nin şiirlerindeki yalın anlatıma dönülüyordu. Bu akımın şairleri bir bahar gününü, Buenos Aires'de bir sokağın köşesini anlatmayı, toplumsal, ulusal sorunlarla ilgilenmeye yeğ tuttular.

Birinci Dünya Savaşı sona erince, Latin Amerika'nın bazı bölgelerine göçmenler geldi; hayat, özellikle kentlerde, değişmeye başladı. Endüstriye geçiş dönemiydi bu. Eski akımlar güçlerini yitirmişti.

Aynı yıllarda Şilili bir şair, Vicente Huidobro, Fransa'da sanatçılarla arkadaşlık kurmuştu; Guillaume Apollinaire ve Pierre Reverdy ile birlikte *Nord Sud* dergisini yönetiyordu. Bu arkadaşlığın etkisiyle, Avrupa'daki yeni akımlarla, özellikle *kübizm*'le ilgilendi. Latin Amerika şiirinde yeni bir akımı, *creacionismo*'yu (yaratıcılık) başlattı. Estetik değerleri her şeyin üstünde tutan, şairi en üstün kişi olarak kabullenen bir akımdı bu.

Aynı yıllarda, İsviçre'de öğrenim yapmış Arjantinli Jorge Luis Borges, İspanya'ya gitti. 1921'de Buenos Aires'e dönünce, Avrupa'daki *avant-garde* sanatın etkilerini taşıyan yapıtlar vermeye başladı. *Gerçeküstücülük*'ün izlerini taşıyan bir bildiri hazırladı; bu bildiriyi, *"Buenos Aires sokaklarına şiiri getirmek için"* duvarlara astı. Böylece, *ultraismo* akımının öncüsü oldu. Arjantinli Oliverio Girondo, Meksikalı José Juan Tablada, Kolombiyalı Léon de Greiff, bu akımın başarılı şairleri arasında yer aldılar.

Bu arada, Latin Amerika'da, özellikle Brezilya ile Karaipler'de,zencilerin sayısında büyük artış olmuştu. Bunun şiirde bir etki yaratması kaçınılmazdı. Bir *poesia negra* akımı doğdu. Bu akımın aşağı yukarı bütün şairleri beyazdı, ama zencilerin dil özelliklerinden yararlanarak bir *Afro-Amerikan* şiiri ya-

ROBERTO FERNANDEZ RETAMAR

Küba, 1930

BİR İSTİLACININ MEZAR YAZITI

Teksas'da at koştururdu büyük deden,
Meksikalı esmer kadınlara saldırdı, sığır çaldı,
Mary Stonehill'le evlendi sonra, bir yuva kurdu
Meşe odunundan yapılmış eşyalarla, "God Bless
Our Home"la.
Deden, Santiago de Cuba'ya gitti,
Batışını gördü İspanyol donanmasının
Ve rom kokusunu taşıdı ülkesine,
Melez kadınlara bir özlem taşıdı.
Baban, barışsever bir adam,
Aylık verdi Guatemala'da bir düzine çocuğa.
Onların izinde yürüdün sen de,
Küba'yı istilaya hazırlandın 1962 güzünde.

Şimdi selvi ağaçlarına gübre olmuşsun.

RUBÉN DARIO

Nikaragua, 1867—1916

İLK SAYFADA

Kara ırmağın, Calamus, buradan aksın.
Düşünce'nin, o aydınlık yüzüyle
gireceği tapınağın kapısıdır bu.
Yüreği çalgısında atan bakıcı onuruna
harfin kutsal simgesini koy, Calamus.
Anlayan onuruna, seven onuruna.
Gümüşten olsun, kardan olsun
düşlere açılan belirsiz kapıdır bu.
Ardına kadar açılmış şimdi.
Düşleri yaşayanlar, girin içeri.

Türkçesi: Ülkü Tamer

ratmayı başardılar. Aynı zamanda toplumsal bir başkaldırı niteliğini taşıyan bu akımın en başarılı şairleri, Porto Rikolu Luis Palés Matos, Kübalı Nicolás Guillén ve Brezilyalı Jorge de Lima'ydı.

Portekizce Brezilya şiiri de aşağı yukarı aynı çizgiyi izleyerek gelişti. 1920-1930 yılları arasında, Manuel Bandeira, Ronald de Carvalho, Emiliano de Cavalcanti, Vicente de Rego Monteiro, Heitor Vila-Lobos gibi şairler *ultraismo*'nun etkilerini taşıyan bir *modernismo* akımını sürdürdüler. Bu akımın en büyük özelliği, Latin Amerika şiirine *humor*'u getirmesiydi.

Latin Amerika'da 1920'lerden sonra çok sayıda güçlü şairler ortaya çıktı: Arjantinli Jorge Luis Borges, Brezilyalı Carlos Drummond de Andrade, Murilo Mendes, Şilili Gabriela Mistral, Pablo Neruda, Nicanor Parra, Kübalı Eugenio Florit, Pablo Armando Fernández, Nicolás Guillén, Ekvadorlu Jorge Carrera Andrade, Meksikalı Alfonso Reyes, Octavio Paz, José Emilio Pacheco, Perulu César Vallejo, Carlos Oquendo de Amat, Venezuelalı Otto D'Sola gibi... Bu şairleri, akımlara bağlı olarak düşünmek olanaksızdır; ama aşağı yukarı hepsinin temelinde *gerçeküstücülük*'ün izleri yatar.

Bu arada, İspanya İç Savaşı'nın bazı Latin Amerika şairleri, özellikle Vallejo ile Neruda üzerinde yarattığı etkiler, kıta şiirinde bir değişime yol açtı. Neruda, "yaslı, karamsar" şiirini, ilk yapıtlarındaki "metafizik"i bırakarak toplumcu bir şiire yöneldi; Vallejo *gerçeküstücülük*'ten sıyrılarak "halkın şairi" olmaya çalıştı. Latin Amerika'nın Amerika Birleşik Devletleri tarafından bir "yeni sömürgecilik" anlayışıyla etki altına alınması ve daha sonraki yıllarda Küba Devrimi, bu değişimi hızlandırdı. Bu değişim, geçmişin süslü, yer yer aşırı duygulu ve duyarlı şiirine bir tepki olarak *antişiir*'i yarattı. Nicanor Parra'nın yapıtlarında doruğuna ulaşan yalın, düz, dolaysız bir şiir diline varıldı.

Günümüzde Latin Amerika şairlerinin büyük çoğunluğu toplumcu şiirin örneklerini vermekte, askeri darbeler, suikastler, işkenceler, kültür emperyalizmi, yerlilerin yoksulluğu ve halkın sorunları gibi konulara el atmaktadır. Nikaraguali şair Ernesto Cardenal'in deyimiyle, şairin görevlerinden biri de, *"AP ve UPI gibi haber ajanslarını yalanlamak"*'tır.

Bu anlayışın en önemli ve etkili şairleri arasında Arjantinli Juan Gelman, Kübalı Nicolás Guillén, Roberto Fernández Retamar, Guatemalalı Otto René Castillo, Nikaraguali Ernesto Cardenal ve Perulu Javier Heraud sayılabilir.

OTTO D'SOLA

Venezuela, 1912

KENTLERİ YAKAN UÇAKLARIN GELİŞİNDEN ÖNCE

Açmış zambakların seheri altındaki şu çocuklar
ölürse eğer,
eğer yoksul ay altındaki şu duvarlar ölürse,
acı çektirmemek için bize, her şeyi gömmelisin,
sessiz mezarcı.

Unutuluş diliyor senden kepenkler ve karanfil,
ıslak çimenlerde kelebekler
ölüleri öpmek için bekleşirken.

Yıkılan duvarları kim duyacak, mezarcı,
ezilen çocukların çığlığını kim duyacak,
yoksa seheri de gömecek misin
sis mezarına?

O uzak yosun ay altındaki her şey ölürse,
acı çektirmemek için bize, her şeyi gömmelisin,
sessiz mezarcı.

Buğday kokan çocukları unutma sakın!
Tarih kokan duvarları unutma sakın!
Yaralı flüt kokan seheri unutma sakın!

NICANOR PARRA

Şili, 1914

GENÇ ŞAİRLER

Nasıl isterseniz öyle yazın
Nasıl anlatırsanız anlatın
öyle çok kan aktı ki köprülerin altından
İnanmak yerinde değil
Tek yolun doğru yol olduğuna.

Şiirde her şeye izin var.

Ama unutmayın temel koşulu:
Bir şeylerle dolmalı boş sayfalar.

Türkçesi: Ülkü Tamer

Latin Amerika Romanı ve Özgünlük Arayışı

Bu yazı Jean Franco'nun The Modern Culture of Latin America, adlı kitabından, Nur Nirven tarafından özetlenerek çevrilmiştir.

* * *

Latin Amerika romancılığı son on yıl içinde gelişti. Julio Cortazar, Mario Vargas Llosa, Gabriel Garcia Marquez ve Carlos Fuentes gibi bir grup romancı yalnızca uluslararası üne kavuşmadı, aynı zamanda kendi yazarları tarafından kendi ülkeleri konusunda yazılan romanları okuma isteğiyle yanan bir okuyucu kitlesi de oluştu. Romanın ortaya çıkışı teknik buluşlarla ve dilde yenileşme akımlarıyla aynı döneme rastladı. Latin Amerika romanının özgünlüğü artık salt yazarının içtenliğine değil, okuyucusuna yorum özgürlüğü verecek biçimde gerecini işlemesine de bağlıydı.

Entellektüelin ya da sanat kahramanının anlamlı bir yaşam modeli aradığı roman Latin Amerika'da uzun süreden beri vardı. Ariel'ce kuşağın romanlarında özgünlük arayışı çevrenin elverişsizliği nedeniyle hemen hemen bir yenilgiyle sonlanmıştı. Son yılların romanlarında ise, entellektüel kahramanın kendini gerçekleştirme arayışı, genelde, istenilen düzeyde bir ülke arayışıyla eşit tutulmuştu.

Eski ve yeni roman anlayışı arasındaki bağlantı yazar Romulo Gallegos'un yapıtlarıyla sağlanır. İlk romanı *Reinoldo Solar* (1920) klasik bir romandır. Ancak *Canaima*'sındaki kahraman Marcos Vargas ile yazar aranılan özgünlüğe kavuşmuş gibidir.

Carlos Fuentes'in romanlarının hemen hemen tümü devrimin sonuçlarını işler. Bununla birlikte Fuentes'in amacı salt geçmişi anlamak değil, Meksika'daki bazı toplumsal sınıfların ahlaksal çöküşlerini de vermektir. *Las buenas conciencias* (Temiz Vicdanlar, 1959)da orta sınıftan bir genç olan Jaime Ceballos ile ailesinin devrimden önceki ve sonraki yaşamlarını anlatır. İlk başkaldırıdan sonra Jaime yeni kuruluşta görev alır. *La muerte de Artemio Cruz*'da (Artemio Cruz'un ölümü) adlı romanında Fuentes Meksika devrimini yapan insanların vicdanını işler. Romanın başında Cruz ölüm yatağındadır; son dakikalarında parça parça geçmişini anımsamaktadır. Böylece Fuentes okuyucusuna Cruz'un ahlak çöküntüsünü kendi değerlendirmesiyle kendi ağzından iletir. Cruz geniş bir aileden gelir, ne var ki, ailesi onu istemez. Devrimle idealizmini yitirdiğinde toplumsal sistemden yararlanarak zengin olur. Artemio Cruz, iki yüzlü ve kurnaz Meksikalının biri olsa da Fuentes onu mahkum etmez. Meksika gibi Cruz'un da beğenilecek bir yanı vardır.

Arjantinli romancı Ernesto Sabato (doğumu 1911) *Sobre heroes y tumbas* (Kahramanlar ve Mezarlar üzerine) adlı kitabında yaşayan bir kahraman aracılığıyla geçmişe döner. Romanın kahramanlarından Alejandra adlı kız babasını öldürür, kendini ve evi ateşe verir. Bir arkadaşının ağzından Alejandra'nın ailesinin öyküsünü öğreniriz. Roman büyük ölçüde 1920-1930 yılları arasıyla Peron'un iktidara gelmesinden önceki Arjantin toplumsal tarihini anlatır. Alejandra'nın babası 'kahramanlar' soyundan gelen bir delidir. Anarşistlerle işbirliğine girerse de asıl amacı siyaset değil, soygunculuktur. *La muerta de Artemio Cruz*'daki gibi Sabato'nun bu romanında da bir idealin yozlaşması vardır. Bu yozlaşma on dokuzuncu yüzyılın başlarında Lavalle ile katili Dorrego'nun yaşadıkları yıllara kadar iner.

Ancak ne Fuentes ne de Sabato romanlarında görüşlerini açıkça belirtirler; romanlarına kendilerinin ve ülkelerinin acıları, karmaşıklıkları yansır.

Açık bir siyasal bildiri vererek sömürüyü anlatan romanlar son yıllarda anlamlı bir tarihsel plana dayandırılmaktadır. Bu yaklaşımın önemli bir örneği Miguel Angel Asturias'ın *Hombres de*

Julio Cortazar

Gabriel Garcia Marquez

maiz (1949) adlı romanıdır. Burada Mestizos'un Kızılderili topraklarını ele geçirmeye başladığı belirsiz bir tarihten yola çıkan yazar, Kızılderililere yakın bir tarihe kadar yapılan baskıları anlatır.

'ANA, BABA KATİLİ' KUŞAK

Birçok Latin Amerikalı yazar için geçmiş, kabul edilmeyecek ve günümüz kuşağının üstesinden gelmesini gerektirecek bir dönemdir. Bu tutum, kuşaklar arasındaki ilişkiden söz eden çok sayıda romana yansıtılmıştır. Bu romanlarda yaşlı kuşağa, yetersizlik ve başarısızlık örneği olarak bakılır; çoğunlukla da konu olarak ana baba katilliği işlenir. Ernesto Sabato'nun *Sobre heroes y tumbas*'ı Alejandra'nın babasını öldürdükten sonra aynı odada kendini yakmasıyla bir yangın kıyımına dönüşür. Böylece, 'kahramanlar' zinciri ortadan kaldırılmıştır; yeni bir Arjantinli tipi olan Martin, Buenos Aires'ten güneye iner ve ulusunun tarihinde yeni bir evre başlar. Mario Benedetti'nin *Gracias por el fuego* (Işığa Teşekkürler, 1964) adlı romanında *viejo* (yaşlı adam), bir Uruguay kuruluşunun çökmesine yol açar. Olağanüstü zengin olan bu adam basını denetler ve haksız kazanç edinir. Ulusu gibi, ailesine de egemen olmaya ve sömürmeye kalkar. Dürüst ve bilinçli kuşağı simgeleyen oğullarından biri, babasını öldürmeyi tasarlar. Ancak tasarısında başarılı olamaz ve kendini öldürür. Carlos Fuentes'in *La muerte de Artemio Cruz*'unda babanın yozluğu, İspanya İç Savaşı'nda çarpışarak ölen oğlunun onurluluğu ile dengelenir.

Örnekler çoğaltılabilir. Hemen her romanda eski kuşak yozlaşmayı simgeler. Böyle işlenmediğinde ise, Carlos Martinez Moreno'nun *El paredon* (Duvar, 1962) romanında olduğu gibi kuşaklar arasındaki ilişkiler çekilmez bir engel haline gelir, bir 'duvar' olur. Bu romanda baba, geçmişte Uruguay'ın yönetimine etkinlikle katılmış bir Liberal'dir. Roman partinin yenilgiye uğramasıyla başlar ve Liberalizm'den düş kırıklığına uğrayan oğul Küba'ya gider.

Güncel Şili romanında kuşaklar arasındaki çatışmalar toplumsal sınıfların yozlaşmasına bağlanır. Örneğin José Donoso'nun *Coronacion* (Taçlandırma, 1959) romanında yönetici sınıf yaşlı ve yeteneksiz, genç işçi sınıfıysa güçlü ve merttir.

COĞRAFİ BOYUTLAR

Tarih geçmişin değerlerini sorgulamada kullanılırsa, coğrafya da ulusal kimliği sorgulama da kullanılır. Günümüz romancısı, kahramanlarını yabancı ülkelerden alarak Latin Amerika'nın diğer kültürlerle ilişkisini ortaya koyar. Örneğin Julio Cortazar'ın *Rayuela*'sının büyük bir bölümü Paris'te, Carlos Martinez Moreno'nun kısa öykülerinden *Los aborigenes* (1964) Roma'da geçer.

Daha önceki kuşaktan gelen yazarlar arka plan olarak Avrupa'yı sıkça kullanmışlar ve on dokuzuncu yüzyılda Şilili romancı Alberto Blest Gana'dan (1830-1920) başlayarak Latin Amerika romanlarında 'sürgün yeri' hep Paris olmuştur. Latin Amerika romanlarına Kuzey Amerika'nın girmesiyse daha yenidir. Bazı romanlarda olaylar Kuzey Amerika'da geçmese bile, nefret duyulan sömürücü kahraman —viski içen sevimsiz yankee— olarak Amerikalılara da yer verilmiştir. Ancak son yıllarda kahramanlar, 'iyi Amerikalılardan' da seçilmektedir. Örneğin Miguel Angel Asturias'ın *Viento fuerte*'de (Şiddetli Rüzgar, 1950) Guetemala'da muz ekimini denetleyen 'kötü Amerikalının' karşısına Kızılderililere yardım eden ve sömürüye karşı savaşan 'iyi Amerikalı' çıkarılmıştır. Ve *La muerte de Artemio Cruz*, 'Latin Amerika'nın savaşımında, Kuzey Amerika'nın gerçek sesi, dost ve yoldaş' C. Wright Mills'e adanmıştır.

JORGE LUIS BORGES

Arjantin, 1899

Türkçesi: Ülkü Tamer

MELEKLERE BENZEYEN EVLER

Mavi evler gördüm
San Juan'la Chacabuco'nun kesiştiği yerde,
Serüven rengi taşıyan evler.
Sancak gibiydiler,
Ve derindiler kent dışını özgür kılan Doğu kadar.
Seher rengindeydi kimi, kimi şafak renginde.
Kararmış, kirli köşeler karşısında
Bir tutku gibi parlıyorlardı.
Kadınları düşündüm,
Tutuşan bahçelerinden göğe bakan kadınları.
Akşam karanlığında bile seçilen soluk kollarını,
Kara perçemlerini düşündüm;
Bal kavanozlarına benzeyen gözlerinde
Yansımanın sevincini düşündüm.
Köşeyi mavilere boyayan bir acıydı bu.
Demir kapıdan geçeceğim, avludan geçeceğim,
Beni bekleyen güzel bir kız olacak odada.
Susacağız, alevler gibi titreyerek,
Bir mutluluk yeşerecek o sessizlikte.

"Çarmıhı Kıran İsa"— Orozco

Devrim ve Resim

Bu yazı Jean Franco'nun The Modern Culture of Latin America, adlı kitabından, Nur Nirven tarafından özetlenerek çevrilmiştir.

* * *

Meksikalı duvar ressamı Jose Clemente Orozco 1947'de, devrimden sonra Meksika duvar resminin geçirdiği evreleri tanımlarken, üç akım saptar. İlki, 'ulusalcı' akım, iki biçime ayrılır: eskil ve resimsel ile halk resmi —Toltek ya da Aztek Olimpos'u, modern yerli giysileri ve tipler—. İkincisi, 'tarihsel içerikli duvar resmidir'. Orozco, bu duvar resimlerinin birbirine ters düştüğünü, bir duvar resmindeki kahramanın, başka bir duvar resminde eşkiya olarak betimlendiğini belirtir. Üçüncüsü, 'tuhaf bir inatla çok sayıda şehit, zulüm, mucize, peygamber, ermiş, papaz ve İncil yazarlarıyla Hıristiyan ikonlarının ortaya çıktığı devrimci ve sosyalist' akımdır. Orozco, bu ikonculuğun yüzeysel biçimde güncelleştirildiğini, ok ve yayın yerini uçan bombaların ya da atomun, oldukça belirsiz bir gelecekteki karmakarış ve fantastik bir Cennet'in aldığını belirtir. Hıristiyan imgesinin, on dokuzuncu yüzyıl, *özgürlüğü, demokrasisi* ve *barışının* simgesiyle umutsuzca karıştığını ekler[1].

Diego Rivara'nın Guadalajara Üniversitesi'nin duvarlarındaki resmi.

Orozco'nun saldırısı, devrimci resmin sorunlarına aşırı yalın bir çözüm getirenlere yöneliktir. Daha önde gelen duvar ressamları sorunu daha esaslı bir düzeyde çözmek için özgün çaba gösteriyorlardı. Belirgin bir siyasal ideolojiye bağlı olmamasına karşın Orozco, duvar resimlerine verdiği adlardan anlaşıldığı üzere, devrimci fikirlerini resimle açıklamak zorunda kaldı. Escuela Nacional Preparatoria'daki ilk duvar resimleri *'İşçilerin Arasına Nefret Eken Burjuvazi', 'Eski Düzenin Yıkı-*

mı' gibi adlar taşır. Guadalajara'da hükümet sarayına *'Toplumsal Savaşım, Criollo Kuralı ve Nefret'* konulu bir duvar resmi yaptı. Guadalajara Üniversitesi'nin toplantı salonunda çeşitli tipte yaratıcı insan resmi yaptı: 'İşçi', 'Başkaldıran', 'Düşünür', 'Bilim adamı'. Orozco'nun yapıtlarını incelediğimizde, fırsatçı zengine saldırısının nedeninin siyasaldan çok dinsel olduğunu, bunun Meksika'dan ve Ortaçağ geleneğinden kaynaklandığını görürüz[2]. Karikatür niteliği taşımayan yapıtlarının — 'Soldaderas' (Yardakçılar), yağlıboya 'La trinchera', 'Çarmıhı Kıran İsa', Guadalajaro Yetimler Evi'nin kubbesine betimlediği 'Ateş'— hiçbiri kısa öyküler biçiminde olmayıp, acı çeken ve kaygılı insanları konu alır. Taşbaskısı 'Soldaderes'te geri çekilen devrimci iki asker duvarın siyahlığında kaybolur. Silahlarının altındaki omuzlarının tüm eğrisi, eğilmiş başları, onları izleyen beyaz giysili kadın figürünün eğimi boyun eğiş belirtir. Burada savaşın utkusu değil, acısı anlatılır. Benzer biçimde, 'La Trinchero'da yaralı ya da ölmek üzere olan erkek figürü, onulmaz bir umutsuzlukla, resmin bir ucundan öteki ucuna kadar arkaya eğilmiştir; bu resimde sivri, diş gibi mermiler, bir bıçak, hedefe nişan alan bir silahla çerçevelenmiş eğik insan gövdeleri yenilmenin acısı içindedir. Guadalajara kubbesindeki 'Ateş'te ve 'Çarmıhı Kıran İsa' resminde —olağanüstü güçte iki resim— bir savaşım, çaba ve tasa duygusu vardır. Kubbedeki resimde döne döne çıkan yalımlar arasından beliren insan figürü, yalımlarca yok ediliyormuş gibidir. Burada betimlenen Heraklit çarkıdır. 'Çarmıhı Kıran İsa'da bir eksen olarak kullanılan İsa figürü, taşın ve çarmıhın güçlü çizgilerinde hemen hemen kaybolur[3]. Böylece, Orozco, insanın evrensel düzeyde kaygısını ve savaşımını bize anlatmak için resimden yararlanır.

Meksika'nın önde gelen öteki iki duvar ressamı Rivera ve Sequeiros da devrimci ideolojiyi resimle yorumlamaya çalıştılar. Rivera'nın ilk duvar resimlerinde bezemesellik egemendir. Eğitim Bakanlığı'ndaki duvar resimlerinde doğa görünümü ve Tehuantepec Kıstak'ında yaşayan halk görülür: bu resimde maden işçileri, çiftçiler, çömlekçiler vb. betimlenmiştir. Halk şenlikleri, danslar ve törenler gösterilmiştir. Ancak burada da rengin kullanılışı, ima yoluyla ressamın genel görüşünü belirtir. Bir eleştirmen şöyle der: "İkinci katta *gri tek renklerde* entellektüel simgeler var. üçüncü kat koridorunda, *daha sıcak* tonlarda... halkın tinsel yaşamı görülür[4]. Böylece Rivera 'iyiyi' sıcak, yeryüzü, var oluşun doğal ritmiyle eş tutar; soğuk renkleri yaşama karşıt olan entellektüelliğin simgelerine ve halkı ezenlere ayırır. Burada belirtilen doğalcı görüş en yetkin ifadesini Chapingo Tarım Okulu'ndaki duvar resimlerinde bulur; bu resimlerde yeryüzünü simgeleyen büyük, çıplak bir kadın figürü egemendir. Orozco'nun resimlerindeki kırık çizgilerin ve güçlü diyagonallerin tersine, Rivera özellikle doğayı, doğanın güzellikleri olan kadını ve erkeği betimlerken, en duyarlı yapıtlarında dölyatağına benzeyen biçimler ve yumuşak eğriler vardır.

Meksikalı üçlüsünün üçüncü ressamı David Alfaro Siqueiros, duvar ve sehpa resimlerinde insanın bazı organlarını, özellikle kolunu ve yumruğunu vurgulamak için olağanüstü bir 'gizleme' tekniği uyguladı. Kendi portrelerinden birinde, ön planda kocaman bir başparmak vardır. Ağlayan bir kadın resminde göz çukurlarına gömülmüş koskoca iki elle yüz, hemen hemen gizlenmiştir. 'La obrera'da (İşçi Kadın) bulanık ve belirsiz yüze karşıt olarak güçlü kollar ve eller vurgulanmıştır. Özel Ulusal Üniversite'deki bir duvar resminde kocaman bir kolun sıkılmış bir yumrukla sonlandığı görülür. Siqueiros için kol ve el, elle yapılan işin saygınlığının simgesidir; onlar işçinin başlıca gereçleridir. Entellektüelin ve aristokratın tersine, elleriyle çalışan işçinin yüceltilmesi, güçlü çizgilerle betimlediği sağlam, kaba hatlı kadın ve erkek portrelerinin de özelliğidir. Bu resimler on sekizinci yüzyılın zarif aristokrat portrelerine —örneğin Gainsborough'un yaptıkları— bir karşı sav oluşturur.

Duvar resmini benimseyen, resme yeni ve devrimci bir ruh getirmeye çalışan dördüncü ressam Brezilyalı Candido Portinari (doğumu 1903)dir. Orozco gibi Portinari de siyasetle resmi bağdaştırmayı kabul etmedi; gene de hem sehpa, hem de duvar resimlerinde elleriyle çalışan işçiyi ön plana çıkardı. Portinari 1928-1931 yılları arasında Avrupa'da eğitim yaptı. Bu tarihten sonra yaptığı ilk önemli resimleri —örneğin Çocuklu Bahia Kadını— Picasso'nun 1920'lerin başında betimlediği anıtsal kadınlardan izler taşır. Aslında Siqueiros için kol ve el neyse, Portinari için de işçi kadının ve erkeğin anıtsal gövdesi odur. Rio Eğitim Bakanlığı'ndaki bir dizi duvar resmi elleriyle çalışan değişik işçileri gösterir; tütün, pamuk, kauçuk işçileri ve sığır çobanı. Bütün bu resimlerde işçinin yüzünden çok gövdesi vurgulanmıştır.

Kısacası, bu yeni resim okulu yeni değerleri belirtmiştir. Aristokrat gelenekleri yıkmış ve Aristokratlığın özelliklerinden ya da yumuşak ve eğimli çizgili çıplaklardan çok, gövdelerin, bacakların, kolların, kabasabalığın, onurlu çizgilerin vurgulandığı değişik fiziksel tipler betimlenmiştir.

Duvarlardaki Tanıklık

*Meksika resminin üç büyükleri diye anılan **Jose Clemens Orozco, Diego Rivera ve Alfaro Siqueiros** binlerce metrekarelik duvar resimlerinden ilkini 1922'de gerçekleştirdiler. Meksikalı sanatçıların, toplumun yaşadıklarına "tanıklıklarını müzeye kapatmak değil, sokakları ve toplantı yerlerini müzeye çevirmek" üzere çalışmaları Meksika duvarlarına yansıyacaktı. Orozco şöyle anlatıyordu: "Duvar resmi iyi bir başlangıç yaptı. Yanlışlıklar bile yararlı oldu. Sanatın içine düştüğü basmakalıplık giderildi. Birçok önyargı silindi ve bu sonuç, toplumsal sorunlara yeni açılardan bakılmasını sağladı. Fildişi kulelerinde yararsız bir ömür süren gözbağcıların alçaltıcı bohem çağı tasfiye edildi. Şimdi ressamlar ve heykel sanatçıları güçlü, sağlam ve bilgili eylem adamları olacaklar. Her şeyi bilmek ve anlamak, yeni bir dünya yaratılmasına en çabuk biçimde katılmak isteğiyle yanan bu sanatçılar, tıpkı çalışkan bir işçi gibi, günde sekiz ya da on saat çalışmaya hazırdırlar. Stüdyolarda, üniversitelerde, okullarda, fabrikalarda yerlerini alacaklardır."*

Siqueiros da duvar resimlerini şöyle tanımlıyordu: "Modern Meksika resim sanatı, Meksika devriminin anlatımıdır. Bu resmin sadece İspanyol öncesi dönemin ve sömürge döneminin önemli kültürel sonucu olduğunu düşünmek asla doğru değildir. Çünkü aynı kültür temeli Guatemala, Honduras, Ekvador, Peru ve Bolivya'da da az çok vardır. Devrim olmasaydı, Meksika resim sanatı da olmayacaktı."

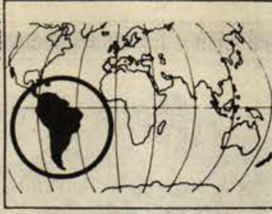
---

(1) Orozco, *Textos de Orozco*, s. 81. Buradaki alıntılar 1947'de açılan sergi kataloğundandır.

(2) Manuel Maples Arce, *Modern Mexican Art;* ayrıca bk. Justino Fernandez, *Arte moderno y contemporaneo de Mexico.*

(3) Margarita Nelkin, *El expressionismo en la plastica mexicana de hoy.*, s. 15

(4) Maples Arco, a.g.e., s. 20

Meksika Devrimi Üzerine

Le Monde'un 2 Aralık 1984 sayısında yayınlanan Claude Fléuter'nin ünlü romancı Carlos Fuentes'le yaptığı konuşmanın ilginç bölümlerini ve yazının sunuşunu özetleyerek yayınlıyoruz.

Romancı, dramaturg ve denemeci Carlos Fuentes, bugün Latin Amerika'nın en tanınmış yazarları arasında yeralıyor. (Artemio Cruz'un Ölümü, En Duru Yer, Hydra'nın Başı, Yanan Sular) Kendisi de uzun süre Meksika'nın Paris Büyükelçiliği görevinde bulunan ve diplomat çocuğu, şimdilerde günlerini Meksiko ile öğretim üyeliğini yaptığı Harvard Üniversitesi (ABD) arasında mekik dokuyarak geçiriyor. Carlos Fuentes'in şimdilerde üzerinde çalışmakta olduğu romanı *Yaşlı Yabancı*, yazar için anlamlı bir olay üzerinde temelleniyor: *Kötümserlik Felsefesi*'nin yazarı Kuzey Amerikalı Ambrose Bierce, bir yıl içinde hem oğlunu yitirmiş, hem de karısı ve kızı tarafından terk edilmişti. Oğlu, Bierce'a *"Haklıymışsın. Yaşamaya değmiyor. Dünya feci bir yer"* dedikten sonra intihar etmiş, karısı *"seni otuz yıl çektim. Artık dayanamıyorum. Seni terk ediyorum"* deyip gitmiş, kızı ise *"ailemizi dağıttın. Artık seninle yaşayamam"* dedikten sonra evden uzaklaşmıştı. Dinsel inançları, hiç değilse hâlâ inandıkları nedeniyle Bierce kendini de öldürememiş, nihayet Pancho Villa'nın birliklerine katılmada karar kılmıştı. *"Meksika'ya yabancı olan biri için bu"* diyordu Fuentes, *"intihar demekti."*

"Francisco Villa" diyor Carlos Fuentes, "Meksika'nın çorak kuzey bölgesindendi. Doğduğu bölgede büyük hayvan *hacienda*'ları (çiftlik) vardı. Villa, bu çiftliklerden birisinde çoban, hizmetkâr olarak çalışıyordu. Çiftlik sahiplerinden biri kızkardeşinin ırzına geçmiş. Villa ise bunu suskun izlemek zorunda kalmıştı. 1910'da Meksika devrimi patlak verdiğinde, Francisco Villa büyük bir strateji uzmanı, dâhi bir gerilla olduğunu ortaya koydu.

"Villa, doğanın kuvvetlerine benzetilir. Geçtiği her yerde toprakları paylaştırmış, okullar yaptırmıştır. Kültürü yoktu; okumayı sonradan, ileri yaşlarda öğrenmişti, ama bir halk bilgesiydi. Köylülerin borçlarını erteledi, tefecileri telgraf direklerine astırdı.

"Francisco *Pancho* Villa üzerine pek çok hikâye anlatılır. Ancak şu doğrudur: 1918'de geri çekilişini tamamlamış, köylüleri yeniden saldırıya geçmenin gerekliliğine iknaya çalışıyordu. Biri *"Hayır, artık seninle gelemem, karımı evimi bırakamam"* diye itiraz edecek oldu. Hemen ardından birkaç el ateş edildi. Villa, gülümseyerek *"Artık karın yok, şu yangını görüyor musun, işte! Artık evin de yok. Şimdi bizimle geliyorsun"*. Panco Villa için devrim sırasında ev, tüm Meksika'ydı. Kimsenin ne bir eve hakkı vardı, ne de bir eşe..."

Francisco Pancho Villa

Carlos Fuentes

■ **Francisco Villa ile Emiliano Zapata arasından ne fark vardı?**

☐ Villa, Kuzey'in büyük hacienda'larındaki "ırgatlık" sistemine karşı ayaklanmıştı. Emiliano Zapata ise Aztekler zamanına dek uzanan ortaklaşacı (communautaire) geleneğin mirasçısıydı. Yitirilmiş bu ortaklaşacı yapıyı bulmak istiyordu. Kâğıtlarla. Kâğıtlar, Zapata için önemliydi. *"Bu topraklar bizimdir, işte bakın. Morelos Devleti'nin topraklarının topluluğa ait olduğuna dair İspanya Kralı'nın imzası."*

Emiliano Zapata Meksika devriminin en derin gerçeğidir. Daima, *"Meksika'nın yasaları ülkenin toplumsal ve iktisadi gerçekliğini yeniden üretmeli ve geliştirmelidir."* derdi.

Zapata ve Villa, Meksiko sokaklarına 1915'te inerler. Ne var ki iktidarı ele geçirmek gibi bir talepleri yoktur, o sıralarda. Tek amaçları, kendi köylerinde yerel demokrasiyi uygulamaktır. Hemen hemen ütopik bir momenttir yakalanan; diktatör Hierta düşmüş, Carranza ise henüz iktidarını sağlamlaştıramamıştır. Morelos'un kadın ve erkekleri Devlet yaşamını özerkçe örgütlemektedir. İç savaşın harap ettiği *hacienda*'ların yakılıp yıkıldığı bir bölgede, tarımsal üretimi yeniden örgütleyebilir, hattâ verimi büyük ölçüde yükseltebilirler. Bunu okullarını ve Meksiko'yu terk ederek sulama, ekip-biçme ve hasatta Zapata'cılara yardıma gelen ulusal Tarım okulu öğrencilerinin işbirliği sayesinde başarırlar; çünkü insanlar birbirini tanıdığı ve saygı duyduğuna göre onları yönetmek ve baskı altında tutmak için bir kuvvete gerek olmadığını düşünmektedir.

Meksika devrimi, ülkenin kendi kaynaklarını harekete geçiren eylem oldu. Halkı ayağa kaldırdı. Hareketliliğin tipik simgesi, trendi. Savaşçıların tüm ailesi trende yaşıyordu; kadınlar, çocuklar, hattâ açık havada doğan bebekler. Kendi içine kapalı yaşayan bir ülke için ne müthiş bir zıtlıktır bu!

Devrimin gerçekleştirdiği ilk iş, hacienda'nın serfi durumundaki köylüleri kurtarmak oldu. Ardından okuma yazma seferberliği başladı; kimi zaman bunun için ağır bedeller ödeniyordu. Büyük toprak sahipleri öğretmenleri köye sokmuyor, hattâ kulaklarını burunlarını kesip Meksiko'ya geri gönderiyorlardı.

■ **Meksika Devrimi, kitaplarınızda ağırlıklı bir yer tutuyor.**

☐ Romanlarımda modern Meksika'dan sıkça söz ediyorum; bu ülkede son elli yılda gerçekleştirilenlerin tümü, devrimin sonucu oldu. Benim için esas kültürel gerçek, Meksika'nın tüm geçmişinin, hem yerli köklerimizin, hem de sömürgecilik çağının yeniden keşfidir.

Meksika Devriminin önderleri Emiliano Zapata, Pancho Villa ve Madero (küçük resim)

Meksika'nın ne olduğu, devrimin neleri gerçekleştirdiği *En Duru Bölge*'de yansıtılıyor. Örneğin Bankacı Federico Robles var; Robles, Meksika devrimini, Fransız burjuvalarının Fransız Devrimi'ni değerlendirdikleri gibi algılıyor: yani yeni vurgunların fırsatı olarak. Balzac toplumunda tırmanacak kurnazlığı, arsızlığı gösteremeyenler var. Meksika'nın derinliklerinden gelen, geceleri yaşayıp Meksika denen bu bayat pastanın içinde neler olup bittiğini öğrenmek isteyen iki yeraltı insanı var.

■ ***En Duru Bölge*'de, Meksika'da bir kimsenin başarıya ulaşamadığını söylüyorsunuz. Cuauhtemoc, Hidalgo, Madero, Zapata'nın kahraman olmak için telef olmaları gerekti.**

☐ Her yerde olduğu gibi kahramanlar genç ölmeli, Emiliano Zapata otuzdokuz yaşındayken, Pancho Villa ve Francisco Madero da kırk iki yaşındayken öldürüldüler. Meksikalıların ölüm hakkındaki kavrayışları, onu hayatın bir parçası olarak algılar. *En Duru Bölge*'de bu temayı gösteren bir bölüm var. Köylerden birinde bir ihtiyar, ölümünün yakın olduğunu hisseder. Ölümünden yararlanmak üzere evine çekilir. Ölüm gelip de onu gördüğünde, başkalarına nasıl olduğunu anlatmayı çeker içi. Evinden çıkıp yerde sürünürken bahçeden meyve çalan bir çocuğa rastlar. Çocuk, ihtiyarın ölüşünü seyreder. İhtiyar izleyici ve tanık olduğu için teşekkür eder çocuğa. Ve ona ölümünü armağan olarak sunar.

Artemio Cruz'un Ölümü'nde de başka bir acıyı anlattım. Cruz, hayatının son on iki saatinde kendisi için belirleyici olan, şu yolun değil de, bunun seçimini yaptığı on iki günü hatırlar. Devrimin çarpışmaları boyunca yükselişini, politikacılık faaliyetini, fırsatları değerlendirip servetini arttırışını, Meksika ekonomisinin zirvesindeki konumunu, Kuzey Amerikan çıkarlarıyla işbirliği yapışını... hatırlar. Birkaç şeye sadık kalmıştır: gençliğinde sevdiği kadına, kendisinin süremediği bir yaşamı sürdüğü için yitirdiği bir oğula... Katı ve arı bir ideolojiden uzaklaştığı gerekçesiyle devrimi yargılıyoruz; ne var ki bir devrimin gerçekliğinin çelişkileri, iniş ve çıkışları olduğunu görebilmekten uzağız.

Henry Kissenger Orta Amerika üzerine raporunda Meksika devriminin yerli, oysa Küba Devrimi'nin dışarıdan yönlendirilen yabancı bir devrim olduğunu söylemişti. Gerçekten Latin Amerika'ya özgü olan birtek şey var; bu ne kapitalizm, ne sosyalizm. Bu, İspanyol karşı-reform hareketi, hükümetin otoriter sistemi. Ve biz tarihimizin gecesinin derinliklerinden gelen çelişkileri çözebilmiş değiliz. Dehamızla ve yenilgilerimizi sanat eserine çevirmedeki ustalığımızla, fazlasıyla İspanyol'uz. Sorunlarımıza uyarlanmış siyasal biçimler yaratmıyor, karşıtlıklarımızın üstesinden gelmek, yaşamımızı ölümümüzün de ötesinde olumlayabilmek için romanlar üretiyoruz. Belki de kamu yaşamımızdaki Balkanlaşma, bölünme, dalkavukluk ve bayağılaşma gibi sorunları çözümleyebilmek için Latin Amerika'nın kültürel zenginliğinden yararlanabileceğimiz an nihayet gelmiştir.

Boyalı Basın Üzerine

Hüseyin Nazım

Gazeteciliği soylu kurallarına uygun bir biçimde uygulamaya özen gösteren basının, tirajla ilgili handikapı aslında Batı'da da bizdekinden pek farklı değil. Avrupa ve Amerika'nın ciddi gazete ve dergilerinin tirajlarının sansasyon gazetelerine oranla hatırı sayılır ölçüde düşük olduğunu biliyoruz. Fransa'da opinyon gazetesi Le Monde'un yirmi yılı aşkın bir süreden sonra ulaştığı tiraj beşyüzbinler dolayındadır. Şu sıralar ayağının biraz tökezlemesine karşın sansasyon gazetesi France-soir'ın tirajı yıllardır birbuçuk milyonluk düzeylerde gezinmektedir. İngiltere, Batı Almanya ve ABD'den de aynı yönde örnekler vermek pekâla mümkün. Ama bizde oran, gözlediğimiz kadarıyla, çok daha değişik. Sansasyon herkesin de bildiği gibi, eğitim düzeyi düşük kitleler nezdinde her zaman prim yapan bir öğedir. Sözü edilen gazetelerin ve o tür gazetelerde çalışan gazetecilerin işi gücü sansasyon haberlerin peşinde koşmak, bulamadıklarında da düpedüz uydurmaktır. Basın tarihi düzmece haber konusunda inanılmaz olaylara tanıktır. İşi sahteciliğe, hatta "düzenlenmiş" cinayete dek vardıranlara bile rastlamak olasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde en büyük gazetecilik ödülü Pulitzer'i alan bir gazetecinin ödüle neden olan haberinin düzmece olduğu anlaşılınca, ödülünün geri alındığı yakın geçmişin olayları arasındadır. Bu konuda son bir örnek ise ünlü Batı Alman dergisi Stern'in bir muhabirinin Hitler'in sahte anılarını tezgahlamaya kalkıştığı için ağır cezalara çarptırılmış olmasıdır.

Sansasyon gazeteciliği, pornografi teşhirciliği kapitalist sistemlerin hem sonucu, hem de diğer tecimsel uğraşlar gibi kazanca yönelik ayrılmaz parçasıdır. Bu yüzden o sistemlerde kimse artık endüstri düzeyine ulaşan bu tür basını engellemeye yanaşmaz. Bu tür basının oralardaki müşterileri de yoksul ve eğitimsiz kitlelerdir. Buna karşılık, Batı dünyasında sansasyon gazeteciliğinin büyük tirajlara ulaşmasına karşılık, salt pornografi teşhirciliği yapan basının tirajları "marjinal" kalmaktadır. Çünkü, oralarda, sözünü ettiğimiz yoksulluk ve eğitimsizlik görelidir. Oysa bizde bunun tam aksi gözlenmekte, porno teşhirciliğine soyunan gazeteler en az sansasyon gazeteleri kadar, hatta bazan onların da üstünde tirajlara ulaşabilmektedirler.

Kısaca, neresinden bakılırsa bakılsın, yalan haber, bile isteye abartılmış haber, toplumun kanayan yaralarını, eğitimsiz dolayısıyla da korunmasız kitlelerin sosyo-ekonomik durumlarından kaynaklanan durumlarını, cinsel güdülerini, özlem ve umutlarını sömürerek milyonlar vuran gazetecilik, dünyanın hiçbir yerinde gazetecilik sayılmaz. Böylesi pis bir uğraşa bulaşanlara da gazeteci denmez. Kuşkusuz, gazetecilik günümüzde endüstri düzeyine ulaşmış bir işkoludur. Objektif ve doğru haber, olayların nitelikli yorumu, toplumsal yaraların sarılıp iyileştirilmesinde etkin çabalar veren, okutan, eğiten, insanı yücelten, ona değer veren gazeteler de, o gazetelerde çalışanlar da para kazanırlar, kuşkusuz. Ama bu, mütevazi de olsa, hakedilmiş bir kazanç, verilen uğraş da gazeteciliğin geleneklerine uygun soylu bir uğraştır. Gerçek gazeteciler bunlardır.

Siz, bu yüz kızartıcı türün şampiyonlarının övünmelerine, onlara bu "başarılarından" ötürü alkış tutanlara bakmayın. Oyunun kuralı hiç de sanıldığı kadar karmaşık değildir. Yeterli sermaye, güçlü bir dağıtım örgütü, reklama yatıracak biraz da paranız varsa, bu tür esnaflığa kolaylıkla soyunabilirsiniz. İçerik, zaten mevcut bulunmadığından, bu konuda bir güçlük yok. Yapacağınız tek şey yoksul kitlelerin cinsel güdülerini kaşımak, sosyo-ekonomik durumlarından kaynaklanan olumsuzlukları fütursuzca sergilemek, piyangoyla bed umut dağıtmak, bir de, en önemlisi, gazetenin fiyatını yoksulun cebinde kalan son elliliğe göre ayarlamayı ihmal etmemek. Bu nokta son derecede önemlidir. Çünkü, ulaştığınız astronomik tirajın sarhoşluğuyla "gazetenizin" fiyatını, doğru dürüst gazetelerin fiyatlarıyla eşitlemeye kalkışırsanız, bu, kısa yoldan köşeyi dönme düşünüzün sonu olur. Bu alanda başarının sırrı "ucuz haber, ucuz gazetedir." Örneğin İtalya'da bir gazete, doğru dürüst gazetelerin satıldıkları fiyatı, tam para birimine tamamlayan bir fiyata satmayı akıl ettiği, bu yolla da ülkedeki bozuk para yokluğuna dolaylı da olsa çözüm getirdiği için akıl almaz tirajlara ulaşmıştır. Okuyucu 80 lirete satılan bir gazete satın aldığında, satıcı ona, bozuk para yokluğunu öne sürerek, paranın 20 liretlik üstünü, bu "gazeteyi" satarak ödüyordu. Böyle bir şeyi akıl etmek, kuşkusuz, kolay değildir. Ama bunun başarılı gazetecilikle de hiçbir ilgisi yoktur. Bunun adı, olsa olsa, esnaf kurnazlığıdır.

Boyalı basın, ülkemizde yeni değil. Tipo döneminde de vardı. Ofset'le birlikte renklendi, albenisi büyük ölçüde arttı. Kötü mal alıcısına, daha da bir allanıp pullanıp satılır oldu. Bu arada teknik gelişmeye koşut olarak "rezillik" de alabildiğine gelişti. Öte yanda toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda büyük bir hızla yoksullaşması ile boyalı basında rezilliğin gemi azıya alarak şahlanması, giderek rezilliğin de rezilleşmesi arasındaki ilişkiyi de, kuşkusuz gözden kaçırmamak gerekir. Gerçekten de Türkiye gelir dağılımında 126 ülke arasında en kötü sekiz ülke arasında yer almaktadır. Ülkenin gelir düzeyi 1500 dolardan 1000 dolara düşmüştür. Ve bütün bunlar son beş yılda olmuştur. Halkın her geçen gün yoksullaştığını anlamak için ekonomi uzmanlarının ya da söz gelimi "bir bilenin" kapısını aşındırmak da gerekmez. Düşüşü anlamak için çevreye bir göz atmak bile yeterlidir. Birbuçuk milyona çakmakların, beş milyona saatların, üç

buçuk milyona ipek kimonoların kapış kapış satıldığı bir ülkede dört nüfusla ayda yirmi-otuz bine talim edenler büyük çoğunluğu oluşturuyorsa eğer, o ülkede birşeyler çürüyor demektir.

Basında, özellikle de boyalı basında görülen çürüme, tüm toplumu saran çürümenin ayrılmaz parçasıdır. Bu açıdan bakıldığında, ergenlik dönemi düzeyindeki arabesk-porno edebiyatının karşı konulmaz yükselişi, kimseyi şaşırtmamalıdır. Boyalı basının sergilediği rezilliklerle astronomik tirajlara tırmanması, vahşi boyutlara ulaşan köşeyi dönme hummasının, toplumun her kesimini ahtapot gibi saran dev boyutlu rüşvet skandallarının, devlet eliyle anında milyarder olan görgüsüz türedilerin kol gezdiği dönemlerin şaşmaz göstergeleri arasındadır. Parababalarının milyarlarına milyar katmaları için parmaklarını şıklatmalarının yeterli olduğu,rüşvetin bakanlık düzeylerine dek tırmanabildiği yozlaşma dönemlerinin ikinci belirgin göstergesi ise, talih oyunlarının, kitlelerin yoksullaşmasıyla ters orantılı biçimde artmasıdır. Talih oyunları hiçbir dönemde bugünkü boyutlara ulaşmamıştır. Fuhuşun yaygınlaşarak toplumsal bir yara düzeyine yükselmesi de yozlaşma döneminin bir diğer önemli göstergesidir. Milli Piyango, çekilişlerini haftada bir yapmanın hazırlığındadır. Bununla da yetinmemekte, pek gerekliymiş gibi, yoksul halkın sırtına bir de Loto denilen illeti yüklemenin peşindedir. Bu arada ikramiyeler de, enflasyona koşut olarak, astronomik rakamlara çıkarılmıştır. Spor Toto, yaşamı boyu maça gitmemiş kitleleri de sarmıştır. At yarışları çoktan çığrından çıkmış, neredeyse atlar bile şike yapar olmuşlardır. Kısaca ANAP yönetimi halkın cebinde kalan son kuruşunu da almanın hazırlığındadır.

Kitlelerin yoksullaşmasıyla, boyalı basın, talih oyunları, fuhuş, rüşvet, işsizlik ve eğitimsizlikten kaynaklanan aile facialarının artması arasındaki ilişki, kanımızca hiçbir şekilde gözardı edilemeyecek ölçüde açıktır.

Boyalı basını, salt tirajlarına bakarak yere göğe koyamayan kimi politikacıların bunu "artniyetsiz" yaptıkları da sanılmamalıdır. Halkın depolitizasyonu, kimilerinin politikalarını rahat sürdürmelerinin vazgeçilmez koşuludur. Yoksa o rezillikleri evlerine sokmadıklarından kimsenin kuşkusu olmamalıdır. Boyalı basının her fırsatta sırtının sıvanmasının önde gelen nedeni budur. Ama bizi asıl şaşırtan kimi "basın" mensubunun da bu rezilliklere alkış tutması.

Umutsuz, her türlü dinsel ve cinsel tabunun altında ezile büzüle yaşamın yolunu şaşırmış kitlelerin güdülerini, yaralarını kaşıyarak, onları umut vaadiyle aldatarak, sorunlarını, yoksulluklarından, işsizliklerinden kaynaklanan suçlarını pervasızca teşhir ederek, yalan haber, yalan resim basarak, mahalle çocuğu düzeyinde ucuz porno başlıklar atarak, tanrının her günü "beyaz et" sergileyerek elde edilen tirajlar hangi yüzle başarılı basın olarak alkışlanabiliyor. Bu nesnelerin "yaratıcısı" sexshop tezgahtarları nasıl saygıdeğer basın kuruluşlarınca ödüllendirilebiliyor?

Zabıta olayları, mahkeme kapıları toplumun iyileştirilmesi için uğraş verilmesi gereken kanayan yaralarıdır. Bunları abartarak teşhir etmek, üstelik bire bin katarak teşhir etmek, tatminsiz cinsel güdüleri kaşıyarak, çaresiz insancıkları aşağılayarak tirajı almak bir tür iskatçılıktır. Eğer o insancıklar aşağılandıkları için mahkemelerde hak aramıyorlarsa, bu tiraj şampiyonu ceridelere milyonluk tazminat davaları, hakaret davaları açamıyorlarsa bunu bile yapacak güçten ve eğitimden yoksun oluşlarındandır. Boyalı basın'ın —eğer karanlık politik çıkarları yoksa— tuzu kuru takımın rezaletlerini, aile facialarını bire bin katarak teşhir ettikleri, edebildikleri görülmüş müdür?

"Kitlelerin yoksullaşmasıyla; boyalı basın, talih oyunları, fuhuş, rüşvet, işsizlik ve eğitimsizlikten kaynaklanan aile facialarının arasındaki ilişki gözardı edilemeyecek kadar açıktır."

Devletin televizyonunu boyalı basın yaklaşımıyla kullanarak, toplumsal yaralara parmak basmak bahanesiyle çaresiz insanların içler acısı durumlarını teşhir etmeyi televizyonculuk sanan Bay Uğur Dündar, Emin Çölaşan'ın dile getirdiği Uzakdoğu seyahati kepazeliklerini konu alan bir program yapmayı niye düşünmüyor? Milyarlık kolay kazançlardan pusulayı şaşıran türedilerin açgözlülükleri, mala, alışverişe doymazlıkları, eski Roma Orfilerine taş çıkartan rezillikleri acaba surlarda, randevu evlerinde, gecekondularda, Telekız pazarlayan evlerde yaşam savaşı veren yoksullar kadar ilgi çekmez mi acaba?

Şimdi, dilerseniz, yüksek tirajıyla övünen, "büyüklerimizce" ve kimi basın mensuplarınca alkışlanan ünlü arabesko-pornografik boyalı gazetenin, "başarılı" gazetecilerin kaleminden, makinalarından dökülen başlıklarına, fotoğraflarına ve resim altlarına rasgele bir göz atalım. "Lütfen kemerlerinizi çözünüz, iniyoruz!": Önce üst manşette kocaman kuyruklu bir yalan: Boş Yok! 54 Milyon ve apartman dairesi. Boş olmadığına göre bilmem ne kadar kupon biriktiren herkese, 54 milyon, bir de apartman dairesi! Geçelim. Manşet: "Türkün aklı uçkurunda." Sağ üst köşe: Banyo küvetinde poposu açık bir hatun. Resim altı: "Beni Türkiye'de böyle yatırdılar." Altında iri puntolarla "Neredesin Tellâk Hasan?" Resim altı: "Fransız Gisella şöyle devam etti: "Sonra Hasan adlı genç gelip sert parmaklarıyla vücudumun her yanını ovaladı. Garip bir zevk duydum." Sağ altta: "Temmuz sıcağında odun almaya giden karısını oduncuyla bastı." Büyük bir olasılıkla düzmece olan bu haberi, "başarılı bir gazeteci" "falligue" bir öğe olarak odunu sokarak, pornografik düzeye ulaştırmış. Kutlarız.

Her neyse, biz devam edelim: "Parmağını emen karısını boşuyor." Haber: "Karım olur olmaz yerde başparmağını ağzına alıp emiyor" Ne zekice bir erotizm! Ne incelik! So! altta, bu kez kafiye de işe karışmış: "Gel bakayım Ferdane, işte burada merdane diyerek cinsel organını gösterdi." "Sen de açsana", "Bülent kocasından boşanıyor...", "Bu kadın gıdıklama delisi. Ben de usta gıdıklayıcıyımdır, ama yine de gıdıklamamı yeterli bulmadı.", "Sülâleni seveyim." Ünlü bir sinema sanatçısı hanımın kocaman bir renkli fotoğrafı. Resim altı: "Eskiden her isteyene verirdim." "Eşimin cinsel ilişkide bulunurken canı yanıyor.", "Yarısı içerde, yarısı dışarda"... Şapka!

Bu tür basının patronu eğer yazar kasalı, KDV'li, örnek ve saygıdeğer vergi rekortmenlerinden Sümbül hanım, bu herzeleri yiyenler onun çaresiz sermayeleri, "basıldığı" yer de, şimdilerde incelikli bir seçimle sanayii nefise merkezine dönüştürülmesi tasarlanan Abanoz Sokağı olsaydı, söyleyecek hiçbir sözümüz olmazdı.

Birileri, kuşkusuz, bu pis işten milyonlar vuruyor. Ama bu pis işe yardakçılık edenler, bu pis işi alkışlayanlar, bu rezilliği durdurmak için kıllarını kıpırdatmayanlar halkımıza ne ölçüde kötülük ettiklerinin, Babıâli'nin ise soylu geleneklerinden nelerin yitip gittiğinin farkında mıdırlar? Hiç sanmıyorum.

ADAY

Tarık Dursun K.

Ellerine baktı. Göbeği belli olmasın diye hemen altında kavuşturmuştu her ikisini de. Sağ elinin işaret parmağıyla sol elinin yüzük parmağındaki sıyrılmış ojesini (acaba demin kâğıt mendili çıkarmak için açtığında, çantanın o körolası inatçı kilit ağzı mı yapmıştı bunu?) örttü. İçini çekti, gülümsedi; üstteki azı dişlerinden biri sıyrıldı, alt dudağına bindi, kaldı.

"Temizlikçi kadın bizim, önceleri haftada bir geliyordu, sonra onbeş günde bir gelsin istedim, çünkü, nihayet ben bir başımayım evde, kalabalık olsam, değil mi, ortalık daha çabuk kirlenecek, dağılacak falan; ah, toplaması, temizlemesi bir dert tabii... Dedim; Emin'anım, sen artık bana onbeş günde bir gel; şayet, eğer daha önce lazım olursan, ben sana telefon açarım, gel Emin'anım derim, gelirsin. Zaten ne kadarcık yerde oturuyorsun, dedim. Çok iyi bir kadın, azcık kötü yanları da vardır tabii; üç dört ayda bir zam yapar. Komşularımız çok kızıyorlar. Ebrû hanım, vermeyelim, a, ne bu canım, dedi; baştan hata ettik, dedi; zam dedi, zam yaptık, işte şimdi de başımıza çıkıyor, dedi.

Kocası, maşallah iyi kazanır onun. Bir karı bir kocalar. Adam müteahhit. Hani şu eski evleri alıp da size, burayı yıkıp yeni bir apartman yapayım, iki üç daire de vereyim diyen müteahhitlerden. Ellerine sıkıdırlar biraz. Çok para kazanırlar, çok da harcarlar, hiçbir şeyden geri kalmazlar, biliyorum. Yazın haydi Marmara adası, Bodrum, Şile mile... Bu kış da Uludağ'a gittiler, onbeş gün kaldılar dağda. Kış günü yaz güneşinde yanmışlar gibi kapkara geldiler.

Ama dedim, Ebrû hanım, Emin'anımın bunca çocuğu var, ikisi üniversitede okuyor, eh, kocası emekli, bu kadın; Emin'anım, sizden benden alacak ki, bu iki çocuğunu üniversitede okutacak, değil mi? dedim.

Kapıda konuşuyorduk bunu; sabahtı, sütçü gelmişti, ikimiz de süt alıyorduk. Sütçü gitti, biz kaldık, konuştuk Ebrû hanımla. Bize mi sormuşmuş o kadar çok çocuk yapmayı efendim! Ben dedi, arttırmam Emin'anımın parasını; başka kadın mı yok, başka kadın bulurum, yine arttırmam. Biraz sinirli işte. Eh, n'apalım Ebrû hanım, dedim ben de. Ama Emin'anım da inat ederse, dedim; şimdi kadın bulmak zor bugün, hadi bulduk diyelim dedim; onun bize, bizim ona alışmamız.. değil mi dedim.

Aman o da mı tasa, dedi bana. Kendi alırmış elektrik süpürgesini eline, kaç göz odaymış ev zaten, bir başladı mı, öğleye tamammış. Diyemedim tabii, kadın geliyor eve, sen alıyorsun başını, gidiyorsun, tâ akşama geliyorsun. Diyemedim. Denilmez de zaten. Oysa ben, Emin'anım geldi mi, üstkattan birlikte başlarız işe; çok titizimdir, kanımda var. Rahmetli annem de benim gibiydi, ona çekmiş olacağım. O pencereleri silerken ben tam otomatiği kurarım; çamaşır da aynı gün çıksın, yayıntı çünkü. Renklileri, beyazları ayırırım. Bunu yapmak şart. İlk aldığımda, Ebrû hanımın lafına kandım; o, renklilerle beyazları bir yıkarmış tam otomatikte. Ay, bir çıkardım, hepsi birbirine girmiş, karışmış. Bir buluzum vardı, göğsü, şurası japon gülleriydi, kendi de taba, sorjet. Bir şeyin, neydi yarabbim, ah, unuttum; işte o şeyin, hay Allah; şu son zamanlarda bir unutkan oldum, niye acaba, hiç bilmiyorum; eski aile dostumuz doktor Turhan'a bir görüneceğim, bir türlü vakit bulamadım, iyi mi? Yok, çok sık olan bir şey değil bu. Arada dalıveriyorum işte.

Evet, dalıveriyorum. Geçen gün, ay çok güleceksiniz; misafir gelecekti, haberliydiler. Yemeğe tabii. Tavuk aldım. Köy tavuğu. Bizim kasap Hasan'dan. Bak dedim, o sun'i yemle beslenmişlerden verme bana, dedim. Kokuyorlar onlar, biliyor musunuz? Nasıl? Basbayağı. Bir tuhaf koku. Mutfağı havalandırıyorum, hıh, yine siniyor etrafa.

Suyuna pilav yapacağım. İyi, pirinci tencereye saldım; ha, iç pilav yapacaktım, herşeyi hazırlamıştım; ciğerini hayvanın, katısını, yüreğini... Eh, kuşüzümü de lazım içinin malzemesine karıştırmak için. Açtım dolabı, aldım, zengin olsun diye jelatin poşettekilerin hepsini boca ettim içine.

Sofraya getirdim. Misafirler gelmişler, düşünebiliyor musunuz; önden salatalar, zeytinyağlılar, patates kızartmaları falan.. Sonra fırında tavuk.. Bu son aldığım fırın bir harika, inanmazsınız; hem çok çabuk pişiriyor, hem de tavuk için ayrıca çevirmeli. Patatesleri de Fransız bir kızartma makinesi var, onda kızartmıştım.. Aklıma geldikçe gülüyorum işte, ben pilavı getirdim, tabaklara servis yaptım, Mukbil bey, Nejla'nın kocası, karabiberi verir misiniz, biraz pilavın üstüne ekeyim dedi. Ay, gül gül sonra. O benim kuşüzümü diye, o şeyler, tencereye attığım hani, hepsi karabibermiş. Karabiber.

Yok, her zaman değil elbet canım. Bu, bir hikâye. Ama güzel bir hikâyeydi. Şimdi bile.. Kerim'e, şey Kerim beye, yani babanıza da anlattım bunu, çok güldü. Değil mi?

Şimdi.. Galiba, bu, Nejla sonradan dedi; yalnızlıktan olurmuş en çok. Mutfakta konuştuktu da, dedi; görümcesine sık sık olurmuş. O yüzden dedi bana, sen n'ap yap da.. dedi.

Bunu şeye, Kerim beye, yani babanıza da anlatmıştım. Acaba dedim, yaşlanıyorum, ondan mı dedim. Şey, tabii, ben de artık genç sayılmam. Nihayet... Kırkımı geçtim, gelecek ayın ikisinde kırkdördüme basacağım. Belki... Değil mi, bazı şeyler için hem geç kalınmıştır, hem de...

Biz bir keresinde Alinizam'la Avrupa'ya arabayla gidiyorduk; bizim Kapıkule'den çıktık, Bulgaristan'a girdik. Git git, yolların her iki yanı da güllerle doluydu. Bir şehre girdik. Yazdı, hava sıcaktı. Alinizam susadı. Büyük bir kafe gördük, bir otelin altıydı, bir orkestranın sesleri geliyordu. Arabayı kapı önüne çektik, indik, girdik içeri. Salon iğne atsanız yere düşmeyecek kadar kalabalıktı. Herkes temiz pak giyinmiş kuşanmış masalara oturmuşlar. Önlerinde de sarı sularla dolu şişeler vardı. Pistte gelinlik giymiş bir kadınla, kadın diyorum çünkü yaşı altmış falan vardı, yüzü buruş buruştu, hele boynu yuvarlak yuvarlak çizgilerle dolmuştu; koyu renk elbiseli bir yaşlı adam; a, evet adamın yaşı altmışın üstündeydi, çok iyi hatırlıyorum; çünkü bembeyaz saçlıydı, çoğu dökülmüştü, yalnızca tepesinde kalmıştı ama onu da yandan alıp yapıştırmıştı başına. Damatmış. Kadın da dediğim gibi gelinmiş.

E, oluyor, yaşlı başlı da olsa, insanlar anlaşacakları, sevdiklerine inandıkları insanı bulunca evleniyorlar.

Ben erken yaşımda evlenmiştim. Alinizam'la akraba oluyorduk. Annemin teyzesinin kuzeniydi. Zeytinburnu'ndaki iplik fabrikasında annemin de küçük bir hissesi vardı: Akrabaların çoğu hisse

sahibiydi ya, en büyük hisse Alinizam'ın babasıyla amcasınındı. Annem çok istedi. Babam erken öldü benim. Kalbi vardı. Tabii, o zamanlar ne bugünkü gibi Houston hastanesi, ne de Zürih'teki o Türk doktor Gazi Yaşar yoktu; doktorlar ameliyata korktular, biliyor musunuz babamı? Bir takım ilaçlarla iyileştirmeye baktılar; aman yorulmasın, aman sinirlenmesin, aman üzülmesin... Heyecan yasaktı ona. Her akşam ilaç niyetine bir duble viski içerdi; damarları açarmış. Tadını almadan, ilaç içercesine yüzünü ekşitip zorla içerdi viskiyi.

Kerim, yani babanız, çok seviyor içkiyi. Rakıyı çok seviyor. Ona beyaz peynir, kavun, domates-salatalık söğüş olsun yanında da... Bayılıyor rakıya. Ben rakı sevmezdim. Kokusu, o anason kokusu yüreğimi kaldırırdı; sonradan alıştım, şimdi seviyorum, az az içiyorum bile.

O, mevsimi geldi mi çingene palamutu vardır hani, küçüğü, lezzetlisi; tavada nar gibi kızarmış olsun, rakı da yanında, tamam! Izgarasını sevmiyor. Oysa kızartma zararlı, değil mi? Düşünün, kızgın yağ, sonra o, balık... İnsanın midesi n'olmaz! Şeymiş, kızartma başkaymış. Ona gazetelerde tıp otoriteleri söyleyip yazıyor ama, dedim. Kahkahalar attı. Onlar hep palavraymış, uydurmaymış. İnanamadım. Belki de doğrudur. Neb'leyim, bir zamanlar da, siz hatırlar mısınız; hayvanî yağ zararlı diye neşriyat yapılmıştı her yerde. Hayvanî yağ zararlıymış, nebatî yağ faydalıymış. Kolestrol yaparmış, bırakmalıymışız. Annem sağlığına çok düşkündü, Alinizam da öyle. Biz, o yazılanlara çizilenlere inandık; evimize, mutbağımıza nebatî yağdan başka yağ sokmaz olduk.

Televizyon da reklâmını yapıyor bunların hep. Görüyorum: Çocuklarını seven anneler, çocuklarına nebatî yağı ekmeğin üstüne sürüp sürüp veriyor. Aman ne aptalca şey o öyle! Hangi anne veriyor şimdi o nebatî yağı ekmeğin üstüne sürüp sürüp çocuğuna? Hiç!

Yalnız, ne var biliyor musunuz, biz alıştık artık. Geçenlerde bir akşam Yeşilköy'de bir lokantaya gitmiştik, değil mi Kerim; adamlar, çok ünlüymüş, bize yemek üstüne yaptıkları baklavadan getirdiler, koydular önümüze. Tereyağlı. Bir çatal aldım, bıraktım. O hayvanî yağın kokusunu unutmuşuz biz. Tadını da. Ben yiyemedim. Kerim de, yani şey, babanız da yiyemedi, bıraktık öyle.

Bir alışkanlık işi. İnsanların bazı alışkanlıkları var, istese de kolaycacık vazgeçemiyor. Alinizam, ölümünden üç yıl öncesi mide ameliyatı olmuştu. Ay, ne zor günlerdi yarabbi! İnim inim inler, kıvranır, iki büklüm olur yatakta; ama bir türlü ameliyata razı gelmez. Bütün çıkan mide ilaçlarını aldı, kutularla Roter bitirdi, Tagamat bitirdi; hayır, hiç mi hiç yararı olmadı ona. Sonunda bir gece, sabaha karşı lavabolar dolusu kan kustu, kanama yaptı. Korkunç bir şeydi. Hâlâ gözümün önündedir hali adamın; lavaboya şöyle, iki elleriyle tutunmuştu, öğürüyordu. Ben, kadınım, hiçbir şey yapamıyorum, öyle başını bekliyorum. Gecelikle. Vakit, sabahın üçü mü, dördü mü, beşi mi, Allah bilir artık.

Öğürmeyi bitirdi. Kendi de bitmişti adamcağızın. Durdu. Gözlerinin içi sapsarı kesilmişti sanki. Doğrulmak istedi, ben de yardım edeyim dedim. Ama, n'oldu dersiniz, doğrulamadı adam, ya, doğrulamadı. Zorlandı bir kaç kez, sonunda başardı doğrulmayı, fakat ellerinin parmakları lavabonun kenarlarını nasıl kavramışsa, öyle kıvrılmış, katılmış kalakaldı.

İnme indi adama sandım. Kollarını havaya kaldırmıştı, kıvrık, katılmış parmaklarına bakıyordu. Bağırdı. Düşecekti, tuttum; banyo küvetinin kenarına oturttum, önüne diz çöktüm, kollarını indirttim, kıvrılmış parmaklarını aldım, açmaya çalıştım, beceremedim. Ağlamaya başladı. Ben de ağlamaya başladım onunla.

Sonra doktor Turhan'a telefon etmek geldi aklıma. Bir koşu geldi. Kanama dolayısıyla vücutta su kalmamışmış, ondanmış. Hemen bir taksiye bindirdik Alinizam'ı, ben de bindim, doğru Amerikan Hastanesi'ne. Acil'e aldılar, bir hafta sonra da ameliyat ettiler.

Şey, ne diyordum Kerim?

Ha,ha evet, tamam; yirmi yıllık evliliğimizde sabah öğle akşam Alinizam hep süt içip muhallebi yemişti. Ameli-

Necati Abacı

yat olduktan sonra midesi iyileşmişti ama, o yirmi yıllık alışkanlığını bırakmamıştı zavallı. Yine süt muhallebi, yine süt muhallebi... Geceleri yatmadan başucuna bir bardak ılık süt bırakırdım, içer, öyle yatardı.

Bir arkadaşımın kocası da, Neslihan bizim; o anlatır hep, yatmadan önce bir tabak dolusu meyve yermiş. Selmalar da gece bardak bardak çay içerler. Ama onlar Erzurumlu, alışmışlar tabii.

Ben, gece yatmadan önce mutlaka dişlerimi fırçalarım. Sabah kalkınca da. İnsan, neye nasıl alışırsa... Değil mi?

Sonra... O kadar çay içseniz... O kadar meyve yeseniz... Şişersiniz. Kâbuslar görürsünüz. Hiç sevmiyorum ama, bazan bizim videocumuz servis içine sokuşturuveriyor, hep söyledim, vazgeçiremedim; korku filmlerini seyretmeyi sevmiyorum. Aman, neler neler oluyor o filmlerde, hiç bakmıyor musunuz? Herşey kan içinde. Dereler gibi akan kanlar... Bir şey daha dikkatimi çekti, o filmlerin hemen hepsinde hep kötü şeyler kadınların kızların başına geliyor. Maşallah, erkekler de hemencecik yetişiverip o kadınları kızları kurtarıveriyorlar...

Ben aşklı filmleri seviyorum. Belki biraz, n'ebleyim, duygusalım da ondan. Mesela, geçen hafta bir İngiliz filmi seyrettim, adı şimdi aklıma gelmiyor; Kerim, sen de vardın bizim evde, birlikte seyretmiştik, hatırladın mı? Ha, tamam tamam, o "1984" filmini de yapan rejisördü, doğru, evet!

Şimdi, savaş sırasında İskoçya'da bir köye İtalyan esirlerini getiriyorlar. Köyün erkekleri, yetişkin erkekleri savaşa gitmişler, asker olmuşlar; köyde muşmulası çıkmış, kadid ihtiyarlar kalmış... Bir de sağlıklı, yanaklarından kan fışkıran genç genç kadınlar...

Bunlar; savaş esirleri, köye o kadınlarla ihtiyarlara yardım etsinler diye getiriliyordu, değil mi Kerim? Evet, doğru... Çalıştılar da. Harman kaldırdılar, ot yoldular, o kocaman biçer döğerleri sürdüler falan.

Orda, o filmde işte, kocası askere gitmiş, yalnız bir kadın vardı; bu İtalyan esirlerinden birine tutuldu. Yok, öyle hemencecik, kendiliğinden değil elbet. Herşey yavaş yavaş oldu, iki taraf da birbirine hazırlandı, arada sevgi şeyi doğdu; e, tabii, sevgisiz ne var ki şu dünyada? Bizim bahçemizde güller var, onlar bile, ben onlarla her gün sularken konuşurum; onlar bile sevgi istiyorlar. Sizden sevgi yakınlık gördüler mi, inanmazsınız, renkleri bile değişiyor. Bir pembe güle her gün konuşup yalvarırdım; hadi gülüm, hadi güzel gül, hadi pembe olma benim için, benim için kırmızı ol, kırmızı aç... Gülüyorum, affedersiniz, sinirim bozuluyor aklıma geldikçe; pembe gül, kırmızı açar mı hiç? Ama, inanmazsınız tabii, çünkü gözlerinizle görmediniz, o pembe gül, kırmızı yerine beyaz açıverdi bir gün. Tomurcuğu pembeydi; Valla'i, inanın, inanın! Sonra bembeyaz bir gül oluverdi.

Teşekkür ederim, hayır, ben soğuk içerim zaten. Sıcak kahvenin tadını bir türlü alamıyorum. Hatta babam rahmetli, kahvesinin yanında bir bardak da su isterdi getirirken, bir iki damla su damlatırdı kahvesine. Hem ılır, hem telvesi dibine çökermiş. Eski zaman adamları... Ayrıca...

Ah, ne diyordum, ne diyorum, değil mi? Hayır, cigara tiryakisi değilim, içiyorum ama, Kerim, şey babanız masada oturmuşken, yemeğin üstüne tellendirirken... Bana da verir bir tane, karşılıklı tüttürürüz. Alışırım diye korktumdu. Baktım, o yokken, aramıyorum bile. Alinizam çok içerdi. Şu elinin şu tırnağı kınalı gibiydi hep. Günde üç paket içerdi. Ameliyattan sonra da içti, doktoru Faruk bey iç, bir şey olmaz demişti. Garip bir doktordu Faruk bey, mide üstüne en büyük cerrahtır, herkes kabul ediyor. Alinizam hastanede yatarken bu Faruk bey, daha üçüncü günü tatlı yemesine izin vermişti ona. Aynı odayı paylaştığı bir başka hastayı, bir başka doktor; o da büyük cerrah, duymuşsunuzdur mutlaka adını, Saadettin İlken bey; aynı ameliyatı geçiren hastasına ancak altı ay sonra tatlı yemesine izin çıkarıyordu. Ben şaşmıştım buna.

A, şeyi unuttum, o filmi, filmi... Ha, köylülerden bir genç kadın, ama çok güzel fakat ham bir kadın güzelliğine sahipti, o kadınla İtalyan esirlerinden biri arasında bir sevgi doğuverdi birden. Tabii, yani, şey, ikisi de insan bunların, ikisi de yani, biri kadın, biri erkek. Eh, tabiat yasası nihayet... Bazı durumlar oluyor, o film de bunu işliyordu değil mi Kerim; bazı durumlar oluyor erkekle kadın arasında, şeyi dinlemiyor; yani, sen düşmansın, ben de senin düşmanınım, sen benim memleketimi, benim insanımı.. Hayır, savaş çok uzaklarda oluyordu çünkü. Arada bir görüyorduk; bir iki uçak gökyüzünden uçuyordu, düşman uçakları mıydı onlar Kerim? Bomba falan atmadıklarına göre, o insanların kendi uçaklarıydı.

Kadın yine de pek istemedi gibi geldi bana. Ne de olsa kadın işte. Hepimiz gibi... Garip bir şey bu, anlatılmaz bir şey. Siz kadın olarak duyarsınız, anlatamazsınız ama. İşte, şuranızda bir şeyler kıpırdanır, şey olur, terlersiniz de... Ay, ben bile anlatamıyorum şimdi.

Şey, eee, biz de, bizim de, benim de başıma geldi bu tip bir durum. Yani, Kerim'le, yani babanızla bizim Nejlalarda yemekli bir toplantıda tanıştıktan sonra, kendisini çok beyenmiştim, o da sanıyorum, belki size de açıklamıştır herhalde; değil mi Kerim, beni, benim onu beyendiğim gibi beyenmişti herhalde ki, yemeğe çıkardı bir kaç kez. Şimdi, karşınızdayız, iş ciddiyete vardı diye demiyorum, öyle bir şey aklımın kıyısından geçmez, Kerim, yani babanız tanımıştır ne biçim bir insan olduğumu benim; biz, yemeğe çıktık. Kaç kez çıktıktı, Kerim? Dur bakayım; dört, Yekta beş, Aziz altı, galiba şeydeydik, Kumkapı'daki o balık lokantasında.

Kerim rakı içmişti yine. Bir kayık tabağı karides, sayısız midye tava da yemişti. Öğlenleyin oturmuştuk lokantaya, kalktığımızda hava kararmıyordu ama, güneş çekilmişti artık.

Deniz kıyısına indik birlikte. Lokanta havasızdı, Kerim, babanız yani, biraz fazla rakı içmişti. Açılır dedimdi. Biraz yürüdük, iyi de geldi sanıyorum. Birden durdu o, beni de durdurdu, gözlerimin içine baktı durdurup beni. Bak dedi bana, şimdi şuradan bir arabaya bineceğiz ve yukarıya çıkacağız. Benimle gelir misin, dedi. Bunları derken bir çocuk gibi gözlerinin içine kadar kıpkırmızı kesilmişti.

Ne demek istediğini anladım, hemen oracıkta anladım diyemem. Birşeyleri hissettim. Başka bir şey de demedi ayrıca. Ben sustum. Elini salladı, geçen bir taksiyi çevirdi. Bindik. Arkaya oturduk. Yanyanaydık. Kolu koluma değiyordu. Titrediğini duydum. Doğrusu, ben de üşüyordum, oysa hava üşünecek gibilerden değildi.

Taksiden bir yerde indik. Hava iyice kararmıştı. Yanıma geldi taksinin parasını verdikten sonra. O zamandı galiba, anladım. Koluma girdi, yürümedim. Bana korkuyor musun diye sordu. Korkuyor muydum? Bilmiyordum ki o an korkuyor muydum? Bak, istemiyorsan... dedi. Sesi değişikti. İstemiyorsan.. dedi yine. Bir tereddüt geçirdim, yüzüne baktım. Suç işlemiş küçük bir çocuk gibiydi karşımda. Boynunu da bükmüştü bir yana. Tabii.. dedi. Yani sen... dedi. Bak...

Tabii, şimdi gülersin! Bu erkekler hep böyledir. Kadın olamazlar, kadın gibi, yani bir kadın gibi düşünemezler hiç. Bir kitapta okumuştum; kadınlık bir sanattır diyordu bir yazar. Doğru değil mi; tabii, kadınlık bir sanattır bence de...

O anda, sizi şaşırtmasın, kararımı verdim. Neden verdim, meraktan mı, tatmin olmak arzusundan mı, bir şeyi bir şeye bağlama gerekliliğinden mi? İşte ondan da, hepsinden de belki. Peki, dedim; gidelim haydi, madem.. dedim.

Öyle sevindi ki, görmeliydiniz. Yürüdük, bir yokuş çıktık, ara bir sokaktı, iki üç adım önüme geçti; ben kapıyı açayım, sen hemen gir kapıdan.. dedi bana. Açtı, ben de arkasından giriverdim. İlk kattaki bir dairenin kapısını açtı anahtarla.

Girdik. Kapıyı sessizce kapattı üstümüze. Holün ışığını yaktı. Bir ikinci, bir üçüncü oda da vardı içeride. Tam karşıdakinin kapısı açıktı. Arka arkaya o açık kapılı odaya girdik. Işığını yakmadı. Holden gelen ışık ikimizi de aydınlatıyordu zaten. Gitti, somyanın üstüne oturdu, bana baktı.

Odayı inceledim. Bir bekâr odasıydı, çok belliydi. Perdeleri sımsıkı kapalıydı. Yerde yoz, yırtık bir halı parçası serilmişti, yanında bodur bir masa, çevresinde de koyu renkte iki kollu koltuklar...

Tam karşısına oturdum, mantomu çıkarmadım. Üşüyordum gerçekten. İçimi ürpermeler sarmıştı. Kimbilir, korkuyor olabilirdim. Bakıştık hep, konuşmadık. Hiç konuşmadık. Yakınlarda bir yerde bir kilise mi vardı, çanları çalmaya başladı. İkimiz de kulak kabarttık, çan seslerini dinledik.

Kerim bir cigara yaktı. Kalktı, mutfaktan bir tabla aldı, geldi. Yanımdan geçerken bir anlığına durdu. Başım eğikti, gözlerim yerdeydi, bana tepemden baktığını görmeden gördüm.

Geldi yine, karşıma, somyaya oturdu; konuşmadan cigarasını içmeye başladı.

Cigarası bitene dek bekledim. Sonuna filitresinin ucuna geldiğinde kalktım; ben seni şimdi öperim ve giderim.. dedim. Bekletmeden dediğimi de yaptım; kalktım, iki adımda yanına geldim, eğildim, yanağının birinden öptüm, yürüdüm. Hayır, arkamdan gelmedi. Kapının alt sürgüsünü kendim açtım, kilidini de kendim açtım yine, kapıyı kapamadım, holden gelen ışığın yardımıyla trabzanı buldum, merdivenleri çok hızlı indim, sokak kapısına vardım, açtım onu da, sokağa çıktım; geldiğimiz yoldan değil, başka bir sokaktan geçip caddeye çıktım, bir taksiye bindim, evime geldim.

Üç gün geçti, aramadı beni. Kırılmış mıydın Kerim? Ben aradım sonunda. Hiçbir şey olmamış, geçmemiş, ne o öğle yemeği, ne o ikindi sonu deniz kıyısı gezintisi, ne o taksi ile bilmediğim eve gidişimiz, ne onu birdenbire bırakıp kaçışım yokmuş, yaşanmamış gibi konuştuk telefonda.

Ankara'ya gidecektin galiba ertesi günü, değil mi Kerim?

Bir hafta kaldı Ankara'da işleri için. Beni her gün telefonla aradı evden, konuştuk.

Beni suçlamıyordu, karalamıyordu; bana kızmıyordu, sert değildi bana karşı. Niçin kaçtığımı, niçin böyle bir davranışa girdiğimi söylememe izin vermiyordu. Hiçbir şey olmamış gibi hep o günün öncesindeki gibi konuşuyor, gülüyor, lâfı getirmiyordu oraya bir türlü.

Ankara'dan geldi. Buluştuk. Rakı içmedi, balık ısmarlamadı. Sade bir akşam yemeği yedik o buluşmamızda; biftek, salata, zeytinyağlı enginar ve cevizli ballı kabak tatlısıydı yemeğimiz.

Hesabı gördü. Masadan kalkmadı. Ben de kalkmadım o kalkmayınca. Yarın dedi, seni iki kızım ve bir oğlumla tanıştıracağım. Karşı karşıya geleceksiniz. Seni görecekler, seni bilecekler. Çünkü, dedi; benimle evleneceksin, seninle evleneceğim."

Karşısında suskun oturan ikisi genç kadın, diğeri yetişkin delikanlı yerine o ojesi sıyrık tırnağına kaçamak bir bakışla baktı, gülümsedi; bu kez üst azı dişinden biri alt dudağının üstüne binmedi.

ERAY CANBERK

DERİNDE

akşam yorgunluk demek
-ne nerede ne biter-
depreşen eskimiş yalnızlığa
kenar kıyı yan çizer

her zaman biraz kırgın
(karanlıkta karaltı
gibi kalmış) bir aşkın
donuk güzelliğini sever

günlerin tezgâhında
-ey meşakkat ustası-
nedir işlediğin dert
-ey yüreğini yontan zerger-

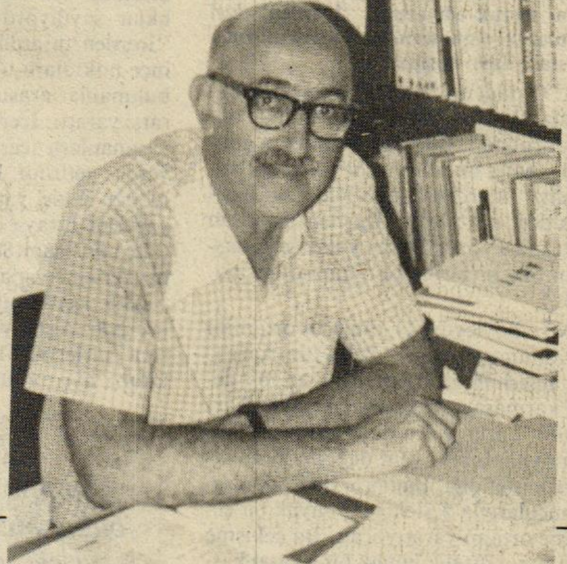
USLANMAZ

sürer durur
hiç dinmeyen sızı ve sevda
düşünür durur
sapa yollara saptıkça

bitmeyen bir şey kalır
-daha çok içte-
gönül bu çocuklaşır
-belki de yaşlandıkça-

söyleşi

"Geçmişin Hesabı Yüreklilikle Yapılmalı"

***Kemal Özer, "Çağdaş ve Boyun Eğmeyen" adıyla yayınlanan toplu şiirleri üstüne Enver Ercan*'ın sorularını yanıtladı.**

■ **İlk üç kitabınız *Gül Yordamı, Ölü Bir Yaz* ve *Tutsak Kan* yayınlandıktan sonra —1963'ten 1973'e— tam on yıl kitap yayınlamadınız. 1973'te çıkan *Kavganın Yüreği* ise bir tür bağışlanmayı dileyen şu dizelerle başlıyor: "Bunca geç kaldığıma üzgünüm/bulanıklıktan sıyırıp yaşamı/açmakta çalışkan ellere". Ve bu kitapla birlikte toplumcu-gerçekçi bir şiire yöneliyorsunuz.**

Bu değişimin bireysel ve toplumsal nedenleriyle başlayalım konuşmamıza isterseniz.

□ Yazgısal bir soru. Daha önce birkaç kez yanıtlamışım. Yanıtım bugün de değişmeyecek. İster istemez eski yanıtlarıma göz gezdiriyorum ve şunu görüyorum ki, bu değişim ve gelişim için söylenecek birkaç temel nokta var:

a) Bu, kişisel bir yazgı değil. Bizim kuşağın, aşağı yukarı aynı koşullarda yetişmiş tüm üyeleri için geçerli. Şöyle demişim daha önceki yanıtlardan birinde: "Öyle bir kuşak düşünün ki, gözlerini açtıkları dönemde şiir geleneğimiz bir yanıyla kopukluğa uğramış, bir yanıyla yozlaşmış. Toplumcu şiirimizin sesi doğru dürüst ulaşmazken, "Garip"-te temsilcisini bulan tutum, yalın şiirin olanaklarını estetik bakımdan da, içerik bakımından da tüketip yeni kuşağı bir çıkmazla yüz yüze bırakmış. Öte yandan bu kuşak, kendini ve toplumu tanımada, sanatı ve sanatçıyı toplum içindeki gerçek yerine oturtmada gereken çağdaş bilgi ve yöntemden yoksun."

Bugün de benim için değişmeyen bu saptamadan sonra, ortada çıkmaza getirilen bir çözümün sözkonusu olduğunu söyleyeceğim. Sorunuzda anılan üç kitabım, bu çıkmaza benim getirdiğim *özel* çözümüm oluyor, *İkinci Yeni* adıyla genellediğimiz şiir ise aynı çıkmaza getirilen *genel* çözüm oluyor.

b) Kuşak üyelerinin, buluştukları ortak noktalara doğru ilerleyişleri elbet kendi öznel durumlarıyla (yetenek, bilgi düzeyi, yaşam biçimi vb.) belirlenen ayrıntılar içinde, denebilirse ayrı ayrı konaklardan geçerek gerçekleşiyor.

Yukarda andığım çıkmazla beni yüz yüze getiren bunalım, kendi özelimde bir soruyla uç verdi. 1955'lere doğru, hevesli yıllarımın sonunda (ben buna içgüdüsel dönem diyorum) yazdıklarım karşısında bir soruyla irkildim. Daha önce verdiğim bir yanıtta dediğim gibi: "Yazdıklarımı öteki ozanlardan ayıran neydi? *Benim* diyebileceğim ne vardı şiirlerimde?"

İşte bu soruya verdiğim yanıt, adını andığınız ilk üç kitap oldu. O üç kitapta *benim* şiirim vardı, çünkü *benim yaşantım* vardı o şiirlerin arkasında. Çıkmaza getirdiğim *özel* çözüm, bugünkü deyimle söylersek, şiirlerimin arkasında bir *nesnel karşılık* bulunmasıydı. Bu nesnel karşılık da *ben*'dim, *benim yaşantım*'dı.

Burda bir başka yol ağzına geliniyor. İki soru daha beliriyor: Kendimi ve kendi yaşantımı nasıl tanımlayacaktım? Bu nesnel karşılıkla şiirim arasında nasıl bir bağlantı kurulacaktı?

Şimdi, şu aşamada, bir saptama yapmak gerek. Andığınız ilk üç kitapta *ben* varım, *benim yaşantım* var. Ama o zamanki bilgi ve yöntemle tanıyabildiğim *ben* ve *benim yaşantım*. Soyut, kapalı, bireyci vb. bir şiir diye nitelemek gerekiyorsa o dönemi, o gün kendimi öyle kavrayabilmiş, öyle yansıtabilmiş olmamla ilgili.

c) 1970'ten sonrası için söyleneceklerin başında ise şu var: Şiirim değiştiyse, kendimi kavrayışım değiştiği için. Bunu sağlayan da, 1960'larda edindiğim bilgi ve yöntemdi. Bu çağdaş bilgi ve yöntemle baktığımda artık kendimi (dolayısıyla yaşamı, toplumu, dünyayı) başka türlü kavrayabiliyordum. Bu yüzden, şiirlerimin nesnel karşılığı olarak arkasında *ben*'im, *benim yaşantım*'ın bulunması olgusu değişmedi; kendimi ve kendi yaşantımı kavrayışım değişti.

d) Bu değişimin ayrımı ve süresi için diyeceğim de şu: Herkesin öznel durumuna göre, bilgi edinmek de, bu yeni bilgiye göre çözümleme yapıp sonuçlara varmak da değişik süreleri kapsıyor. Hele bunları sindirmek... Andığınız dizelerde "bunca geç kaldığıma üzgü-

nüm" deyişim de bu öznel durumla bağlantılı.

■ **Doğal olarak tepkilere de yol açtı bu değişim. Hatta, genel olarak o dönemlerde toplumculuğa yönelenlerin bu tavrına "manevra" diyenler de oldu. Aslında o günkü edebiyat ortamını merak ediyorum. "İçerden" biri olarak, o günlerin bir değerlendirmesini yapar mısınız?**

□ O dönemi "merak" etmekte haklısınız. Geçmiş, sürekli göz önünde bulundurulmalı. Biliyor musunuz, o günlerde, bana bu soruyu sorarken kullandığınız "İçerden" sözü bile sizin başınıza dert açabilirdi. (İçerden/dışardan tartışması yüzünden en yakın arkadaşların bile birbirine girdiğini anımsıyorum.)

Niye böyleydi? O günlerin ortamını göz önüne getirirsek, belki tüm kargaşa günlerinin ortak özelliği olan, bir değer karmaşası ve kapışması çıkar karşımıza. Sürüp gelen değerlerin yerlerinden oynatılmak, yeni değerlerin dayatılmak istendiği. Bunların doğrudan savunucularıyla destekçileri büyük bir çekişme ortamı yaratıyordu. Bu çekişme ortamının üstelik büyük bir siyasal karmaşa ortasında oluştuğunu düşünün.

Biraz daha ayrıntıya inersek, sürüp gelen değerler arasında, İkinci Yeni ve eski toplumcular boy hedefi oluyordu. İkinci Yeni'nin baş tâcı edilen kimi özellikleri ve kişilikleri gün günden saldırıya uğrar, gözden düşürülürken, eski toplumcuların yetersizlikleri, dargörüşlü oldukları, şiiri geliştiremedikleri, yalnızca toplumculukla parsa topladıkları ortaya atılıyordu. Bunları kim yapıyordu? Daha önce şu ya da bu yüzden kıyıda köşede kalmışlarla yeni kuşağın temsilcileri. Bir çeşit hak savaşı. Herkes hakkı olanı istiyordu. Doğal ki hak sözkonusu olduğu zaman birtakım hak paylaştırıcılar da uç verecektir. Nitekim birtakım demokratlar da hak üleştirici olarak ortadaydılar. Bunlar, yerlerinden oynatılmak istenenlerin uğradığı haksızlığı düzeltmekle kendilerini görevli saymış kişilerdi. Kim olduklarını bugün de tanımak mümkün. Öğrenmek isterseniz birine bir haksızlık yapın, hemen ortaya çıktıklarını göreceksiniz.

Toplumcu olarak dünyaya gelmeyip de birtakım işlemlerden sonra toplumculuğa yönelenler, çizmeye çalıştığım göz gözü görmez ortamda, iyice topun ağzındaydılar. Birbirine girenler bile, böyle birini gördükleri vakit, karşısındakinin yakasını bırakıp ağız birliği etmekten sakınmıyorlardı. "Manevra" sözünden çok daha ağır suçlamalarla karşılandılar. Aslında "doğal" olmaması gereken bu tepkiler arasında, ayak değiştirmek gibi fırsatçılığın en hafif suçlamasından sahtekârlığa kadar varan ağır yargılar bile bulunuyordu.

Bu arada kimi dokunulmazlıklar belirmişti. Tutuklanmak, gözaltına alınmak, işkence görmek, kitabı toplatılmak, mahkeme edilmek toplumcular arasında hiyerarşi yaratan dokunulmazlıklar sayılıyordu. Yukarda andığım "İçerden/dışardan" tartışması, o kadar ince noktalara ulaştı ki, içerde yatmış bulunanlar arasında bile yeni bir hiyerarşi yarattı. İçerde yatmak, yaşama ve yaşananlara içerden bakmaya yetmez yargısı getirildi. Böylece, içerde yatmış olduğu halde, yapıtları yetersiz bulunan yazarlar ortaya çıktı. Hatta suçlanan. (Hiç unutmam, *Mahpusane Şiirleri* adlı bir derleme yapan arkadaşa mektuplar yazıldı, içerde yatanların mahpusane şiirleriyle içerde yatmamışların mahpusane şiirlerini birbirinden ayırması ve kitaba ayrı bölümler halinde koyması için.) Hak, bu kadar ince ayrıntılara kadar kollanan bir şeydi o günler.

> *"Aslolan, güncelin bir bakış biçimi olduğu. Neyi ele alırsak alalım ona bugün'den bakmak, günün koşulları içinde konuşmak önemli. Nitekim nice ozanlar çıkmış, beşyüz yıl önceki tarihsel olayı yazmış. Tarihi değil o günü yazmış aslında."*

Bütün bunları haksızlığa uğradığıma inanan biri olarak söylemiyorum. Kendimi hak savaşımının dışında kalmış da saymıyorum. Yargıladım ve yargılandım ben de. Hak üleştiriciler benim yargılarımda da aşırılıklar buldu, "haksızlık"larımı dillerine dolayıp düzeltmeye çalıştılar. Yargılarken, ölçüt olarak elimde *görev* ve *sorumluluk* vardı. Dünya görüşümün sanatımda bana görev ve sorumluluk yüklediğine dayanarak yaptım bunu. Sanatçının, içinde yaşadığı topluma ve dünyaya karşı sorumlu olduğunu, bu sorumluluğun ona görevler yüklediğini düşünüyorum. O günkü koşullarda bundan habersiz davrananları eleştirmek gereğini duydum. Benim gibi düşünmeyenleri yargılamaya hakkım olmadığını ileri süren hak üleştiricilerini o gün de "haklı" bulmuyordum, bugün de bulmuyorum. Bunun yanısıra, haklı olanın her zaman iyi sanat yaptığını o gün de düşünmüyordum, bugün de düşünmüyorum. Ayrıca böylesi değerlendirmeleri, sanat dışı ölçütlerin sanata uygulanması olarak da görmüyorum.

Yargılanırken haksızlığa uğradımsa, bunun kökeninde, yargıçlarımın nesnel ölçütlerle beni yargıladıklarını söylemelerine karşın nesnel olamamaları yatıyordu. Önyargılıydılar ve bu önyargılarını toplumcu ahlâk perdesi altında ya da dünya görüşünü daha önce ve doğru kavramaktan güç alarak saklamaya çalışıyorlardı.

Bilmem bütün bunları dile getirmek o günleri değerlendirmede ipucu sayılabilir mi?

■ ***Kavganın Yüreği*'nde şiirinizin sorgulayıcı, yargılayıcı tavrıyla sesi yükselirken, iç örgüsü de yalınlaşıyor, düzyazıya yaklaşan örnekler veriyorsunuz. Hatta bire bir anlama dayanmaya başlıyor şiiriniz. "Bire bir anlam", şiirimizde bugün de tartışılan bir konu. Bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?**

□ Şiirde anlamın serüveni bitip tükenecek bir serüven değil. Bir uçta, anlamla başı sürekli dertte ozanlar bulunuyor. Uyuyup uyanıp onunla uğraşıyorlar. Şiirde anlam rastlansaldır diyenlerden, anlam düzyazıya özgüdür, şiire aykırıdır diyenlere kadar uzanan oldukça geniş bir yelpaze. Dertlerinin içerik sorunuyla yakın ilişkisi var. Şiirin içerikle ilişkisi yoktur diyecekler, dilleri varmıyor. Çünkü salt biçimciliğin geçerliği kalmadığı kanısındalar, yoksa biçimci görünmeyi göze alsalar diyecekler. Göze alamadıkları için de, içeriğe veryansın etmek yerine, anlam'a veryansın ediyorlar. Söylenen'le söyleyiş arasındaki dengeden bir çivi oynatsalar o bile yeter.

Benim derdim de anlam'la ilgili daha çok. Söyleyiş'te sürekli arınmayı yeğliyorum. Söyleyiş'i gereksiz bezeklerle, gereksiz hünerlerle, gereksiz seslerle sislendirecek her şeyden kaçınıyorum. Örtücü değil açımlayıcı bir *söyleyiş*'e doğru arına arına yol almak diyebilirsiniz buna. Bu tutumun kökeninde *söylenen* yatıyor, içeriği ödünsüz iletmek... Çünkü söylenen'den ödün, dünya görüşümden ödünle eşanlamlı. İçeriğin okurda yeniden üretilmesini, ama *doğru* üretilmesini istiyorum. Anlam kaymalarına yer bırakmayan yalın bir söyleyiş'le...

"Şiirlerime ne anlam veriliyorsa anlamları odur" diyenlere karşılık "şiirlerime ne anlam veriyorsam anlamları odur" diyorum. Bugün de tartışma gündeminde bulunan anlam konusunda, karşıt görüştekiler şunu ileri sürüyorlar: Bire bir anlam mümkün değil,

aradaki dil iletkeni buna engel. İkincisi, ozan 'bire bir anlam' savıyla okurlarına karşı bir çeşit despotluk içinde olmamalı, onun şiirden yeni yeni anlamlar, yeni yeni tatlar üretmesini engellememeli.

Anlamın iletilmesinde dilin zorluklar çıkarmasını yadsımıyorum. Ozanın sürekli dille savaştığını söyleyenlere de katılıyorum. Bir savaş varsa, anlamı iletmekte dilin çıkardığı zorlukları aşmak için var. Dil, kendi kendinin amacı olmadığı gibi, şiir de dilin dışına çıkma amacı taşımıyor.

Yeni yeni anlamlar, tatlar üretme konusuna gelince, ozanın "şiirime ne anlam veriyorsam anlamı odur" demesi, okurun ondan yeni anlamlar çıkarmasını önlemez, bir. İkincisi, çıkarılan yeni anlamlar, ozanın verdiği anlamla tutarlı değilse, ortada zaten bir anlamlandırma kalmaz, şiirle bağdaşmayan yakıştırmalara boğulur ortalık. Okurun yeni anlamlar çıkarıp yeni tatlara ulaşması eldeki nesneyi bozmakla sağlanıyorsa buna tat değil, tatsızlık demek gerekir.

■ **Genelde şiirinizin temelini "güncellik" oluşturuyor, ama *Kavganın Yüreği, Yaşadığımız Günlerin Şiirleri, Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya* ve (ilk bölümüyle) *Geceye Karşı Söylenmiştir* adlı kitaplarınız günceli "işlev" adına öne alan şiirlerin toplamı. Burada birbirine bağlı birkaç soru sormak istiyorum: "Güncel"den, "işlev"den ne anlıyorsunuz? Günceli "tarihsel" kılmak neyle olanaklı? Şiirsel yoğunluk içinde güncelliğin ve sizin şiirinizde de yer yer karşılaştığımız slogan söyleyişin yeri nedir?**

□ İlk sorunuza yanıt verirken söylediğim gibi, bu sorunuzdaki "güncel", "işlev" ve "slogan" da benim için yazgısal. Birçok kez yanıtlamışım hepsini. Güncel konusunda, daha önce verdiğim yanıtlarda belirttiğim ve önemsediğim birkaç çizgi var. Özetleyerek aktarırsam, bunların en önemlisi şu: Güncel, gündelik olaylardan kaynaklanmak anlamına gelmiyor bana göre. Hatta gündelik olayları yazmak, her zaman güncellik anlamına gelmiyor da diyebilirim. Buna karşılık, tarihsel bir olayı ya da gelecek için yapılacak bir kurgulamayı güncelin kapsamı içinde görebiliriz. Aslolan, güncelin bir bakış biçimi olduğu. Şöyle demişim bir yanıtta: "Neyi ele alırsak alalım ona *bugün*'den bakmak, günün koşulları içinde konuşmak önemli. Nitekim nice ozanlar çıkmış, beşyüz yıl önceki tarihsel olayı yazmış. Tarihi değil, o günü yazmış aslında. Niye o olayı seçmiş, niye o gün seçmiş? Bu iki sorunun yanıtında da güncelin tanımı yer alıyor bence."

İşlev ise benim için bir yaratı sorunu. Yazılanın bütünlenmesi işleve bağlı. Bir süreç olarak düşünüyorum şiiri. Ozanla başlıyor, ürünle sürüyor, ama okurla bütünleniyor. Okur olmadan, okurda yeniden üretilmeden, yani yaşama dönmeden şiir ancak ozan için bir *niyet* olarak kalır. Niyetin gerçekleşmesi, sürecin bütünlenmesine bağlı. Bir başka deyişle yazılanın toplumsal dolaşıma girmesini anlıyorum işlev deyince. Maddi güce dönüşmesini, birikime katkıda bulunmasını...

Slogana gelince, bu konuda söyleyeceklerimi de birçok kez yineledim. Sloganla yazmak, bence, sloganın üzerine şiiri kurmak. Yoksa şiirin içinde slogan düzeyinde dizeler bulunması değil. Yazılanın, toplumsal dolaşıma girdiği anda sloganlaşması da değil.

■ ***Kimlikleriniz Lütfen*'de şiiriniz duru ve lirik bir sese ulaşıyor, imgeler saydamlaşarak düşünsel boyut daha da derinleşiyor, hesaplaşma sürüyor, ama yargıladıklarınıza bile hoşgörüyle yaklaşmaya başlıyorsunuz. *Araya Giren Görüntüler*'de artık insanı günlük ve sıradan ilişkilerinde kavramaya, tanımaya çalışıyorsunuz.**

Sevgiye bakışınız bile değişiyor, "yaşam esirgenirken bunca insana/söz açmak mümkün mü ikimizden" diyorken, *Sınırlamıyor Beni Sevda*'da "zincirleri yok kafamızda/yalnız birbirimizi düşünmenin" diyebiliyorsunuz.

Bence, *Kimlikleriniz Lütfen*'le yeni bir döneme giriyor şiiriniz: İnsanın toplum içindeki serüvenine tanıklık eden bir dönemden, toplum içindeki, evren ve aynı zamanda kendi içindeki yerini anlamaya çalışan bir döneme...

Bir şairin şiir serüveninde yaşanması zorunlu bir süreç olarak mı bakmalı bu olguya?

> *"Dünya görüşümün; sanatımda bana görev ve sorumluluk yüklediğine dayanarak, sanatçının, içinde yaşadığı topluma ve dünyaya karşı sorumlu olduğunu, bu sorumluluğun ona görevler yüklediğini düşünüyorum."*

□ Sözünü ettiğiniz durum, ozanın işini temellendirmekle ilgili. Ozan, iki ana işlevle karşı karşıya. Birincisi, tanıklık diye özetlenebilir. İkincisi ufuk açıcılık. Tanıklığı, daha önceki yanıtlarımdan da kolayca çıkarabileceğiniz gibi, yaşananın somutlanıp yeniden yaşanır kılınması diye tanımlıyorum. Okurun, ozanın sesinde kendi yaşadığını bulması, ozanın sesinden kendi sesine aktarması. Bu açıdan, her zaman söylediğim gibi, okurun şiir karşısında "Ben de bunları duymuş, düşünmüştüm" demesi ozan için en büyük övgü olarak görünüyor bana. Toplumsallığın gerçekleşmesinde önemli bir aşama.

Ufuk açıcılık diye adlandırdığım ikinci işleve gelince, bir bakıma ozanın öncü niteliğinden kaynaklanıyor. Yaşamın, yaşananla sınırlı olmayan, yaşanması mümkün olanla, yaşanması gerekenle, olası yanıyla ilgili. Kurulacak yaşamla, insanın yeni duygulara, yeni düşüncelere ulaşacağı boyutla, yeni duyguları keşfedeceği, yeni düşüncelerin ardına düşeceği gelişmeyle ilgili. Yaşananda, ancak ozanın gözüyle baktığı zaman görebildiği yeni bir olanakla. Bu aşamada ozana yönelecek en büyük övgüyü ise, okurun şiir karşısında "Ben bunları duymamıştım, düşünmemiştim" demesi olarak tanımlıyorum.

Ancak bu ikili işlevi, art arda gelen iki dönem olarak görmüyorum. İkisi iç içe; bir çeşit sarmal ilişki var aralarında. Yalnız, tanıklığın, ozanca bilinmesi ve uygulanmasında önceliği olduğu, ufuk açıcılık diye nitelediğim öncü işlevin ise belli bir birikimden, belli bir olgunluktan sonra gerçekleştirilebildiği vurgulanmalı.

Bunlar, bir ozanın şiir serüveninde yaşanması zorunlu bir süreç mi? Ozanın kendi işlevi konusunda yapacağı belirlemeye, varacağı bilince bağlı. Kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişme değil elbet.

■ **Bugün kimi toplumcu-gerçekçi genç şairler de İkinci Yeni şiirinin deneyimlerinden yararlanıyor. Ama şöyle bir yaklaşım da var: "İkinci Yeni, aynı zamanda bir yaşama biçimidir de, onun için, toplumcu-gerçekçi şairinkiyle uyuşmaz."**

Önce İkinci Yeni'ci, sonra da toplumcu-gerçekçi bir şair olarak, İkinci Yeni'nin Türk şiiri içindeki yeri konusunda diyecekleriniz nelerdir? Sizce, bu iki şiir anlayışı birbirinin karşısında mı yer alıyor, yoksa, çağdaş şiirimizin gelenekleşmesi sürecinde bir sentezi mi dayatıyor?

□ İlk soruya verdiğim yanıtta, İkinci Yeni'nin şiirde bir çıkmaza getirilen *genel* çözüm olduğunu söyledim. Bu çıkmazın biz ozanlar düzeyinde kavranmasına bir örnek olarak kendi durumumu gösterdim. Doğal ki o günlerde bizim algıladığımız, dönemin bize yansıyan

yanıydı. O dönem, soyutlayarak düşünenler için, yalnızca bir şiirsel sürecin kendi iç sorunuydu. Oysa o dönemin şiirsel çıkmazı, dönemi oluşturan siyasal ve toplumsal gelişmelerin belirlediği bir sonuçtu. Bu bakımdan,

a) İkinci Yeni, Türk şiirinin gelişmesinde *zorunlu* bir konak olarak görülmemeli,

b) Şiirsel çıkmaza getirdiği çözüm, bütün zamanlar için geçerli sayılmamalı,

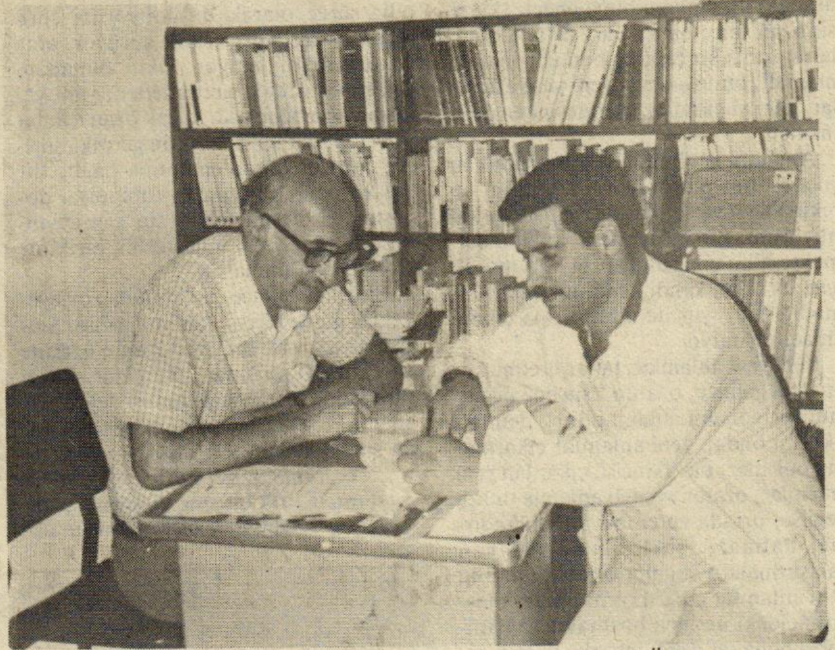
c) Öznel ve nesnel koşullardan soyutlanıp belli özelliklere indirgenmemeli,

ç) Toplumcu-gerçekçi şiire karşı, sürekli bir seçenek olarak elde tutulduğu, onunla yapılacak her uzlaşmanın toplumcu-gerçekçiliğe temelde yarar getirmeyeceği unutulmamalı.

İkinci Yeni bir yaşama biçimidir dendiğinde ben iki şey anlıyorum: İçinde yer aldığı koşullardan koparılmazlığı ve sorumsuzların, asalakların yaşantısıyla örtüşmeye uygunluğu, sormak gerek: Toplumcu-gerçekçinin yaşamında asalaklığın, sorumsuzluğun yeri var mı? Toplumcu-gerçekçi, koşullarından koparıp düşünebilir mi bir olayı?

İkinci Yeni'nin Türk şiiri içindeki yerine gelince, soğuk savaşın etkileri ve siyasal baskılar, toplumsal gelişmeyi saptıran koşullar altında çıkış ve gelişme olanağı bulmuş, bugün tarihsel bir dönem halini almış olarak algılanmalı. Bugün, İkinci Yeni'nin de kullandığı ve önemsediği kimi öğeleri vazgeçilmez buluyorsak, onları kullanmayı İkinci Yeni'yle sentez yapmak sayamayız. Diyelim ki imge, diyelim ki değiştirim ve karıştırımlar...bunları İkinci Yeni kullanmıştır, yoğun biçimde kullanmıştır, ama İkinci Yeni bunları ve benzeri öbür öğeleri aşan, daha başka bir şey. Tek tek hiçbirine indirgenemez. İndirgenemediği gibi Türk şiirine bunları getirmiştir, Türk şiirini geliştirmiştir demek de yanlış. İmgeyi ele alalım; Garip Şiiri imgeye sırt çevirdi diye İkinci Yeni'den önce imge yok muydu Türk şiirinde?

Toparlarsak, bugün kendi sıkıntılarını Türk şiirinin sıkıntısı gibi göstermeye kalkanlar ve yardakçıları, İkinci Yeni'yi bir karşı-seçenek olarak ellerinde tutmak, Türk şiirinde zorunlu bir konak olarak göstermek ve sentez adı altında toplumcu-gerçekçi şiiri iğdiş etmek istiyorlar. Baksanıza, Türk şiiri toplumsal olaylara her zaman açık olmuştur, kapıkulu geleneği kapanmış, halka açılma gelişmiştir denerek İkinci Yeni'nin üstünden de nasıl bir "af rüzgârı" estiriliyor...

Kemal Özer-Enver Ercan

■ 1970'ler ve sonrası şiiri birkaç yıldır sürekli gündemde. Çeşitli yazılarınız, yayın yönetmenliğini yürüttüğünüz dergide konuya ilişkin tartışmalara yer verişiniz, bu olguya gösterilen ilginin sıcak tutulmasından yana olduğunuzu gösteriyor: Sizce tartışmanın derininde yatan nedir? Şiir mirasını bir bütün olarak görmek istemeyen bir şiirin kendini kabul ettirme yönünde direnmesi mi, yoksa, şiir dışı bir olgunun kendini şiir saydırmaya yönelik dayatmaları mı sözkonusu? ya da söylenegeldiği gibi, devralınan şiiri yeniden kurma ve yeni bir şiir yapısına ulaştırma çabalarının sık sık tıkanıklığa uğraması mı? Ya da tam tersi...

□ Genç şiir konusunda, dediğiniz gibi, ilginin sıcak tutulmasından yanaysam, bunun gerekçesi, şiirin de bir süreç işi olduğuna inanmam. Toplumsal kavga nasıl her alanda yapılıyorsa, şiirsel kavga da yeni kuşaklardan yeni kan alıyor. Her araçla, her fırsatta gündeme geliyor. Biz istesek de, istemesek de böyle. Kazanılan, biraz bizim için de kazanılmış oluyor, yitirilen de öyle...

Şu satırlarda kısaca da olsa tartışmak olanağı yok, ama kimi gözlemlerimi, saptamalarımı sıralamak isterim. 1970 adı altında konuşulan, büyük ölçüde siyasal. Her ne kadar şiir terimleriyle konuşuluyorsa da... 1970'lere damgasını vuran, hızlı siyasallaşmaydı, siyasal olayların her şeyi etkilemesiydi çünkü.

Yaşanan dönem, 1970'le '80 arası, yaşanırken belki tartışılıyordu, ama asıl bugün tartışılıyor. Üstelik her şeyin açık açık söylenemediği bir ortamda. Bu tartışmanın bence asıl düğüm noktası, toplumcu-gerçekçi şiire düşürülmek istenen gölgedir. Siyasallaşmanın getirdiği sıcak dönemde şiir, yazılı olduğu kadar sözlü de olduysa, dergilerin dışında toplumsal dolaşıma çıktıysa bunun doğurduğu sorunlar elbet olacaktı. Kimi yeni yasallıklar ortaya çıkacaktı. Bugün bu dönemin doğurduğu sonuçları sindirmek, sorunları aşmak zorundayız. Gençlerin rahatsızlığı da temelde burdan kaynaklanıyor. Yalnız bu rahatsızlığı aşma konusunda girişilen çabaları yetersiz saymak gerekir.

Bir gölge düşürüldüyse bunu ortadan kaldırmanın çaresi ondan kaçmak değil. Gençlerin bir kesimi (artık genç denebilir mi onlara?) kendilerini ortamdan sıyırmaya, ikili üçlü küçük "ittifak"larla kaçmaya, o yılların fotoğrafından kendi görüntülerini kazıyıp olaya öyle bakmaya çalışıyorlar. Bir kesimi ise toplumcu-gerçekçi şiirin siyasal yönünü bütününe eşdeğer sayıp 1970'lerin hesabını onun dışına çıkmakla görmek istiyorlar.

Bugün bakıyorum, 1970'leri yargılayıp toplumcu-gerçekçiliğin dışına çıkmaya çalışan kesimde, siyasal ortama bir ucundan bulaşmamış pek kimse yok. Buna karşın, kendilerini yargılama dışı bırakarak, ağzı dili olmayan *şiir*'e veryansın ediyorlar. Ondan sonra da bundan, sağlıklı, doğru sonuçlara varacaklarına kendilerini inandırıyorlar.

Toparlarsak, şunu diyeceğim, susan ya da kaçmaya çalışan kesim de, toplumcu-gerçekçiliğin dışına doğru yol almak isteyen kesim de, 1970'in hesabını yürekli ve doğru dürüst yapmadan şiirlerini geliştiremez, "devralınan şiiri yeniden kurma" gibi, "yeni bir şiir yapısına ulaştırma" gibi büyük ülkülerin ancak gölgeleriyle oyalanırlar.

"Ressam"ını Yitirmiş Resimler

Uğur Kökden

XVI. yüzyılda, "ulusun aydınlanıp kurtulması isteniyorsa onun diliyle yazılması" gerektiğini öğreten bilge ve aydın İspanyol şairi Luis de Leon, işlediği bu "dil suçu" nedeniyle beş yıl cezaevinde yatmış; Engizisyon'un işkencelerine katlanmak zorunda kalmıştı. Hapiste yazdığı şiirleriyle, üstüste kilit vurulmuş sayılmayacak sayıda demir kapıyı açarak gerçeğin bayrağını göklere yükseltti. Beş yıl sonra cezaevinden çıkıp Salamanca Üniversitesi'ndeki kürsüsüne dönünce, dersine şöyle başladı: "Dün, diyorduk ki..."

Benzemeyen biçimde Orhan Taylan da, kaldığı yerden "ders"i, resimlerini sürdürüyor. Ama, hep "yeniden yaratan bir büyüme süreci içinde". Yakın geçmişte *Maltepe Resimleri*'ydi onlar; bugün, *Hasret Resimleri*.

Ne var ki, "cümle yitikler, mağluplar ve mahzunlar"ın bıkmaksızın kanıtladığı gibi, bir yerlerde özlem gündemdeyse orada son söz söylenmemiş demektir. Bu yüzden Taylan, Samsun'dan yola çıkmış Mancha'lı bir geçmiş zaman şövalyesini çok andırıyor. Yüreği, onun da, besbelli sevgi ve öfkeyle dolu. Haksızlık ve yanlışlara karşı varlığı, ayrılığa karşı; her atılımı, değişiklik ve özlem adına. Gene bu yüzden, fırçasını bir mızrak gibi havaya kaldırmış. Davranışında, baş eğmeyen onurlu insanların meydan okuyuşu gizli. Savaşını, özgürlüğün o uçuk renkli kanlı hayaline benzeyen keskin fırçasıyla gerçekleştiriyor. Aynı fırça, her tablo bittiği zaman, gizemli bir Çin ejderi gibi alevli uzun bir soluk koyvermekte.

Kuşkusuz, Taylan bir hayal-süvari! Belki yalnız varlığı gerçek. Kağıdın üstünde kaba bir toprak parçası, kimyasal bir madde ya da bir kemik özü şeklinde belirerek, seyircinin gözünde değişik ufuklar açan o resimler de, hayal-resimler! Geride kalan yıllardan, çoktan kokusunu yitirmiş özgür çiçeklerden, anılardan, düşlerden ve yakındaki uzak - uzaktaki yakın kadınlardan oluşuyor. Geçmişe ve geleceğe yönelik, "geniş zamanda yaşanan duygular ve düşünceler" hevengi. Hayal çehreler, yapay bir doğa!

Bu desenler, ateşler içindeki bir ruhun kavgasının ürünü. Enerji ile özlemin dur-durak tanımayan çarpışması. Elem, sabır ve inattan dokunmuş hayalet modeller. Belki, tüm bu resimler, ruhu denizlerden gelmiş bir yabancının sürgün çizgileri ve renkleri. Kim bilebilir? Resimlerde bakışlar, parmaklar, yüzler, hareketler, bağlı oldukları maden çerçeveden -hiç kimse anlamadan- bir akşam ışığı gibi sessizce ayrılıp yüreğe doğru yol alıyorlar. Denebilir ki, o kırmızılarla kahverengiler özlemin akan ve sonradan kuruyan kanı. Ama, ortada ne çarmıh var, ne çivi yerleri, ne havariler! Issız bir çöl, özlemin coğrafyası!

***

Haziranın ilk günleriydi. Günün gücünü yitiren ışıkları altında, sergiyi — bir kez daha— hızlı hızlı, sanki tümünü bir anda kavramak ve algılamak istercesine gezdim. Oradan çıkınca, henüz erginliğini kazanmamış, bu sevinçsiz ve güvercinsiz kentin sokaklarında, yabancı bir duygu varlığımı boydan boya sarstı: elbette, Taylan'ın sergisi "hasret" resimlerinden oluşacaktı. Ayrılık, çünkü, önce resimlerle artist arasına girmişti. Ressamı olmayan türden bir sergiydi bu. Resimler tümüyle, biri ötekine özlem duyan iki varlığı çağrıştırıyordu. Sanki görünmeyen, dik ve gergin bir çift memeden damla damla akan yoğun süt gibi, özlem maddeleşmişti. Çamlıklarda üretilen balın hafif acımtrak tadını taşıyordu o özlem.

Bir-iki çiçek örneğinin dışında, Taylan'da doğaya rastlanmayışı dikkat çekici: kutsal ırmaklar, karanlık orman, yeşil bataklıklar ve varlığı çağıran ölümsüzlüğün suyu deniz, onda yok! *Maltepe Resimleri* de öyleydi, o *Ölüler Evi*'nden taşınan "insan manzaraları"! Ancak, artistin ağırlıklı öznesi, insan! Çünkü, doğa uzakta; özgür ufuklarda. Toprak ve ıslak ot kokan sabahlarla, şiddet dolu yağmurla onun arasında mesafe var. Bilerek konulan bir mesafe. Denizle güneşin yerini, loş bir or-

tamda karşı karşıya bakan büyük koğuşlar almış; çevreyi saran bulaşık artığı, çürük yiyecekler ve ağır insan teri kokusu.

Yükselen ayın altında, gündüzlerin üstüne hışımla yürüyen geceler, sürekli yanan elektrik ışıklarının yaydığı eziyet, yaşama her günün değişmeyen damgasını basıyor. Yakın bir gülümseyişin bile seçilemediği kirli camların arkasında uzanan, derin, boğucu koridorlar; tam bir papağan yaygarasının havaya egemen olduğu dar ve tıkış tıkış bölmeler. Sayıları küçük bir kasaba halkı nüfusuna eş, yüzlerce, binlerce şekilsiz gövde, kapkara, tortop olmuş birer gölge halinde, gecenin içinde saldırıya hazır bekleşiyor. Hepsi, özlem solumakta: parlak kırmızı gözlü birer küçük sincap gibi, sessizce, ivedisiz, zamanı kemiriyorlar. Hepsinde yürek, "otuz üç kurşunlu kan pınarı"!

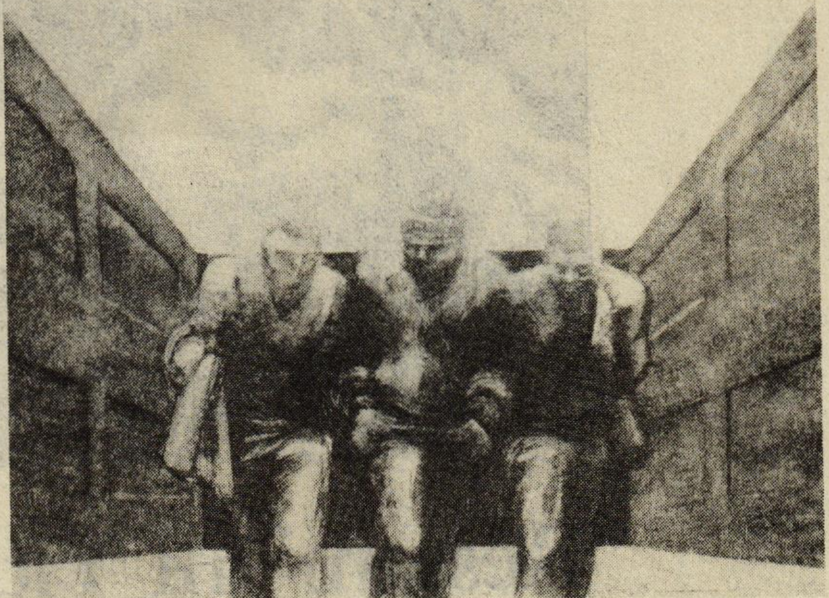
İşte onlar! Üç kişi kolkola! Tepesi açık, ama dört yanı kapalı, çatlamış beton bir zemin üstünde durmaksızın gidip gelen karıncalar! Uzaktan bakınca bile, bu çılgınca cehennem yürüyüşünde insanlar için yalnız iki hedef olduğu seçilebiliyor: sonsuz yakın noktalarla sonsuz uzak derinlikler. Açıkça, gözleri bile bozacak bir kısıtlama!

Kuşku yok, özlem, o ortamın ve resimlerin doğasında. Ona yapışık. Biri ötekinden nasıl ayrılabilsin? Gölgelere boğulmuş küçük alaca delik, taş ve tuğladan örülü, sıvası yoğun nemle durmaksızın dökülen o özlem mazgalı unutulabilir mi? Dikkatlice bakınca, dışarıdan yalnız tek bir gözün seçilebildiği o düşey utanç yarığı? Sonra, duvara karşı açılmış bir pencereden bakarak duvara karşı yapılan "doğa" resimleri? Kolayca anlaşılabilir mi onlar?

***

Tüm bu resimlerde zamanın yıprattığı bedenlerle, solgun, gittikçe sararan çehreler, vahşi ve ürkek bakışlı insanlar var. Çelişkilerle parçalanmış bir ateş yumağından kesitler: ucu temrenli demir parmaklıklar gibi ince, uzun çehreler; çakmak çakmak delice bakışlar; iç çekişlerden dokunmuş kadın ve çocuk yüzleri; bir deniz yıldızının kollarına benzeyen parmaklar; çökük avurtlar. Özlem, kimi zaman, bu yüzlerde evcilleştirilememiş yırtıcı bir hayvan gibi göze çarpıyor; kimi zaman da, sindirilmiş, köşeye kıstırılmış korkunun emzirdiği masum bir çocuk kadar dingin, rahat.

Nedense, Taylan'ın kadınlarında hep bir Akdeniz esintisini duyuyor insan. Yoğun kızılçamla tuzlu iodun karışımı bir koku. Önce ılık bir ürperti, yüze çarpan ve varlığı serinleten; sonra, yürek okşayıcı bir imbat. Ama, kimi kez de, buruk ve ürpertici serin bir deniz yeli.

Orhan Taylan

Onları tutabilmek, olanaksız. Uzanan her el, kucaklamak için ileri atılan kollar boşlukta kalakalır. Onlar umut kadınları, çünkü. Ortak kavgayı paylaşıyorlar. Her biri ya da hepsi, bir *Dulcinea* ! Et, kemik ve sinirden birer düş! Bir renk çığlığı! Acıdan çalınmış çeşitli tadlar!

Bir tablodan ötekine kadınlar: sanki bir ressam, yetenekli elleriyle, oturduğu kuyunun karanlık dibinden alınyazısının çıkrığını çeviriyor. Sürekli çeviriyor. Aslında, hepsi de, "tek"e indirgenebilecek —tek olduğu kadar karmaşık, somut bir duyguya— kadınlar, kadınlar, kadınlar. Her biri, aşılmaz engeller arkasında varlığını saklayan Taylan'ın ayakları dibinde, acılı aşıklar gibi kesik kesik inliyorlar. Ancak daha dikkatlice bakılırsa, o inilti ressamın kendi sesidir: sessiz hıçkırığı. Hiçbir zaman yükseltmediği yumuşak uyumlu sesini, sanki Taylan birtakım boyalara batırıp beze geçirmiş sanılabilir. Azıcık ışık, bir halka daha geniş özgürlük için. Kimbilir, belki sağ yanında öyle kadınları olduğu için "değirmenler"le savaşabiliyor?

***

Elbette özlem, insanın en soylu arayışı. Onda özgürlükten sevgiden ve ölümden sözeden çok eski bir ezgi gizli. Bu yüzden özlemin bir ucu sevgiyse, inançsa, öbür ucu da ayrılık. Acılar. Her çeşit tel örgü. Ne var ki, büyük bir içtenliği dile getirerek kucaklaşan kadın ve erkeklerinde, yokluk, uzaklık ve sevinç, Taylan'ın insanlarını boğacak bir düzeye ulaşmış. Öylesi yoğun! Tek başına oturanlar, karanlığı ve bilinmeyeni bekleyenler bile, o yoğunluk içinde.

Özellikle, elinde yarım çay bardağı, dizleri bitişik, gözleri uzak bir iklimde yitip gitmiş, görünmeyen bir basamağın kıyısına iğreti ilişen küçük çocuk! "Sübyan"daki sayısız isimsizden yalnızca biri o.

Besbelli yitik gönlü, şurasına burasına kalem ve fırçalar asılmış ressamın boş yatağı gibi, sevgiden yoksun. İlgililerin tümünden uzak. Yalan çıkmış bekleyişler içinde, erken yaşlanmış bir çocuk!

Kutsal ve sevgili özlem, o bahtsız çocuk sensin! O suskun, unutulmuş, savunmasız ve ayağı bağlı varlık! Bir köşede boyalar içinde oturan kadın da sensin! Yüzyıllardır bekleyen, toprak benizli, kırmızı giysili kadın! Ya da, yumuşak başını yazı makinasına dayayarak yorgunluğunu ve yalnızlığını dinleyen genç insan! Camlar, teller ve kilitler ardındaki isimsiz özlemin öbür adı, Türkiye! Bugünün, dünün ve yarının Türkiye'si!Umudun hızla yaşlandığı ülke!

Böylece, orada, yavaş yavaş, Kul Himmet'in deyişiyle "özleme doymadan gün akşam olur". Renkler, karşılanmamış bekleyiş ve emeller gibi solar. Çizgiler donuklaşır, silinir. Ressamın çok insanlı atölyesinde düşüncelerle düşler karışır, boyaların birbirine karışması gibi. Sonra, daha önce biten, gerçeği sırtına vurmuş resimler gönenir gizlice. Kutsanmış özgürlüğün yolunda yapayalnız, —artık onları gerçekleştiren ressamı unutup bir yana bırakarak— İsa'nın ağır çarmıhını tek başına taşıması gibi kendi yazgılarıyla başbaşa, acıyla yürürler. Yavaş yavaş. Ta çıkış kapısına dek. Öteki özgür insanların arasına karışıncaya dek.

Bir Şair Öldü Diyeler...

Mehmed Kemal

"Taşıdı koskoca bir mevsimi çöp arabaları"

* * *

Gezideydim, bana çekilen telgrafı 15 gün sonra aldım. Telgraf, Ankara, Aydınlıkevler postanesinden çekilmiş, İstanbul damgasını 30 Temmuz olarak yemişti. Oysa Fuat Ofşin 27 Temmuzda ölmüştü. Ailesi tarafından çekilen telgrafta şöyle deniyordu "Arkadaşınız Fuat Ofşin 27.7.1985 günü vefat etti, başımız sağolsun."

İstanbul'da olsam, telgraf elime de geçse gömülmesine gene yetişemezdim. Ölü yunmuş yıkanmış, namazı kılınmış, gömülmüştü. Nereye gömüldü, hangi mezarlığa? Hiç bir bilgim yok. Bana kitabını gönderdiğinde ardına adresini yazmıştı. Aradım, kitabı da bulamadım. Bulsam ailesine baş sağlığında bulunurdum. Bir şair unutulmuşluğun gölgesinde sessizce göçüp gitmişti. Gazetelerde ölümünü duyuran tek satıra da raslamamıştım.

Düşünüyorum da, gözlerim yiten yılların ardında çok gerilere gidiyor. Sanırım, Ankara'da, Suat Taşer'in yanında tanımıştım Ofşin'i... Kısa boylu, ince, kumral saçlı, mavi gözlü bir delikanlı olarak geliyor gözlerimin önüne. Zaman yanıltıcıdır, belki de yanılıyorum. Şiirler yazıyor, kimilerini 'Servetifünün—Uyanış' dergisinde yayınlıyordu. Şiirde çok titizdi, geç ve güç yazardı. Çıkışında çoğumuzu aşarak öne geçmişti. Bir sonbahar gününü anlatırken, *'Taşıdı koskoca bir mevsimi çöp arabaları'* diyordu. Bir mevsimi çöp arabalarına taşıtmak o yıllarda yepyeni bir söyleyişti.

1983 yılında Ankara'da bir kitap sergisi açılmıştı, oraya geldi, beni buldu. Kitap imzalarken başımı kaldırır kaldırmaz Fuat Ofşin'i tanımıştım. Gene O Fuat, kısa boylu, zayıf, yalnız saçları ağarmış, biraz kocalmıştı. Emekli olduğunu söyledi. Şiirler yazıyordu ama yayınlamıyordu. Çoluk çocuğa karışmıştı. Beni evine çağırdı gidemedim. Ne de içten çağırıyordu. Belli ki çocuklarını, yaşantısını görmemi istiyordu. 1940 kuşağının acılı şairlerinden biriydi. Nedense şiire epeyce ara vermişti. Yahut öyle görünüyordu. Aradan bir yıla yakın bir süre geçti. Gerçi bu arada bayramlarda, seyranlarda bana bir kart atarak anımsadığını belli ederdi. Ben de yanıtlardım. Günün birinde bir mektup yazdı. Epeyce özenmiş, duygularını yansıtmak istemişti. Bu mektubu kıyıda, köşede kalmasın diye tuttum yayınladım. Buraya da alıyorum.

"Bugünlerde kalanlarla gidenleri sık sık düşümde görüyorum. Düşünüyorum da, 'Kaç kişi kaldık' diyorum. 'Bizim kuşaktan? Sen, ben, Dinamo, Rifat Ilgaz, Hüsamettin Bozok, Ahmet Arif, İlhan Berk, Cavit Yamaç, bir de Arif Damar.' Hani bir yer vardır, aklımıza gelir de kovmaya çalışırız, dilimizin ucuna gelir de bir türlü yakıştıramayız kendimize, söylemeyiz, oraya yaklaştım mı nedir?

Süleymaniye'de bir köfteci vardı. Biz buraya Suat'la (Taşer) birlikte ilk gittiğimizde, "Çocuklar size şıra da vereyim mi?' demişti. İçtik şıraları, ama biraz sonra gözlerimiz çakırlaşmaya başladı. Çenemiz açıldı. Gülüşüp duruyorduk. 'Senin şıran öteki şıralara benzemiyor.' dedim.

'Çocuklar buna cinli şıra derler.' dedi.

O zamanlar elimize biraz para geçti mi, cinli şıra veren köfteciye kapağı atardık.

Düşümde bu köftecide seninle içiyoruz. Bu kez şıra değil rakı, İstafilina rakısı. Bilmem sen bu rakının adını duydun mu? İçtin mi? 1940'lı yıllarda bu rakıyı bir Rum firmasının çıkardığını anımsıyorum. Dinlenmiş, güzel içimi vardı. Hâlâ belleğimde olan çok eski bir şiiri okuyorum:

Sevilmeden bir kız seviyorum
Sabrım yok ilânihaye beklemeye
Cinnetimi getirin ey şeytanlar
Saat başlarında çıldırmak istiyorum

Birden Suat Taşer masamızda beliriyor. Onun kadehini doldururken uyanıyorum. Bir kezinde de sen İstanbul'a gelmişsin. Kadırga Öğrenci Yurdu'nda kalıyormuşsun. Burada özel bir yatağın varmış. Sorup soruşturuyorum, bir türlü bulamıyorum seni. 1942'de ben Sinop'ta memurdum. Sen ve İlhan Berk Sinop'a gelmişsiniz. Size yolda güzel bir kız gösteriyorum. İlhan, kızın peşine takılıyor ve o ünlü tanıtımını yapıyor:

'Ben şair İlhan Berk.' diyor.

Dil Kurumu 1943-44'lerde Sıhhiye'deydi. Cihangir Beyle aynı odada çalışıyorduk. Cihangir, 'Fuat, bak kimler geldi.' diyor. Bakıyorum Fethi Giray'la sen, arkada Yaşar Nabi, odadan içeri giriyorsunuz. Fethi Giray sağ elinin baş parmağı ile bıyıklarını yukardan aşağı sıvazlayarak konuşmaya hazırlanıyor. Cihangir kahvesini üzerine döküyor, uyanıyorum."

Bu satırları okurken Fuat Ofşin'in özgeçmişi biraz daha aydınlanıyor. Ben Türk Dil Kurumu Evkaf apartmanı ya-

nında iken Suat'la Fuat'ı anımsıyorum. Biraz da Besim Atalay'ın korumacılığı altındaydılar. Fuat, Sağlık sokaktan söz ediyor. Gerçekten Dil Kurumu bir süre de Sağlık sokakta idi. Tek sigara olsun bulamadığımız günler Fethi Giray'la, Fuat'a uğrar, birkaç sigara alır, parkta otururduk. Köşedeki Sağlık Parkı bize ne kadar büyük görünürdü.

Kadırga Öğrenci Yurdu'ndan söz ediyor. Ben gerçekten uğramıştım. Fuat var mıydı, yok muydu? Bilmiyorum. Ama Suat Taşer'le Cavit Yamaç vardı.

"İyi ki çıka geldin," demişti Suat. "Son paramızla kabuklu taze fındık aldık. İçini yedik, doymadık, sıra yeşil kabuklarına geldi. Paran var mı?"

"Var." demiştim.

"Öyle ise yürü."

Bayazıt'a çıkan yokuşun başında ucuz bir lokanta vardı, oraya gittik. Karınlarımızı doyurduk. Gözlerimizin önü açıldı. Sonra Küllük'teki kahveye gittik.Demli çayları içerken şiir üstüne konuşmaya başladık.

Delikanlılık günlerinde Suat dendi mi akla Fuat gelirdi, Fuat dendi mi Suat... İkiz kardeş gibiydiler. Bir süre sonra araları açıldı, neden bilmem. Fuat olduğu yerde kalmıştı ama, Suat Ankara radyosuna sipiker olunca biraz değişmişti. Belki de sipikerlik gereği solcu tanınanlarla aralıklı konuşuyordu. Tek parti dönemi ne de olsa...

Bir şairi en çok üzen şiirlerinin unutulmasıdır. Fuat Ofşin'in de şiirleri dergilerde görünmeyince unutulmaya yüz tuttu. Belki de bu yüzden küstü, bir köşeye çekildi. "Eğer maksut eserse mısra-ı berceste kâfidir.' derler ama, öyle değil, bir şairi anımsamaya bir dize yetmez. Günümüzde dizeler birbiri ardına görünmelidir. Gençlik yıllarımda Hayrettin Ziya diye bir şair tanıdım dı, Ahmet Muhip'in, Cahit Sıtkı'nın yakın arkadaşı, bir gün demişti ki:

"Aman ne yazıyorsan hemen yayınla, dergilerde görünsün. Eğer dergilerde değil de bu sofralarda görünürsen, bunlar adamı çabuk unuttururlar."

Ben bu öğüde pek uymadım ama, unutulmak istemiyen şairlerin uyması gerekir. Fuat Ofşin çok yetenekliydi. Şiirlerini defterine yazacağına dergilerde yayınlasa idi böylesi köşede kalmazdı.

Bir şair sessizce öldü. Elbette edebiyat tarihçileri bir dönemi incelerken Fuat Ofşin'e de rastlıyacaklardır. Çağdaş şiirimizin hangi emeklerle geliştiği araştırılırken *'Taşıdı koskoca bir mevsimi çöp arabaları'* dizesinin şairini de bulacaklardır. Yaşam ne denli nankör olursa olsun, tarih hiç bir değeri unutmaz, tarih unutkan değildir.

1940 Kuşağının bir şairini daha uğurladık.

ALİ YÜCE

SAKAR AŞK

Günlerden Salı mıydı
Çarşamba mı bilmiyorum
-Bilmek neye yarıyor ki-
Ama kara çarşaflı bir gündü
Saç baş birbirine karışmış
Şapşal mı şapşal bir gün

Döndüm evime gidiyorum
Aaa! Şuna bakın siz
Arkam sıra geliyor gün
Ben yürüyünce yürüyor
Durunca duruyor gün

Önüme gelene sordum
Yahu bu ne utanmaz bir gün
Kimseden çıt çıtmıyordu
Yetişti arkamdan gün
Ağzı Arapça Acemce
Osmanlıca kokuyordu

Al dediler aldım evime
-Kovmak neye yarıyor ki-
Kara çarşaflı günü
Bir güzel ağırladım
Geceyi şerifler hayrola
Ehlen ve sehlen ya gün

Şöyle buyur şuraya otur
Kif halek -Nasılsın ya gün
Hadi iyisin iyi gene
Dalgan dalga dümenin dümen
İşin iş bu günlerde

Bunca yıllar söylemedim
Sakladım anamdan bile
Sakar bir kızı sevdiğimi
Ne zaman gözgöze gelsek
Şangır şungur kırılır
Onu bana getiren gemi

Yakın Uzak Anılar

Vedat Günyol

Çocukluk anılarım kopuk kopuk, sisler içinde, bir yüzeye çıkıp bir kayboluveriyorlar, derinlerde. Fatih'te dedemin üç katlı kocaman konağının üst katında, gepgeniş bir odasında dünyaya gelmişim 1911'lerde. Benden önce iki erkek çocuk doğuran anneme baskı yapmışlar, artık yeter, doğurma diye. Zavallı, ezilmiş büzülmüş, içlenmiş kederlenmiş, atayım, daha insan biçimini almamış, yumruk kadar et parçasını karnımdan rahmimden demiş ama, gücü yetmemiş. Şişdikçe şişmiş karnı ve bir gün ağrılar sancılar içinde dünyaya getirmiş beni. Herkes bir kız çocuğu bekliyormuş konakta. Bir düş kırıklığı sarmış büyüğünden küçüğüne konak halkını. Gerçi, dedem için için sevinirmiş torunlarının hep erkek olmasına ama, konakta çoğu kadın olan ve kız çocuk bekliyenler, bozulmuşlar, bozulmakla da kalmayıp, ben bir et parçası, bir kundak belâsı varlığı, hor görüp küçümsemişler. Daha bir süt bebeği iken, dadılar hizmetçiler elinde horlana savsaklana akciğerlerimi üşütmüşüm. Sonra süt yerine, zeytinyağlı baklalarla beni beslemeye kalkışan bir dadının cahilliğine kurban gidip bağırsak hummasına tutulmuşum küçük yaşımda.

Bir üvey babaannenin egemenliği altındaki konakta, annem, annesiyle birlikte seyirci kalmışlar olup bitenlere. Dedeme yansımayan, yansıtılmayan olaylar dizisi içinde, güç belâ kurtarmışım yakayı, kefenleri yırta parçalıya.

Yedi sekiz yıl sonra döndüğüm konakta gösterdiler bana bir bir yatıp kalktığımız, yiyip içtiğimiz yerleri. Şöy-

Konakta, bir yaşlarındayken, hayli işe yaramışım, varlığımla değilse bile çişimle. Balkan Savaşı günlerinde, İbrahim ve Naim adlı üvey dayılarım cepheden birkaç günlüğüne dönmüşler İstanbul'a. Tabii ilk uğrakları bizim Konak olmuş.

Balkan Savaşı'nın akıl almaz düzensizlikleri, kumanda katlarındaki kimselerin vurdum duymazlığı yüzünden uğramadıkları belâlar kalmamış, başı boş gerilemeler, çekilmeler, kaçmalar arasında dayılarımın. İçleri dışları yurt sevgisiyle dolup taşan, kafaca gönülce bulunmaz adamlarmış dayılarım. Düşman saldırısı karşısında çekilirken, susuzluklarını at sidikleriyle gidermişler, böğüre kusa, sancılana yırtına. İbrahim dayım sarılık olmuş. Devası, kocakarılara göre, çocuk sidiğiymiş.

İşte, körpecik yaşımda, annemin en çok sevdiği, üveylik müveylik ayrımı yapmadan taptığı kardeşine, devâ sağlamışım. Bugünkü tıp düzeyine gelmeden önce, aklımla mantığımla, kafamla yüreğimle karşı çıkacağım bir sağıtma olayına karışmışım böylece. Sonra, dönmüşler dayılarım savaş alanına ve bir daha sesleri duyulmamış, sönüp gitmişler yurt uğurunda.

Sonra, Anadolu'da açıyorum gözlerimi çocukluk bilinciyle. Babam Diyarbakır kazalarında kaymakam, o günlerde. Çermik'teyiz önce. Garzan kazasında tek başına, akrepler çiyanlar ve çiyan gibi insanlarla döğüşe çekişe görev yaptıktan sonra, Çermik'e atanmış. Çermik kaplıcalarıyla ün yapmış bir kaza merkezi. Ağabeylerim, ilkokulda, şımarıklık bakımından gemi azıya almışlar. Elde sapan, kuş vuruyor, şuna buna taş sallıyor, sırtları kaymakam babamda, yeri göğü titretiyorlar. Babam bir gün, ilkokula baskın yapıyor, önce çocuklarını herkeslerin önünde sıra dayağına çekerek. Sonra, azgınları hizaya getiriyor.

Çermik bir kaplıca merkezi ya, annem bir gün üç oğlunu alarak hamama gidiyor.

Elde kese, sabun, lif girişiyor annem bizi temizlemeye. Bir ara, başımdan bir teneke sıcak su dökülüyor. Neye uğradığımı bilemiyorum. Yanıp tutuşuyorum, avaz avaz bağırıp, yakamı paçamı sıyırmak isteğiyle. Bir temizlik sevdası, bir yunup yundurma tutkusu içinde, başımdan aşağı boşalttığı suların şırıltısında, mutlu annemin güler yüzü bana bir cadı ürkünçlüğü ile sırıtıyor. Nefret ediyorum yunup yıkanmaktan. Bunca acı, bunca sızıya mal olan bir temizlik serüveni, hayatım boyunca bırakmıyor yakamı.

Maltepe sırtlarında, tutuklular evinde, haftada bir, grup grup hamama her girişimde, o Çermik'teki kaynar su sızısını, acısını anımsıyorum hep. Ama, Maltepe günlerindeki hamam serüvenleri, ortaklaşa bir temizlenme isteğinin güzelliğinde eskinin acılarını silip süpürüveriyordu bir çırpıda. Silâhlı gözcülerin gözetimi altında, hapishane arabalarından boşalıp, ıslak peştemallere sarınarak girdiğimiz asker hamamında, türküler şarkılar arasında, kurna başlarında, unutuveriyordum eskinin acılarını, yunup temizlenmenin güzelliğinde.

Hangi çirkinlik, hangi pislik vardır ki, ortaklaşa bir girişimde, bir kardeş bir yandaş, bir arkadaş eşliğinde arınıp güzelleşmesin? Haftada bir, yanyana, dirsek dirseğe, gittiğimiz hamamlar, bir temizlik şöleni, bir arınma, bir yüz yüze temiz bakma olanağı sağlıyordu bizlere.

Hamam günleri unutulmaz bir şenlikti bizim için. Onluk onbeşlik gruplar sıra bekliyorduk. Kimi hafta, bir önceki grup geri döndüğünde suların kesildiğini öğreniyor, kös kös yataklarımıza dönüyorduk, yıkanma temizlenme istekleri kursağımızda kalarak. Kimi hafta da, subay duşlarına alınıp bir güzel temizleniyor, bir başka hafta, kurna başında suların kesilmesiyle, yarı sabunlu bedenlerimizi ıslak peştemallerle kurulamaya çalışıp, tomsonlu nöbetçilerin gözetimi altında, ufak pencereleri kalın tellerle örtülü tutukevi arabasına biniyor, marş söyliye söyliye koğuşlara yöneliyorduk.

Bir seferinde, hamam çıkışı arabaya bindirilip tam yola çıkacağımız sırada, dışarıda bir kaynaşma oldu. Dikkat, dur, gitme yollu bağrışmalar çınlattı ortalığı. Sonra, arabaya gedikli iki subay girdi hışımla. Listeden adlarımızı okuyup bir bir denetledi bizleri. Liste tamamdı. Ama, hamamda, bir dolabın altında, ıslak giysiler içinde bir hükümlü bulunmuştu. Bizden önceki gruptan olduğu çıktı ortaya az sonra.Zavallıcık, kaçmayı düşünmüş, ama yakayı vermişti ele.

Koğuşlarda ikinci şenlik, serbest bırakılıp aramızdan ayrılanlara, kendiliğinden, doğmaca düzenlenen törenlerdi. Çoğu kez, bir çavuş elinde bir kâğıtla büyük koğuşa dalar ve bir isim okurdu. Bilirdik ki, bu bir kurtuluş çağrısıdır. Serbest bırakılan delikanlı, bir suç işlemiş gibi ürkek, başı yerlere eğik, eşyasını toparlar, dışarılık giysilerini geçirir üstüne, sonra, koro halinde, falsosuz, tok sesli, dönemin marşlarıyla koğuşun çıkış kapısına kadar uğurlanır, daha sonra herkes, elleri böğürlerinde, ortak sevinçten paylarına düşen artıklarla, içeride olmanın acısını bastıra bastıra döner, yerlerini alırlardı, yataklarında.

Şiir Dili ya da "Şiirce" -3

Teoman Aktürel

Şu ozanlar gerçekten tuhaf insanlar! Biz burada oturmuş, elimiz çenemizde, Şiir Dili ya da "Şiirce" üstüne daha ne cevherler yumurtlayabiliriz diye düşünüp dururken, ozanlardan biri karşımıza geçip, nanik yapar gibi:

"Eşrefoğlu al haberi
Bahçe biziz gül bizdedir
Biz bir mevlânın kuluyuz
Yetmiş iki dil bizdedir"

diyor.

Söz halk şiirinden açılır da Sabahattin Eyüboğlu anılmasın olur mu? Bakın o da şiirle bilmecenin aynı dili konuştuklarını belirttikten sonra: "...birbirine ikiz ruhlar gibi benzeyen şu iki mısra belki her şeyden daha iyi gösterecektir. Birisi en öz şiir iddiası ile, öteki sırf benzeterek gizlemek maksadile yazılmış olan bu iki mısra deniz ve yelkenlileri anlatıyorlar:

'Üstünde güvercinler yürüyen bu
sakin dam'
(Paul Valéry: Le cimetière marin)

'Mavi tarla üstünde beyaz
güvercin yürür'
(Türk halk bilmecesi)

"...Bu iki mısra tabiatı 'benzeterek' değiştiriyor ve ikinci bir tabiat, bir şiir tabiatı yaratıyorlar. Üstünde güvercinler yürüyen deniz artık tabiat değil, şiir cennetinin denizidir."

Biliyorsunuz, Sabahattin Eyüboğlu yalnız halk sanatını, şiirini, Batı, Doğu şiirini değil, Divan şiirini de en iyi özümsemiş kişilerden biridir. 1938'de "Fuzuli'de Şiir Telâkkisi" başlıklı yazısında şunları dile getiriyor: "Eflâtun: 'Söz Allah'ın kendisidir, der. Fuzuli de 'can'dan Allah'ı kastederek:

'Sözdür güheri hızanel dil
Izharı sıfatı zate kabil
Can sözdür eğer bilürse insan
Sözdür ki derler özgedir can'

demiştir. Fakat Fuzuli mukaddemenin ilk satırlarında şairi peygamberlerden ayırıyor. (...) Fuzuli şiirini Allah'a kadar yükseltiyor, fakat gene insandan ayırmıyor; sanatı dinin manevî seviyesine çıkarıyor, fakat dine irca etmiyor".

Yeri düşmüşken, Fuzuli'nin ünlü ikiliğini de anmadan geçmeyelim:

"Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıl ü kal imiş ancak"

Bu ikilik üstüne de şöyle bir açıklamada bulunuyor Sabahattin Eyüboğlu:"Şair için bilim bir amaç değil, bir araçtır. Şiir bilimin maverası, ya da Fuzuli'nin deyimiyle bilimin bahçesinde biten bir güldür."

Dağarcığımızdan Fuzuli'nin bir dizesini daha çıkaralım, onun şiir dili, daha doğrusu şair dili konusunda ne düşündüğünü görelim:

"Ey hâce lisan-ı şuara özge lisandır"

Öyledir, ozanlar insanlara başka bir dil ile seslenirler.

Ozanı yalvaç katına çıkaranlardan biri, Victor Hugo da kendisini şöyle tanıtmıyor muydu:

"Korkunç ve taşkın bir söz cambazıyım
Eski ABCD'yi de yıkan adamım
Devrimci bir yeni soluk getirdim
Eski sözlüğe kırmızı takke giydirdim"

Bütün büyük, önemli ozanlar yepyeni şeyler söylemek savı ile ortaya çıkıyorlar. Eskiyi yıkmak, daha önceki şiir anlayışını değiştirmek ozanların şanındandır sanki. Şeyh Galip de "Hüsn ü Aşk"ının son bölümünde anlatımının, deyişinin başka ve yeni olduğunu şu sözlerle dile getirmiyor mu:

"Tarz-ı selefe tekaddüm ettim
Bir başka lügat tekellüm ettim".

Töreye uyup ozan burada kendisini de bir güzel övecek elbet. Aşağı kurtarmaz, en azından kendisinin söz sultanı olduğunu ileri sürecektir:

"İn dem ki zi-şâirî eser nist
Sultân-ı sühan menem diger nîst".

Denizlerde, göklerde epeyce dolaştık, biraz da yeryüzünde gezinsek mi dersiniz? Yaşamının büyük bir bölümü ülkesinden uzakta, sürgünlerde geçen İspanyol ozanı Rafael Alberti "Yabancı Üs Cadiz"e şu soruyla seslenir:

"...
Hemen yanıbaşındasın Cebelitarık'ın,
üstelik bugün daha yakınsın
New-York'a.
De bana hangi dilden konuşacaksın,
hangi topuğunu vuracaksın
ve hangi türküde söyleyeceksin
sevdanı?"

Değil mi ki, sözleri, dilleri bunca karıştırdık birbirine, gazeteci/yazar Şinasi Nahit Berker'in "Çiçeklerin Dili"nden niye söz etmiyelim? Bu yapıtta ikiyüz doksaniki çiçek dile geliyor. Kimi örnekler şöyle:

"*Avcıotu:* Adi Hatıralar,
Beyaz Kahkaha: Sükut,
Çarkıfelek Çiçeği: İman,
Donanma Kandilliği: Hüzün,
Eşek Kulağı: İyilik,
Fulya: Aşkın Yıkılması,
Güzelavratotu: Sunilik,
Dem Taze: Ebedi Teessüfler,
İt Üzümü: Hakikat,
Kantaryum: İlânı Aşk,
Lahana: Menfaat,
Mersin: Şecaat,
Nane: Unutma Beni,
Orkide: Ateşin Huy,
Porsuk Ağacı: Teessür,
Renkli Haşhaş: Akşam,
Süpürge Otu: İnziva,
Şeytansaçı: Alçaklık,
Tuna Gagası Çiçeği: İyi Niyetler,
Üskün: Sevinç,
Yosun: Anne Sevgisi,
Zakkum: Hata."

"Çiçeklerin Dili"nden söz edip de "Gözlerin Dili"nden söz etmemek olur mu? "Yunan Antologyası"nın en iyi ozanlarından birinin, Mekius'un "Gözlerin Dili" başlıklı şiiri de şöyle:

"Nedir bu tasa Filenis? Neden saçların
Darmadağın, gözlerin yaşlarla buğulu?
Anlat bana derdini, çareler bulayım;
El koynunda mı yakaladın yavuklunu?

Sen istediğin kadar, 'hayır!' de,
güzelim,
Göz yaşların söylüyor olanı biteni".
(Türkçesi: Oktay Rifat)

Fazıl Hüsnü Dağlarca da *"Saygıların Diliyle sözler dilini kaynaştırmak"* ister. Bu diller ozanın dileğince kaynaşırsa "anlamak, söylemek kolaylaşır" mı gerçekten? sorusu dilimin ucuna gelmiyor değil. Hobbes'ın bir sözünü anımsıyorum da...: *"Matematikler insanları birleştirir, siyasa onları ayırır."*

"Şiir ve İnşa" yazısında yalın, duru Türkçe'nin savunmasını da yapan Ziya Paşa "Harabat Mukaddemesi"nde bilimin ve ekinin önemini de ortaya koyar. Ozan ve şiir için gerekli koşulları da şöyle dile getirir:

"Vardır iki şart-ı şairiyet
Evvelkisi kabilî-i hilkat
Sani-i şürut-ı şairiyyet
Tahsil-i maarif ü fazilet
İlm olmasa şair olmaz insan
Dilsiz söze kadir olmaz insan"

"Manzum Nesir", "Mensur Şiir" sorunlarını daha ileriki yazılara bırakarak, Resul Hamzatov'un "Benim Dağıstanım"da Ebutalib'in bir soruya verdiği yanıttan bir bölümü aktarıverelim:

"Eskiden, kız almak için dünür gönderildiği zamanlarda, damat adayını övmek için, 'Kendisi Kumıkça bilir' derlerdi. Bu, oğlanın çok bilgili, kolay ele geçmez biri olduğunu anlatan bir sözdü.

Oysa işin aslı şudur: Kumıkça bilmekle, Türkçe'yi, Azerbaycanca'yı, Tatarca'yı, Balkarca'yı, Kazakça'yı, Özbekçe'yi, Kırkızca'yı, Başkırtça'yı ve daha pek çok kendi aralarında akraba dilleri anlayabilirsiniz. Hikmet'i, Kaysın'ı, Kuliyev'i, Mustay Kerim'i... çevirilerinden değil, kendi dillerinden okuyabilirsiniz."

Bana sorarsanız, "Şiir Dili"ni, "Şirce"yi öğrenmekle, bilmekle tüm dünyadaki insanları anlayabilirsiniz. Şaka ediyorum gibi gelebilir size. Benden önce bu savı ileri sürenler de yok değil.

Orhan Veli'nin "Çeviri Şiirler"inin yayımlanmasını "hazırlayan" Asım Bezirci bu kitabın "Sunu"sunda Melih Cevdet Anday'ın ilginç bir anısını şöyle aktarıyor: "Fransız şairlerinden Philippe Soupault 1949'da Ankara'ya gelmiş. Bir toplantıda Orhan Veli ondan çevirdiği *Şarkı*'nın Türkçesini kendi şiiriymiş gibi okumuş. Şiirin çevirisi yapıca aslına pek benziyormuş. Soupault ilgiyle dinlemiş. İşin içyüzünü öğrenince de çok sevinmiş. Şaşırtıcı gelecek ama, şiirin 'çok doğru, çok iyi çevrildiğini' belirtmiş, sesten anlamış bunu. Sonra da şunu söylemiş: 'Şiir gerçi bir söz sanatıdır, ama bir öz sanatıdır da. Bu bakımdan, başka bir dile çevrilebilmelidir. Ben şiirin çevrilebileceğine inanıyorum. Hatta daha fazlasına, şiir dilinin, müzik gibi uluslararası bir dil olduğuna inanıyorum. Dünya ulusları birbirleri ni belki her şeyden önce şiirle anlayacaklardır".

Dil, söz üstüne alıntıları şimdilik bir yana bırakalım, dilbilim akımlarına, eğilimlerine bir göz atalım. Daha sonra, bizi konumuz bakımından daha çok ilgilendiren göstergebilime geçelim.

Michel Pêcheux "Les Vérités de La Palice" (La Palice'in Doğruları) adlı yapıtının "Giriş"inde, ayrıntılara dalmaksızın, birbirine bağlanan, birbirini çelen, birbirini bütünleyen üç dilbilim akımından ya da eğiliminden sözeder:

1) Mantıkçı-biçimci akım ya da eğilim; günümüzde başlıca Chomsky okulu'nda örgütlenen, "üretici-dönüşümsel" kuramlar aracılığıyla yapısalcı dilbilimin eleştirisini geliştirir. Bu akım Port-Royal Okulu çalışmalarında kendisine bir felsefel destek aramıştır (N. Chomsky'den başka şu adlar anılabilir: Bir yandan C.J. Fillmore, öte yandan G. Lakoff ve McCawley, bu arada Sovyet biçimci S.K. Saumjan).

2) Tarihsel akım ya da eğilim: XIX. yy'dan beri oluşturulan "tarihsel dilbilim" (F. Brunot, A. Meillet); günümüzde çeşitli kuramlara ve dilbilimsel değişime ulaşan akım: Coğrafyasal, budunsal, toplumsal-dilbilimler. (M. Cohen, U. Weinreich, W. Labov ve bir bakıma B. Bernstein anılabilir).

3) "Söz dilbilimi" (ya da "sözceleme", "edim", "bildiri", "metin", "söylem", v.b. dilbilim). Sözbilimin (retorik'in) ve "şiirbilim"in (poetika'nın) konularını ele alan, bildirişime (iletişime) öncelik tanıyan dilbilimin eleştirisini yapan akım. Bu akım ya da eğilim biçem dilbilimine, konuşu (diyalog) dilbilimine ulaşır (Özellikle R. Jakobson ve E. Benveniste, O. Ducrot, R. Barthes, A.J. Greimas ile J. Kristeva sayılabilir).

Tarihsel akım ile "Söz dilbilimi" akımı (ikinci ve üçüncü eğilimler) en azından "batılı ülkeler" denilen ülkelerde birinci akımın, mantıkçı-biçimci dilbilim akımının (eğiliminin) egemenliği altındadır. Bu akımlar birbirlerine çelişik bağlarla bağlıdırlar. *Tarihsel* akım değişik biçimler aracılığıyla (işlevselcilik eğilimi, dağılımcılık eğilimi, v.b.) mantıkçı-biçimci akıma çelişkili olarak bağlıdır. Sözceleme dilbilimi ise, özellikle Oxford Okulu'nun çözümleyici felsefesi aracılığıyla (Austin, Searle, Strawson, v.b.) çelişkili olarak yine bu akıma bağlıdır.

Toplumbilimsel-tarihsel akım da "söz olayları" dolayısıyla dilbilimsel biçimciliğin anahtar kavramı "edinç"in bağdaşıklığını kırmak bakımından "söz dilbilimi" akımıyla ilişkilidir. "Üretimci" çalışmalar da (R.D. King'in, P. Kiparsky'nin çalışmaları), yine bu doğrultudaki çalışmalar (W. Labov'un, U. Weinreich'ın çalışmaları) günümüzde dilbilimsel değişikliği göz önünde tutmayı denerler.

Michel Pêcheux'ye göre dilbilimde biçimci konum'un başlıca savı iki noktada özetlenebilir:

1) Dil bir dizge (bir "yapı" da denebilir) sayıldığı ölçüde tarihsel *değildir;*

2) Dil bir dizge, bir yapı olduğu ölçüde dilbilimin kuramsal nesne'sini (konusunu) oluşturur.

Görüyorsunuz ki epeyce karmaşık sorunlar karşısındayız. Bu arada *dilbilimsel yapısalcılık, felsefel yapısalcılık* sorunlarına değinmeden, kendi konumuza, "şiir dili", "şiirce" konusuna dönelim.

(Sürecek...)

Sait Faik'in Öykülerinde Burgaz Adası'ndan Görüntüler

Muzaffer Uyguner

Biliyorsunuz, Sait Faik, yaşamının bir bölümünü Burgaz'da geçirmiştir. Haritada bir nokta olarak betimlediği, bir Türk ülkesi olarak andığı bu Ada'ya ya bir yandan çarklı ile ya da akşam üzeri vapurun projektörcüsü ile söyleşerek gelir. Gelirken, hiç inmediğini söylediği Kınalı'yı seyreder ve bu seyirler sonunda da Kınalı'daki bir evdeki yaşantıyı öyküleştirir.

Sait Faik'in Burgazı'ndan söz ederken, Burgaz'dan doğa görüntüleri, insan görüntüleri üzerinde durmak ve bazı olaylarını anımsamak gerekiyor. Burada ikili bir ayırımla Ada'yı ele almayı uygun bulduğumu söylemek istiyorum.

Ada'dan doğal görüntüler

Önce, Ada'nın yerini saptayalım birlikte. "Kış Akşamı, Masa ve Sandalye" adlı öyküsünde şöyle der: "Şehirden tam dokuz mil uzaktayım. Dört tarafım su içinde". Böyle bir yerde, bir kış akşamında, lapa lapa kar yağarken duygulanımlarını anlatır. Ama hep kış ve karlardan mı sözetmiştir. Elbette değil. "Son Kuşlar"da, bir yaz gününün ya da yaz sonunun görüntülerini şöyle belirtir: "Havada ve denizdeki tirşe maviliğin üstünde bir takım esmer damlacıklar görünürdü. Sağa sola oynarlar, sonra bir istikamet tutturur, bu esmer lekecikler geçip giderlerdi". Bu esmer lekecikler, Ada'nın yakınından ya da üzerinden geçen kuşlardır. Bunlar, güzün içinde beliren kış müjdecileridir.

Sait Faik, yaz aylarında Ada'yı dolaşır. Yukarı çıkan yoldan yürür; Yassıada ile Sivriada'yı gören bir yere uzanıp karşı dağları, Bozburun'u seyreder. "Kendi Kendime" adlı öyküsünde, işte bu kendi kendine oturduğu yerdeki izlenimlerini buluruz: "Bozburun, sanki havanın, biraz daha kesafet peyda edip rengi biraz daha koyuşlaşmışı"dır. "Ağır ağır tepeler yükseliyor. Bazen ya pek çıplak bir arazi parçası, galiba biraz duman, ekilmiş tarlalar hayal meyal farkediliyor. Denizin rengi bu tarafta daha koyu, -rüzgârlı demeyelim, bugün rüzgâr yok- biraz da ürpertili. Az daha ilerimdeki kayanın ucuna kadar gelen, bu havanın kesafet peyda etmiş gibi, biraz daha koyu renklisi olan toprak parçası, orada dantelâlı bir kesilişle kesiliveriyor. Oraya kadar varan deniz parçası üstünde, biri çok siyah, öteki biraz daha yakında -şimdi kayanın arkasına vardı, gözükmüyor- beyaz iki yelkenli. Sahil kayaları etrafında bir on metre yarım daire dönüyor. Oradan öte, ufak bir sırt var. Bir iki yeşil, ama pek yeşil çam ağacı, genç; kozalakları daha aydınlık, yeşil, ince, çocuk şeyler. Solumda yarım bir ay parçası. Güneşin karşısında bu kadar parlak oluşu insana yapma hissi veriyor".

Ada'yı genel çizgileriyle de bir çok öyküsünde betimlemiştir. İlk öykülerinden biri olan "Stelyanos Hrisopulos Gemisi"nde şöyle anlatır Ada'yı: "Kış, Ada'nın sahillerine lodoslarla beraber gelirdi. Kocayemiş ağaçlarının çamlarla birleştiği Ada'nın lodos tarafında, hiç bir ev yoktur. Orada, kocaman vahşi kayalar, tuhaf kuşlar ve derin uçurumlar vardır. Kalpazanlar Kayası'nın üstünden lodos aştığı zaman, Ada'nın poyraz tarafındaki evlerinde sessiz bir hayat başlardı. Göçler gitmiş olurdu. Banyolar sökülmüş, köşkler küskün ve hayatsız dururdu. Küçük sandallar yer yer karaya çekilmiş bulunurdu". Böylece, Ada'nın bir zamanki yaşamı anlatılmıştır. Bugün de bu yaşamın sürüp gittiğini söyleyebilir miyiz, bilemem? "Bulamayan" adlı öyküsünde, "Güzün, vapurlar bizim köye yaz insanlarından başka insanlar getirir. Vapurun yaza göre tenha güvertesinde, yüzleri rüzgârla sakaldan hafifçe soluk, orta yaşlı insanlar"dır bunlar. Artık, balık zamanı gelmiştir çünkü ve bu adamlar da motorlarda çalışmak, ağları çekmek için gelirler Ada'ya.

"Son Kuşlar" adlı öyküsünde de Ada'nın kışını anlatır. Ama, bu öyküyü yalnızca bir kış öyküsü sanmak yanıltıcı olur. Öykü, kuşların avlanması, çimenlerin sökülüp başka yerlere taşınması gibi olaya dayanır ve bana göre de çevrenin bozulmasına değinir. Bugün çevre korunması diye bütün dünyada sözü edilen olaya ilk kez dokunan belki de Sait Faik'tir. Bu öyküyü bu açıdan yola çıkarak okursanız, bana hak vereceğinizi sanıyorum. Bu öyküde, Ada'nın kışı şöyledir: "Kış, Ada'nın her tarafında yerleşebilmek için rüzgârlarını poyraz, yıldız poyraz, maystro, dramaduna, gündoğusu, batı karayel, karayel halinde seferber ettiği zaman; öteki yakada yaz, daha pılısını pırtısını toplamamış, bir kenara, oldukça mahzun bir göçmen gibi oturmuştur. Gitmekle gitmemek arasında sallanır bir halde, elinde bir pasaport, çıkınında üç beş altın, bekleyen bu güzel yüzlü göçmen tazeyi benden başka bu Ada'da seven yoktur, diyebilirim". Burgazlıların daha iyi bildiği bu durumu, güz aylarındaki havayı, iklimi bundan daha güzel anlatan çıkmamıştır.

Ada'nın içine biraz daha sokar bizi bir çok öyküsünde. Kocayemiş ağaçları, çamlar, makiler, çiçekler ve otlar öykülerinde bütün güzellikleri, tazelikleri ve yeşillikleri ile çıkar karşımıza. Ada'da yaşamayanlar, onun öykülerindeki anlatımıyla tanıyabilirler Ada'yı ve severler. *Sarnıç*'da yer alan "Kimkime" adlı öyküsünde, öykünün asıl içeriği ve

insanları bir yana, yukarı çıkan bir yoldan sözeder: "Pazar günleri üç beş âşıkın geçtiği, âdeta kendi kendine, kayaların orada çatlayıp dökülmesiyle vücuda gelmiş sanılan yol"dur bu. "Yolun bir kenarı Ada'nın en ayak basılmamış yeridir. Çamlar birbirine girmiştir. Yol, iz yoktur. Bunun için de çamların altında ne ruj sürülmüş kötü mendiller, ne de gazete kâğıtları, sardalya kutuları bulunur".Sözünü ettiği yolun bugün de var olup olmadığını, çevresinin o günkü gibi tenha ve temiz bulunup bulunmadığını bizden iyi Adalılar bilir elbette. Bir de "Kameriyeli Mezar" adlı öyküsünde bir mezarlık yolundan sözeder. Öyküde, köyün mezarlığı, Marmara'nın içine uzanan bir burunun üzerindedir. "Mezarlık yolu hiç de sessiz bir yol değil. Bir motorün patpatı, kuş sesi, arı, sinek vızıltısı, denizin çakıla serilişi, karşıda bir harp gemisinin buram buram çıkıp da uzaklarda saatlerce duran dumanı, eşek nanelerinin kırmızı çiçekleri, katırtırnaklarının parlak sarısı, yaban turplarının, ballıbabaların, çalı süpürgelerinin, devedikenlerinin, karabaşların parıltısı, büyümesi durmuş serviler, sahilin boncuk boncuk camlarla örtülü bu koyunda tabak kırıntıları" ve daha bir çok atık bulunmaktadır. O günlerde bile denizin kirletilmesini de koydaki kötü atıklara değinerek ortaya koymuştur diyebiliriz. Ama, "Hişt Hişt" adlı öyküsünde, sanırım gene bu yoldan sözeder ve o zaman bu yolun ve çevresinin sessizliğini, bu sessizlik içinde duyduğu ve yaşamın belirtisi olarak kabul edeceğimiz hişt! hişt! sesini anlatır bize. Bilmiyorum, bu mezarlık bugün de durur mu ve üzerlerinde gelinciklerle şebboylar açıyor mu?

Bu doğa görüntüleri yanında, evlerin bulunduğu bölüğü de anlatır zaman zaman. Ona göre, saat dokuzdan sonra bütün kahveler kapanır; sokaklarda yalnızca rüzgâr, kediler, başka adalardan sürülmüş munis köpekler dolaşır. Sabahla birlikte insan sesleri düşer sessizliğin içine. Şakalaşmalar, gülüşmeler, sonra ayak sesleri yayılır. "Bizim Köy Bir Balıkçı Köyüdür" adlı öyküsünde, Ada halkının, sabahın dört buçuğunda uyanışını, böyle günlük yaşama başladığını anlatmıştır. Günlük yaşamın sonunda gene aynı sessizlikten sözeder; "elli beş kuruş pay" alan, konuşmağa güçleri kalmayan insanların sessizliğidir bu.

"Son Kuşlar" adlı öyküsünde, oturulan bölgedeki yaşamı daha ayrıntılı anlatır. Bunlar, daha çok insanlarının yaşamıyla ilgilidir. Ama, burada, bu öyküden aldığımız şu görüntüyü vermek istiyorum: "Ağaçtan ağaca serilmiş beyaz çamaşırlar bu kadar durgun, güneşsiz, ıslak bir şekilde ılık havada hiç kurumayacaklar... Sandalyanın üstündeki vişneçürüğü rengindeki çoraplar... Asmanın yaprakları daha yemyeşil. Bizim bahçedeki kurudu bile".

Necati Abacı

O zamanlar denize hemen her yerden giriliyormuş demek. Öykülerde bununla ilgili izler var. "Bir Kıyının Dört Hikâyesi"nde, motorların yanaştığı kıyıda "tombul beyaz kadınların yıkandığı"nı, "aynı kadınların hiç ehemmiyet vermeden" herkesin önünden geçip gittiklerini, genç köylünün gözüyle anlatmıştır. "Beyaz Pantalon" adlı öyküsünde, çirozculardan Zehra'nın denize girmesini seyreden erkekler vardır. "Plaj İnsanları" adlı öyküde de plaj ve oradaki insanlar anlatılır. Bugün için olağan gelen bu plaj yaşamı, o günler için gerçekten özgün ve ilginçtir. Gerçi bugün de, "Beyaz Pantolon"daki gibi gizliden gözlenen kadınlarla gözleyen erkekler bulunmaktadır.

"Papaz Efendi" adlı öyküsündeki kilisenin de güzel bir betimlemeyle bu görüntüler içinde yer alması gerektiğini eklemeliyiz.

Bütün öykülerindeki bütün betimlemeleri, Ada ile ilgili her söylediğini andığımızı elbette söyleyecek değiliz.Bu kadar saptama, onun Ada'nın doğası konusundaki görüşlerini yansıtıyor diyebilirim.

Ada'dan insan görüntüleri

Ada'nın insan görüntüleri için çeşitli kümelemeler yapılabilir. Sözgelişi, balıkçılar, yabancılar, kadınlar, erkekler vb. gibi. Ben, burada böyle kümelemelerden çok kitaplarındaki öykülerine göre bir sıralamayı yeğledim. Böylece, değişik kişileri değişik ortamda ve zamanda görmek olanağının sağlanacağı

görüşündeyim.

Öykü kitaplarında Ada ile ilgili kişilerin yer aldığı ilk öykü "Stelyanos Hrisopulos Gemisi"dir. *Semaver*'de yer alan bu öykü, biraz romantiktir; ama, ilk ürünlerinden olmasına karşın gene de çok başarılı ve güzel bir öyküdür. Stelyanos, bu öykünün balıkçı olan kişisidir. Torunu ile birlikte oturmaktadır ve ona çok güzel bir küçük gemi yapmaktadır. Bu gemi, sonunda yapılır ve denize indirildiği ya da salıverildiği gün de çocuklarca batırılır. Stelyanos, torunu Trifon'dan başka bir şey görmez. Biraz balık ve sonra hep Trifon'dur onun dünyası. Ona güzel masallar anlatır. Böylece, Stelyanos'u iç ve dış yaşamıyla çizer. "Stelyanos Hrisopulos'un en şayan-ı dikkat yeri boynu idi. Hiç kimsenin boynu, bir balıkçının kafasıyla vücudu arasında yükselen bu garip sütun kadar sert, dik, kararmış, âdeta nasırlı ve sinirli olamaz. Buruşuk derinin üstünde, rüzgârın, güneşin yaptığı tesir çok büyüktür. Genç bir balıkçı yüzüne sıhhat, enerji, hayat ve renk ulaştıran bu sütun, yalnız balıkçılarda bu kadar devrilmez bir mahiyette yükselir. Bir balıkçı ne kadar ihtiyar olursa olsun, derisi ne kadar buruşuk bulunursa bulunsun, her zaman kafası genç, dinç, boynu sağlam ve diktir".

Sait Faik, böylece, bir balıkçı prototipini betimlemiş oluyor da diyebiliriz. Stelyanos ve Trifon'a böyle candan yaklaşırken esnafa değişik gözle bakar. "Bir Kıyının Dört Hikayesi"nde "Ada'nın muhtekir ve obur esnafı"ndan sözeder. Bu öyküsünde, ayrıca, kıyıya yanaşan soğan kayığındaki delikanlıdan, denize giren kadınlardan da kısaca sözedilmiştir. *Sarnıç*'taki öykülerden "Kimkime"de, Ada halkının pek tanımadığı ve yukarılara çıkan yolun ayak basmamış bölgesindeki yukarı evde oturan kadından ve onun yalnızlığından, kimseyi tanımamasından, ölen kocasını gömemesinden, yardan aşağıya atmasından açılır konu. "Sarı saçları beyaz olduğu halde gayet genç yüzlü, sıska bir kadın"dır bu. Onunla birlikte kahveciden, gişe memurundan, belediye hekiminden bazı çizgilere yer verilmiştir. Ama, onlar, şöyle anlatılıveren kişilerdir. Sözgelişi, "İskele memuru zayıf, kuru, sinirli bir adam"dır; belediye hekimi ise hastalık hastası bir tip.

Gene *Sarnıç*'taki "Plaj İnsanları"nda ise değişik, Ada'lı olmayan yabancı kişileri anlatır. Buradaki plajı, Ada'nın plajı olarak kabul etmemiz gerekiyor sanırım. Öyküye girerken dört kişiden şöyle söz açar: "Birinin ağzında pipo, ötekinin boynunda akerdeon, saçları cilâlı, kısa keten gömleklerinden kıllı, kalın, adaleli kolları gözüküyor; genç ve güzel iki delikanlı. Kocaman hasır şapkalarının altında sarı saçları uçan, eteklerinden aşağıda fevkalâde güzel, cins ayak bilekli, derileri ancak iştaha uyandıracak -fazla değil- yanık iki genç kız". Daha sonra ayrıntılara girer, delikanlılarla kızların kimliğini iyice belirtir. Buna, ipliğini pazara çıkarır da diyebiliriz belki de. Bir de sandalcı Ali'yi katar bunlara; "it, hergele bir şey" olan Ali, "garibi iyi rumca, daha tuhafı çok fena almanca konuşur".

Ada'ya böyle gelip geçici gelenler yanında bir de çirozcular vardır. *Şahmerdan*'daki "Beyaz Pantalon" öyküsünde. "İlkbaharın yaza çevirdiği günlerde Ada'ya gelirler" bu çirozcular. "Umumiyetle şen insanlardır. Köyden pek uzakta, uçurumların, dik tepelerin aşağısında, tepedeki yoldan küçük bir patika ile inilen ve yukarıki yoldan hiç gözükmeyen güzel, geniş bir plajın kenarında çadırlarını kuran sekiz on kişidirler". Uskumruyu beş saniyede temizleyip ipe bağlayan bu çirozcular "dört kavruk sıska çocuk, üç kopuk tırnaklı, elleri bileklerinden parmağa kadar simsiyah, fakat dallı entarilerinin içinde tatlı esmer ve yumuşak tenleri gözüken kadın, iki ihtiyar, mağrur, kuvvetli adam, iki fevkalâde çirkin, harikulâde ahlâksız çehreli delikanlı, bir de kimin karısı, hangisinin kızı olduğu meçhul, ağzındaki şarkıların içindeki yuvarlak memeler, kara, uzun sırma saçlar, taraklar ve sarı kurdelalarla süslü genç bir kızdan ibarettirler". Öyküde, Zehra adlı bu kızın denize girişi, iki delikanlının onu seyredişi, çirozcuların neşeli yaşamı, sonra da kıskançlıktan doğan cinayet anlatılır.

Lüzumsuz Adam'daki "Papaz Efendi" adlı öyküde, Papaz'ın yaşamı ve sonunda insanların dedikodusu yüzünden ölümü anlatılır. Bir kızı kandırmış olduğu söylentisi üzerine dayanamayıp ölür gider. Ölümünden üç gün önce bir kır kahvesinde görüşür Sait Faik. "Yüzü bembeyazdı. Sakalının arasından çiçek bozuğu yüzünü o gün farkettim. Ama hâlâ genç, hâlâ güzeldi. Yalnız fena halde zayıflamıştı. Karnı da belli belirsiz şişmişti". Papaz Efendi, şunları söyler Sait Faik'e: "Niye insanlar birbiriyle bu kadar uğraşırlar? Hem artık ölüm de kapıyı çalmıştı herhalde ki, insanların hakkımdaki lâkırdıları beni bu kadar sarstı. Yoksa, aldırır mıydım? Bilmez miyim hepsi kalleş, budala, hırsız, yalancı? Birbirinin ekmeğine, karısına, kızına, dükkânına göz diktiklerini bilmez miyim?" der.

"Bizim Köy Bir Balıkçı Köyüdür" adlı öykü de bu kitaptadır. Bu öyküsünde portresi çizilmiş bir insandan çok yaşam içindeki insanlar anlatılmıştır. Sabahın dört buçuğunda kalkıp balığa çıkmağa hazırlananlar, başka işine koşanlar, öğrenciler, balığa çıkış, balıktan dönüşteki bazı durumlar ve bu durumların karşısındaki insanlar geçit resmi yapmıştır bu öyküde.

Medarı Maişet Motoru'nda ise Ada'nın bir çok insanını buluruz. Berberleri, kahvecileri, çırakları, aylakları bu romanın canlı kişileri olmuşlardır.

Mahalle Kahvesi'ndeki "Karanfiller ve Domates Suyu" adlı öyküde bir Kör Mustafa vardır. "Kör Mustafa bahçelerde çalışır, gündeliğe gider, sarnıç, dam aktarır, kuyu kazar". "Bir gözü sola doğru biraz kaymıştı. Sağ tarafının beyazı ile gözkapağı arasına ciğer kırmızısı bir et parçası oturmuştu". Kör Mustafa, çalışır çabalar ve her akşamüstü işten dönünce, çalıların arasına sakladığı kazmasını alıp gün ağarıncaya kadar, "denize diklemesine inen çalılığın bir kısmını ne pahasına ayıkladı biliyor musunuz, tırnakları pahasına". İşte bu çalılıkta karanfil ve domates yetiştirmiştir Mustafa.

Aynı kitaptaki "İki Kişiye Bir Hikâye" ile bu öykünün başka bir yazımı olan "Ermeni Balıkçı ile Topal Martı" da balıkçı Barba'yı buluyoruz. Sait Faik, bir martıyla bir tür dostluk kuran Barba'nın dünyasını, sevgisini ve bu sevginin daha çok kuşa dönük durumunu anlatır. Barba'yı, alışık olmadığımız bir düşünceyi anlatan, yaşam okulunda yetişmiş bir insan olarak sunar bize.

Havuz Başı'nın "Jimnastik Yapan Adam" adlı öyküsünde, kendine özgü bir yaşamı ve anlayışı olan bir adamla birlikte oluruz. "Hareketlerini bitirdikten sonra, dakikası dakikasına diyebileceğim bir dikkatle, vücudunun her tarafını güneşte döndüre döndüre siyahlatıyor, sonra denize atlıyor, kurbağalama yüzerek epeyce açılıyordu. Döndüğü zaman tam on dakika hiç hareketsiz uzanıyor, sonra kayalara doğru yürüyüp güneşin karşısında güneşe tapar gibi, idmanına devam ediyordu". Bir gün karşılaştıklarında, birisinin, ona "köpek" diye hakaret ettiğini, onu dövmek için vücudunu geliştirdiğini öğreniriz.

Son Kuşlar, bu konudaki öykülerin sayıca fazla bulunduğu bir kitaptır. Gerçekten de, saptadığımıza göre 12 kadar öykünün Ada insanlarıyla ilgili olduğunu görüyoruz. Kitaba da adını veren "Son Kuşlar"da çocukları ökseyle kuş avlamaya seferber eden Konstantin vardır. "Galata'da bir yazıhanesi vardı. Zahire tüccarıydı. Kalın, tüylü bilekleri, geniş göğsü, delikleri kapanıp açılan üstü kara kara benekli burnu, deriyi yırtmış da fırlamış gibi saçları, kısa kısa bir yürümesi, kalın kalın bir gülmesi. O esmerle sarışın arası iskelerin bir damlacık etlerinden yapaca-

ğı pilâvın hazzıyla pırıl pırıl yanan krom dişleriyle nasıl koparırdı kuşun imiğini, bir görseydiniz". Sait Faik, kuşları avlattığı için kızdığı bu adamın iyi taraflan olduğunu da söyler öyküde. Bir de, doğal çayırları söktürüp evinin bahçesine taşıtan mühendise kızar bu öyküsünde. Bu iki olayı, doğayı bozan bir olay olarak görür. Çevrenin korunması konusu, belki de ilk kez bu öyküde ele alınmıştır ülkemizde. Öykünün sonunda, "Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremiyeceksiniz. Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz. Bizim için değil ama, çocuklar, sizin için kötü olacak. Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük. Sizin için kötü olacak" demiştir. Bu da, bugün için bir gerçek olmamış mıdır?

"Bulamayan" adlı öyküde, güz aylarında Ada'ya gelen bir adamın yaşamı üzerine varsayımlarla karşılaşırız. "Sakalı uzadığı zaman beyazlarının çok olduğu görülürdü. Rengi uçuktu. Bıyıkları burun kanatlarının hizasından kesikti. Şapkasını başından hiç çıkarmazdı. Şapkanın başa değdiği yerden itibaren soluk, beyaz bir alın başlardı. Saçlarının alnındaki bitim yerlerine insan elini sürse, her zaman, soğukça bir ter bulacağını sanırdı". Öyküde, ilginç gelişmeleri buluruz sonra.

"Yaşayacak"da balıkçıların yaşamı, sömüren ve sömürülen kişilerin durumu anlatılır. Sömüren kişiyi bir portre olarak değil de olayların akışı içinde bir tip olarak tanırız. "Bir Kaya Parçası Gibi"de de Barba Vasili'nin balık avındaki davranışını buluruz, Barba Vasili'yi insan olarak görürüz. "Ağıt", Kumbaros kayası yakınında, sandalının içinde ölü olarak bulunan Apostol'un yaşamını anlatır bize. Avuçlarında sımsıkı tuttuğu istakoz ağıyla gömmedikleri için hayıflanır Sait Faik. Çünkü, varı yoğu o ağdır Apostol için.

"Barba Antimos" adlı öykü, içinde tanıtılan kişinin adını taşır. "Barba Antimos'u tanır mısınız? Barba Antimos, dünya yüzüne düşmüş insanoğlu neslinin tam seksen yaşına geldiği zaman kendisini bir adada yapayalnız, çoluğundan çocuğundan uzak, duvardaki levhalar kadar tarihi ve onlar kadar canlı bulan bir duvarcıdır. Ne sandalı, ne ağı, ne de artık kalbinde heves, cebinde bir tek Priyol saati, boynunda al atkısı, ayağında yün çoraplar, gür Maksim Gorki bıyıklarında tüten dumanı kalmıştır". Halbuki, yaptığı duvarlar, Ada'nın her yanında dimdik ayaktadırlar.

"Haritada Bir Nokta" adlı nefis öyküsünde, Ada insanına değişik bir gözle bakar. Orada bir çok insanla karşılaşırız. "Türk Ülkesi"de bunu bütünleyen güzel bir öyküdür. Bu öyküde de değişik insanlarla ve onların yaşamları, davranışları ile karşı karşıya getirir bizi.

"Sivriada Geceleri", "Sivriada Sabahı" adlı öykülerinde Ada'nın balıkçılarını tanıtır bize; Kalafat, Tahir, Sotiri çeşitli yönleriyle tanış olurlar bize. "Pay" balıkçıların ve kara insanlarının değişik yaşamlarını, balıkçıların sömürülmesini dile getirir; Menco'yu, orman bekçisi olan Ali Çavuş'u görürüz.

Alemdağda Var Bir Yılan'da yer alan "Hişt Hişt" adlı öyküde kara insanlarını, "Dülger Balığının Ölümü"nde köyün insanlarını tanırız. *Az Şekerli*'deki "Fındık" adlı öyküde, köpekleri zehirleme görevi verilen adamın, Fındık adlı köpeğe zehirli eti yediremediği için karşılaştığı durumu izleriz. Zehirci diye adlandırılan zavallının yediği dayağı, işinden kovuluşunu okur ve insanın insana zulmünü bir kez daha somutlaşmış olarak görürüz. Zehircinin "gözleri patlaktır. Ellerinin parmakları küt, yusyuvarlak, iskarmos gibidir. Burnu iğridir. Dişleri çürük, ağzı karanlıktır. Yalnız bir tek, zehirciye yakışmayan hali vardır: Azametlidir. Kravatlıdır. Oldukça temiz giyinir. Pantalonu yatakaltı ütüsü olduğu belli olmasına rağmen, ütülüdür. Yollu kravatının sarısı ile yeşili pek cafcaflı olmasına rağmen kravatlıdır ya".

Sait Faik'in Burgaz'dan çizdiği bazı insanlar bunlardır. Ada ile ilgili bu doğa ve insan görüntülerinin yer aldığı olaylar da elbette değişiktir. Ama, gene de, onları insanlığın karşılaştığı olayların dışında göremeyiz pek. Bu nedenle, olayları ya ayrı ele almak ve böylece değerlendirmek ya da genel olaylar içinde düşünmek gerekir.

Burgaz ile ilgili doğa ve insan görüntüleri, görüşleri ve yorumları bu kadarla sınırlı sayılmamalıdır. Gerek doğal görüntüler, gerekse insanlar üzerine düşünce ve yorumlar da yapılabilir elbette.

BEDİRHAN TOPRAK

KAÇ KERE KAÇ

saysam, elimin parmakları
saçlarımda aklardan artan karalar

menekşeler açar da gözlerde sevilmez mi
gidilmez mi arkasından gece çığlıklarının
geriliyorsa kas sıkılıyorsa diş doluyorsa kan
ay olur yıldız olur yakamoz olur da
yalnız olursunuz da bir dostu dostça
bırakıp çantayı oracıkta masayı mesaiyi maaşı
bir gemi açılmaz mı bırakmadan peşinde
ayı alıp yıldızları alıp yakamozları alıp
yaylardan doğru yollara doğru
başka bir şey bırakmadan peşinde...
ağlanmaz mı sanki ellerimizde menekşeler açarsa birden
yeniden

söylesem deli dersiniz
kendini leyla sanır, saysam

Kanadı Kırılmadı "Umut Şiirleri"nin

Ömer Can

Düşün Dergisi'nin Haziran 1985 sayısında Arif Damar'ın "Kırılan Kanadı Akıncıoğlu'nun" ya da "Umut Şiirleri" başlıklı bir yazısı yayımlandı.

Akıncıoğlu'nun yakın dostu olduğunu vurgulayan Arif Damar bu yazısında, *Umut Şiirleri* adlı kitabı ve beni söylenebilecek en üzücü sözcüklerle eleştiriyor. Bu eleştirisinde kısmen doğrular yanında, gerçek dışı ve çarpıtılmış savlar da ileri sürüyor.

Kırk Kuşağı şairleri içinde en saygı duyduklarımdan birisi de Arif Damar'dır. Ancak, bu saygınlığı bende saklı kalmakla birlikte, Damar'ın kitap için kullandığı 'özensiz' v.b. gibi sözcükleri ben O'nun eleştirisi için kullanmak istemediğimden, en azından dayanaksız diyebileceğim pek çok eleştirisini de yanıtlamayı görev biliyorum.

Şöyle ki;

Arif Damar öncelikle, "Akıncıoğlu'nun kitabının adı neden 'Kuş Kanadından' değil de Umut Şiirleri olarak konulmuştur" diye sorarak ilk tepkisini gösteriyor. "Bana sorulsaydı" diyor. Sorsaydık, gene bu eleştirisinde belirttiği gerekçeleri getireceğine göre, şimdi de inandırıcı bulmadığımız bu gerekçeler ve dolayısı ile kendisine sormamız kararımızı değiştirmiyecekti. Yargıyı okurun vermesi için açıklayalım:

Niyazi Akıncıoğlu, 1977 yılında yayımlamak üzere bir kitap hazırlamış ve üstüne de "Kuş Kanadından ya da Umut Şiirleri" adını yazmıştır. Kendi el yazısı ile hazırladığı bu kitap taslağını daha sonra, sayfa düzenlemesini de yaparak daktilo etmiş. Daktilo ettiği çalışmaya da "Umut Şiirleri" adını özellikle büyük harflerle yazmıştır. Kaldı ki "Umut Şiirleri" başlığındaki 'Umut' kavramının bizce, asıl Damar'ın nitelemesiyle o 'çok genel' ve 'ortağı çok' bir kavram oluşu, Akıncıoğlu'nun şiirindeki 'özelliği' ve 'öznelliği' karekterize etme açısından çok daha önemlidir. Dolayısıyla, Akıncıoğlu'nun yazılı düzenlemesinde bize göre *"Umut Şiirleri"* adını yeğlemesi, Damar'ın yaptığı belgeleme tarzından çok daha anlamlıdır. Bu konu yine de tartışılmaya değer. Ne ki, Damar'ın eleştirisinde, eğer başka türden kaygılar egemen ise, o zaman böyle bir yararlı ve yapıcı tartışma olanağına gölge düşecek demektir. Nitekim Arif Damar hemen ardından, "Akıncıoğlu'nun büyük oğlu Sayın Tevfik Akıncıoğlu, babasının kitabını çıkarma onurunu bana vermedi, esirgedi" diyor. Bunu nasıl yorumlamamız gerekiyor. Eleştirinin tümünü bu bağlamda mı değerlendirmeliyiz?

Damar'ın, 3.5.1974 günü Niyazi Akıncıoğlu'na yazdığı mektup, 1976 Ekim'inde Kırklareli'nde yaptığı ziyaret, daha sonra Erdal Öz ile birlikte Sayın Tevfik Akıncıoğlu ile telefonlaşması bir sonuç vermemişse, bunun açıklamasını yapmak, Akıncıoğlu ile yakınlığını eleştiride sık sık yineleyen Damar'ın kendisine düşer. Yeter ki, bu olgu eleştirinin nesnelliğini etkilemiş olmasın.

Damar, bir yandan "bana inanmıyorlar" derken, öte yandan "bana inanmışlar" diyerek, kendisinden doğan bir yanlışlığı aynen aktardığımızı ileri sürüyor. Burada ki çelişki bir yana, kitabın hazırlanışında, herhalde Arif Damar'a inanıp inanmamak değil Akıncıoğlu'nun kendisine inanıp inanmamak esas olmalıydı. Biz de elbette ki Akıncıoğlu'nun kendi arşivini esas aldık. Bu bakımdan öncelikle Damar'ın eleştirilerinde yanlışlık olarak ileri sürdüğü noktaları bir bir yanıtlamak ve belgelemek istiyorum.

Akıncıoğlu şiirinin kanatlarını kırdığımı kanıtlama işine Damar, *Umut Şiirleri* kitabının 144. sayfasında bulunan *Kuş Kanadından* adlı şiirin yayım tarihinden başlıyor. Bu şiirin "Seçilmiş Hikayeler Dergisi'nde değil, ilk kez Meydan Dergisi'nde yayımlandığını" söylüyor. Yine, kitabın 113. sayfasında yer alan *Düşman Başına* adlı şiirin de, gerçek adının 'Müteferrik' olduğunu söyliyerek yayım tarihini yanlış buluyor.

Yazımın başında da değindiğim gibi Akıncıoğlu, kitaplaştırmak için daktilo ettiği metinlerde, *Kuş Kanadı* adlı şiiri için "Seçilmiş Hikayeler, Sayı: 47-1955" notunu düşmüştür. Anılan şiiri yayımlayan Yarına Doğru Dergisi de, (Mart-Nisan, 1976) aynı notu koymuştur.

Müteferrik denilen şiir, yazarı tarafından değiştirilerek, *Düşman Başına* adı konulmuş ve bu şiire not olarak da, Ali Tomrukçu-48 Şair, 1944 yazılmıştır. Yine, Asım Bezirci'nin Sanat Emeği (Temmuz, 1979) Dergisi'nde yayımlanan yazısının kaynakçasında da kitaptaki not yer almıştır.

Kuş Kanadından adlı şiirde, yedi dizenin yanlış olduğunu vurgulayan Damar için, Niyazi Akıncıoğlu'nun sayfa düzeniyle hazırladığı örneği (Ek:1) gönderiyorum. Gönül bu belgelerin tümünün yayımlanmasını ister. Ancak, yer sıkışıklığı nedeniyle bu olanaksız ise, en azından Düşün Dergisi'nin ve Damar'ın bu belgeleri görmesi yeterlidir sanıyorum.(*) Örnekte de görüleceği gibi, kitap bu metne bağlı olarak hazırlanmış olup, yanlışlık yedi değildir. Tek dizgi hatası; *Yıldızlar, bu bulut, bu su deli mi;* dizesinde *su* sözcüğünün, yanlışlıkla *şu* diye dizilmesinden ibarettir. Kuşkusuz bu kadarı bile önemli bir yanlışlıktır. Ama Damar'ın belirttiği gibi yayınlansaydı asıl o zaman yanlışlık —üstelik dizgi hatası olmaksızın— altıya çıkacaktı.

Yine *Umut Şiirleri* kitabının 57-58.

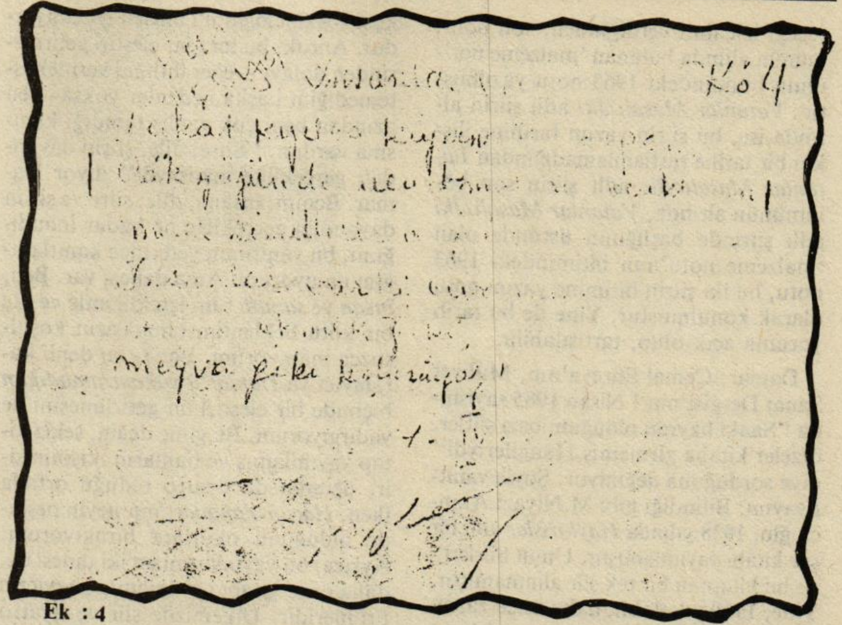
sayfalarında yer alan *Vatana ve Gurbete Dair* adlı şiirde de, üç dizenin yanlışlığını savlayan Damar'ın görmesi için Niyazi Akıncıoğlu'nun hazırladığı taslağı (Ek:2) iletiyorum. Şiir, taslakdaki biçimiyle kitaba aktarıldığından, bize göre yanlışlık yoktur. Ancak, şiirin yayım tarihinin 1940 değil, 1943 olması gerekiyor. Bu şiir, Yarına Doğru Dergisi'nde (Mart-Nisan, 1979) yayımlanmış ve altına da kitapdaki not konulmuştur. Aynı not, Asım Bezirci'nin Sanat Emeği (Temmuz, 1979) Dergisi'nde yazdığı yazının kaynakçasında da yer almıştır.

Damar'ın değindiği önemli bir yanlışlıkta, *Düşman Başına* adlı şiirdeki ikinci dizedir. Ne ki, bu dizedeki *Mingayrihad* sözcüğünün tam düzeltilmiş yazılışı *Min gayri haddin* biçiminde olacaktır. Bu sözcüğü Damar'da eleştirisinde yanlış yazmıştır.

Kitabın son şiiri olan *Mev'ut Gün*'e Damar'ın getirdiği eleştiri de, yazarın hazırladığı taslakta (Ek:3) görüleceği gibi, doğru değildir. Yani, şairinin hazırladığı taslaktaki *Mev'ut Gün,* olduğu gibi kitaba alınmıştır.

Buraya kadar ki, eleştirisinin biçimini yadırgadığım Arif Damar, önce *5 Nisan 1985* tarihini atarak noktalıyor yazısını. Ancak, Düşün Dergisi'nin aynı sayısında, kendisinden beklemiyeceğim ifadelerle ikinci bir eleştiriye geçiyor. Bunun yanıtına girmeden önce, takıldığım bir noktayı belirtmeden geçemiyeceğim. Damar, 5 Nisan'da yazdığı eleştiriyi, önce yanlış anlaşılır kaygısıyla yayımlamadığını yazıyor. Bu yanlış anlaşılma kaygısını nasıl yorumlamalı? Hem bize, hem okura yararı olacak düzeltme niçin yanlış anlaşılsın? Yoksa kitaptaki —üstelik kendi belirttiklerinden çok daha az olduğunu kanıtladığım— dizgi yanlışlarını abartarak bir çabayı böylesine karalamanın "yanlış" anlaşılacağı kaygısı mı bu?.. Akıncıoğlu'nun kanatlarının, dizgi yanlışlarıyla kırılacak kadar güçsüz olmadığını Arif Damar da kabul eder. Ancak, yayın ortamımızın fizik koşullarında, yazık ki kaçınılmaz olabilen birkaç dizgi yanlışı gerekçesiyle, Akıncıoğlu'nun okurlara, daha yıllarca iletilmemesini sanırım hiç bir mantık kabul etmez.

Akıncıoğlu şiirinin kitaplaşmasına Damar önce sevinmek istemiş, sonra vazgeçmiş bu isteminden. Gerekçe olarak da, bu kitabın Akıncıoğlu'nu eksilttiğini ileri sürmüş Damar. Şimdi ,bu savını dayandırdığı noktaları yanıtlamaya geçiyorum: Düşün Dergisi'nin aynı sayısında yayımladığı yazısının ikinci bölümünde, önemli bir yanlışlığa değiniyor Arif Damar. Bu yanlışlık *Umut Şiirleri* kitabının 100. sayfasında yer alan *İnsanlar Var ki* adlı şiirde geçen bir

Ek : 4

sözcüktür. Damar bu sözcüğün 'Messershmitt' biçiminde yazılması gerektiğini söylüyor, sonra da bu sözcüğün anlamını açıklıyor ve kitapta aynı sözcüğün 'Mesel simit' olarak dizilmiş olmasını şu tümcelerle yeriyor: 'Simit ile uçurtmaların döğüşmesi ne oluyor? Dam üstünde saksağan vur beline kazmayı. İşte şiir böyle öldürülür."

Oysa:

1. Ek:4 olarak gönderdiğim ve hiç değilse, ilgili kısmının yayımlanmasını dilediğim orjinalde, okurların ve Damar'ın da göreceği gibi, Akıncıoğlu kendi el yazısı ile bu sözcüğü aynen 'Meser simitlerle' biçiminde yazmıştır. Bir çok şairimizin yabancı sözcükleri okunduğu gibi yazma tutumlarının olduğunu da biliyoruz. Biz bu şiiri, şairinin orjinal metninde yazdığı gibi yayımlamayı uygun bulduk.

2. Ancak, burada bir dizgi yanlışı ile 'r' yerine 'l' dizilmesi okunduğu gibi yazılışı bozmuştur. Tabi buna sığınmıyorum. Damar'ın yaptığı açıklamanın, bu dizgi yanlışını okura iletme olanağını kazandırmış olmasına seviniyorum.

3. Ne ki, belirttiğimiz orjinal yazılış biçimine bakıldığında, "simit" ile "uçurtmaların döğüşmesi" ne oluyor gibi bir alaylı soru, Akıncıoğlu'nun orjinal yazış biçimine de yönelmiş olmaktadır. Kaldı ki Akıncıoğlu, bu sözcüğü bölerek "Meser simitlerle" biçiminde yazmıştır. Eğer orjinal yazılışı biliyorduysa, böylesi bir eleştiri dilini Damar'dan beklemezdim.

4. Dizgi yanlışına gelince, sözcüğün Almanca yazılışı da eleştirideki gibi *"Messershmitt"* biçiminde *'s'* haliyle değil, *'sc'* haliyle yazılmalıdır. Eğer bu bir dizgi yanlışıysa; bir dizgi yanlışı ile alay ederken bile, dizgi yanlışı olması Damar'a birşeyler söylüyor olmalı. Hele dizgi yanlışı da değilse, bu daha üzücü olur. Yine de bu değinisinden dolayı ben, Damar'a teşekkür ediyorum.

Ancak, *Albetros* adlı şiire ilişkin eleştirisinden dolayı asıl ben, Damar'ı eleştirmek durumundayım. Şöyle ki: Ek:5'de görüleceği gibi, *Albetros* adlı şiirin birinci bölümünün son dizesi, Damar'ın düzelttiği gibi değil, yazarın taslağında görüleceği gibi, 'Öşrüm sorulmaya' biçimindedir. Kitaba da dize, bu biçimiyle girmiştir. "Yanmış harman" ile "öşür" arasındaki anlamsal ilintiyi ortadan kaldırıp, illa iki bölümün son dizelerinin "yinelenmesi" gerektiğine şairin dışında kimseler ne hakla karar verir. Ben Arif Damar gibi, değerli bir şairimize "yanmış harman" ile "özür" ne oluyor? İşte şiir, şair böyle öldürülür... demeyi düşünmem. Çünki, kitapta ve şiirin orjinalindeki "öşrüm" sözcüğü, ya yanlış okunarak, yada eleştiride yanlış dizilerek"ösrüm" olmuş. Ama, buna da dizgi yanlışı mı, anlam yanlışı mı, okuma yanlışı mı... demem gerektiğini Damar'a bırakıyorum.

Umut Şiirleri kitabının 157. sayfasında yer alan *Vatanlar Masalı/Bir* adlı şiirin, 1963 yılında değil, 1943-45 yıllarında yazıldığını iddia ediyor Damar. Belki doğrudur. Ancak, *Vatanlar Masalı/Bir* adlı şiirin yazım tarihine ilişkin bir açıklama yapmak istiyorum. Akıncıoğlu bu şiire 1943 yılında başlamış olabilir. Kitabın onbeş sayfasını kaplayan bu şiir dört bölümden oluşmaktadır. Dördüncü bölümün sonuna el yazısı ile karalama ya da malzeme niteliğinde bir kaç sözcük ve dize yazarak *'artık bitmeli'* deyip, 1963 notunu koymuştur. Akıncıoğlu'nun, *'artık bitmeli'* deyimini kullanması, *Vatanlar Masalı/...* adlı şiirin bitmediği ve sü-

receği izlenimi verdiğinden, son bölümünün altında bulunan 'malzeme not'-unun bitimindeki 1963 notu yazılmıştır. *Vatanlar Masalı/İki* adlı şiirin altında ise, bu şiirin yazım tarihine ilişkin bir tarihe rastlanılamadığından *Vatanlar Masalı/Bir* adlı şiirin son bölümünün altında, *Vatanlar Masalı/İki* adlı şiirinde başlığının üstünde olan 'malzeme notu'nun bitimindeki 1963 notu, bu iki şiirin bitimine yazım notu olarak konulmuştur. Yine de bu tarih yoruma açık olup, tartışılabilir.

Damar, Cemal Süreya'nın, Milliyet Sanat Dergisi'nin 1 Nisan 1985 sayısında "Sanki hayran olduğum bazı şiirler, dizeler kitaba girmemiş.Hangileriydi" diye sorduğuna değiniyor. Şöyle yanıtlıyayım: Bilindiği gibi M.Niyazi Akıncıoğlu, 1938 yılında *Haykırışlar* adlı bir şiir kitabı yayımlamıştır. Umut Şiirleri'-ne bu kitaptan bir tek şiir alınmamıştır. Yine, 1939 yılı dahil, daha önce yazdığı şiirlerinin de büyük bölümü kitaba konulmamıştır. Bu şiirlerin, Damar'ın deyimiyle; 'Akıncıoğlu'nu eksilteceği'ni ve anlamsız eleştirilere neden olacağımız düşünüldüğü için konulmamıştır. Ancak, bu eleştiri yine de yapılmış ve yapılacağa benzer. Arif Damar, yazısının ikinci bölümünde 'ne buldularsa kitaba boca etmişler' diyor. Haksızlık ediyor Damar. Sanatçının gelişim sürecini belirlemek ve gelecek kuşaklara aktarmak için çok güçlü olmayan şiirlerinden bir kaçını kitaba almamızın gerekliliğini Damar'ın da takdir edeceğini umardım.

Arif Damar,Milliyet Sanat Dergisi'-nde (19 Şubat 1979) *"Niyazi Akıncıoğlu'nun ardından: 1940 Kuşağının halk şiirinden ustaca yararlanan (Umut Şairi)"* başlıklı yazısında, *Selam* şiirini aynen şöyle yayımlıyor; "Selâmın geçiyor besbelli/Yeşerdi telgraf direkleri." Düşün Dergisi'nin, Haziran 1985 sayısında ise, salt eleştiri yaptığı sanılsın diye değiştirerek; *"Selamın geçiyor belli ki/yeşerdi telgıraf direkleri"...* diyor. Damar'a soruyorum, hangisi doğru bu dizelerin acaba... Ben söyleyeyim: Kitaptaki dizelerle, Damar'ın Milliyet Sanat Dergisi'nde yayımladığı dizeler doğru. Yani, 'besbelli', 'telgraf' sözcüklerinin olduğu dizeler doğru. Yani, yazarının yazdığı doğru.

Ayrıca, benim ve Arif Damar'ın yaptığı bir yanlışlığı da düzeltelim burada. *"Bir şarkılıktır,/ve en çok bir sevdalık,/civan ömrümüz."* girişiyle başlayan şiirin adı *dünyaya dair/bir*'dir. Bu şiir, Damar'ın yazdığı gibi, küçük değil, orjinalde (Ek:6) görüleceği gibi ondört dizelik bir şiirdir.

Arif Damar da M.Niyazi Akıncıoğlu gibi *kırk kuşağı* şairlerindendir. Kuşkusuz Akıncıoğlu'nu bizden iyi tanıyordur. Ancak, bu tarz bir eleştiri getirmesinden dolayı —eğer ihtimal vermek istemediğim başka nedenler yoksa— en azından beni çok yanlış tanıdığı kanısına vardım. "Şiire, dile, şiirin dayandığı gerçekliğe inansaydı" diyor Damar. Benim, insana, dile, şiire ve şiirin dayandığı gerçekliğe ne kadar inandığımı, bu yanıtımın yeterince kanıtladığını umuyorum. Ama dahası var. Ben, *insan* ve *sanata* tüm içtenliğimle ve hiç bir kötü beklentim olmaksızın koşulsuzca inanıyorum. Bana, bu denli karalayıcı ve *Damar'a yakıştıramadığım* biçimde bir eleştirinin getirilmesini de yadırgıyorum. Bu güne değin, sekiz kitap yayımlamış ve bunların ikisinin şiir, üçünün de tiyatro olduğu ortada iken, *Hacan Yayınları*'nın neyin peşinde olduğunu okurlara bırakıyorum. Ayrıca, bu yayınlarımızın iki tanesi de, daha önce kitabı basılmamış bireylerin ürünleridir. Ülkemizde şiir ve tiyatro yapıtlarının satışı bellidir. Arif Damar'-ın, bu iki türün satışını iyi bildiği yadsınamaz. Hacan Yayınları'nın kitaplarını ülke genelinde, Ankara'da bulunan *Adaş Dağıtım* yapmaktadır. *Umut Şiirleri* adlı kitabın satışı bu dağıtımdan öğrenilebilir.Biz, bu kitabı, Damar'ın kapalı söylemeye çalıştığı 'kâr hırsı'yla değil, bir vefasızlığı giderme adına yayımladık. *Umut Şiirleri*'nin bana olanaklar sağlaması bir yana, var olan olanaklarımı da harcar durumdayım. Ancak, yaşamım boyunca bir şeyden onur duyacağım. O da, şiirimiz bunca olumsuz koşullar altında iken, değeri bilinmemiş, nerdeyse unutturulmaya terkedilmiş, onbeş yıldır kitabının basılışı sözde kalmış *Koca Niyazi Akıncıoğlu*'-nu kitaplaştırma onurudur. Kapak veya dizgi yanlışı —önemsememek biçiminde alınmasın sakın— *Umut Şiirleri*'nde direklerin yeşermediği savı inandırıcı gelmiyor bana. Ben, tam tersine, direklerin yeşermesini istemiyen tutumlara karşı, Damar'la omuz omuza olmamızı beklerdim. Yanıtımın en azından buna hizmet etmesini diliyorum. *Umut Şiirleri* kitabını ise, Arif Damar'-ın da yapacağı daha eksiksiz ve yanlışsız Akıncıoğlu basımlarına kapı açacağına inanıyorum.

(*): Yazı içinde sözü edilen '*Ek*'ler, Ömer Can tarafından Dergimize gönderilmiş ve örnekleri, yazarın isteği doğrultusunda Arif Damar'a iletilmiştir.

Pamuk Eğiricileri Derneğinden Günümüze

Ömer B. Canatan

"Ücretlerdeki her artış, mısırın, şarabın vb.'nin fiyatındaki yükselişten başka bir sonuç vermiyecektir. Diğer deyişle, sonuç kıtlık olacaktır. Çünkü ücretler... Mısırın vb. nın maliyet fiyatıdır, her metanın bileşken fiyatıdır... Şimdi ücretleri iki katına çıkarmak... Üreticilerin her birine kendi ürününden daha büyük pay vermek olur ki bu çelişkilidir. O halde şunu açıkça söylüyorum: Ücret artışlarının elde edildiği grevlerin *fiyatlarda genel bir yükseliş yaratmaması* olanaksızdır. İki kere ikinin dört etmesi kadar kesindir bu." (Proudhon, Sefaletin Felsefesi c.1, s.110-111)

İki kere ikinin dört etmesi dışında hiç bir doğru yanı bulunmıyan bu düşünce, yanlışlığı bilimsel ve pratik olarak defalarca kanıtlanmış bu safsata, göz boyamaktan başka hiçbir değeri bulunmayan bu politik sahtekarlık her şeye rağmen günümüzde de sürdürülmekte, hatta "seçeneği bulunmadığı " ileri sürülen ekonomik politikaların temelini teşkil etmektedir. Doğrudan bu derece uzak bir düşüncenin, politik ve hatta bilimsel bir değer atfedilerek hâlâ daha yaşatılabiliyor olmasını yadırgamamak gerekir; çünkü bu formül, bir ekonomik ilişkiler sisteminin iç yüzünün ve işleyiş yasallığının örtbas edilmesine hizmet eden oldukça etkin bir illizyon görevi üstlenmekte ve zaten ancak sömürü ilişkisi temelinde işlevini sürdürebilmektedir.

Ücretler artıyor diye fiyatlar neden artsın ki, zira ücretlerin düzeyi, sadece kâr olgusuyla karşılıklı bir ilişki içinde kalarak günlük ürünlerdeki sermayenin ve emeğin pay oranlarını yansıtıyor, başka hiçbir şey değil. En yüksek kâr ücretlerin en alt fizyolojik sınırında gerçekleşiyor; dolayısıyla ücret artışı, sermayenin kâr oranında bir düşmeye tekabül etmekten başka bir sonuç yaratmıyor ve hangi ekonomik ve politik gerekçeyle ileri sürülmüş olursa olsun, ücret-fiyat demagojisi kâr oranı üzerine sürüp giden bir mücadeleyi anlatıyor.

Ücretlerin en düşük fiziksel sınır düzeyinde seyrettiği Türkiye'de, burjuva demokratik bir hakmış gibi savunulup ilgisiz bir alana aktarılan "sendikal haklar, özgür toplupazarlık ve grev" sorunu asıl açıklamasını bulduğu alanda kavranmalıdır ki, sorunun güncel demokratik perspektife bağlı olarak çözümünden yana gözüken çok geniş bileşim içindeki politik sahtekarlar ve illizyonistler kolaylıkla ayırdedilebilsinler.

Şartlanma yaratacak kadar tekrarlandığı için günümüz literatüründe, hukuki bir hak, temel insan haklarından biri olarak yer etmiş bulunan özgür sendikacılık hareketi-ki grev hakkı olmaksızın böyle bir hareketten sözedilemez-demokratik-siyasal burjuva haklar dizisinin ortaya çıkıp geliştiği tarih sürecinden "bağımsız" bir oluşum yolu izlemiş olarak göze çarpar. Bugünkü klasik burjuva demokrasisinin ilk yoğun belgesi sayabileceğimiz 1793 Fransız Jakoben Anayasasında ve bu devrimin öteki bildirgelerinde sendika ve grev hakkı, kabul edilmek şöyle dursun "işçi birlikleri" bile "özgürlüğe ve insan hakları bildirgesine karşı girişimler" olarak ilan edilmiş ve 500 livre ile 1 yıl hapis cezasına bağlanmıştır. Bu en "tam" demokrasi bile, katıksız bir sınıfsallıkla "grevi" fuhuş, hırsızlık vb. gibi suçlardan bir "suç" olarak görmüş ve somutta "greve karşı" olduğu için işçilerin *"örgütlenmesini"* yasaklamıştır.

Bu demektir ki, işçilerin *örgütlenmeleri* grevden bağımsız olmadığı için burjuva demokrasisi tarafından benimsenmemiştir; veya işçi örgütlenmesi grevden ayrı olarak kavrandığı zaman burjuva demokrasisi işçi örgütlenmelerine ses çıkarmamıştır. Bu öte yandan şu demektir ki; grev hakkına sahip bir işçi örgütlenmesi biçimi (günümüzün literatüründe özgür sendikacılık hareketi) burjuva politik demokrasisinin ögelerinden biri olarak değil *sosyal* mücadelelerin sonuçlarından biri olarak toplum yaşamına girerek bilincimize malolmuş haklardandır. Bu hakkın insan haklarından veya demokratik haklardan biri olarak hukuk sistemine malolması ile, elde edilmesinin sosyal karekteri arasındaki derin *anlam farkı* bir an olsun gözden kaçırıldığında kolayca varılabilecek nokta, bu hakkı sahibinin dışında bir iradenin eline teslim etmektir.

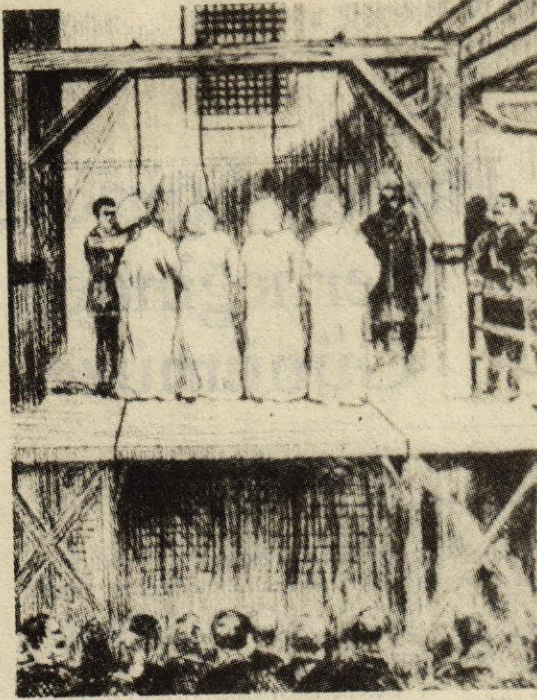
Sorunu bu yönüyle somutlayabilmek için, bugünkü anlamıyla modern sendikacılığın ilk ortaya çıkış sürecinin en yoğun olarak yaşandığı 1800-1848 tarihsel döneminin Avrupasından bir örnek almak yararlı olacaktır.

İlk sendikalar 1824 yılında İngiltere'de kuruldular. Bambaşka hedefleri gözeterek çıkardığı bir kanunla burjuvazi ilk kez işçilerin sendikalarda örgütlenmesini hukuken kabul etmiş oluyordu. Ancak hemen bir yıl sonra 1825'te görüldü ki, sendikal örgütlenme işçileri mücadelede güçlü ve grev hareketlerini yenilmez kılıyordu. Çünkü, sendikalarda işçiler "lokal" örgütlenmelerle yetinmiyor, il ve bölge ve giderek işkolu temelinde genişleyip ülke çapında güçlü birliklere varıyorlardı. Sendikalar arası dayanışma işçi sınıfının dayanışmacı karakterine bağlı olarak, o güne kadar alışılmış sömürü oranlarını zorlamaya başlıyordu. Nitekim bu yüzden ve bir dizi amansız çatışmalar sonucunda işçilerin sendika kurma hakları yasaklandı ve daha sonraki 1848 devrimine kadarki görülmemiş boyutta grevleri İngiliz işçileri yasal sendikal "haklarından" yoksun olarak yürüttüler.

Ama işçiler sadece "hakkından" yoksun oldukları şeyin bizatihi kendisinden hiçbir zaman yoksun olmadılar. 1825 yılındaki güçlü sendikal çıkışın "1824 yasasından" kaynaklanmadığı "suçun" yargılanması sırasında kolayca anlaşıldı. Glaskow'da 1816 yılından beri olağanüstü örgütlülükte ve güçte bir Pamuk Eğiricileri Sendikasının varolduğu ortaya çıktı. Grevleri, kimliği bu sendika üyelerinin hiçbiri tarafından bilinmeyen gizli bir komite yönetmişti. Ondan da önce 1812'de işçilerin yine böyle bir sendika tarafından Glaskow'da greve götürüldükleri yine bu duruşmalar sırasında ortaya çıktı.

Bu ilk çıkış deneyinden de görülüyor ki sendikalar, hak olarak bellenip kaideye bağlanmamış olmakla birlikte kapitalist üretim sürecinin içeriği olan temel sosyal mücadele içinde ve grev olgusuna işlerlik kazandırmak üzere oluştular. İşçilere sendika kurmaları politik demokrasinin bir nimeti olarak başkaları tarafından bağışlanmadı, işçiler bizatihi bu kendi sınıfsal örgütlenmelerini, onun bir "hak" olarak kabul edilmesinden çok önce buldular ve kullandılar. Nitekim İngiltere'de ve daha sonra bir dizi Avrupa ülkesinde, burjuva devrimlerinin kurup geliştirdiği politik demokrasiler sendikal örgütlenme hakkını kendiliğinden tanımadılar; bu hakkın, politik demokrasinin öğelerinden biriymişçesine benimsenmesini, her ülkede ayrı ayrı verilen yoğun mücadeleler belirledi. Kapitalizm başından beri ücretlerin artırılması ve işgününün kısaltılması taleplerine karşı kan dökmüştü; grevi "hak" olarak kabullenmekten uzak durmuştu; onu fuhuş, kaçakçılık, vb. gibi suçlarla bir tutup şiddetle cezalandırılmıştı; fakat sonunda bir şeye, her şeyin güçler dengesi tarafından belirleneceği yasasına boyun eğmişti.

Özgür sendikacılık hareketinin ve grevin işçiler açısından tarihsel bir önemi bulunmaktadır; fakat bu önem güncel duruma bağlı bir sınırlılık taşımaktadır. Hatta o kadar sınırlı ki, mesela, kapitalist politik demokrasinin ona sağladığı "hukuki adaletin" yanında, greve başvuran işçinin istediği *adalet* devede kulak bile değildir. Çünkü işçi ücrete ilişkin talebiyle, eğer bildiğimiz adalet kavramını kullanacaksak, bunun tam karşılığı olarak emek ürünlerinin tamamını değil, sadece bir bölümünü *daha,* hem de günümüz teknolojik temeli üstünde çok az bir bölümünü *daha* istemiş olmaktadır. Demek ki işçi "haddini bilmektedir"; siyasi demokrasinin, adaletin aldanmaksızın ve adaletin bu anlamda dahi, emekle-sermaye arasında gerçekleşemiyeceğinin bilinciyle —veya içgüdüsüyle— davranmaktadır. Greve giden işçinin bundan daha fazlasını ummak için kendi sınıf tarihinden büsbütün habersiz olması gerekir. Çünkü sendikacılığın tarihi, eğer bu tarih ücretli köleliğin yıkılışının somutuna varmamış ise, sürekli yenilgileri ve tek tük bir kaç zaferi içermektedir. Tabii bu, emekle-sermaye arasında adaletin sağlanması anlamında anlaşılmalıdır.

Black Friday. (Kara Cuma) 11 Kasım 1887'de işçi liderleri Spies, Parsons, Fischer ve Engel'in asılışı.

Böyle olmak zorunluluğu vardır çünkü, emek ücret pazarlığı masasında "hiçbir şey iken" —fakat üretimde her şey iken— sermaye, yoğunlaşmış toplumsal bir güç olarak —ve üretimde hiç bir şey iken— bu masada bulunur. Asla adalet sağlaması mümkün olmıyan bu pazarlıkta işçinin bir tek "kozu" olabilir, o da grevdir. Grev de zaten işçilerin, ücretlerin arz-talep kanununa ve işgücü pazarının belirli bir andaki durumuna bağlı olarak belirlenişine seyirci kalmamak için, sermayeye karşı kendiliğinden ve dahice keşfettikleri biricik yöntemleridir. Yani sürekli "suç" sayılıp cezalandırılmış olan yöntemin kendisiyle sermayeyi —sahibini değil— cezalandırmak!..

Bunun için, kullanılabilir, gerektiği ve ihtiyaç duyulduğu anda başvurulabilir grev hakkı, yani "hiçbir sınır konmamış grev hakkı" işçilere tarihsel bakımdan çok şey sağlamasa bile sendikacılığın özünü oluşturur. Böyle bir grev hakkı yoksa sorun bugünkü Türk-İş yöneticilerinin ve bütün "emek sempatizanlarının" tartıştıkları düzlemden çok gerilere, 1825'ler öncesine, hatta 1812 Glaskow sendikacılığına kadar gerilere, ama tabii tarihsel olarak bugünkü noktadan çok "ileriye" kaymış demektir.

Türkiye'nin verili durumunda özgür sendikacılıkla ilişkisi ve grevin amaçlarına saygısı, soyut bir mülkiyet saygısının ve somutta sermayeye duyduğu saygının yanında solda sıfır kalan sendikacıların açabilecekleri her hangi bir "çıkış yolu" bulunmamaktadır. Kendileri de mevcut durumu, koşulların insan mutluluğunu her zaman yenebileceğine varan kör bir tevekkülle, doğru tahlil edip kabullenmektedirler. İhtiyaçların her türlü saygıyı ve kutsallığı aşarak ve koşullara üstün gelerek kendi yolunu açması da bunların dışındadır, çünkü bu onların ihtiyacı değildir. Kaldı ki, kapitalizmin kimi koşullarında, ücretlerin düşüşünü zorunlu kılan sebeplere karşı çıkmaksızın, ücretlerin düşüşüne karşı çıkılmış olunamıyabilir. Türkiye'de bu katagori bugün somut bir engel durumu teşkil etmektedir.

Davanın görüldüğü salonda yargıçların yerinde tarihin veya kapitalist üretimin nesnel yasaları değil de, sermayenin sulh yargıçları oturuyor, sanık sandalyesinde işçiler yerine "hakları" bulunuyor ve bu sükunette savunmayı üstlenenler kendi konumlarının güvenliğini buluyorken, *aynı dili konuşarak* yapılacak hiçbir şey yoktur.

Ama madem ki "adalet" diye bir *şeye* kavram olarak karşı çıkılmıyor, işçiler de bu kavramdan yola çıksınlar; bakalım süreç nasıl gelişecek. Adalet ilişkisini de şöyle kurmak gerekir: Ücret sistemi adaleti sağlamıyor. Burada

1985 - İngiltere'de maden işçileri grevinden bir görüntü

adalet mümkün olmaz. Nedeni basit, emek, ürettiğine, başka bir deyimle kendisine —ve kendisinin başkalaşımlarına— adilce sahip çıkmaya kalksa, sermayeye hiç bir şey kalmaz. Adaletin asla razı olunamıyacak bu alanından çıkarak daha basit bir adalet düşünelim. Servetlerin adil paylaşımı!..

Böyle bir talebin önünde, görünür hiçbir engel bulunmamaktadır. Ama hele somut olarak istensin, görülecektir ki, 200 yıllık sosyal mücadeleler tarihi yoğunlaşıp önünüze gelecektir. "Biletli mitinglerde" çıkan en gür sesiniz, böyle sessiz bir adil olma isteğiniz kadar gürültü koparmıyacaktır, göreceksiniz. Cennetin yeryüzüne inmesini bekliyecek sabrınız yoksa, düpedüz "suçlu" sayılacaksınız.

Mahalli bir gazeteye verdiği demeçte "sendika örgüt değildir" vecizesini kullanan bir büyük sendikacımızın bu sözü, sözü nasıl bağlamak gerektiği konusunda yeterli fikri veriyor. Sendika eğer grev hakkından, bu hakkı gerektiği yerde kullanabilecek kapsamdan yoksunsa, gerçekten "örgüt değildir" ve işçilerin, durumlarını, bu bir gün bile dayanacak olsa, düzeltmeleri için sendikaya, olmazsa "örgüte" ihtiyacı bulunmaktadır. Sendikalar "örgütler" olarak doğmuşlardır, veya "örgütlerin" hukuki adlandırılması olarak varolmuşlardır. Demek ki bugünkü sorun, söylendiği üzere örgüt değillerse eğer, sendikaları önce örgütler olarak düşünüp değiştirmek gerçeğinde düğümleniyor.

Bu bakımdan gerekli olan çıkış noktası varolandan başkası değildir. Varolan sendikalılık düzeyinin "ihtiyaçlara" göre harekete geçirilebilmesi, sorunu bir yanıyla politik demokrasiden bağımsız ele alıp kavramayı, bir yanıyla da hukuken varolan hakları kullanmayı bilmekle mümkün olabilir. Bu kavrayış açısından bugün Türkiye'de işçilerin grev "hakkı" mevcuttur ve bu hakkın ihtiyaçlara göre kullanılmasının önünde *hiçbir engel* bulunmamaktadır.

Somutta, yasalarda yazılı usulün grev uygulamasına imkan tanımadığı, konulmuş bir dizi kuralla grevin kısıtlandığı, uygulansa bile amaçlarına asla varamıyacağı tesbitini yapanlar da bir ölçüde "varolandan" hareket ediyorlar fakat burada grev olgusunun eksik ve muhtevadan yoksun olarak kavranması sözkonusudur. Şu veya bu kısıtlılıkta hiçbir yasal düzenleme, grevin önündeki asıl engel olan kapitalizmin temel eğilimlerinden daha kısıtlayıcı olamaz. Konuyu "grev ruhsatına" bağlamadan ortaya koyabilmek şüphesiz "mevcut" sendikal bürokrasinin gücü, niyeti ve kapsamı dışındadır, zira temelde ihtiyaçları ve çıkarı dışındadır. "Varolandan hareket edilmelidir" derken bu tür sendikacı kümeleşmesi de zaten verili öğelerden biri olarak hesaba katılmıştır.

Sonuç olarak, özgür sendikacılık hareketinin ve grev tarihinin hukuki ifadelerinin bütün biçimlerinde "isim babası" şu veya bu politik iktidarlar, burjuvaların işçilere, sermayenin emeğe karşı iyi niyeti olmamıştır. Kendi eyleminin siyasal demokrasideki adını ve yerini son tahlilde emek hareketinin kendisi belirlemiştir. Bundan sonra da bu ne liberalizme, ne siyasal demokrasinin çapına ve niteliğine, ne kapitalizmin buhrandan kurtulmasına, ne de fiziki açlık sınırında yaşayan emekgücünün harekete geçireceği acıma duygularına bağlı olacaktır.

Eğer "yasal hak" istiyorsan, buhrandaki kapitalizmin vereceği bu kadardır. Sermayenin kendiliğinden vereceğini umuyorsan 19. yy. tarihini kısaca okuman, kendiliğinden olacağını bekliyorsan daha çoook beklemen gerekir!.

...DE GREV PANKARTI, ARKADA ÜRETİM — Beş ayı aşan grevin eskimiş pankartının önünde, grev önlüklerini giyme heye... ...hi yitirmiş grev gözcüleri çevreye ilgilerini yitirmiş olarak bekliyorlar. İşverenin içeriye istediği kadar kaçak işçi sokabildiğini, ye... ...rşısında hiçbir fonksiyonlarının olmadığını,içerde olanları gözlemekten öte bir şey yapamadıklarını anlatıyorlar. Duvarın arkas... ...üretim sürüyor. Bir geminin onarımı yapılıyor.

...ŞYERLERİNDE GREV HEM VAR HEM YOK

"Böyle grev 20 yıl sürsün işveren daha memnun olur"

Cumhuriyet, 15.3.1985

Grevin Tarihi
- 2 -

Sekiz Saatlik İşgününe Doğru

Hazırlayan:
Deniz Mazlum

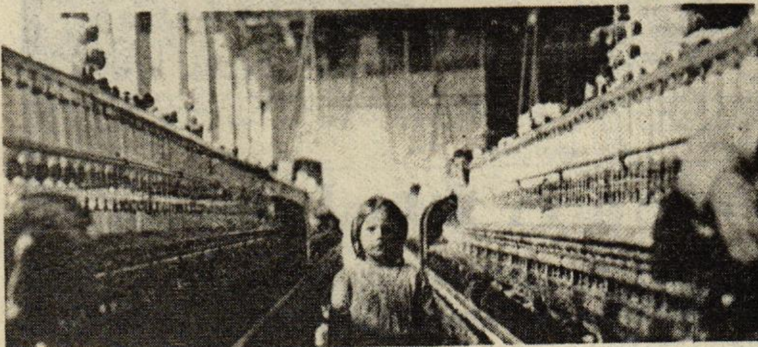
19. yüzyıl başlarından itibaren, İngiltere, Fransa ve ABD'de işçi sınıfı hareketi içinde grev hakkının gelişimini belli başlı grevlerden özetlerle sunmayı sürdürüyoruz.

* * *

İşçilerin sayısı, 19. yüzyılın sonunda İngiltere'de 8.3 milyon, Almanya'da 8.6 milyon, ABD'de 5.5 milyona ulaşmıştı. İşçilerin çalışma koşulları hakkında ise şu bilgiler verilebilir:

- 1850'li yılların başında günlük çalışma süresi genellikle onbeş-onaltı saatti. Maden ocaklarında ise, ondokuz saati buluyor ve bu ocaklarda bazı işçi grupları iniş ve çıkışlarda zaman kaybetmemek için uyumaksızın arka arkaya iki gün çalışıyorlardı. Yemek genellikle çalışılırken yeniyordu ve mola düzeni işyerine göre değişiyordu. Haftalık izin ise çok zor mücadelelerle kabul ettirilmişti.(Almanya'da 1891'de) Fransa'da ise uzun uğraşlarla iş günü süresi 1900 yılında kadınlar için on saate, 1905 yılında da maden işçileri için sekiz saate indirilmiş ve haftalık izin 1906'da kabul ettirilmişti. Ücretli tatil ise henüz yoktu.
- Çalışma koşulları, kötü ışıklandırılmış, havasız, rutubetli ve tozlu işyerlerinde, döner kayışların açıkta olduğu, zaman kaybını önlemek için makinaların durdurulmadan temizlendiği koşullardı. İş kazaları, özellikle 1880 sonrası çalışma hızının artışına paralel olarak alabildiğine artış gösterdi.
- Ücretler genellikle çok düşüktü ve ücretlendirme öylesine farklıydı ki, ortalama bir ücretten söz etmek güçtür. Hatta bazı dallarda ödeme aynî olarak yapılıyordu. Kadınlar ve çocuklar ücret yönünden çok daha kötü durumdaydılar. Her üç işçiden biri kadındı ve kadın işçilerin ücretleri erkek işçilere göre, İngiltere'de %30-40, Fransa'da %50, ABD'de %70 daha azdı.

Fransa'da 19. yüzyıl başından itibaren, İngiltere'de ise özellikle 1850'den sonra çocukların, hatta beş yaşındakilerin bile işgücünden yararlanılıyordu. Tekstil sanayiinde, kopan ipleri bağlamadaki ustalıkları takdire değerdi! Çocukların ücretleri ise İngiltere'de bir yetişkin erkek işçininkinin %10'una eşitti. Fransa'da 1841'de sekiz yaşından küçüklerin, 1874'te ise 12 yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaklandı. Almanya'da 1869'da alınan bir kararla 12-14 yaş arası çalışma süresi altı saatle sınırlandı. Ancak bu yasaklamalara uyulmadığı gibi özellikle ABD'de böyle sınırlamalara kağıt üzerinde dahi rastlanmıyordu. ABD'de çalıştırılan küçük çocukların sayısı 1900 yılında 1.750.000'e ulaşmıştı.

Bir Amerikan iplik fabrikasında 10 yaşındaki işçi

1880'LERDE ABD'DE DURUM

"Herkes kendi çalışmasıyla başarıya ulaşabilir", göçmenler Amerika'ya bu hayalle gelmişlerdi. Ama bu bireysel zenginleşme gerçekte bambaşkaydı. 1900 yılında yıllık geliri 600 doların altında 10 milyon resmi yoksul vardı, kayıtsızların sayısı ise bilinmiyordu. Hızlı ve olağanüstü zenginliklerin yol açtığı tepkilere 1880 sonrası, 1896-1900 yıllarında tanık olundu.

Amerikan işçi sınıfının özgün bir yapısı vardı; işçiler etnik kökenlerine göre örgütleniyorlardı, İrlandalılar demiryollarında, Polonyalılar mezbahalarda vb... Önceden gelmiş olanlar daha vasıflı işlerde çalışırken, sonra gelen göçmenler vasıfsız işçiler olarak görülüyordu. Ülkenin Batı'sındaki bir işçi Doğu'dakinden %40, Güney'dekinden %60 daha fazla alıyordu, kadınlara, çocuklara, yeni göçmenlere, zencilere genellikle daha az para ödeniyordu. Farklı ulusal kökenlerin bölünmüşlüğü, işçilerin sınıfa ait olma bilincinin gelişmesini engelliyordu. Geç gelişen sendikacılıkta ilk olarak iç savaş döneminde ortaya çıkan esnaf birlikleri görüldü. Bunlar 1868'de federasyon haline geldiler. Ancak kurulan National Labor Union bir süre sonra politik mücadeleye ağırlık verecekti. Yine bu sıralar-

da Knights of Labor (Emek Şövalyeleri) Derneği sekiz saatlik iş günü, siyahlar ve kadınlar için eşit haklar, demiryollarının kamulaştırılması gibi uygulamada gerçekleştirilmesi güç de olsa önemli haklar elde edilmesinde etkin rol oynadı. Bu süreç içerisinde Amerikan işçi sınıfının mücadelesi çok uzun grevlere ve bu grevlerin kanlı bir şekilde bastırılmasına sahne oldu.

1874'ten başlayarak Pennsylvania kömür ocaklarında grevler patlak verdi. 1877'de demiryolu işçilerinin grevi sırasında ise 35 kişi öldü. Grevcilere karşı özel güvenlik güçleri ve grev kırıcılar artık her yerde iş başındaydı.

Saflaşma 1 Mayıs 1886'da yaşananlarla kendini iyice gösterecekti. Sekiz saatlik işgünü için o gün tüm sendikalar grev çağrısında bulunmuşlardı. Bu talep tüm işyerlerinde işverenlere iletilecekti. 1 Mayıs gününden hemen önce Chicago'da sekiz saatlik işgünü için bir gösteri düzenlenmiş ve gösteriye 25 bin işçi katılmıştı. Özellikle depolama işçileri arasında büyük yankılar uyandıran 1 Mayıs toplantısının hemen ardından 3 Mayıs günü şubat ayından beri lokavtdaki Mc Cormick işletmeleri yakınında bir toplantı yapıldı. İşçi lideri August Spies'ın konuştuğu bu toplantı basıldı ve dört işçi öldürüldü, pek çok işçi yaralandı. Bu baskını kınamak üzere ertesi gün 4 Mayıs'ta üçbin işçi Haymarket Alanı'nda toplandı. Konuşmacılar August Spies, Albert Parsons ve Samuel Fielden'dı. Toplantının sonuna doğru sergilenen provokasyonla kalabalığa ateş açıldı ve sekiz işçi lideri tutuklandı. Tutuklananların hiçbiri hakkında hiçbir somut kanıt olmadığı halde ölüme ve ağır hapse mahkum edildiler. Tekrar yargılanmaları için tüm başvurular geri çevrildi. 11 Kasım 1887'de, Amerikan tarihinde Black Friday (Kara Cuma) diye anılan günde August Spies, Albert Parsons, Adolp Fischer ve George Engel asılarak öldürüldüler. Ama grevler tekrar tekrar ülkenin her köşesinde kendini gösterecekti. Olayı protesto etmek için Amerikan Çalışma Federasyonu (AFL)* 1 Mayıs 1890'da genel grev kararı aldı. Üç gün sonra B.Britanya'da kitle toplantısı yapıldı. Fransa'daysa hareket geniş çaplı olarak 1 Mayıs 1906'da kendini gösterdi. Daha Nisan ayından başlayarak Paris'te birçok işkolu greve gitmişti. 30 Nisan günü Çalışma Genel Konfederasyonu'nun (CGT) iki yöneticisi tutuklandı, Paris'te neredeyse sıkıyönetim ilan edildi. 1 Mayıs 1906'da ise özellikle sekiz saatlik işgününü öne çıkaran benzeri görülmedik gösteriler oldu. Fransa 1906'dan 1910'a kadar sürekli çoğalan grevler yaşayacaktı.

(*) 1886'da kurulan AFL bir meslekler federasyonuydu. Bunun yanında Latin Göçmenler tarafından kurulan Industrial Workers of the World (IWW) vardı. AFL sendikaları genel olarak kapitalizme karşı değildi, IWW devrimci sendikacılığa daha eğilimliydi. Yalnız AFL'nin özellikle Alman kökenlilerin denetiminde olan tütün, bira ve orman sendikaları marksistti.

Çalışan Çocuklar

İskoçya halı fabrikalarında çocukların ve genç kızların çalışması üzerine işçilerin söyledikleri (1863)

— *J. Leach:* Geçen kış, aşırı çalışmanın yol açtığı hastalıklar nedeniyle 19 genç kızdan 6'sı işe bir daha gelemedi. Ötekileri uyanık tutmak için sarsmak zorundayım.

— *J. Lightbourne:* 13 yaşındayım... Geçen kış akşamın 9.00'una değin çalıştık, ondan önceki kış da 10.00'a değin. Bu kış, hemen hemen her akşam ayaklarım öylesine yara bere içinde kalıyordu ki, acıdan ağlıyordum.

— *G. Apsden:* Bu gördüğünüz küçük oğlumu, yedi yaşındayken ben fabrikaya gelip giderken sırtımda taşırdım. O, hergün 16 saat çalışırdı! (...) Makinenin başından ayrılması ve işe ara vermesi yasaklandığından, çoğunlukla o çalışırken ben çömelip onu beslerim.

FRANSA'DA GREVLER

Fransa'da bu tarihten hemen önceki birkaç grevi de hatırlamak gerekir. Ocak 1901'de Montceau-les-Mines'li 9000 madenci şirket yönetimine karşı 105 gün süren bir grev yaptılar. 1902'de yine maden işçileri, 8 saatlik işgünü, asgari ücret ve 25 yıl hizmetten sonra emeklilik hakkı tanınması talebiyle ilk genel grevi yaptılar. 10 Mart 1906'da ise 1200 işçinin ölümüyle sonuçlanan Co-

Göçmenlerin "Amerikan Rüyası"

urrieres grizu felaketinden sonra Nord Bölgesi'nin 40 bin madencisi greve gitti. Belediye Sarayı'nı ele geçiren işçiler bir ayı aşkın süre grevi kararlılıkla sürdürdükten sonra uzlaşma sağlandı. Öte yandan sayıları 1866'da 70 binken, 1896'da 225 bine ulaşan demiryolu işçileri 1910'da tüm kuzey ağını kapsayan bir genel grev kararı aldılar. Ücret artışı talepleri on gün içinde kabul edildi. Bu arada ilk polis grevine 1905'te Lyon kentinde tanık olunduğu; 1909'da postacıların başlattığı grevin polisler de dahil olmak üzere memurlarca desteklendiği kaydedilmelidir.

1914 yılına varıldığında, ABD'de AFL üyesi sendikalı işçi sayısı 2 milyo-

Pamuk plantasyonunda çocuk işçi

na ulaşmıştı. Bu sayı 1890'da 100 bindi. Avrupa'da ise yine 1914'te sendikal hareket 13 milyon işçiyi kucaklamıştı. 3 milyondan fazlası Almanya ve İngiltere'deki, bir milyon kadarı Fransa ve İtalya'daki reformcu ve devrimci sendikalar arasında paylaşılmıştı. Ne var ki işçi hareketlerinin gelişmesi beraberinde sınıfsal bilinci ve kapitalizmin işçiler tarafından eleştirilmesini de hızla getiriyordu.

Kaynaklar: J. Bouillon ,A. M.Shon, F.Brunel; *1848-1914,* Paris, 1978. Gerard Adam *Histoire des grèves,* Paris, 1981.

HASAN VAROL

YİTİK ÇİÇEKLER

Kalk köye gidelim
varınca ne çok sevinir anam
bize hasret yol boyu cevizler
boz topuklu incirlerin
yemyeşil etekleri
sevinçten sırımsıklam

Kayrak toprak gök taş akça bulutlar
uzakta göz dinlendiren meşeler
şimdi üzgün yol gözleyenleri köyümün
gözledikleri yitik gözledikleri gelmeyenler

Baktım köyüme doymak ne mümkün
beni sardı çekti eskilere
uyudum da uyandım
daldım eskilere
Güzel ne güzel sinmiş
alındaki çizgilere
güzel sevgi gurbetten gelmeyenler

Oğullar kızlar gelmez mi hiç
doğduğu köyü evi sevmez mi hiç
gurbette boğuluyorlar da kederden
ah! babasını anasını sevmez mi hiç

Şimdi ceplerimde şeker yok
çocukluğum eski neşem yok
köyüme yolcuyum bir yanım boş şimdi
yanımda kardeşlerim yok

Anladım bize hasret cevizli dereler
sevgisini yeşilinde gizler
babam kucaklar beni öpünce elini
anam sarılır hasreti gider
ya yavruları yitikler, neyler?

SANAT HABERLERİ

Hazırlayan:
Hakan Derman

Sergi

1985-86 sezonunu Ekim ayında açacak olan sanat galerilerinin programları belirlendi. Sizlere bu galerilerin programlarını sunarken, önümüzdeki sayılarda bundan böyle sanatçılarla yapılmış söyleşiler ve sergi yorumları da bulacağınızı belirtelim.

• *Urart Sanat Galerisi:* Sezonun ilk sergisi genç ressam Şenol Yorozlu'nun. Onu Erol Akyavaş, Abidin Dino (heykel), Fatma Tülin Öztürk, Can Göknil, Neşe Erdok, Balkan Naci İslimyeli, Mustafa Ata, Fatma Eye, Turhan Selçuk (özgün baskı ve gravür) izleyecek. Aynı galerinin Ankara sergisi ise Mehmet Güler, İsmet Doğan, Şenol Yorozlu, Abidin Dino, Esat Tekand, Neşe Erdok, Balkan Naci İslimyeli, Mustafa Ata ve Gülay Sevsevil'in yapıtlarından oluşacak.

• *Destek Sanat Galerisi:* Mustafa Aslıer, Güler Akalın, Mevlut Akyıldız, Erdal Alantar, Arif Ahçı, Aydan Ayan, Filiz Başaran, Hüseyin Bilgin, Gül Derman, Burhan Doğançay, Devrim Erbil, Ali Teoman Germaner, Mehmet Güler, Mürşide İçmeli, Ergin İnan, Güngör İpekçi, Asım İşler, Özer Kabaş, Fevzi Karakoç, Hayati Müzman, Kadri Özaydın, Mustafa Plevneli, Süleyman Saim Tekcan, Sema Ilgaz Temel, Ali İsmail Türemen, Bünyamin Özgültekin.

• *Çamlıca Sanatevi:* İlk sergi Sanatevi'nde özgün baskı ve gravür çalışmaları yapan sanatçıların yapıtlarından oluşacak.

• *Vepa Sanat Galerisi:* Kasım ayında Burhan Uygur'un, Aralık ayında Tülay Tura Börtece'nin yapıtları yer alacak.

• *Kile Sanat Galerisi:* Nuri İyem, Ali Avni Çelebi, Nejdet Kalay, Cihat Burak, Mustafa Esirkuş, Yaşar Yeniceli, Turan Erol, Avni Arbaş, Mahmut Cuda, Burhan Uygur, Hamit Görele, Fikret Mualla.

• *Taşyontar Sanat Galerisi:* "Türk Resminden Bir Kesit" karma sergisiyle açılacak olan galeride, sezon sonuna kadar Şadan Bezeyiş, Şahin Kaygun, Fuat Türkelman, Hoca Ali Rıza, Devrim Erbil, Dilek Zabim, Namık İsmail'in sergileri yer alacak.

Sinema

• Polonya'da 1-15 Ekim 1985 tarihleri arasında "Türk Filmleri Haftası" düzenleniyor. Polonya ve Türkiye arasında imzalanan ikili kültür anlaşmaları çerçevesinde düzenlenecek haftada, yedi uzun ve beş kısa metrajlı film gösterilecek.

Başkent Varşova ve Krakow olmak üzere iki merkezde gerçekleştirilecek hafta boyunca, Pehlivan ve Askerin Dönüşü (Atıf Yılmaz), Herhangi Bir Kadın (Şerif Gören), Selvi Boylum Al Yazmalım (Atıf Yılmaz), Vahşi Gelin ve Yaz Bekarı (Osman Seden), Bizim Aile (Ergin Orbey) isimli filmler sunulacak. Kısa metrajlı filmler de şunlar: Güneşin Sevdiği Ülke (Özdemir Birsel), Sultanahmet ve Minyatür (Arif Keskiner), Topkapı Sarayı (Kemal Sevinç) ve Türkiye (İzzet Öz).

• Savaş Ali Aykol'un başrolü oynadığı "Küçük Adam Ne Yapsın?" isimli çocuk filmi İtalya'daki "Giffoni Film Festivali"nde Altın Madalya alırken, Almanya'da da Başarı Ödülüne değer bulundu. Alman yapımcılar Uschi Madeisky ve Klaus Werner tarafından çekimi yapılan filmde, ailesi geri dönen bir Türk gencinin, tanımadığı ülkesine gitmemek için Alman bürokrasisi ile mücadelesi konu ediliyor.

Tiyatro

• Deniz Türkali'nin geçtiğimiz tiyatro sezonunda oynamaya başladığı ve gelecek sezonda da devam edeceği Dario Fo'nun "Kutsal Aile" oyunu. 1977 yılından beri İtalya'da oynayan Fo'nun yönetmen ve oyuncu eşi France Rame ile Fo Tiyatrosu'nun iki oyuncusu ülkemize geldiler.

Kutsal Aile'nin beş yıl içinde 75 İtalyan tiyatrosu tarafından ve hemen hemen tüm dünyada oynadığını belirten Franca Rame, oyunun başarısını işledikleri sorunun güncelliğine bağlıyor. Dario Fo Tiyatrosu, Deniz Türkali ile işbirliğini sürdürmeyi amaçlıyor.

Karikatür

• Ülkemiz çizerleri, İtalya'nın Floransa kenti yakınlarındaki Forte Dei Marmi kasabasında her yıl düzenlenen yarışmalı karikatür sergisine katıldılar.

Bu yıl politik taşlama ve insanlığın bugünkü durumu konusundaki yarışmalı sergiye, ülkemizden on genç karikatürcü, 47 yapıtıyla katıldı. Yarışmaya katılan genç çizerler şunlar: Serdar Günbilen, Enver Malkoç, Mithat Solmaz, Cem Koç, Bülent Karabağlı, Hasan Seçkin, Avni Odabaşı, Orhan Coplugil, Ali Gözükızıl ve Ragıp Bayraktar.

• Bordighera Uluslararası Karikatür Yarışması'na jüri başkanı olarak giden Nehar Tüblek ise aynı kasabada elli karikatürden oluşan bir sergi açtı.

• 7. Uluslararası Yomiuri Karikatür Yarışmasının bu yılki konusu "ses". 30 cm × 42 cm (A3) boyutunda kağıda çizilecek olan karikatürlerin de en geç 31 Ekim 1985 gününe kadar Japonya'ya ulaşması gerekiyor. Serbest dalda da katılınabilinecek yarışmanın adresi şöyle: The International Cartoon Contest Section, The Yomiuri Shimbun, 1-7-1 Otemachi, Chiyoda-ku, Tokyo 100, Japonya.

• Turhan Selçuk'un üç yapıtının Bulgaristan Gabrovo Müzesi'nce satın alınmasından sonra, Turhan Selçuk'a Gabrovo Müzesi başkanı Fourtounov'un imzasını taşıyan bir belge gönderildi. İçinde şöyle yazıyordu: "Tanrı katının Gabrovo Mizah Evi'ne verdiği yetkiye dayanarak: Gülen insanlarla dolu mutlu bir dünya yaratılmasındaki ortak çabalarımıza moral ve destek sağlayan, yaratıcılığı mizaha sadakatıyla yardım eden, katkıda bulunan Turhan Selçuk'un dünya katındaki tüm günahlarını varsa kötü niyetlerini bağışladık. Takdisimiz onun manevi kılıcı olsun ve insanların içindeki şeytan onun yüceliği karşısında yok olsun." Turhan Selçuk'un Gabrovo'ya gönderdiği karikatürlerinden biri din adamlarını işliyordu.

• Turhan Selçuk'un 1957 yılından beri süre gelen Abdülcanbaz'ın külliyatlar biçiminde yayınlanması 24. sayısıyla sona erecek. Külliyatın son sayısı bir Abdülcanbaz antolojisi biçiminde. Zühâl Arınık, Abdülcanbaz'ın ilk başladığı serüvenden 1979'a, Hakan Derman ise 1979'dan günümüze kadar olan serüvenlerini işliyor. Turhan Selçuk, bazı maceraların siyasi ortam dolayısıyla yayınlanamadığını ama ortam düzeldiği zaman yayınlayacağını belirtiyor.

Fotoğraf

Fotoğrafçılarımız uluslararası yarışmalardaki başarılarını sürdürüyorlar. Taiwan'da düzenlenen 23. uluslararası yarışmaya Ayhan Erolgil'in, Celal Oflaz'ın iki saydamı ile Gülten Gök'ün bir renkli baskısı kabul edilirken, İzzet Keribar'ın iki saydamı ve iki renkli baskısı da, İngiltere'de düzenlenen Spectrum ve Scottish yarışmalarında sergiye girdi. Öte yandan Sefa Ulukan'ın bir fotoğrafı Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenlenen bir yarışmanın sergisine kabul edildi, Süha Göklü ise Sovyetler Birliği'nde düzenlenen Uzvara Yarışması'nın sergisine alındı.

SATRANÇ

Serdar Çelik

Pat durumu beraberlik türlerinin en ilginci, konumsal beraberlikse en öğreticisi. Nadareyşvili'nin çalışmasında her iki tema birleşiyor. Beyazın Kalesi istekte. Eğer 1.Kf3? Vh2 + 2.Ş x g6 Vh7 + 3.Şf6 V x g7 + kazanır. Eğer 1.Kg2? Vd7 ve g7 yine düşer. Beyaz enerjik davranmalı.

1. Fg4! Ve7

Elbette kaleyi alamazdı. Fe6 ile mat olurdu.

2. Fe6 +!

Veziri yedinci yataydan uzaklaştırıp Kaleye hamle kazandırmak için saptırma fedası.

2... V x e6

3. Ka3!

3. Kf3? kaybederdi: 3..Ve7 4.Kf8 + V x f8 5.gxf8V + Ş x f8 6.Ş x g6 Şg8 7.Şf5 b5 8. Şf4 Şg7 vb.

3... Ve8

Eğer 3..Vc8 4.Ke3! ve Siyah 5.Ke8 + V x e8 den sonra oluşacak Pat durumunu önlemek için 4..Şf7 oynarsa, 5.Kf3 + Şg8 6.Ke3 hamle tekrarıyla beraberliğe razı olmalı. Yoksa 5..Şe7? 6.Şh7 ve Beyaz Vezir çıkarak kazanır.

4. Ka6!

Beyaz Şah kımıldamazda olduğu için Kaleyi almak Pat beraberliği. Eğer 4..b5 5.Ke6! zorla Pat.

4... Vb8

İlk tehdidini yineliyor: Vh2 +

5. Ka2!

Tehdidi önlüyor ve Ke2, sonra Ke8 ile Pat durumu yaratmak istiyor.

5... Vc8

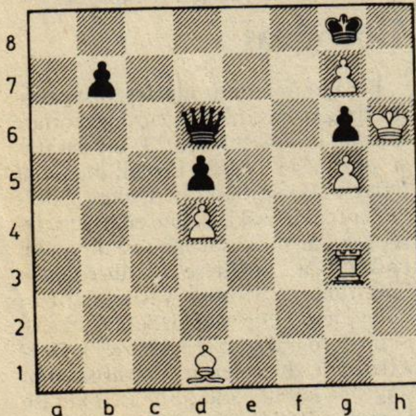
Bu kez Vh3 + tehdidi.

6. Ka3! Ve8

Beyazın Ke3, sonra Ke8 + manevrası önlenmeli.

7. Ka6 ve konumsal beraberlik.

Nadareyşvili, 1970.

Beraberlik

Haziran sayımızda yayımladığımız, Yunus Emre Özbey'in 2 hamlelik mat probleminin çözümü: Anahtar: 1. Ad1! Siyah Vf4 ve Ff4 ile çift mat tehdidine karşı çaresiz.

BRİÇ

	Pik ♠ 7 4 3 Kör ♡ V 8 6 3 Karo ◇ D V Trefl ♣ 10 7 5 3		
♠ — ♡ R D 10 9 ◇ R 8 7 5 4 ♣ 9 8 4 2	K B D G	♠ A R 9 8 ♡ 7 5 4 2 ◇ 10 9 6 ♣ V 6	
	Pik ♠ D V 10 6 5 2 Kör ♡ A Karo ◇ A 3 2 Trefl ♣ A R D		

Yukardaki el güvenli oyuna tipik bir örnek. Dağıtan Güney dört kayıp lövesi olduğunu, ortağı bir löve verirse zon, fazlasını verirse şlem yapacağını düşünerek İki Pik ile açtı (Akol). Ortağı "elim zayıf" anlamında İki Sanzatu cevabını verdi. Güney Karodan bir onör umuduyla Dört Pik dedi. Batı Kör Ruasını çıkıp yer açılınca Güney gerçekten umduğunu buldu. Dışarı iki koz ve bir Karo vererek kontratı yapacaktı. Bu nedenle, Kör Asıyla alınca hemen Pik Damını oynadı. Batı koza uymayınca oyunun yaparı kalmamıştı. Deklaran üç koz ve bir Karo kaybederek battı. Daha iyi düşünseydi güvenli oyunu bulabilirdi. Tek tehlike kozların 4-0 dağılımlı olmasıydı. Eğer dört koz da Batıdaysa zaten yapacağı birşey yoktu; bir batacaktı. Ama dışardaki kozların hepsi Doğudaysa ve Doğu üçüncü karoya çakmazsa kontratı yapardı. Doğru oyun: ikinci elde yere doğru küçük bir Karo oynanır. Batı alır ve trefl gelir. Bu löveyi alan Güney ikinci küçük karosuyla yere geçerek Pik çevirir. Batının iyi oyunu sekizliyi koymaktır. Güney Pik Onlusuyla alır, Karo Asına yerden çakarak yerdeki son kozu oynar. Doğunun üç koz alıp kontratı batırmasına olanak kalmamıştır. Güney ikinci elde Pik Damını oynadıktan sonra, Karo Asını çakma manevrasıyla yere iki geçiş sağlasa bile, yerden iki kez koz çevirmediğinden oyunu yapamaz.

TEŞEKKÜR

Dergimizin sahibi ve yazı işleri müdürü

HÜSEYİN EKİCİ'ye

rahatsızlığı süresince İ.Ü. Çapa Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Genel Dahiliye Enfeksiyon Servisi'nde teşhis ve tedavi yönünden ilgilerini esirgemeyen

Sayın Doç. Dr. SEMRA ÇALANGU
Sayın Doç. Dr. MURAT DİLMENER
Sayın Dr. ZEHRA BUĞRA
Sayın Dr. MEHMET ALAYBAYOĞLU

ve en zor anlarda nazik, candan yakınlık gösteren tüm doktorlara, servis hemşire ve personeline, hastabakıcılara; bir an bile yalnız bırakmayan akraba, dost ve arkadaşlarına tüm dergi ailemiz adına teşekkürü bir borç biliriz.

DÜŞÜN

VİDEOSİNEMA

- Yeni mevsimde izleyeceklerimiz
- Lütfi Akad'ın anıları
- Nikita Mikhalkov
- ''Kurbağalar''ın setinde
- Türk Sinemasının anlatım sorunları
- ''Bekçi'' Venedik'te

A FILM BY ALİ ÖZGENTÜRK

Eylül sayısında

Oğuz Adanır/Engin Ayça/Orhan Barlas/Nezih Coş/Sungu Çapan/ Yavuzer Çetinkaya/Ferruh Doğan/ Füruzan/Emre Kongar/Onat Kutlar/ Ziya Metin/Tuncan Okan/Ali Özgentürk/Agah Özgüç/Fatih Özgüven/Çetin A.Özkırım/Meltem Sayar/ Vecdi Sayar/Erman Şener/Leyla Vekilli/Kadri Yurdatap